

Hautzinger Zoltán

A KATONAI BÜNTETŐJOG RENDSZERTANA

Hautzinger Zoltán

A katonai büntetőjog rendszertana

AndAnn
Pécs 2010

Hautzinger Zoltán

A katonai büntetőjog rendszertana

©Hautzinger Zoltán

© AndAnn Oktatási és Szolgáltató Kft. Pécs, 2010

ISBN: 978-963-08-0276-5

Készült a Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kara
támogatásával

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli engedélye nélkül részben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Borítóterv: Király Csaba

Nyomdai munkák:
Kódex Nyomda Kft.
Pécs, Rigóder u. 29 (72-213-999)
E-mail: kodex@t-online.hu
www.kodexnyomda.hu
Felelős vezető: Simon Béla

Édesapámnak, a tudósnek és katonának!

Ezúton nyilvánítok köszönetet e kötet megjelenésében nyújtott önzetlen támogatásáért Fenyvesi Csabának, tanszéki kollégámnak, doktori értekezésem témavezetőjének, valamint Berke Gyulának, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar dékánjának.

Szintén köszönet illeti a szakmai segítségért a Pécsi Jogi Kar Büntető Eljárásjogi és Kriminálisztikai Tanszék munkatársait, különösen Tremmel Flórián egyetemi tanárt és Herke Csongor tanszékvezető egyetemi docenst, valamint Mészáros Bence egyetemi tanársegédet és Tóth Csenge Diána doktoranduszt.

Ibis redibis non peribis in bello

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
I. BEVEZETÉS.....	11
II. A KATONAI BÜNTETŐJOG ELMÉLETI ALAPJAI	15
2. 1. A katonai büntetőjog fogalma és adatforrás szerinti tipizálása	15
2.2. A katonai büntetőjog elvei	21
2.3. Összegzés	36
III. A KATONAI BÜNTETŐJOG HATÁRTERÜLETEI, KAPCSOLATA AZ EGYES TÁRSADALOMTUDOMÁNYOKHOZ	39
3.1. A katonai büntetőjog kapcsolatrendszere	39
3.2. A katonai büntetőjog és a hadtudomány	39
3.3. A katonai büntetőjog és a rendészettudomány	47
3.4. A katonai büntetőjog és a kriminológia	51
3.5. A katonai büntetőjog és a kriminalisztika	56
3.6. Összegzés	59
IV. A KATONAI BÜNTETŐJOG TUDOMÁNYA.....	61
4.1. A katonai büntetőjog szakirodalma	61
4.2. A katonai büntetőjog szakirodalmának nemzetközi példái.....	63
4.3. A katonai büntetőjog tudományának magyar „kútfői”	66
4.4. Összegzés	73
V. A KATONAI BÜNTETŐJOG SZABÁLYOZÁSÁNAK EGYES MODELLJEI A NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁS TÜKRÉBEN.....	75
5.1. A katonai büntetőjog civil evolúciója	75
5.2. A katonai büntetőjog és büntető-igazságszolgáltatás egyes modelljei	76
5.3. A katonai büntető eljárásjogi és igazságszolgáltatási rendszer hiánya	78
5.4. A katonai büntető-igazságszolgáltatás atipikus (kvázi) lehetőségei	83
5.5. A katonai büntető-igazságszolgáltatás mint a civil igazságszolgáltatási rendszer különös megvalósulási formája	85
5.6. Az önálló, a civil igazságszolgáltatástól elkülönülő katonai büntetőjogi rendszerek	90
5.7. Összegzés	102

VI. A KATONA BÜNTETŐ ANYAGI JOGI ASPEKTUSAI	107
6.1. A szűkebb értelemben vett katonai büntetőjog	107
6.2. A katonai bűncselekmény és a katonai rendre veszélyesség	108
6.3. A katona mint speciális alany fogalma	111
6.4. A katonai büntetethezesség akadályai	114
6.5. A katonai büntető szankciók	126
6.6. Összegzés	137
VII. A KATONAI BÜNTETŐELJÁRÁS ALAPVONÁSAI	139
7.1. A katonai büntetőeljárás mint szakeljárás	139
7.2. A katonai büntetőeljárás hatálya	141
7.3. A katonai büntetőeljárás hatóságai	150
7.4. A katonai büntetőeljárásban résztvevő személyek	159
7.5. A katonai büntetőeljárás sajátos szabályai	166
7.6. A katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálása	172
7.7. Összegzés	174
VIII. A KATONAI BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI JOG JELLEMZŐI	177
8.1. A katonai büntetés-végrehajtás történeti rendeltetése	177
8.2. A katonai büntetés-végrehajtási jog fogalma, funkciói	179
8.3. Szabadságvesztés végrehajtása katonával szemben	182
8.4. A katonai büntetés-végrehajtás egyéb területei	191
8.5. Összegzés	192
IX. ÖSSZEFOGLALÁS.....	195
13.1. A katonai büntetőjog mint önálló diszciplína	195
13.2. A magyar katonai büntető anyagi- eljárás- és végrehajtási jog alapvető sajátosságai	199
13.3. Befejezés helyett, avagy a katonai büntetőjog átfogó és integrált szabályozásának víziója	202
13.4. Véggövetkeztetés	203
13.4. Summary	205
X. IRODALOMJEGYZÉK	207

ELŐSZÓ

„A katonai büntetőjog rendszertana” c. mű szerzője megtisztelt azzal, hogy annak idején – mielőtt megkezdte tanulmányait és kutatásait a Doktori Iskolában – kikérte a véleményemet a témaválasztásról, a későbbiekben pedig igényt tartott arra, hogy a készülő tanulmány egyes részeiről konzultáljunk.

Örömmel üdvözöltem, hogy ezt a jó ideje elhanyagolt jogterületet választotta a kutatás tárgyául és nagyon is szükségesnek véltem, hogy elkészüljön egy igényes, jórészt hiánypótló mű. A magyar katonai büntetőjog ilyen, teljességre törő feldolgozása már valóban időszerű volt.

A 2009-re – akkor még „A magyar katonai büntető eljárásjog alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei” címmel – elkészült doktori (Phd) értekezés igen jelentős kutatómunka, igen jelentős jogirodalmi olvasottság eredményeként a komplex katonai büntetőjog egészét; elméleti alapjait, történetét, a katonai büntető anyagi jog kérdéseit, a katonai büntetés-végrehajtási jog jellemzőit, a katonai büntetőeljárás összes történeti és aktuális kérdését igyekezett áttekinteni, így tehát a már akkor nagyon értékesnek ítélt művel szemben magam leginkább a túlzott terjedelmet kifogásoltam.

Helyeslem tehát, hogy sikeresen megvédett tudományos dolgozatra épülő mű immár „A katonai büntetőjog rendszertana” címet viseli, és elsősorban a cím által ígért témakörökkel foglalkozik, de feltétlenül fontosnak tartom, hogy a szerző ígéretének megfelelően az – e műben jórészt csak érintőlegesen tárgyalt – eljárásjogi kérdések részletes áttekintésére is sor kerüljön a későbbiekben.

A tárgyban keletkezett átfogó és jelentős irodalmi művek (Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelmi jog története. 1924; Györffy László: A katonai büntetőjog bölcselete és oknyomozó története. 1928;) megjelenését követően majd’ háromnegyed évszázad telt el Kardos Sándor: A magyar katonai büntetőjog rövid története” című művének (2002.) megjelenéséig.

A jogirodalomban tehát sokáig elhanyagolt téma iránti érdeklődés feléledését jelezte az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma alkalmából rendezett konferencia, illetve az annak anyagából éppen a szerző társzerkesztésében (2007-ben) megjelent kiadvány.

Mint volt katonai főügyésznek, illetve a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság akkori elnökének, jól esik azt hinnem, hogy ez a rendezvény is inspirálta a szerző témaválasztását.

Örömmel ajánlom ezt a kiváló művet a katonai büntetőjog iránt érdeklődőknek; jogászoknak, katonáknak, a fegyveres szervek tagjainak, s mindazoknak, akiket érdekel annak a mibenléte, és miértje, amit a szerző által idézett Király Tibor így fogalmazott meg, hogy „*a katonákra vonatkozó büntetőjogi, eljárási és bírósági szervezeti szabályok az általános szabályokon felül vagy azokon kívül mindig külön testet alkottak.*”

Benevolo lectori salutem!
(Légy üdvözölve nyájas olvasó!)

Budapest, 2010. november 23.

Dr. Kovács Tamás legfőbb ügyész

I. BEVEZETÉS

*„Mivel minden dolognak lelke a rend,
a hadban is, kéiben egész hazája java,
sok ezer lélek megmaradása áll, ez legszükségesebb.
Ezt a rendet teszik pedig jó hadi tisztek s törvények.”*
(Zrínyi Miklós: Tábori Kis Tracta)

A katonai büntetőjog legfontosabb célja és elméleti indoka már történeti fejlődésnek kezdeti szakaszában megfigyelhető. A katonai szabályok betartatására a hadban álló vagy a harcra készülő katonai alakulatoknál, a fegyelem megszilárdítása és fenntartása érdekében volt, és van napjainkban is szükség. Ez így volt az alapvetően katonai berendezkedésű – nomád – társadalmakban, ahol a fennmaradás érdekében minden fegyverképes személyre szükség volt,¹ és így van a modern demokráciákban is, ahol a katonai és a civil jog már jól körülhatároltan elkülönül egymástól.

A más élet- és jogviszonyok miatt eltérő szankciórendszer és eljárás kialakulásának előfeltétele egyfelől az önálló katonaság létrejötte, másfelől annak a felismerése volt, hogy a katonai jogi helyzetekkel kapcsolatos kérdések, viták és normasértések eldöntése már nem kezelhető a lakosságra vonatkozó általános szabályok szerint. Így jött létre a katonai jog, illetve az abban meghatározott szabályok megsértését szankcionálandó katonai büntetőjog. E specializáció kérdésével már az ókori társadalmak is foglalkoztak. A spártai államban például az i.e. hatodik században a katonai kiképzésre, a szolgálati szabályzat begyakorlására és a fegyelem kérlelhetetlen szigorúsággal való fenntartására vonatkozó főrend (kosmos) érvényesült, amelynek minden spártai férfi vakon engedelmeskedett.² Makedóniában pedig háború esetén nem a nép, hanem a fegyveres férfiak által alkotott hadsereggyűlés gyakorolta az igazságszolgáltatási hatalmat.³ Rómában a praetori jog fennállása alatt az élet szinte minden területe, így a katonáskodás, és a háború viselése is szabályozott volt.⁴ Kezdetben a római polgár a falakon kívül katona, a római hatóság, a magistratus pedig korlátlan büntetőhatalommal bíró hadvezér volt. A katonai bűncselekmények körébe tartozott minden olyan jogsértés, amely a

¹ Cziáky Ferenc a múlt század elején találóan írta e korról, hogy „egy nép csak annyit ért, amennyit katonai szempontból produkálni tudott, mert ebben a korban egyetlen értékmérő volt csak, a kard”. Vö. Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 10. o.

² Gyomlay Gyula: A görögök története a római hódítás koráig. In: Nagy Képes Világtörténet. Budapest, 1898-1905. forrás: <http://mek.oszk.hu/01200/01267/html/02kotet/02r01f07.html> (letöltés ideje 2008. 07. 23.)

³ Németh György (szerk.): Görög történelem. Osiris Kiadó. Budapest, 1996. 266. o.

⁴ Varga Péter: De re militari (A katonai jogról – forráselemzés). Acta Juridica Et Politica, Szeged 1999. 3. o.

katonai fegyelmet rontotta, az ellenséggel szembeni védekezést akadályozta, általában a katonai ütőképességet kedvezőtlenül befolyásolta.⁵ Később a római jog modernizációja következtében a katonai büntetőjog – továbbfejlesztve és megelőzve számos más kultúra jogát – a civil jogtól elkülönülten, sajátos rendszer szerint felépített dogmatikai alapon nyugodott, legfőbb jogforrása a Digesta 49. könyvének 16. fejezete volt. A római katonai büntetőjog ekkor már pontosan körülhatárolta a katonák által elkövethető katonai bűncselekmények (*delicta militum propria*) körét, a katonai büntetőeljárás hatályát, illetve a kiszabható katonai büntetéseket.

A katonai büntetőnormák jelentősége napjainkig sem változott. Vincze Miklós írja találón, hogy a katonai büntetőjog a társadalmi berendezkedéstől függetlenül egy igen távoli történelmi kor tükrében is változatlan fogalmi, dogmatikai alapokon nyugszik, nagyon hasonló – természetesen a saját korának és történelmi közegének megfelelő – szankciókat alkalmaz, és ugyanazokat az érdekeket védi, ugyanazokat a cselekményeket pönalizálja.⁶

Nem változott a katonai büntetőjog tagozódása sem. A tágabb értelemben vett katonai büntetőjogi szabályok – hasonlóan az általános büntetőjogi rendelkezések csoportosításához – attól függően, hogy tartalmukban anyagi, alaki vagy végrehajtási szabályokat tartalmaznak, tovább bonthatók

- egyrészt *sűűkebb értelemben vett katonai büntetőjogra (katonai büntető anyagi jogra)*, amely a katonákra vonatkozó legfontosabb büntetőrendelkezéseket foglalja össze, úgymint a katonai büntetőjogi fogalmát, a katonai bűncselekményeket és a katonákra vonatkozó szankciórendszert;
- másrészt a *katonai büntető eljárásjogra*, amely meghatározza, hogy a katonai bűnelkövetőket milyen szabályok szerint kell felelősségre vonni, velük szemben milyen hatósági fórum járhat el, vagy milyen eljárási kényszerintézkedések alkalmazhatók;
- harmadrészt a *katonai büntetés-végrehajtási jogra*, amely részletesen előírja, hogy a katonai elítéltekkel szemben a katonai büntetőeljárás során jogerősen kiszabott büntetés milyen szabályok szerint, hogyan hajtható végre.

A katonai büntetőjoggal kapcsolatban tudományos problémaként vethető fel, hogy az megfogalmazható-e önálló tudományterületként, de legalább az általános büntetőjogon belül jól elkülöníthető szakágazatként. E kérdésre keressük a választ e munka keretében, amelynek során megkíséreljük felvázolni a katonai büntetőjog elméleti alapjait, bemutatjuk annak tudományos szakirodalmát, szabályozási körének határterületeit, egyes külföldi megoldásain keresztül nemzetközi modellrendszerét.

⁵ Zlinszky János: Római büntetőjog. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 1995. 9. o.

⁶ Vincze Miklós: A katonai büntetőjog kétezer éves tükre (*De re militari*). Ügyészek Lapja 2006/6. szám 51. o.

Különös figyelmet fordítunk a katonai büntető anyagi jog, eljárásjog és végrehajtási jog sajátosságaira, azok főbb rendelkezéseinek ismertetésére, és olyan – főleg statisztikai adatokon, illetve egyes katonai büntető eljárásjogi hatóságoknál végzett kutatásokból származó eredményeken alapuló – de lege feranda javaslatok megfogalmazására, amelyek révén e jogágak hatékonyabban járulhatnak hozzá a tágabb értelemben vett katonai büntetőjog általunk felállított alapelveinek érvényesítéséhez. Megjegyezzük ugyanakkor, hogy a katonai büntetőeljárás sajátos szabályaival e munkában csak nagyvonalakban foglalkozunk, annak részletes áttekintésére egy másik műben teszünk kísérletet.

II. A KATONAI BÜNTETŐJOG ELMÉLETI ALAPJAI

Mi a katonai rend?

*Azon tiszteletre és becsülésre méltó tekintélyes rend,
melly a haza védelmére és oltalmára rendeltetett.*

(Mészáros Lázár: Huszárok kézikönyve, 1849)

2. 1. A katonai büntetőjog fogalma és adatforrás szerinti tipizálása

2.1.1. A katonai jog és a katonai büntetőjog helye az általános jogrendszerben

A katonai jog azt a normarendszert jeleníti meg, amely a katonai berendezkedés legfontosabb tételeit kötelező érvénnyel adja közre. A Katonai Lexikon szerint a katonai jog azoknak a jogszabályoknak az összességét jelenti, amelyek meghatározzák a fegyveres erők szervezeti felépítését, működését valamint a katonák jogait és kötelességeit.⁷ A fenti szűkebb fogalom azonban nem ad teljes definíciót. A katonákra vonatkozó normák ugyanis nemcsak jogszabályokból ismerhetők meg, hanem azokat kiegészítendő más, a katonai hierarchiában elhelyezkedő vezetőktől származó belső szabályozókból, vagy a katonai életviszonyokat jellemző, sokszor íratlan erkölcsi elvekből, szokásokból is. Ennek megfelelően, ahogy a jogot a törvényeken, jogszabályokon túl a jogszokások, a bírói gyakorlat és a jogilag releváns magatartások alkotják,⁸ úgy a katonai jog fogalmi meghatározása sem szűkíthető le a jogszabályokra és a jogi normákra, mivel az tágabb értelemben mindazokat az írt és íratlan normákat és tételeket magában foglalja, amelyek a katonai élet- és szolgálati viszonyra jellemző – „a katonai szellemmel áthatott”⁹ – érintkezési vagy magatartási szabályokat megfogalmazzák.

A katonai jog meghatározásához hasonlóan tágabb felfogásban értelmezhető a katonai büntetőjog definíciója is. E diszciplína a katonai jog fogalmi elemeinek megsértése esetén nyer valódi tartalmat. Anyagi, alaki és végrehajtási szabályokat tartalmaz mindazokra a szabályszegésekre, amelyek a katonai élet- és jogviszonyok területén következnek be. A katonai joghoz hasonlóan a katonai büntetőjog is speciális szabályrendszerként értelmezendő, mivel a katonára egyszerre vonatkoznak az általános, minden természetes személyre hatályos szabályok és a katonai életviszonyokat behatóról speciális normák. Egyes katonák (állománykategóriák) esetében az általános jogsértés és a katonai eljárás összekapcsolható, mások esetében azonban nem. Ezt a katonai büntetőeljárás személyi és tárgyi hatálya mutatja meg, amely azzal több a katonai

⁷ Katonai Lexikon. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1985. 318. o.

⁸ Maczonkai Mihály: Jogszociológia. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2005. 23. o.

⁹ Emil Dangelmaier: Militär-Rechtliche und Militär-Ethische Abhandlungen. Wilhelm Braumüller. Wien und Leipzig, 1893. Vorrede. VII. o.

anyagi és végrehajtási jognál, hogy míg ez utóbbiak kizárólag katonai deliktumokra és bűnelkövetőkre vonatkoznak, addig az eljárás általános bűncselekményekre és a katonák személyi körén kívül eső terheltekre is kiterjedhet.

A katonai büntetőjog behatárolása szükségszerűen kiinduló alapként feltételezi az általános büntetőjog fogalmi elemeit. Vincze Miklós azon az állásponton van, hogy a katonai büntetőjog mind a mai jogrendszerünkben, mind a római jogban azoknak a jogi normáknak az összességét jelenti, amelyek meghatározzák, hogy az állam a fegyveres testületeken belül milyen magatartásokat nyilvánít katonai bűncselekménynek, a fegyveres testületek tagjaira mikor vonatkoznak különleges felelősségre vonási szabályok, milyen büntetéseket helyez kilátásba, valamint azokra milyen végrehajtási szabályokat állapít meg.¹⁰ A katonai büntetőjog és az általános büntetőjog közötti eltérés mögött a katonai és az általános életviszonyok közötti eltérés mutatkozik meg. Ez az eltérés azon alapul, hogy a katonai büntetőjog hatálya alá tartozó személyek – akiknek e hatály alá vonása előzetes, valamilyen állami fegyveres szervhez kötődő jogviszonyán alapul – sajátos környezetben olyan feladatot látnak el, amelynek a teljesítéséhez az általánosnál szigorúbb követelményeknek kell megfelelniük. Amerikai szerzők egy csoportja írja, a katonai környezet olyan szervezeti sajátosságokkal rendelkezik, amelynek a civil szektorban nem találhatók, ezért a katonai büntetőjognak sajátos katonai bűncselekményeket kell előírnia, és külön igazságszolgáltatási hatóságokat kell tartalmaznia, amelyek a bűnelkövetőkkel szemben eljárnak.¹¹ Ennélfogva – Györffy László majd egy évszázaddal ezelőtt leírt gondolatát citálva – a katonai büntetőjog akkor kapcsolódik az állam legfontosabb szerveinek sorába és illeszkedik az általános büntető jogtudományhoz, amikor az állam érdekeit, javait védelmező hadsereg jogrendjét biztosítja.¹²

2.1.2. A katonai büntetőjog adatforrás szerinti tipizálása

A katonai büntetőjog fenti sajátosságára jellemző, hogy azok tételei a katonai (fegyveres, rendvédelmi) szervekre vonatkozó normákból ismerhetők meg. Ezek széles körébe sorolhatók a katonai tárgyban legmagasabb állami szinten megkötött nemzetközi egyezmények, az egyes államok nemzeti jogalkotásának termékei (Alkotmány, honvédelmi törvény stb.), az egyes katonai belső szabályzók (pl. szolgálati utasítás), illetve a katonai etika alá tartozó tételek. Ez egyúttal a katonai jog és büntetőjog – adatforrás szerinti – csoportosítása is.

¹⁰ Vincze Miklós: A katonai büntetőjog kétezzer éves tükre (De re militari). Ügyészek Lapja 2006/6. szám 37. o.

¹¹ Mickey R. Dansby, James B. Stewart, Schuyler C. Webb (szerk.): Managing Diversity in the Military. Transaction Publishers. 2001. 394. o.

¹² Györffy László: A katonai büntetőjog bölcsellete és oknyomozó története. Pallas Kiadó. Budapest, 1925. 25. o.

A katonai büntetőjogot nemcsak az adatforrás jellege, hanem más szempont szerint is lehetne tipizálni. Tekintettel arra, hogy a magyar katonai szabályok nemcsak a hétköznapi értelemben vett katonákra, hanem több esetben a rendvédelmi szervek (rendőrség, büntetés-végrehajtási szervezet, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok stb.) hivatásos állományú tagjaira is kiterjednek, helytálló lehetne a szabályok címzettjei szerinti tagolás is. Ez a tipizáció azonban csak látszólagos, mivel a nem katonai szervezetek beosztottai a katonai szabályok hatálya alá vonásával katonaként jelentkeznek, azaz ugyanolyan jogi megítélés alá kerülnek mint a tényleges katonák.

2.1.2.1. Katonai büntetőjog a nemzetközi jogban

Az általános joghoz hasonlóan a katonai jogforrási hierarchiában is a legmagasabb szintű jogi szabályozó erőt a nemzetközi jog jelenti. A nemzetközi katonai jog esetében többnyire a hadijogról hallhatunk, amely azonban nem helyettesíthető magával a nemzetközi katonai joggal. A hadijog ugyanis – általános megállapítás szerint – csupán a hadviselés módjaira és eszközeire, a hadi cselekmények során érintett személyekre, dolgokra és szervezetek védelmére vonatkozó nemzetközi szerződések, szokásjogi normák összességét jelenti, amelyet a fegyveres összeütközésben a támadó és megtámadott feleknek meg kell tartaniuk.¹³ A hadijog az államok fegyveres konfliktusainak a joga, alapvetően humanitárius megfontolásból, a káros hatások csökkentése érdekében, az egyes harci vagy hadi cselekmények során tapasztalt problémákra, következményekre próbál megoldásokat találni. Ahogy Lattmann Tamás fogalmaz, a hadijog elsődleges feladata a fegyveres konfliktusok lehetséges hatásainak csökkentésével az emberek védelme.¹⁴

Ehhez képest a nemzetközi katonai jog tágabb értelmezési területet fog át. Egyfelől magában foglalja a hadijogot, másfelől mindazokat a szerződéseket és egyezményeket, amelyek valamilyen katonai tárgykörben keletkeztek.¹⁵ A katonai szerződések alapvetően többfélék lehetnek, jelenthetik háborús helyzet keletkezését (hadüzenet) vagy lezárását (tűzszünet, fegyvernugvás stb.), de ebbe a kategóriába tartoznak az egyes katonai együttműködésekre létrejött szervezetek is, mint a NATO, a Nyugat-európai Unió, korábban a Varsói Szerződés, illetve az egyes államok között katonai feladatra vagy helyzetre (pl. légi bázis bérlése, légtér használat stb.) született megállapodások.

A katonai jog meghatározza és értékeli a fegyveres összeütközéseket, támpontot nyújt a jogi felelősség megállapítására. A jogövetkezmények ugyanis különbözőek a konfliktusban résztvevők, az országok és azok lakossága szempontjából, illetve azok-

¹³ Hadtudományi Lexikon M-Zs. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. 970. o.

¹⁴ Lattmann Tamás: A terrorizmussal szembeni fellépés kérdései a nemzetközi hadijog területén. Hadtudomány. 2005/1. szám 149. o.

¹⁵ Elspeth Guild szerint a katonai, azon belül a háború joga, vagyis a háborúindítás joga (ius ad bellum) és a hadviselés szabályai (ius in bello), illetve a humanitárius jog egymástól élesen nem határolható el. Ha egy emberi jog létezik, a fegyveres konfliktus fennállása vagy hiánya önmagában nem befolyásolhatja e jog érvényesülését. Vö. Elspeth Guild: Mikor bűncselekmény a háború. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009. 25. o.

nak a katonáknak az esetében, akik valamilyen oknál fogva részt vesznek vagy részt kívánnak venni az összeütközésben.¹⁶ Ahogy az egyes államok belső joga szerinti tagozódásban látható, úgy a nemzetközi katonai jogban is meg lehet különböztetni az egyes jogágakat. Ennélfogva beszélhetünk nemzetközi katonai büntetőjogról, amely – Ruti Teitel szerint a győztesek igazságszolgáltatásának uralkodó megoldásaként¹⁷ – nemcsak a bűnös egyént, hanem a felelősséget elleplezni kívánó vagy azt valamilyen oknál fogva megállapítani képtelen nemzeti jogalkalmazást is elítéli. Így jöttek létre és működtek nemzetközi katonai törvényszékek a második világháborút követően,¹⁸ valamint a Jugoszláviában, illetve Ruandában bekövetkezett jogsértések kivizsgálására. E törvényszékek közös vonása abban állt, hogy mindegyiküket egy nemzetközi elemekkel tarkított konfliktust követően a bűnösök felelősségre vonása érdekében állították fel, joghatóságukat vagy közvetlenül egy nemzetközi szerződés keretében, vagy az ENSZ Biztonsági Tanácsa által, de az univerzális joghatóság szellemében alakították ki.¹⁹

A katonai büntetőjog nemzetközi gyakorlatához és a nemzeti jogalkotásra vonatkozó jogfejlesztő hatásához tartozik az Emberi Jogok Európai Bírósága is, amely az Emberi Jogok Európai Egyezménye rendelkezései értelmezésével kapcsolatban számos döntést hozott a katonai büntető-igazságszolgáltatás területén. A Bíróság – szinte alapelvként – az „Engel és társai kontra Hollandia” ügyben mondta ki, hogy az államoknak a katonai büntető- és fegyelmi eljárási jogalkotásuk és alkalmazásuk során figyelemmel kell lenniük az Egyezmény előírásaira, noha a Bíróság a büntetőeljárási garanciák vizsgálata során köteles tekintettel lennie a katonaelet és a katonai igazságszolgáltatás sajátosságaira. A Bíróság következetesen hangsúlyozza az emberi jogoknak a fegyveres erőkon belüli érvényesíthetőségét, ugyanakkor ezzel egyenértékű figyelemmel kíséri a katonai közösségeken belüli különös szabályokat, amelyek a civil életben megszokottakhoz képest szigorúbbak.²⁰ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata tehát – még a katonaeletből eredő sajátosságok ellenére is – megkívánja az európai országoktól, hogy átlátható, a tisztességes eljáráshoz fűződő alapvető követelmények szerint szervezze a katonai szabályok megszegéséhez kapcsolódó eljárásokat. Ennek eredményeként egyes szerződő országok olyan reformokat hajtottak végre saját katonai igazságszolgáltatásukban, amelyek óhatatlanul az általános elvek katonai

¹⁶ Bartha Orsolya: A fegyveres összeütközések fogalma, fajtái és elhatárolásuk. In: Ádány Tamás Vince – Bartha Orsolya – Törő Csaba (szerk.): A fegyveres összeütközések joga. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2009. 17. o.

¹⁷ Ruti Teitel: Az átmenet büntető-igazságszolgáltatása. *Fundamentum* 2000/1. szám. 6. o.

¹⁸ Az európai tengelyhatalmak háborús főbűnöseinek üldözéséről és megbüntetéséről szóló 1945. augusztus 8-án kelt Londoni Egyezmény.

¹⁹ Szabó Adrienn: A nürnbergi, a jugoszláv, illetve a ruandai nemzetközi büntetőtörvényszékek joghatósága. In: *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXIV. 2006. 133. o.

²⁰ Kovács Péter: Fegyveres erők és emberi jogok. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata. *Acta Humana* 1997/28-29. szám 30. o.

eljáráson belüli szélesedéséhez, a korábbi katonai zárt struktúra nyitottabbá válásához vezetett.

2.2.2. A katonai büntetőjog a nemzeti jogalkotásban

A katonai büntetőjog legjelentősebb forrásai a nemzeti jog szintjén keresendők. Szinte minden állam, amely fontosnak érzi külső és belső biztonságát a fegyvelmen alapuló és felépülő fegyveres szervet keresztül védeni vagy fenntartani, kidolgozott olyan szabályokat, amelyek ezt a hierarchikus alá-fölérendeltséget oltalmazzák, támogatják. Az egyes államok katonai büntetőjogi kodifikációs megoldásai aszerint csoportosíthatók, hogy milyen igény mutatkozik ahhoz, hogy a katonák büntetőjogi felelősségre vonása során az eljáró intézmények tekintettel legyenek a katonai szolgálat általános életkörülményektől eltérő jellegzetességeire. E tekintetben a tipizáció tovább értelmezhető külön a katonai büntető jogalkotásra, illetve a büntető-igazságszolgáltatási fórumokra. Mind a kodifikáció, mind a katonai bíráskodás terén tapasztalható a szeparáció (elkülönülés), illetve az integráció (beépülés). Előbbi esetben egy teljesen elkülönült büntető jogszabályi kört (önálló katonai büntető anyagi, eljárási és végrehajtási normákat) és igazságszolgáltatási fórumrendszert (önálló had- vagy katonai bíróságok, ügyészségek, nyomozó szervek), míg utóbbi esetében az önállóság teljes vagy részleges hiányát, az egyes katonai deliktumok rendes szabályok és igazságszolgáltatási fórumok általi elbírálását kell érteni. Önálló katonai büntetőjogról beszélhetünk az angolszász jogrendszerek esetében, ahol önálló katonai intézmények sajátos, katonai büntetőszabályok szerint járnak el, míg integrált a szabályozás például Csehországban, ahol ugyan katonai bűncselekmények léteznek, de az ilyen deliktumok elkövetőit már a rendes eljárási szabályok szerint civil bíróságok vonják felelősségre.

A magyar katonai büntetőjog mind a jogalkotás, mind a szervezeti megvalósulás szintjén vegyes jellegű. Bár a jogtörténeti fejlődés során Magyarországon volt időszak, amikor önálló katonai igazságszolgáltatási fórumok, bíróságok speciális katonai szabályok szerint jártak el, napjainkban ez nem így van. A katonai büntetőjog legfontosabb belső jogforrásai egységes törvényekben találhatók, így az anyagi büntetőjogi,²¹ a büntetőeljárási²² és a büntetés-végrehajtási²³ kódexekben. A fentiekén túl – főleg a büntető eljárásjog területén – találunk alacsonyabb (rendeleti szintű) szabályozást is, amelyek főleg a katonákkal szembeni büntetőeljárás lefolytatásának részletszabályait tartalmazzák. Ezeken felül – mint minden más jogág esetében – a katonai büntetőjog külső forrásairól is beszélhetünk, amelyeket nem büntetőjogi tárgyban adtak ki, de mégis tartalmaznak büntetőjogi szabályokat. Ilyenek mindenek előtt az Alkotmány,²⁴ az egyes

²¹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (Btk.) VIII. és XIX-XX. fejezetek

²² A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) XXII. fejezet

²³ A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (Bv. tvr.) IV. fejezet VIII. cím

²⁴ A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény (Alkotmány)

– főleg a bíróságról²⁵ vagy az ügyészségről²⁶ szóló – szervezeti törvények és a honvédelmi törvény.²⁷

2.1.2.3. A katonai büntetőjog egyéb normái

A katonai büntetőjog történeti fejlődésének kezdeti szakaszától kezdve egészen napjainkig vannak olyan nem jogszabályi szintre emelt normák, amelyek egyfajta belső rendező erőként szabják meg az egyes katonai közösségek életviszonyait. E körbe ugyanúgy beletartoznak az átfogó jellegű, a katonai felső vezetés szabály- és elvrendszereit összefoglaló katonai doktrínák²⁸ mint az egyes részterületekre vonatkozó szabályzatok, végrehajtási utasítások vagy intézkedések és parancsok. Lőrincz Kálmán szerint a katonai szervezetekben a kialakult és a közösen elfogadott elvárásoknak kötelező erejük van. Ezt a fajta, nagyon is kívánatos „kényszerszerű” nem elsősorban a jogi, fegyelmi szankcionálás veszélye, fenyegetése, hanem a hagyomány, a kialakult szokás, az eredményhez vezető példa ereje, a közösség elítélésének a veszélye vagy éppen annak elismerő, bátorító jóváhagyása tartja fent.²⁹

Egy, az ötvenes évek végén készült katonai büntetőjogi kézikönyv szerint a katonai büntetőjog speciális forrásai között első helyen a katonai (rendőri stb.) esküt kell említeni. Az eskü tömören összegzi azokat a sajátos kötelezettségeket, amelyek a szolgálat jellegéből és rendeltetéséből folynak, és egyrészt a legszorosabb kapcsolatban áll a legmagasabb szintű jogszabályokkal, mindenekelőtt az Alkotmánnyal, másrészt a katonai normasértés egyúttal a katonai esküben foglalt valamely katonai kötelezettség megszegését is jelenti.³⁰ Andó Ferenc ebben az időben a katonai igazságszolgáltatás nevelő funkcióját például egyenesen a katonai eskü hűséges megtartása biztosításában látta.³¹ A magunk részéről a katonai esküben Szabóné Szabó Andreához hasonlóan egy, a hagyományok továbbviteléről, a haza védelméhez való feltétlen önfeláldozás deklarálását látjuk.³² Inkább egy ünnepélyes nyilatkozat, mint jogi kötőerővel rendelkező aktus. Erre utal a Magyar Alkotmánybíróság is, amikor határozatában leszögezi, hogy „*amikor az állam a honvédelmi kötelezettség keretében végső esetben élete feláldozását is megköveteli a fegyveres szolgálatot végző katonától, nem az élettől és az emberi méltóságtól való állam általi, bizonyosan*

²⁵ A bíróságokról szóló 1972. évi IV. törvény

²⁶ Az ügyészségről szóló 1972. évi V. törvény

²⁷ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény (Hvt.)

²⁸ A katonai doktrínáról lásd bővebben: Pekó József: A katonai doktrína-korszerűsítés elvi hátteréről. *Hadtudomány*. 1999/1. szám. 55-66. o.

²⁹ Lőrincz Kálmán: Menetben. Egy katona gondolatai. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Budapest, 2009. 73. o.

³⁰ Kovács Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958. 39. o.

³¹ Andó Ferenc: A katonai igazságszolgáltatás nevelő funkciójának érvényesüléséért. *Magyar Katonai Szemle* 1959/11. szám 66. o.

³² Szabóné Szabó Andrea: A Magyar Honvédség arculati elemei. *Hadtudomány* 2000/3. szám 110. o.

*bekövetkező megfosztásáról van szó.*³³ Az eskü a katonát – ideértve az egyes rendvédelmi szervek esküt tett dolgozóit is – csak szimbolikusan köti. Ahogyan Horváth Csaba fogalmaz, a katonai eskü a katona magatartásának elsősorban erkölcsi oldalát erősítő, tartós érzelmi viszony alapja.³⁴ Az egyes normasértések nem az eskü, hanem akár a jogszabályok, akár alacsonyabb szintű belső utasítások tilalmainak a megszegéséből vagy kötelezettségeinek az elmulasztásából származnak.

Szintén az egyéb jogforrások között, de a legalapvetőbb normaként kell gondolni a parancsra. A belső szabályzóként és a mindennapi működésben egyaránt értelmezhető parancs a katonai szolgálati rend és fegyelem biztosításának legelemibb része, vagy ahogy a Hadtudományi Lexikon rögzíti, az előjáró akaratának legfőbb kifejezési módja, egyben vezetési eszköze.³⁵ Korda György elvi élel szögezi le, hogy a katonai büntetőrendelkezések hatálya alatt lévő személyektől a büntetőjogi következmények terhe mellett kell megkövetelni a feltétlen engedelmességet, előjáróik akaratának időbeni és legjobb tudásuk szerinti végrehajtását.³⁶ Erre tekintettel a katonai életviszonyokban az engedelmességhez, a szolgálati fegyelemhez, a parancs teljesítéséhez kiemelkedően fontos társadalmi érdek fűződik.³⁷

A katonai büntetőjog egyéb normái közé tartoznak továbbá a szokások, a katonai fegyelmi és becsületbírósi procedúrák, illetve egyre inkább előtérbe kerülnek az ún. méltatlansági vagy etikai szabályok és eljárások is. Ezek egyben a katonai büntetőeljárás különös módozatai is. Közös jellemzőjük, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás egyszerűsített fajtáiként jönnek számításba, és olyan normasértéseket is kezelni tudnak, amelyek a bűncselekménynél enyhébb megítélésű magatartásokként jelentkeznek. Ugyanakkor ezek az eljárások nem helyettesíthetik a katonai büntetőeljárást, annak hatáskörét csak törvény erejénél fogva gyakorolhatják (mint a katonai bűncselekmény elbírálása fegyelmi eljárásban), és jogorvoslat esetén abszolút súlyosítási tilalom érvényesül, azaz az ilyen eljárás során hozott határozat felülvizsgálata során a bírói fórum súlyosabb büntetést nem szabhat ki.³⁸

2.2. A katonai büntetőjog elvei

Az általános büntetőjoghoz hasonlóan a katonai büntetőjog rendeltetése is olyan vezéreszméken (alapelveken) keresztül ismerhető meg, amelyek alapvetően határozzák meg a katonai büntetőjog funkcióját, célját, intézményeit és szereplőinek sajátos jogál-

³³ 46/1994. (X. 21.) AB határozat

³⁴ Horváth Csaba: A magyar katonai eskü története. Honvéd Kiadó. Budapest, 1998.

³⁵ Hadtudományi Lexikon M-Zs. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995. 1057. o.

³⁶ Korda György: A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei. Belügyi Szemle 1989/9. szám 8. o.

³⁷ Blaskó Béla: Magyar büntetőjog Általános rész. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2003. 245. o.

³⁸ A egyes sajátos eljárásokban érvényesülő súlyosítási tilalomról lásd bővebben: Herke Csongor: Súlyosítási tilalom a külön eljárásokban. Jogelméleti Szemle 2009/4. szám Forrás: <http://jesz.ajk.elte.hu/herke40.mht> (Letöltés ideje: 2010. január 05.)

lását. Ahogy azt Cséka Ervintől tudjuk, az alapelvek komplex tartalmúak, és kialakulásuk az általános jogi, politikai, társadalmi és történeti változásokra, illetve a vonatkozó nézetek fejlődésére vezethető vissza.³⁹ Ezen, valamint Király Tibor gondolatán alapulva, miszerint a büntetőjog és eljárás területén az alapelvek igazolásában a társadalmi-történeti gyakorlatnak kell nagy hangsúlyt tulajdonítanunk,⁴⁰ a katonai büntetőjog területén is felfedezhetők azok az elvi tételek, amelyek hosszú évszázadok alatt kialakulva napjainkban egyfajta tartószerkezetként – vagy Tremmel Flórián szerint inkább hídként – foglalják össze a jogterületre vonatkozó legfontosabb követelményeket és tilalmakat.⁴¹ Ezek azonban általában nincsenek alapvető rendelkezésekként megfogalmazva, hanem az egyes rendelkezések részleteiből következhetnek ki.⁴²

A katonai büntetőjog alapelveinek jelentősége, hogy azok – bár önálló elvi tételeket fogalmaznak meg – az általános büntetőjogi alapelvekkel párhuzamosan, azokat kiegészítő módon vannak jelen, egyben az önálló katonai büntetőjog létjogosultságának a letéteményesei is. A jogalkotónak nemcsak az a feladata, hogy – Györffy László gondolatát kölcsönvéve – a társadalmi jelenségre vonatkozó általános társadalomtudományi igazságokat a katonai büntető kodifikáció megalkotásánál érvényesítse,⁴³ hanem az is, hogy kövesse azokat a katonai büntető-jogpolitikai szempontokat is, amelyek nem pusztán indokolják, hanem elvi szinten elő is írják az önálló katonai büntetőjogi szabályok és intézmények megteremtését és fenntartását. A magunk részéről úgy gondoljuk, hogy az alábbi tézisek elegendő elvi alapot nyújtanak ahhoz, hogy a katonai büntetőjog – jogtörténeti folyamatához híven – az általános jogi szabályoktól eltérő tartalommal és intézményrendszerrel jelenjen meg a magyar jogrendszerben.

2.2.1. A katonai rend védelme

Ahogy az általános büntetőjog legfontosabb feladata a társadalom védelme az arra káros és veszélyes bűncselekményekkel szemben,⁴⁴ úgy a katonai büntetőjog elsődleges funkciója – természetesen a társadalom védelme mellett – a katonai rend védelme. Ez

³⁹ Cséka Ervin: Korszerűsödő alapelvek a büntető eljárásjogban. In: Tóth Károly (szerk.) *Emlékkönyv dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, 1998. 103. o.

⁴⁰ Király Tibor: Elvek és kivételek a büntetőjogban és eljárásban. In: *Jogtudományi Közlöny* 1982/10. szám 750. o.

⁴¹ Tremmel Flórián: „Kemény” és „puha” alapelvek az új magyar büntetőeljárásban. In: Ádám Antal – Cseresnyés Ferenc – Visegrádi Antal (szerk.) *Tanulmányok az 1956. évi forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára*. Pécs, 2006. 335. o.

⁴² Tremmel Flórián a katonai alapelveket ún. „puha”, a részletrendelkezésekből kikövetkeztethető elvekként fogalmazza meg. Vö. Tremmel Flórián: *A katonai igazságszolgáltatás tricentenáriumi vetületei*. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 243. o.

⁴³ Györffy László: *A katonai büntetőjog bölselete és oknyomozó története*. Pallas Kiadó. Budapest, 1925. 54. o.

⁴⁴ Földvári József: *Magyar Büntetőjog Általános rész*. Osiris Kiadó. Budapest, 2003. 33. o.

egyfelől Mezei Lászlót idézve azt jelenti, hogy a katonák normasértései a civil életből származnak, oda hatnak vissza, illetve a katonai életviszonyok között keletkeznek, ott jelentenek sérelmet,⁴⁵ másfelől Habony János nézetét erősítve a katonai szolgálatban állók az állampolgári fegyvellemmel együtt a katonai fegyelem hatálya alá is tartoznak.⁴⁶ Ez a kettős szorítás is jelzi, hogy a katonai büntetőjog a hatálya alatt állóktól, az általánosnál szigorúbb és fegyelmezettebb életvitelt követel meg.

A katonai rend védelme mint elvi megállapítás ugyanakkor nem a katonai büntetőjogi intézmények működésének elvi alapjaihoz kapcsolódik, hanem sokkal inkább annak céljához. Erre tekintettel a katonai rend védelme – Bibó István gondolatát citálva⁴⁷ – inkább egy célelmélet, amely absztrakt módon fogalmazza meg a katonai jogsértések szankcionálásának fontosságát annak érdekében, hogy a katonai rend egyfelől folyamatosan biztosítsa az adott katonai egység harcképességét, másfelől, hogy a katonai felelősségi viszonyok minden esetben feltárhatóak legyenek. Finkey Ferenc ezt az elvet mint a szigorú fegyelem követelményét határozza meg,⁴⁸ Tremmel Flórián pedig mint a fegyelem-erősítésének elvét fogalmazza meg, amelynek fontos eleme a kellő szakértelemmel és tekintéllyel rendelkező bírói tanács, az átlagos ítélkezésnél gyorsabb eljárás és a nem jelentős súlyú vétségek fegyelmi útra terelése.⁴⁹

A katonai rend mindazonáltal nemcsak a hagyományos értelemben vett katonai szervezeteknél, hanem más, alapvetően fegyveres szolgálatot ellátó, szigorú alá- és fölérendeltségi szabályok szerint szerveződő és működő szervezetek esetében is értelmezhető. Ez különösen igaz azt látva, hogy a katonai és a rendvédelmi funkciók főleg nemzetközi missziók esetében keverednek.⁵⁰ A katonai rend nemcsak a szűkebben értelmezhető katonai szolgálatot,⁵¹ hanem a rendvédelmi szerveknél teljesítendő szolgálatot is magában foglalja. Apró szépséghiba ugyanakkor, hogy a magyar jogalkotó nem minden rendvédelmi szerv esetében látja indokoltnak a katonai büntetőjog hatá-

⁴⁵ Mezei László: A katonai normasértések büntetőjogi fenyegetettsége. *Ügyészek Lapja* 1994/3. szám 38. o.

⁴⁶ Habony János: *Büntető jogszabályok kézikönyve*. Tisztek Könyvtára. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1980. 9. o.

⁴⁷ Bibó István: Válogatott tanulmányok I-IV. A büntetés funkciója. Forrás: <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/42.html> (letöltés ideje 2008. 07. 23.)

⁴⁸ Finkey Ferenc: *A büntető perrendtartás tankönyve*. Grill Károly Kiadó. Budapest, 1916. 733. o.

⁴⁹ Tremmel Flórián: A katonai igazságszolgáltatás tricentenáriumi vetületei. In: Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 243. o.

⁵⁰ Erről lásd bővebben Finszter Géza: *A rendészet elmélete*. KJK-Kerszöv Kiadó. Budapest, 2003. 12. o.

⁵¹ A Hvt. határozza meg a katonai szolgálat célját, amely a nemzeti és szövetségi védelmi feladatok végrehajtása érdekében a hadkötelesek kiképzése, felkészítése a katonai feladatokra, illetőleg a Honvédség védelmi képességének erősítése.

lyának a kiterjesztését, holott ezek körében rendszerint fegyveres szolgálatról, szigorú hierarchiáról és rendről beszélhetünk.

A rendvédelmi szervek jogi definíciója hosszú időn keresztül még az Alkotmány vonatkozó rendelkezése ellenére sem volt egyértelmű. A rendvédelmi szervek meghatározásánál tapasztalható rendszertelenséget maga az alaptörvény indukálta azzal, hogy annak nyolcadik fejezete még csak kísérletet sem tett a rendvédelmi szervek kógens felsorolására. Emellett mintegy kétszáz törvény, nemzetközi szerződés, költségvetési törvény és különböző szintű rendelet használja a rendvédelmi szerv fogalmát.⁵² Csak egyes példákat említve az ún. fegyvertörvény *expressis verbis* deklarálja, hogy a rendvédelmi szervek körébe tartozik a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat, a Vám- és Pénzügyőrség és a büntetés-végrehajtási szervezet,⁵³ a rendőrségi törvény szerint rendvédelmi szerv a Rendőrség, a katasztrófavédelem hivatásos szervei, az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság, a Vám- és Pénzügyőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet;⁵⁴ szintén olvashatunk egyfajta csoportosításról a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényben, ahol is rendvédelmi szervnek tekintendők a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, a rendőrség, a polgári védelem állami szervei, a hivatásos tűzoltóság, a vám- és pénzügyőrség, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet.⁵⁵

A fenti törvényhelyek a rendvédelmi szerveket értelmező rendelkezések keretében, az egyes fogalmak tisztázása érdekében határozták meg. Ezt egyenként azért tehették meg, mert a rendvédelmi szervek Alkotmányban való rögzítését megelőzően magasabb szintű rendező elv nem állt rendelkezésre, és a jogalkotó egyik esetben sem fordított kellő gondosságot arra, hogy a rendvédelem fogalmi terminológiáját minden egyes jogszabály esetében felülvizsgálja. A rendvédelem egységes értelmezésének problémája azonban napjainkban már nem okozhat gondot. A Tóth Judit által felvázolt elvi bizonytalanság ugyanis eltűnt egyfelől azzal, hogy az Alkotmány már csak exemplifikatív módon rendelkezik a rendvédelmi szervekről, másfelől pedig, hogy a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjairól és az államtitkárokról szóló törvény⁵⁶ keretében a jogalkotó végre felvállalta a rendvédelmi szervek taxatív felsorolását. E szerint a legújabb szabályozás szerint rendvédelmi szerv a rendőrség, a polgári védelem, a vám- és pénzügyőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok. E felsorolásban nem jelent érdemi változást az Adó és Pénzügyi Hivatal (APEH) és a Vám- és Pénzügyőrség tervezet összevonása,⁵⁷ mivel az integrált szervezetként létrejövő Nemzeti Adó és Vámhivatal a jövőben sem veszti el rendvédelmi funkcióját.

⁵² Tóth Judit: A Határőrség alkotmányos helyzetéről. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a Határőrség a minőség útján című konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IV. Pécs, 2005. 30. o.

⁵³ A lőfegyverekről és lőszerekről szóló 2004. évi XXIV. törvény 2. § 26. pont

⁵⁴ A Rendőrségről szóló 1994. XXXIV. törvény 94. § (1) bek. a) pont

⁵⁵ A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 74. § c) pont.

⁵⁶ 2006. évi LXXVII. törvény

⁵⁷ Erről lásd bővebben a Nemzeti Adó és Vámhivatalról szóló T/1377. számú törvényjavaslatot. (NAV tv. javaslat) Budapest, 2010. október.

Forrás: <http://www.parlament.hu/irom39/01377/01377.pdf> (Letöltés ideje: 2010. október 25.)

A katonai rend védelme továbbá az egyes katonai bűncselekmények által támadott jogi tárgy megfogalmazása révén jut kifejezésre.⁵⁸ Korda György szerint egy adott ország társadalmi rendjére való tekintet nélkül a katonai büntetőjog mindenütt három kérdéskör, az előjáró rendelkezése alóli jogtalan kivonás, a függelem bármely irányú megsértése és a kiemelkedő fontosságú szolgálati kötelek megszegése köré csoportosul.⁵⁹ E tipizációval részben egyetértve álláspontunk szerint a katonai bűncselekmények egy része (pl. szökés, önkényes eltávozás, kibúvás a szolgálat alól, szolgálat megtagadása, köteleességszegés szolgálatban, szolgálati feladat ellátása alóli kibúvás, jelentési kötelezettség megszegése, szolgálati visszaélés) a szolgálati deliktumok, míg másik része (pl. zendülés, parancs iránti engedetlenség, előjáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak, szolgálati tekintély megsértése, bujtogatás) a függelemsértések körébe osztható.

A szolgálati bűncselekmények elsősorban a katonai szolgálathoz fűződő társadalmi érdeket sértik vagy veszélyeztetik, azaz vagy az általános katonai szolgálat kötelezettségét vagy egy-egy konkrét szolgálati feladatot támadnak, a függelemsértések pedig a katonai fegyvellemmel és a szolgálati tekintéllyel szemben valósulnak meg. Minthogy e két fő kategória jelenti az egységes katonai rendet, azt az álláspontot képviseljük, hogy a korábban már említett parancs teljesítésének kötelezettsége, avagy az alárendelt feltétlen engedelmissége önálló elvként nem jelentkezik, az csupán része a katonai rend védelmének.

2.2.2. A specialitás elve

A katonai büntetőjoggal szemben mint alapvető feltétel (*conditio sine qua non*) jelentkezik a specialitás elve. Amennyiben ugyanis a katonai büntetőjogi területekkel szemben nem igazolható a sajátos jogi helyzet – így a katonai bűncselekmények törvényi meghatározásának, a katonai szankciórendszer alkalmazásának, a katonai büntető-eljárás általános viszonyoktól való eltérésének és a katonák büntetés-végrehajtására vonatkozó sajátos szabályoknak a létjogosultsága –, úgy maga a katonai büntetőjog mint önálló jogterület is kétségessé válik.

A katonai büntetőjog történetileg már az antik világtól nyomon követhető specialitásával kapcsolatos kétségek, az önálló katonai jogintézmények eltörlésére vonatkozó javaslatok Magyarországon először a második világháborút követően merültek fel. Ezek az ellenvélemények elsősorban az akkori szocialista gondolkodásmód miatt fogalmazódtak meg, és a katonai bíráskodást bizonyos mértékig osztálybíráskodásként fogták fel. Ezzel szemben azonban az elkülönült szabályozás megalkotásához elég erős volt az a szakmai indok, amely szerint „*ezeket a kétségeket teljesen eloszlatták azok a megfon-*

⁵⁸ Az egyes katonai bűncselekmények elemzését lásd bővebben Blaskó Béla – Miklós Irén – Schubauer László: *Büntetőjog. Különös rész II.* Rejtjel Kiadó. Budapest, 2007. 320-343. o.

⁵⁹ Korda György: *A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei.* Belügyi Szemle 1989/9. szám 3. o.

tolások, hogy a hadseregben a feltétlenül szükséges rendet és fegyelmet hatékonyan biztosítani kell, ennek minél teljesebb megvalósítása érdekében a különös katonai szolgálati köteleességek megszegésének, a különös katonai életviszonyokkal összefüggő egyéb bűncselekményeknek megtorlását a katonaságon belül alakított külön bíróságokra kell bízni, mert ezeknek tagjai ismerik legjobban közvetlen élettapasztalat alapján a szóban forgó szolgálati kötelezettségeket és életviszonyokat”.⁶⁰

A specialitás fenti megfogalmazása azonban nem minden tekintetben volt elegendő ahhoz, hogy a katonai büntetőjog önállósága megmaradhasson. Így a korábban a külön kódexek keretében kihirdetett büntető anyagi és eljárási szabályok az általános büntető anyagi és eljárási törvénykönyvekbe integrálódtak. Ezek a kodifikációs egységesítések a szervezeti és működési elkülönítést nem érintették, a katonai büntetőjogi hatóságok továbbra is eljártak katonai bűncselekményekkel szemben, a katonai büntetőeljárási szabályok szerint.

A katonai igazságszolgáltatás megszüntetésének ötlete 1988-ban újra felmerült, amely aztán Kovács Tamás szavait citálva a megreformálás igényévé szelődött, de a politikai rendszerváltozás idején ismét felerősödött, mondván tarthatatlan, és nemzetközi egyezményeket sért a katonai bíróságok mint külön bíróságok fenntartása.⁶¹ Ezzel ellentétben nemzetközi téren az tapasztalható, hogy a katonai bíróságok – néhány ország kivételével – békeidőben is működnek, mivel katonai ügyekben a szolgálati rend és fegyelem biztosítása olyan igazságszolgáltatási fórumot igényel, amely kellően ismeri, és ítélezése során szakszerűen értékelni tudja a katonai szolgálati viszonyból eredő sajátosságokat, szervezetenként igazodik a fegyveres szervek tagozódásához, és azokkal megfelelő kapcsolatot tart.⁶²

A specialitás azonban nemcsak a bírósági szervezet tekintetében igaz, annak a katonai életviszonyok megsértésének minősülő (a katonai rendre veszélyes) cselekmények meghatározásánál, a megvalósított normasértésekkel kapcsolatos (etikai-, fegyelmi vagy büntető-) eljárás lefolytatásánál, és a szükséges szankció végrehajtásánál is érvényesülnie kell. Az általános viszonyok ugyanis nem adhatnak kellő támpontot arra, hogy mely cselekmények minősülnek katonai bűncselekménynek, milyen eljárási jogok és kötelezettségek nyílnak meg egy katona terhelt, avagy egy katona tanú előtt a felelősségre vonási procedúra során, és milyen szabályok szerint kell végrehajtani a kiszabott büntetést attól függően, hogy a katona a szolgálati viszonyában megtartható-e avagy sem.

A katonai büntetőjog speciális jellegét tulajdonképpen a katonai szervezet sajátosságai indokolják. Malomsoki József szerint a katonai szervezet tipikusan olyan szervezetek közé tartozik, melyek a tevékenység és az együttélés (együttműködés) szinte

⁶⁰ A katonai igazságügyi szervezet, valamint a katonai büntetőbíráskodásban a fellebbvitel módosításáról szóló 1948. évi LXIII. törvény általános indokolása

⁶¹ Kovács Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárási jogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok 35. szám. 364. o.

⁶² Uo. 412. o.

valamennyi területére „hivatalos” normákat állapít meg.⁶³ E normák sajátossága, hogy a viselkedés olyan szabályait is kötelezővé teszik, amelyeket a társadalom a „hallgatólagos” elvárások, etikai szabályok (pl. kötelező tiszteletadás, bajtársi együttműködés stb.) sorában tart nyilván, kizárólag katonai környezetben értelmezhetők (mint a parancs iránti engedelmesség, avagy az objektumon belüli mozgás), és bizonyos esetekben más társadalmi csoportok normáit megelőzik, azok hátrányára prioritást élveznek.

E gondolatokkal kapcsolatban találóan fogalmazott egy nemzetközi tudományos konferencián a dél-koreai Jae Seog Choi, aki szerint egy olyan különálló katonai igazságügyi rendszerre van szükség, amelyhez szorosan kapcsolódik a hadsereg. E specialitás mellett szóló érvek a hadműveletek egyedülállósága, a katonai bűnök természete, a katonai mobilitás biztosítása és annak az igénye, hogy a katonai büntetőjogot harc közben is alkalmazni lehessen.⁶⁴

A fenti gondolatok látszólag a szakszerűség követelményeként is értelmezhetőek lehetnek, de egyetértve Tremmel Flóriánnal, a szakszerűség – bár lényeges szempont – mégsem tekinthető ebben az esetben önálló, sui generis alapelvnek.⁶⁵ A szakszerűség ugyanis nemcsak a katonai életviszonyok terén, hanem a büntetőjog, sőt a honvédelmi és a rendvédelmi igazgatás bármely területén is fontos szempontként jelenik meg. Ennélfogva a szakszerűség inkább egy általános követelményt fogalmaz meg, míg a specialitás ennek ellenkezőjét, a generális szabályoktól való eltérés elvi igényét.

2.2.3. A civil kontroll követelménye

A specialitással konkuráló elvként⁶⁶ kell gondolni a civil ellenőrzés követelményére, amelynek legfontosabb funkciója, hogy a sajátos szabályok szerint működő katonai büntetőjogi rendszer és ezáltal a fegyveres erőhöz és testülethez tartozó egységek ne válhassanak külön az általános vagy polgári igazságszolgáltatástól, ennélfogva az általános kormányzattól. Ez a szempont pedig azért fontos, mert sem a katonai rend szerint működő szervek, sem a fegyelmi rendjüket védő büntetőjogi rendszer nem önmagért való, hanem az államért. A civil ellenőrzés definiálására a magunk részéről megkülönböztetünk egy katonai és egy büntetőjogi megközelítést.

⁶³ Malomsoki József: A normák szerepe a katonai szervezet életében. In: Dobai Pál (szerk.) *Katonaszociológia*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2000. 143. o.

⁶⁴ Jae Seog Choi: The traditions and future of the Korean Airforce's Military Justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

⁶⁵ Tremmel Flórián: A katonai igazságszolgáltatás tricentenáriumi vetületei. In: Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 244. o.

⁶⁶ Király Tibor szerint elvkonkurenciáról akkor beszélünk ha egy uralkodó elv mellett megjelenik egy másik annak ellentmondó elv is. Ilyen pl. a legalitás és opportunitás vagy az ártatlanság védelme és a bizonyítási teher együttes megjelenései. Vö. Király Tibor: *Elvek és kivételek a büntetőjogban és eljárásban*. In: *Jogtudományi Közlöny* 1982/10. szám 751. o.

Katonai szempontból a civil kontroll igényének megfogalmazásánál Joó Rudolf a kihívást abban látja, hogy a politikai rendszeren és a társadalom egészén belül a katonaság – fegyverekkel való ellátottsága, szervezetsége, fegyelme, erős csoport öntudata miatt – túlsúlyos nyomásgyakorló csoportként jelenik meg, ezért, ha a honvédelmi és biztonsági politika túlsúlyba kerül, fennáll a veszélye, hogy az államirányításban sérül a fékek és egyensúlyok demokratikus rendszere, következésképp a népszuverenitás elve.⁶⁷ Samuel P. Huntigton mindezt akként értékeli, hogy a civil ellenőrzés meghatározásának alapvető problémája az, miként minimalizálható a katonai hatalom.⁶⁸ Általános katonai értelemben tehát a civil ellenőrzés a fegyveres (a katonai és a rendvédelmi) szervek állami kontrollját, a tényleges politikai hatalom fennhatóságát jelenti annak érdekében, hogy a katonai közösségek zárt rendszere ne veszélyeztesse a legitim állami hatalmat. Ez az ellenőrzés azonban nemcsak a civil társadalom védelmét jelentheti, hanem a katonai alárendeltek jogai érvényesítésének szélesebb lehetőségét is. Ennek egyik eszközeként számos országban – így hazánkban is – számolni kell az ombudsmani intézménnyel, amely nemcsak panaszzra, hanem hivatalból is eljárhat. Az ombudsmani officialitás jelentősége pedig abban van, hogy a katonai szervek hierarchikus szervezeti rendszere kevésbé teremt lehetőséget az ott szolgálók részére sérelmeik megpanaszolására.⁶⁹

Büntetőjogi téren – a fenti katonai szempontok figyelembevételével – a civil ellenőrzés követelménye mint az általános büntetőjog katonai életviszonyok mentén való érvényesülésének kérdése merül fel. Minél speciálisabb a katonai büntetőjogi rendszer és büntető-igazságszolgáltatás, annál kevésbé érvényesülnek az általános büntetőjogi normák, annál kisebb a két jogterület közötti átjárhatóság lehetősége. A magunk részéről a specialitás elvénél foglaltak szerint már megindokoltuk, hogy miért előnyös, ha a katonai büntetőjog az általánoshoz képest eltérő tartalommal jelentkezik egy ország jogrendszerében. Ugyanakkor nem feledhetjük azt sem, hogy a civil ellenőrzés követelménye a specialitás miatt felmerülő veszélyek elhárításának igénye során indokoltan merülhet fel. Ahogy Kardos Sándor megállapítja, általános szabálynak tekinthető, hogy a katonai büntetőjog minden speciális vonása ellenére része marad az általános büntetőjog intézményrendszerének, az ettől eltérő külön megoldásai épp azt a célt szolgálják, hogy az általános büntetőjog elvei a katonai szervezet sajátos körülményei között is érvényesüljenek.⁷⁰

A katonai specialitás hátrányai főleg azokban az esetekben kerülnek előtérbe, amikor a katonai büntetőjog által biztosított elvek és szabályok az általános joghoz képest a terhelt vagy a védelem számára kevesebb garanciát biztosítanak, vagy ellenkezőleg a

⁶⁷ Joó Rudolf: Civil-katonai kapcsolatok. In: Társadalom és honvédelem. Joó Rudolf válogatott írásai. ZMNE Budapest, 2006. 222. o.

⁶⁸ Samuel P. Huntigton: A katona és az Állam. A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája. Zrínyi Kiadó – Atlanti Kiadó. Budapest, 1994. 85. o.

⁶⁹ Polt Péter: Az állampolgári és emberi jogok érvényesülése a Magyar Honvédségnél az ombudsman szemszögéből. Acta Humana 1997/28-29. szám 34. o.

⁷⁰ Kardos Sándor: A magyar katonai büntetőjog rövid története. Debrecen. 2002. 9. o.

katona elkövetők számára különösen a civil lakosság terhére elkövetett jogsértések esetében kisebb visszatartó erőt jelentenek. Ez utóbbiról leginkább háború esetén lehet beszélni, amikor is egy harcoló alakulat katonái által – főleg a hadifoglyok és a civil lakosság sérelmére – elkövetett jogsértések megtorlása csak másodlagos körülményként jelentkezik a harcképesség folyamatos fenntartásának igénye mellett.

A katonák által elkövetett bűncselekmények megítélésre vonatkozóan elég csak az amerikai csapatok tagjainak Irakban, Afganisztánban vagy Guantanamon megvalósított cselekményeire gondolni. Ezek között egyaránt találunk az állam által támogatott és célhoz kötött magatartásokat, illetve az egyén által bűnös szándékkal elkövetett deliktumokat.

Előbbi – Korinek László szavaival az állami erőszak problémájához⁷¹ kapcsolódó – körbe tartozik a katonai büntetőeljárás egy sajátos formájaként az Amerikai Egyesült Államok elnökének „a terrorizmus elleni háború során bizonyos nem állampolgárok letartóztatásáról, tárgyalásáról és a velük való bánásmódjáról” szóló 2001. november 13-i hadi rendeletével⁷² kihirdetett ún. katonai bizottsági eljárás. Ennek keretében – e rendelet 2009. évi hatályon kívül helyezéséig – az amerikai hatóságok mind a hazai, mind a nemzetközi jogtól függetlenül megteremtették annak elvi lehetőségét, hogy a terrorizmussal gyanúsított, de a hadifoglyokkal való bánásmódról szóló genfi konvenció hatálya alá nem tartozó, törvényen kívüli harcosként minősített⁷³ személyeket vádemelés és bírói ítélet nélkül bizonytalan ideig fogva tartva oly módon vallathassák, amely nemcsak kényszerrel, hanem gyakran megaláztatással, a vallomás fizikai erőszakkal történő kikényszerítésével járt együtt.⁷⁴ Ezek az egyes katonai diktatúrák által alkalmazott módszerekre emlékeztető hatósági bűncselekmények – még a jogelveket fenn hangsúlyozó országban is – csak egy speciálisan zárt rendszerben valósulhatnak meg abban az esetben, ha a civil kontroll nem elég hatékony. Így – Ádám Antal idézve – előidézhető egy olyan állapot, amely szerint például egyes súlyos bűncselekmények elkövetői (pl. a terroristák) nem tekintendők sem katonának, sem politikai bűncselekmények tettesének, ennek folytán e személyeket nem illetik meg az említett személyek sajátos jogai.⁷⁵

Szintén a polgári ellenőrzés teljes hiányáról beszélhetünk azokban az esetekben, amikor a katonai alakulatok egyes tagjai köztörvényes bűncselekményeket valósítanak meg. Erre főleg az egyes megszállt területeken működő börtönök őrsemélyezete által elkövetett deliktumok és belső kivizsgálásainak visszasságai adnak alapot.

⁷¹ Korinek László: Bűnözési elméletek. Duna Palota és Kiadó. Budapest, 2006. 339. o.

⁷² Military Order of November 13, 2001. Detention, Treatment, and Trial of Certain Non-Citizens in the War Against Terrorism. Presidential Documents, Page 57831-57836.

⁷³ Az elnöki rendelet kibocsátója, George W. Bush 2002. február 7-én kibocsátott memorendumában azt állapította meg, hogy az Amerikai Egyesült Államok és az al-Kaida közötti konfliktusra sehol a világban nem vonatkozhat a genfi konvekció, mivel más okok mellett az al-Kaida nem része a konvenció szerződő feleinek. Vö. Ricardo Sanchez: Wiser in Battle. A Soldier's Story. Harper Collins Publisher. New York, 2008. 88. o.

⁷⁴ Ronald Dworkin: Miről döntött valójában a bíróság? Fundamentum. 2004/3. szám 34. o.

⁷⁵ Ádám Antal: A biztonság mint jogi érték. In: Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs (szerk.): Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. PTE ÁJK. Pécs, 2005. 26. o. illetve Ádám Antal: A magyar Alkotmányból hiányzó alapértékekről. Közjogi Szemle 2009. március 5. o.

Ahogy az általános katonai vagy honvédelmi igazgatás területén, úgy a katonai büntetőjogban is meg kell találni azokat a hatékony eszközöket, amelyek a katonai bűnügyek kivizsgálása során biztosítják a civil ellenőrzést, ezáltal magát a tisztességes eljárást. Ennek hiányában nemcsak a katonák által elkövetett büntetendő magatartások maradhatnak szankció és felelősségre vonás nélkül, hanem a katonák ellen lefolytatott büntetőeljárások sem biztosíthatják a tisztességes eljáráshoz fűzött követelményeket.

Egyes nézetek szerint az általános civil kontroll fő eszköze a jog, a hagyományok, a tipikusan polgári értékek katonaság által elsajátításán keresztül valósulhat meg a legstabilabban, míg mások szerint a polgári ellenőrzés legfontosabb eszköze a közvélemény.⁷⁶ A katonai büntetőjogi rendszer is csak akkor szolgálhatja hatékonyan és tisztességesen a társadalmi és a katonai rend együttes védelmét, ha az nem alkot ellenőrizhetetlenül zárt rendszert, és annak egyes részei nincsenek kivéve a polgári hatalom befolyása alól. Ennélfogva a katonai deliktumok meghatározásánál, a katonai büntetőeljárásban közreműködő alanyok kompetenciáinak definiálásánál és a katonai büntetés-végrehajtásra vonatkozó szabályok megalkotásánál minden esetben figyelemmel kell lenni az általános szabályokra is. A katonai deliktumok meghatározása csak törvény által (*nullum crimen sine lege*), a katonai bűnügyekkel szembeni eljárás szabályainak rendezése még a fegyelmi eljárás tekintetében is csak jogszabály által lehetséges. A katonai büntetőeljárás és büntetés-végrehajtás terén pedig – a specialitás elvének szem előtt tartásával – nem szabad kizárni a polgári hatás (pl. szabadon választott védő, általános jogorvoslati jog, pártatlan és független bírósági eljárás, általános törvényességi felügyelet stb.) érvényesülésének a lehetőségét.

A civil ellenőrzés főleg a bírósági eljárás pártatlansága és a jogorvoslati jogosítvány gyakorlása terén a legszükségesebb. Erre hívja fel a figyelmet az Emberi Jogok Európai Bíróságának számos ítélete, amelyek brit, holland és török haditörvényszéki eljárásokkal szemben fogalmazódtak meg.⁷⁷ A Bíróság például az ún. Findlay ügyben⁷⁸ ki mondta, hogy nem lehet független bíróságról beszélni olyan ügyben, ahol a katonai bírósági eljárást kezdeményező tiszt, aki a vádhatósággal is közeli hivatali kapcsolatban áll, egyúttal a bíróságot alkotó tisztek hivatali felettese is. Ebben az ügyben ráadásul a jogorvoslati jog is korlátozott volt, mivel az J. W. Rant, az Egyesült Királyság Hadselegének főhadbírája szerint nem volt alanyi jog.⁷⁹

2.2.4. A felelősségre vonás gyorsításának elve

⁷⁶ Joó Rudolf: i. m. Civil-katonai kapcsolatok. In: Társadalom és honvédelem. Joó Rudolf válogatott írásai. ZMNE Budapest, 2006. 234. o.

⁷⁷ Grád András: A Strasbourgi Emberi Jogi Bíraskodás Kézikönyve. Strasbourg Bt. Budapest, 2005. 241. o.

⁷⁸ Findlay v. United Kingdom judgement of 25 February 1997

⁷⁹ J. W. Rant: A Findlay ügy hatása a brit katonai jogra. Előadás. Ottawa, 1997. augusztus 20.

A korábbi alapelvekhez képest tisztán eljárásjogi elvként kell gondolni a felelősség megállapításának alapjául szolgáló procedura gyorsításához fűződő követelményre. Az eljárás időbeliségével kapcsolatban álláspontunk szerint két körülményre kell figyelemre lenni. Az egyik az eljárás időszerűsége, a másik pedig az eljárás gyorsítása. E két körülmény nem szinonim fogalmak, azok határozottan elhatárolhatók. Ahogy Tremmel Flórián, fogalmaz a klasszikus alapelveken túlmenően viszonylag új elemként kell gondolni az időszerűsége és az ügyek elhúzódnakának kérdésére.⁸⁰ E gondolat az Emberi Jogok Európai Egyezményéből vezethető le, amelynek hatodik cikke akként rendelkezik, hogy *mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja...* Kondorosi Ferenc az idézett rendelkezésen alapuló bírói gyakorlatra hivatkozva úgy gondolja, az ésszerű időn belüli igazságszolgáltatás a hatékony jogvédelem egyik előfeltétele, szorosan összefügg a jogbiztonság igényével, ezért ez a jog különös jelentőségre tett szert az alapvető emberi jogok sorában.⁸¹ Herke Csongor a „fair eljárás” alapjával összefüggésben nem az időszerűséget, hanem a gyorsítás szempontját helyezi előtérbe.⁸² Szintén a gyorsaság elvét fogalmazza meg Venczl László mint a katonai büntetőigazságszolgáltatással szemben, a hatékonysággal és a szakszerűséggel együtt fennálló követelmények.⁸³ A magunk részéről azon az állásponton vagyunk, hogy az eljárás gyorsítása kizárólag a fair eljáráshoz kapcsolódó időszerűségen belül értelmezhető. Attól, hogy egy felelősségre vonási eljárást a rendelkezésre álló – így ésszerű – időkereten belül folytatják le, még automatikusan nem következik az, hogy az gyorsítva történik. Erre tekintettel igazolhatónak látszik az állítás, hogy a gyors eljárás valamilyen oknál fogva az ésszerű eljáráshoz képest is rövidebb idő alatt folyik le.

A katonai büntetőjogban a gyorsított eljárás igénye azért merül fel, mert a katonai rend és fegyelem erősítése szempontjából az általános eljárási határidők több esetben nem nyújtanak elegendő garanciát arra, hogy a bűnelkövetéssel kapcsolatos preventív hatások megmaradjanak. Hildebrand Róbert szerint a katonai büntetőeljárásban alapvető követelmény az eljárások gyors és hatékony lefolytatása, mivel az eljárás alá vont személyek bűncselekményei károsan hatnak alakulatuk fegyelmi helyzetére.⁸⁴

Mind Venczl László, mind Hildebrand Róbert esetében számottevő elvként szerepel a hatékonyság követelménye. A magunk részéről a szakszerűségre vonatkozóan leírtakat újra figyelembe ajánlva úgy véljük, hogy a hatékonyság, mint egy eljárással vagy intézkedéssel szemben megfogalmazható általános parancs különös alapvető jelentőséggel nem bír. Emellett a hatékonyság inkább egy eszköz annak érdekében, hogy a katonai büntetőjog elérje és megvalósítsa

⁸⁰ Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001. 70. o.

⁸¹ Kondorosi Ferenc: Jog: Norma és program. Urbis. Budapest, 2006. 127. o.

⁸² Herke Csongor: Megállapodások a büntetőperben. Pécs, 2008. 20. o.

⁸³ Venczl László: A katonai parancsnok büntető hatalma és a strasbourgi joggyakorlat. Szakdolgozat. ELTE Európai Jogi Szakjogász képzés. Budapest, 2001. 10. o.

⁸⁴ Hildebrand Róbert: Az ítélkezési joggyakorlat alakulása a változó büntető jogszabályok tükrében. Új Honvédségi Szemle. Különszám, 2000. 81. o.

a katonai rend védelmét. Ezt pedig a gyorsaság kritériumának való megfeleléssel éri el. Újra idézve Hildebrand szavait, a bűncselekmények megelőzésének leghatékonyabb módja, ha a potenciális elkövetőben tudatosan a büntetés elkerülhetetlenségének ténye, továbbá, ha a bűncselekmény elkövetését a lehető legrövidebb határidőn belül követi a felelősségre vonás.

A gyorsítás elve nemcsak a fegyelem erősítése, az általános prevenció elérése, hanem a katonai vagy rendvédelmi szolgálat ellátása szempontjából is fontos. Kétséges, hogy egy fegyelmi vagy büntetőeljárás hatálya alatt álló katona terhelti minősége folytán – főként fegyveres – szolgálatba vezényelhető. A gyors eljárás révén ugyanakkor hamarabb szűnik meg ez a bizonytalanság, és születik döntés arra vonatkozóan, hogy az eljárás alá vont személy alkalmas-e további katonai szolgálatra, vagy végleges pótlása válik szükségessé. Ennek tükrében – Mészáros Lászlóval egyetértve – még az is állítható, hogy mindazok az állami, fegyveres szolgálatot ellátók, akiknek bűncselekményeinek elbírálása az általános igazságszolgáltatási rendszerben történik, hátrányos megkülönböztetést szenvednek a katonai eljárás hatálya alá tartozókhoz képest. Az átlagos pertartam miatt ugyanis nem biztosított, hogy az e kategóriába tartozók büntetőjogi felelőssége a többi fegyveres szerv tagjaihoz képest gyorsabb ügyintézészt követően dőljön el.⁸⁵

Az eljárás gyorsítása jut kifejezésre a rögtönbíráskodás szabályaiban is. Ez az igazságszolgáltatási mód azonban nem általános körülmények között, hanem rendkívüli, elsősorban háborús vagy hadi helyzetben kerül alkalmazásra abban az esetben, ha az általános büntetőjog már nem szolgálja megfelelően a harckészültség megőrzését. Ahogy Domokos József fogalmazott a második világháborút követően, a rögtönbíráskodás egy kivételes hatalom, amellyel a törvényhozás a rendkívüli viszonyokra tekintettel olyan jogszabályalkotást engedett át a végrehajtó hatalomnak, amely különben, az államélet rendes viszonyai mellett, a saját hatáskörébe tartozott.⁸⁶ A rögtönbíráskodás ennél fogva nemcsak az eljárás rövid idejében volt kivételes, hanem abban is, hogy a hatálya alá tartozó bűncselekmények definiálása, az eljáró bírói fórum összetétele és a bűnösség esetében az ítélet meghozatala esetén elég volt alacsonyabb szintű jogszabályok keretében rendelkezni. Minthogy a rögtönbíráskodás esetében az eljárási idő rendkívül rövid volta miatt számos, a tisztességes eljáráshoz fűződő követelmény (pl. védelem elve, jogorvoslati jog) csorbul, ez az eljárási mód megfelelő garanciák nélkül még harci helyzetben sem alkalmazható.

2.2.5. A parancsnoki felelősség elve

A katonai rend fenntartásának legfontosabb pillére a katonai szervezet élén álló egyszemélyi vezető, a parancsnok. Kassai László szerint az előjárói vagy parancsnoki

⁸⁵ Mészáros László: A katonai büntetőeljárás hatásköri szabályainak változásai. *Ügyészek Lapja*. 2006/6. szám 16. o.

⁸⁶ Domokos József: *Kivételes hatalom és rögtönbíráskodás a Horthy uralom alatt*. Athenaeum. Budapest, 1946. 9. o.

hatalom forrása az állami hatalom, mivel a parancsnok tevékenységében megjelenik az állam szervező, végrehajtó és rendelkező tevékenysége.⁸⁷ Ezt a hatalmat az állam az állami irányítás eszközein (jogszabályokon és egyéb rendelkezéseken) keresztül telepíti a parancsnokhoz, alapja a katonai rendhez fűződő függelmi viszonyrendszer, amelynek keretében az alárendeltnek engedelmeskednie kell parancsnoka utasításainak. Ez a parancsnoki hatalom azonban nem korlátlan. A katonai rendhez ugyanis nemcsak az alárendelt engedelmisségi kötelezettsége tartozik, hanem az is, hogy a parancsnok hatalmával nem élhet vissza, utasításai nem lehetnek önkényesek és bűncselekmény elkövetésére irányulóak, valamint a parancsnok nemcsak az általa kiadott utasításokért, hanem azok szakszerű végrehajtásáért is felelős. Ahogy arra W. Hays Parks utal, általános elvként kell számolni azzal, hogy a parancsnok mindenért felelős, amit parancsában megkövetelt vagy megkövetelni elmulasztott.⁸⁸ A parancsnoki felelősség tehát nem pusztán jogi, hanem etikai kötelezettség is, a parancsnok egyszerre felelős az egészségéért, a jólétéért, a morálisért és a fegyelmi felelősségért.⁸⁹

A hazai hatályos jogban a parancsnoki felelősség mint általános elv a honvédelmi törvényben jelenik meg, amely kimondja, hogy „*az előjárói és felettesi, illetve alárendeltségi viszonyban az egyszemélyi felelős vezetés (parancsnoklás) elve, a szolgálati és szakmai előjárói, illetve a bívatati és szakmai felettesi irányítás és vezetés során érvényesül.*”⁹⁰ Szintén e törvény rendelkezik arról is, hogy „*a katonai szervezetek élén a parancsnok (...) áll, aki a jogszabályok és az előjárók által meghatározott keretek között vezeti a katonai szervezetet. A parancsnok szolgálati hatásköre kiterjed az általa vezetett katonai szervezet működésének minden területére. A parancsnok a katonai szervezet szolgálati viszonyban álló állományának szolgálati előjárója, a más jogviszonyban álló állományának felettese.*”⁹¹

A rendvédelmi szervek esetében a parancsnoki felelősség általában az előjárót terheli, aki például a rendőrségnél „*az, akinek a rendőr szolgálati beosztás, külön parancs vagy utasítás alapján, akár ideiglenes jelleggel is alá van rendelve, és akinek az alárendelt részére parancsadási, utasítási joga van.*”⁹²

Az angolszász katonai jog szerint a parancsnoki beosztás és vezetés nem szinonim fogalmak. A parancsnoki beosztás egy jogi státusz, egy hatósági pozíció, amely jogi szabályozás hatálya alatt áll. A vezetés pedig azoknak a parancsnok kezében összpontosuló eszközöknek az összességét jelenti, amely az alárendelt utasításához, irányításához szükségesek.⁹³ A parancsnok ugyan delegálhatja a vezetéshez szükséges kompe-

⁸⁷ Kassai László: A Magyar Honvédség előjárói intézményrendszere. Új Honvédségi Szemle. 2006/3. szám 59-77. o.

⁸⁸ Hays Parks: A few Tools in the Prosecution of War Crimes. Military Law Review. Vol. 149. (1995) 73. o.

⁸⁹ U.S. Dep't of Army, Field Manual 101-5, Staff Organization and Operations, 1-1. 1997. (U.S. Doctrine)

⁹⁰ Hvt. 92. § (2) bek.

⁹¹ Hvt. 103. § (1) bek.

⁹² A Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról szóló 62/2007. (XII. 23.) IRM rendelet 99. § (1) bek.

⁹³ Michael L. Smidt: Yamashita, Medina, and Beyond: Command responsibility in contemporary military operations. Military Law Review. Vol. 164. (2000) 155. o.

tenciákat az alárendelt vezetők, parancsnokok részére, de a parancsnoki felelősséget nem!

Habony János szavaival a zártabb katonai közösségekben érvényesülnie kell a parancsnoki munkának, a törvényes rend betartásában és betartatásában nagyobb felelősség hárul a parancsnokra, akit a törvény a nyomozó hatóság jogkörével is felruházott.⁹⁴ E felelősség büntetőjogi vonatkozásban kiterjed egyfelől a parancsnok által, illetve az általa kiadott utasításokra elkövetett bűncselekményekre, másfelől az alárendeltek által megvalósított deliktumok kivizsgálására, és az ilyen cselekmények megelőzése érdekében hozott vagy meghozni elmulasztott intézkedésekre. E két terület közül az utóbbi esetében beszélhetünk alapelvi követelményről, mivel az előbbinél mint tettes vagy közvetett tettes által elkövetett bűncselekmény miatt a parancsnok büntetőjogi felelőssége állapítható meg.

A parancsnoki felelősség közvetett, de hatását tekintve talán leglényegesebb eleme a fegyelmi jog gyakorlásának szintje. A testületen belüli felelősségre vonás ugyanis hatékony visszatartó erővel bír.⁹⁵ Minél következetesebben ítéli meg a parancsnok a fegyelemsértéseket, és rendel el fegyelmi eljárást, vagy tesz büntető feljelentést az illetékes katonai nyomozó hatóságnál, annál inkább tudja megelőzni a hasonló jogsértések elkövetését. Ugyanez igaz fordítottn is. Minél elnézőbb a parancsnok a törvényt sértések felfedése során annál kevésbé érvényesül büntető-fenyítő hatalma.

Christoph M. Ledel osztrák katonai büntetőjogász a fegyelem kérdésében azon az állásponton van, hogy annak mértékét az a végső cél határozza meg, amely a fegyelmen keresztül elérhető kell, hogy legyen. A túlzott csapatfegyelem a krízis helyzetekben az egység szétesését, míg a csekély mértékű fegyelem a megkövetelt cél elérésének meghiúsulását vonja maga után.⁹⁶

A katonák által elkövetett bűncselekmények okai között – ahogy arra Földesi Sándor utal – azzal a tényezővel is számolni kell, hogy az elkövetők negatív személyiségjegein túl az is hozzájárul bűncselekmény megvalósításához, ha a katonai szervezetnél a katonai rend, szervezettség, fegyelem az elvárhatónál gyengébb színvonalú.⁹⁷ Ugyanezt állapították meg korábban a vietnámi háborúban a My Lai-i kegyetlenségekkel kapcsolatos ügyeket tárgyaló bírák is, akik szerint lennie kell valamiféle kapcsolatnak a pa-

⁹⁴ Habony János: Büntető jogszabályok kézikönyve. Tisztek Könyvtára. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1980. 9. o.

⁹⁵ Néhány gondolat a rendőrségi parancsnokok felelősségéről az utasításadási és fegyelmi jogkör tekintetében. Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda. Forrás: http://www.neki.hu/rend/tan_2002.htm (letöltés ideje 2008. 07. 23.)

⁹⁶ Christoph M. Ledel: Das österreichische Militärstraf- und Heeresdisziplinarrecht im Lichte von Art. 5 und 6 EMRK. Forrás: <http://home.pages.at/ledel/diplom/diplomoz.htm> (letöltés 2008. 07. 23.)

⁹⁷ Földesi Sándor: A katonai igazságügyi szervek és a parancsnokok együttműködése. In: A katonai jog- és igazságszolgáltatás. ZMKA. Budapest, 1985. 38. o.

rancsnokok ellenőrzési területén történt kegyetlenségek és a parancsnokok személyes hibája között.⁹⁸

Minthogy a parancsnoki felelősség az alárendeltek jogkövető hajlandóságán mérhető és vizsgálható, a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma külön nevesíti a parancsnokok és más előjárók büntetőjogi felelősségét, amelyek a nemzeti jogalkotás számára is irányadók. A vonatkozó rendelkezés⁹⁹ Mátyus Ferenc szerint általában rögzíti a katonai parancsnok büntetőjogi felelősségét, nem tesz különbséget nemzeti vagy nemzetközi – azaz többnemzetű erőt irányító – parancsnok között.¹⁰⁰ Eszerint a parancsnok büntetőjogi felelősséggel tartozik, amennyiben a bűncselekményeket a tényleges parancsnoksága és ellenőrzése, vagy tényleges hatalma és ellenőrzése alatt álló erők követik el, és felettük nem gyakorolta megfelelően az ellenőrzést, vagy nem tette meg a hatalmában álló minden szükséges és indokolt lépést annak érdekében, hogy megakadályozza vagy elfojtsa bűncselekmények elkövetését.

Német szerzők szerint a Nemzetközi Büntetőbíróság hatáskörébe tartozó fenti tételek olyan személyekkel szemben is alkalmazhatók, akik egyébként nem csatlakoztak a statútumhoz, a ratifikációs eljárásban nem vettek részt. A főleg az amerikai katonák által elkövetett jogsértések kivizsgálására irányuló megoldási javaslat szerint az ilyen bűncselekményekkel szemben az egyes államok nemzeti bíróságai felléphetnek. Erre történt kísérlet, amikor a Center for Constitutional Rights (CCR) 2004. augusztusában büntetőeljárást kezdeményezett Németországban a Bush Adminisztráció katonai vezetésének számos tagjával szemben az iraki Abu Ghraib börtönben elkövetett visszaélések parancsnoki felelősségének tisztázására.¹⁰¹

A parancsnoki fegyelmi ellenőrzéssel kapcsolatban kell tárgyalnunk a parancsnokhoz kapcsolódó feljelentési kötelezettség megítéléséről is. Köteles vagy csak jogosult a parancsnok a tudomására jutott jogsértések esetében eljárni, vagy – ha az eljárásra nem rendelkezik hatáskörrel és illetékességgel – a feljelentést megtenni? A fentiek értelmében álláspontunk szerint feljelentési kötelezettség terheli a parancsnokot, mivel az egyrészt az alárendeltségébe tartozó személyek esetében maga is további jelentési kötelezettséggel bír, másrészt mint katonai nyomozó hatóságot köti a hivatalbóliség (officialitás) elve. Ez alól álláspontunk szerint még akkor sem mentesülhet a parancsnok, ha vele mint eljáró hatósággal szemben egyébként kizárási ok merülne fel. Szintén számottevő körülményként kell gondolni a beosztott állományhoz kapcsolódó feljelentési jogosultságra. Tekintettel arra, hogy „*a parancsnok teljes és oszthatatlan felelősséggel*

⁹⁸ Claude Cookman: An American Atrocity: The MyLai Massacre Concretized in a Victim's Face. In: The Journal of American History. 2007. június.

⁹⁹ Nemzetközi Büntető Bíróság Statútuma 28. cikkely

¹⁰⁰ Mátyus Ferenc: A válságkezelő műveletek során alkalmazandó közös katonai fegyelmi kódexről. Új Honvédségi Szemle 2006/3. szám 78-84. o.

¹⁰¹ Michael Ratner-Peter Weiss: Das center for Constitutional Rights und das Deutsche Strafverfahren. Forrás: http://www.rav.de/download/Strafanzeige_2.pdf (letöltés ideje 2008. 07. 23.)

*tartozik a katonai szervezet hadrafoghatóságáért, a személyi állomány felkészítéséért és kiképzéséért, a működés mindenoldalú biztosításáért, az állomány fegyelméért, a neki alárendelt katonai szervezet eredményes tevékenységéért, az előjárók parancsainak végrehajtásáért és a törvényesség betartásáért,*¹⁰² az abszolút felelősséget a parancsnok viseli. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az intézkedést elmulasztó parancsnok feljelentési kompetenciája kizárólagos lenne. Álláspontunk szerint a parancsnok ilyen értelemben megkerülhető, feltéve, ha a bekövetkezett jogsértés elbírálása nagy valószínűséggel meghaladja fegyelmi hatáskörét és illetékességét.

2.3. Összegzés

Az eddigi egyetlen, a katonai büntetőjog bölcséletével monografikus szinten foglalkozó magyar mű szerzője, Györffy László megállapításaival egyetértve a jogtudomány és a hadtudomány párhuzamos fejlődésének eredményeként alakult ki a katonai jog, amelynek legfontosabb feladata, hogy a katonai szellemmel áthatva szabályozza a katonai társadalom rendjét.¹⁰³ Ennek a rendnek a fegyelem az alapja, és a fegyelmet a katonai büntetőjog eszközeivel kell fenntartani. A katonai büntetőjog tágabb értelemben kiterjed minden katonai rendre veszélyes magatartás definiálására, felderítésére és vizsgálatára, valamint megtorlására és a kiszabott büntetés végrehajtására. Ez az alapja tagozódásának is, amely – az általános büntetőjog kereteihez hasonlóan – anyagi és alaki büntetőjogra, valamint büntetés végrehajtási jogra osztható.

A katonai büntetőjogi szabályokat kettős szorítás jellemzi. A katonai büntetés akkor éri el társadalmi rendeltetését, ha nem önmaga zárt rendszerét, hanem állami célokat szolgál. A katonai büntetőjog forrásait ezért a polgári és a katonai társadalomra vonatkozó szabályok között egyaránt megtaláljuk. E körben azonban nemcsak jogszabályok értelmezhetők, hanem olyan más – a jogszabálynál alacsonyabb szintű – normák is, amelyek hatással vannak a katonai szolgálatra, a katonai életviszonyok között meglévő rendre és fegyelemre. A katonai büntetőjogi források származhatnak a legmagasabb szintű nemzetközi jogi szabályokból, a hazai jogrendszerből, de a katonai életközösségek szinte minden részletét a legalaposabban átfogó belső normarendszerből, végső soron az egyedi parancsból is.

A katonai büntetőjog valódi rendeltetése a részletszabályokból kikövetkeztethető, Tremmel Flórián szavaival ún. puha elveken¹⁰⁴ keresztül érthető meg. Az alapelvek vonatkozásában a magunk részéről két megjegyzést teszünk. Egyfelől a kettős szorításban lévő katonai büntetőjogra az általános büntetőjogi alapelvek ugyanúgy hatnak, mint az ún. civil büntetőjogra, másfelől a katonai büntetőjog sajátos elveit – ismerete-

¹⁰² Hvt. 103. § (2) bek.

¹⁰³ Györffy László: A katonai büntetőjog bölcsélete és oknyomozó története. Pallas Kiadó. Budapest, 1925. 13-14. o.

¹⁰⁴ Tremmel Flórián: A katonai igazságszolgáltatás tricentenáriumi vetületei. In: Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 243. o.

ink szerint – átfogó módon sem a magyar, sem a nemzetközi irodalomban nem foglalták össze. A katonai büntetőjogi alapelvek e tanulmány szerinti összefoglalása következőképpen a magunk részéről egy kísérlet, amelynek célja, hogy javaslattal szolgáljon a jogalkotás számára is. Mind a hazai, mind a nemzetközi jogalkotási folyamatokban ugyanis megfigyelhető, hogy a katonai büntetőjogi kodifikáció és igazságszolgáltatás történeti hagyományain túllépve egyre polgáriasodik. Erre figyelmeztetett Arne Willy Dahl a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadi Jogi Társaság elnöke kiemelve, hogy a civil büntetőjog egyre nagyobb mértékben terjeszti ki hatályát a katonai rend szerint működő szervezetekre.¹⁰⁵ Ennek oka elsősorban a katonai igazságszolgáltatással szemben megnyilvánuló bizalmatlanság, amelynek alapját elsősorban az Emberi Jogok Európai Bíróságának számos, az egyes európai államokat (elsősorban az Egyesült Királyságot, Hollandiát és Törökországot) a pártatlan büntetőigazság-szolgáltatáshoz – mint a tisztességes eljárás részéhez¹⁰⁶ – fűződő követelmények negligálása miatt született elmarasztaló ítéletei, valamint az amerikai katonai szervek sajátos büntetőhatalmát alátámasztó, de széles körben vitatott rendelkezései adják. Ezek a kétségtelenül nem jogállami elvekkel harmonizáló körülmények azonban nem lehetnek elégségesek ahhoz, hogy a katonai büntetőjog önállósága, egyes esetekben kizárólagossága megszűnjön. A katonai rend védelme és a specialitás elve, valamint a katonai fegyelem fenntartását a leghatékonyabban biztosítani tudó gyors eljárás és büntetés-végrehajtás ugyanis kellő támpontot szolgál arra, hogy a katonai büntetőjog mint sajátos jogrendszer az általános szabályok mellett létezzen. Ugyanakkor látva a katonai büntetőjog bezártságából eredő veszélyeket szükségesnek látjuk, hogy a sajátos elvek mellett, egyfajta fékként számoljunk a civil ellenőrzés és az illetékes parancsnok felelősség követelményével. Ezzel még az az aggály is elosztható, amelyet Bárd Károly az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatára figyelemmel fogalmaz meg, miszerint kétséges, hogy a pártatlan ítélkezés megvalósulhat olyan közegben, ahol az elkövetők és a döntéshozók is egy szervezethez tartoznak.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Arne Willy Dahl: International trends in military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. Forrás: <http://home.scarlet.be/~ismllw/new/2007-06-1-UK.pdf> (letöltés ideje 2007. 06. 22.)

¹⁰⁶ Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2002. 341. o.

¹⁰⁷ Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest, 2007. 110. o.

III. A KATONAI BÜNTETŐJOG HATÁRTERÜLETEI, KAPCSOLATA AZ EGYES TÁRSADALOMTUDOMÁNYOKHOZ

3.1. A katonai büntetőjog kapcsolatrendszere

A katonai büntetőjog önálló fogalmi és intézményrendszere ellenére nem önmagában lévő, a társadalom minden szegmensétől elszeparálható tárgykört alkot. Minthogy az általános társadalmi hatások a katonai életközösségeken belül is érvényesülnek, a katonai büntetőjognak is tekintettel kell lennie más, önálló kutatási módszertannal és eredményekkel rendelkező tudományágazatokra. Ilyen elsősorban a katonai büntetőjoghoz hasonlóan hosszú történeti gyökerekre, egészen az ókorra visszatekintő hadtudomány, az ehhez képest még gyerekcipőben járó, de egyre inkább előtérbe kerülő rendészettudomány, az általános büntetőjogi tudományokhoz kapcsolódó kriminológia és kriminalisztika, valamint önálló társadalomtudományként – igaz, a hadtudományon keresztül – a szociológia és a pszichológia.

Az említett tudományágazatok közös jellemzője, hogy kutatásaikkal és eredményeikkel a katonai büntetőjogi gondolkodást közvetlenül támogatják, az általuk alkalmazott eszközök és kidolgozott módszerek hozzájárulnak a katonai bűncselekmények meghatározásához, a katonai büntetőeljárás lefolytatásához és a büntetések végrehajtásához. E viszony természetesen nem egyirányú. Kölcsönös kapcsolatrendszerrel kell beszélnünk, amelyben a katonai büntetőjog mégha csak érintőlegesen is, a tárgykörét érintő mértékben kiegészítheti az említett társadalomtudományokat.

3.2. A katonai büntetőjog és a hadtudomány

3.2.1. A katonai büntetőjog és az általános hadtudomány

A hadtudomány, azaz tágabb értelemben az egyes embercsoportok közötti fegyveres összeütközésekre vonatkozó tapasztalatok elméleti összefüggéseinek feltárása, a fegyveres konfliktusok taktikai megvalósításához kapcsolódó nézetek kialakítása lényegében egyidős az emberi közösségek kialakulásával. Ilyen értelemben az egyik legrégebbi társadalomtudományról van szó, amely ugyanolyan történeti kategóriát képvisel, mint például az állam- és a jogtudomány.

A hadtudomány művelői kezdetektől fogva katonai vezetők, illetve olyan állampolgárok, akik társadalmi vezetői tisztségüket katonai vonalról nyerték el. Első jelentősebb írásos emléke az ókori Kínából származik. Szun-Ce „A hadviselés törvényei” című munkájának elméleti kiindulópontja a hadvezér teljhatalma, illetve az az általános elv, hogy a hadvezetésnek objektív törvényei vannak, amelyek figyelembevételével a had-

vezér legfőbb dolga egymáshoz igazítani a végső győzelemhez szükséges objektív és szubjektív feltételeket.¹⁰⁸ Ez a megállapítás tartalmának fő vonalaiban azóta sem változott, a hadtudomány fő területe a hadművészet, amely magában foglalja a hadászat, a hadműveleti művészet és a harcászat elméletét és gyakorlatát, valamint az ilyen tevékenységek vezetésének elméletét.¹⁰⁹

A hadtudomány fogalmának meghatározásával kapcsolatos nézetek korántsem tekinthetők homogénnek. A Hadtudományi Lexikon kitekintésében a XIX. századi német szakirodalom alapján a hadtudomány a háború vezetésének művészetére és történetére vonatkozik, míg a XX. századi orosz irodalom a háború elkerülésének útjaival, a fegyveres erőknek és az országnak az agressziók elhárításával való felkészítésével, az állam megvédésére irányuló fegyveres küzdelem törvényszerűségeivel, elveivel és módjaival foglalkozik.¹¹⁰

A hadtudomány az angolszász szakirodalomban a hadviseléssel, valamint a stratégia, a taktika és a logisztika elveivel foglalkozó elméleti tudományként jelenik meg, amely a múlt tanulmányozására támaszkodva a gyakorlat által igazolt általános következtetéseket von le a fegyveres konfliktusokra vonatkozólag.¹¹¹

A magyar hadtudós társadalomban a hadtudomány fogalmi meghatározásának újragondolása az elmúlt évtizedben, az ezredfordulót követően erősödött fel. Nagy László szerint ez elsősorban a hidegháború befejeződését követő időszak biztonságpolitikai tendenciái tükrében vált indokolttá.¹¹² Ezen a véleményen van Szabó Miklós is, aki azt állítja, a hadtudományon belül differenciáltabb struktúra kezd kibontakozni, miáltal újraértékelődött az interdiszciplinaritás, előtérbe került a hadtudomány komplex értelmezése, megjelent a védelemtudomány, továbbá a hadtudomány, a politikatudomány, a vezetés- és szervezéstudomány fogalomkörének egyes határterületei összefonódtak.¹¹³ Kőszegvári Tibor azt vallja, hogy a hadtudomány terén jelentős változás nem következett be, ez azonban nem jelenti azt, hogy korunkban lezajló fegyveres konfliktusok kezelése, a haladó emberiséget fenyegető veszélyek elhárítása ne követelné meg a hadtudomány művelését és továbbfejlesztését.¹¹⁴ E nézetek következtében végül is a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága 2006. novemberében Kőszegvári továbbgondolt definíció javaslatát megvitatta, azt mindössze pár szóban megváltoztatva a következő meghatározást fogadta el: „*A hadtudomány a nemzetközi és nemzeti biztonságot*

¹⁰⁸ Tókei Ferenc: Előszó. In: Szun-ce: A hadviselés törvényei. Forrás:

<http://mek.niif.hu/01300/01345/01345.htm> (letöltés ideje 2009. 02. 14.)

¹⁰⁹ Hadtudományi Lexikon A-L. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995. 478. o.

¹¹⁰ Hadtudományi Lexikon A-L. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995. 477. o.

¹¹¹ Vö. Webster's New World College Dictionary. Wiley Publishing, Inc. Cleveland, Ohio, 2005. Forrás: <http://www.yourdictionary.com/military-science> (letöltés ideje 2009. 02. 25.)

¹¹² Nagy László: Gondolatok a Társaságról és a hadtudományról. Hadtudomány 2007/2. szám 100. o.

¹¹³ Szabó Miklós: A hadtudomány jelenkori felelőssége, lehetőségei és határai. Hadtudomány 2006/1-2. szám 4. o.

¹¹⁴ Kőszegvári Tibor: A hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma. Hadtudomány. 2007/1. szám 8. o.

fenyegető kihívások és veszélyek ellen alkalmazott katonai erők és eszközök sikerét meghatározó elméleti tételek és gyakorlati tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszere.”¹¹⁵

A hadtudományhoz központi témáján, a katonai erők fegyveres alkalmazásán kívül egyéb, ún. járulékos diszciplínák is tartoznak, amelyek nem tisztán a hadtudományra, hanem más tudományágakra is támaszkodnak. Ilyen a hadseregszervezés, a hadtörténet, valamint a katonai kiképzés és nevelés elmélete. Ezutóbbi révén mondhatjuk azt, hogy a hadtudomány a katonai büntetőjoghoz kapcsolódó kiegészítő tudomány. Ezt Szun-Ce alapvető élel úgy fogalmazta meg, hogy „*egy hadsereggel manővereket végezni hasznos dolog, egy fegyelmezetlen sokasággal pedig nagyon veszélyes.*”¹¹⁶ Azóta is cáfolhatatlan sarokigazságként kell gondolni arra az összefüggésre, miszerint egy katonai alakulat harckészültsége, hadi eredményessége nagyban függ az általános fegyelem szilárdságától. A katonai rend és fegyelem pedig – ahogy arra már utaltunk – a katonai büntető és fegyelmi eszközök révén tartható fenn. Erre utalt Zrínyi Miklós Tábori Kis Tracta művében,¹¹⁷ ugyanakkor katonai irodalmi munkásságával nem lépte át a hadtudomány szintjét, és elméleti nézeteit igazolhatóan nem támogatta katonai büntetőjogi rendelkezések kidolgozásával. Ezt II. Rákóczi Ferenc tette meg, aki jogalkotói tevékenységével elévülhetetlen érdemeket szerzett a hadtudomány és a katonai büntetőjog összekapcsolásában. Rákóczi célja e téren egyértelmű volt. Tudatában volt annak, hogy katonai sikereit még a legapróbb részletekre is kidolgozott taktika ellenére sem érheti el, ha a serege híján van a fegyelemnek. Ennek feltételeit pedig absztrakt elvekkel nem teremthette meg. Olyan általános érvényű jogszabályokra volt szükség, amely a katonai büntetőjog erejével biztosíthatta a hadművészeti elméletek gyakorlati véghezvitelét. Az már más kérdés, hogy a fejedelem – Ódor Imre megfogalmazásában – hiába volt tisztában a regularitás fontosságával, és ért el szervező munkája során nem lebecsülendő eredményeket, a semmiből nem tudott korszerű európai hadsereget teremteni.¹¹⁸

A hadtudomány és a katonai büntetőjog egymást erősítő hatása napjainkban is megfigyelhető. Ahogy arra fentebb már utaltunk, a hadtudományi doktori iskolákban számos olyan tudományos értekezés született, amelynek központi tárgya a katonai fegyelem és rend fenntartása volt. Ezek bár elsősorban büntetőjogi, kriminológiai és kriminalisztikai témájú művek voltak, hadtudományi jelentőségüket abban érték el, hogy a szerzők a bíráló bizottságok előtt bizonyították, a katonai büntetőjog jelentős eszközként jön számításba a katonai alakulaton belül fegyelmi és nevelő munka kidol-

¹¹⁵ Farkasné Zádeczky Ibolya: Hozzászólás a hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma című cikkhez. Hadtudomány. 2007/2. szám 108. o.

¹¹⁶ Szun-ce: A hadviselés törvényei. Forrás: <http://mek.niif.hu/01300/01345/01345.htm> (letöltés ideje 2009. 02. 14.)

¹¹⁷ „Mivel minden dolognak lelke a rend, a hadban is, kiből egész háza java, sok ezer lélek megmaradása áll, ez legszükségesebb. Ezt a rendet teszik pedig jó hadi tisztek s törvények.”

¹¹⁸ Ódor Imre: „Szabad szakáll” vagy regula. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.) A katonai büntetőjog tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 192. o.

gozásában, a katonákat ért általános társadalmi hatásokból eredő hátrányos következmények bekövetkezésének megelőzésében.

A katonai büntetőjog és a hadtudomány közötti híd szerepét tölti be számos olyan szaktudomány-ágazat, amelynek alapjai önálló tudományok, de azokat a hadtudomány fejlesztette tovább, mellékesen így szolgálva adalékkul a katonai büntetőjogi gondolkodáshoz. Ilyen szaktudomány mindenekelőtt a katonaszociológia és a katonai etika, illetve az általános és katonai konfliktuselmélethez szorosan kapcsolódó katonai pszichológia. Ezeknek az ismereteknek nem céljuk – már csak anyatudományuk, a szociológia, illetve a pszichológia kutatási területei miatt sem – a katonai büntetőjog kiegészítése vagy magyarázata, de tárgyuknál fogva mégis kapcsolódnak ahhoz, eredményeire a katonai büntető-jogtudomány tekintettel van.

3.2.2. A katonaszociológia és a katonai etika

A katonaszociológia genezisének jellemzője, hogy a szociológia klasszikusainak életműveiben alapvetően úgy vannak jelen az erőszak, a háború és a hadsereg szociológiai kategóriái, hogy nélkülük nem magyarázható meg a társadalom általános vagy konkrét mozzanatainak kifejlődése. Még azok a szerzők is, akik vitatták, hogy a hadseregek mindig az adott társadalom legjobb erőinek, legfejlettebb struktúráinak lelőhelyei, elismerték, hogy a hadsereg kiváló kutatási lehetőségeket kínál az emberi közösségek jelenségei iránt érdeklődőknek.¹¹⁹ Így alakult ki az általános szociológia szakágazataként a katonaszociológia, amely egyfelől az egyes konfliktuselméleteken, másfelől a katonai hivatáshoz kapcsolódó etikai normákon keresztül kapcsolódik a katonai büntetőjoghoz.

3.2.3. Katonai konfliktuselmélet

Az általános konfliktuselmélet szerint akkor beszélünk konfliktusról, amikor két vagy több ember ellentétes igénye, érdeke vagy értékrendje egymással összeütközik. Pierre Clermidy szerint a konfliktus olyan, mint egy kaleidoszkóp: tág halmaz a szinonimáknak, rokon értelmű kifejezéseknek, mint például összeütközés, antagonizmus, véleménykülönbség, ellentét, viszály, diszkordancia, veszekedés, vita, félreértés, küzdelem, konfrontáció, ellenségeskedés, versengés, konkurencia.¹²⁰ Bukovics István pedig úgy látja, konfliktusról – mint valaki (vagy valami) számára nem kívánatos jelenségről – köznapi értelemben akkor beszélhetünk, ha két esemény egyidejűleg nem következ-

¹¹⁹ Szabó János: A hadügy szociológiája. In: Dobai Pál (szerk.) Katonaszociológia. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2000. 5. o.

¹²⁰ Pierre Clermidy: Konfliktus és kiengesztelődés. In: Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Catholica Latina XI. VII. 1. 2002. 149. o.

het be.¹²¹ A hadtudomány felfogásában a konfliktus a társadalmi életre jellemző olyan szituáció, amelyben a részt vevő felek (emberek, csoportok, államok) saját vélt vagy valós érdekeik alapján mások háttérbe szorítására, esetleg megsemmisítésére törekednek.¹²² Ennek legdrasztikusabb megjelenése a fegyveres konfliktus vagy háború, míg legjellegzetesebb példája a katonai közösségen belül elkövetett bűncselekmény. Előbbi a társadalom legmagasabb szerveződési szintjén jelenik meg, így annak elemzése a hadtudomány és a hadi jog kapcsolatát feltételezi, míg utóbbi az egyének (katonák) szintjén értelmezhető, és a katonai büntetőjoghoz kapcsolódik.

Az egyének közötti konfliktusok többnyire az érdekek összeütközéséből származnak. A katonai típusú szervezetekben az egyes közösségeken belül kialakulhat és felerősödhet a törvényesnél nagyobb erőszakra való hajlam.¹²³ Dobai Pál szerint katonai szervezetben különösen veszélyesek lehetnek a konfliktushelyzetek, amelyek – amennyiben rosszul kezelik őket – kumulálódó folyamatot generálhatnak azáltal, hogy gyengítik a szervezetet, a csoport integratív erejét, funkcióját, s a normáktól eltérő magatartásoknak teret engedve tovább fokozhatják a dezintegrációt.¹²⁴ A katonai büntetőjog feladata, hogy meghatározza azokat a konfliktusmagatartásokat, amelyek oly mértékben veszélyeztetik a katonai fegyelmet és rendet, hogy azt büntetőjogi szankciók útján kell kezelni. Összességében még az is állítható, hogy a katonai szervezeten belüli konfliktusok kezelésének leg súlyosabb következménnyel járó színtere a katonai büntetőjog, mivel funkciója az ilyen összeütközésekkel járó magatartások szankcionálásán keresztül annak elérése, hogy azoktól a katonák minden körülmények között tartózkodjanak.

3.2.4. Katonai etika

Általános értelemben a jognak mindig fontos eleme, hogy erkölcsi értéket hordozzon, hiszen az állam által megfogalmazott és kényszerhatalma révén biztosított normák csak akkor tudják betölteni funkciójukat, ha az érintett jogalanyok, azok, akikhez szól és akikért a szabályozás történik, minél nagyobb mértékben azonosulnak vele, önként követik azt.¹²⁵ Az etikai szabályok a katonai életviszonyokban jelentősebb hangsúllyal érvényesülnek, mint a civil életben. Ez leginkább abból fakad, hogy a katonai közösségek szigorúbb szabályok között működnek, ahol a rendet írt és íratlan,

¹²¹ Bukovics István: Kockázat- és konfliktuselmélet a rendvédelem területén. In: Hautzinger Zoltán (szerk.) Tanulmányok a Határőrség és rendőrség – az integrált rendvédelem című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények VII. Pécs, 2007. 58. o.

¹²² Hadtudományi Lexikon A-L. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995. 711. o.

¹²³ Korinek László: Kriminológia II. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2010. 299. o.

¹²⁴ Dobai Pál: A konfliktuselmélet alapjai, konfliktusok a katonai szervezetekben. In: Dobai Pál (szerk.) Katonaszociológia. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2000. 221. o.

¹²⁵ Baraczkáné Nagy Mária: Honvédetika – közszoigálati etika. In: Molnár Károly (szerk.) Katonaetika. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1993. 19. o.

mindenki számára ismert vagy megismerhető szabályok szerint tartják fenn. A szabályok közös ismérve, hogy mindegyikük erkölcsi értéket is tartalmaz, amely mögött elsősorban a katona esküvel vállalt, parancs iránti engedelmissége, illetve a mellérendelt katonatársakhoz viszonyuló bajtársiasság, parancsnok (vezető) esetében pedig a parancsnoki jogkörökkel való visszaélés tilalma, az előjárói gondoskodás követelménye húzódik meg. Minden norma elleni magatartás egyben katonai etikai szabályszegés is, de nem minden katonai erkölcs ellen irányuló cselekvést lehet a katonai büntetőjog eszközével elbírálni.

A hadtudományon és a szociológián belül is értelmezhető katonai etika és a katonai büntetőjog közös feladata meghúzni a vonalat, hogy melyek azok a normaszegések, amelyek fegyelmi vagy büntetőjogi büntetést vonnak maguk után, és melyek azok a szabályszegések, amelyek a katonai erkölcs szerint még megbocsátható bűnök. Ennek fényében álláspontunk szerint a katonai fegyelmi vagy büntetőeljárás, illetve az ún. etikai eljárás egymás mellett nem értelmezhető. Az etikai szabályok bár nyilvánvalóan erkölcsi parancsokat fogalmaznak meg, nem arra szolgálnak, hogy konkrét jogesetre megoldást adjanak, erre szükség szerint ott van a büntető- vagy fegyelmi jog. A katonaelitika funkciója révén sokkal inkább azt szolgálja, hogy – Molnár Károly szerint – annak (normái, intézményei) révén védje az egyénnel együtt a csoport, a hivatás presztízsét, autonómiáját a külső és a felső hivatalos hatalmi nyomással szemben. Továbbá azt is, hogy korlátozza a csoport tagjai közötti konfliktusokat, előfordulásuk esetén pedig nyújtson eszközöket az ellentétek kulturált, humánus megoldásához.¹²⁶

Katonai erkölcsi szabály mindenekelőtt a becsületesség, amely alapvetően a katonák egymás közötti és a polgári lakossághoz, valamint az ellenséghez való viszonyának alapjait jelentheti akár szolgálatban, akár azon kívül. Fontos követelmény a szaktudás is, az adott feladat legjobb szakmai tudás szerinti ellátása, amelyhez ugyanakkor hozzákapszódik az önfejlesztés és az innováció szükségessége is. Szintén általános erkölcsi norma a kulturált magatartás, amely egyszerre fogalmazza meg az udvarias érintkezést és a szolgáltatás prioritását. Meglehet etikai szabályt sért az a katona vagy rendőr, aki hivatali kötelességét legjobb tudása szerint, de minősíthetetlen hangnemben vagy megjelenéssel látja el.

Hasonlóan jelentős a magánszféra katonai etikai szabályok szerinti kialakítása és ápolása is. A katona (rendőr) hivatása megválasztásával tudomásul vette, hogy emberi és állampolgári jogait csak egyes korlátozásokkal gyakorolhatja. E korlátozások elsősorban a pártatlanságot, az összeférhetetlenséget, illetve a folyamatos rendelkezésre állást biztosítják. Ugyanilyen – igaz, nem törvényben meghatározott, de a katonai vagy a rendvédelmi eskü szerinti – korlátnak tekinthető, hogy a katona csak hivatása értékeinek és normáinak megfelelő érzelmi és baráti kapcsolatokat tartson fenn. Életvitele során pedig tartózkodjon minden olyan magatartástól, szenvedélytől, amely miatt személye még hivatali eljárásban is hiteltelenné, rosszabb esetben befolyásolhatóvá válhat.

¹²⁶ Molnár Károly: A honvédség erkölcsi válságának mibenléte, a kiütkezés irányai. In: Molnár Károly (szerk.) *Katonaetika*. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1993. 277. o.

A fenti etikai kritériumok a katonai rend védelméhez ugyanúgy hozzátartoznak, mint az egyes fegyelemsértésekkel vagy bűncselekményekkel szembeni törvény által szabályozott eljárások hivatalbóli lefolytatásához fűződő érdek. Az etikai normaszegések megítélése azonban korántsem egyértelmű. Általános hiba, ha a fegyelmi, de többnyire büntetőjogi tényállásba ütköző szabályszegést nemcsak a vonatkozó fegyelmi vagy büntetőeljárás szerint, hanem etikai eljárásban is elbírálják. Ezzel megítélésünk szerint egy hagyományos felelősségre vonási eljárással párhuzamosan alkalmazhatnak olyan szankciót – rendszerint a szolgálatvesztést –, amelyet jogi következményénél fogva elsősorban a kontradiktórius büntetőeljárás szabályok szerint, pártatlan igazságszolgáltatás keretében lehet kiszabni. További dilemma, hogy a bűncselekmény vagy a fegyelemsértés szintjét el nem érő etikai vétség észlelése esetén milyen eszközök állhatnak rendelkezésre a katonai szervezet rosszállásának kifejezésre juttatására. Melyek azok a szankciók, amelyek úgy alkalmazhatók, hogy azzal egyfelől ne gyakoroljanak büntetőjogi szankciókat, másfelől hatékony, így kellő visszatartó hatással bírjanak. Ez álláspontunk szerint már nem a katonai büntetőjog területéhez, sokkal inkább a katonai humánszervezés elméletéhez, ennél fogva a hadtudományhoz kapcsolódik.

3.2.5. A katonapszichológia

Az alkalmazott pszichológia és a szociálpszichológia az emberi pszichikum sajátos, katonai környezetben való vizsgálatával kapcsolatos módszerek kidolgozásán és alkalmazásán keresztül kapcsolódik a hadtudományhoz. A katonai pszichológia vagy katonai lélektan hatása – József István szerint – leginkább egy technológiához hasonlítható, amely az emberek gondolkodásán keresztül érvényesül, eredménye abban mutatkozik meg, hogy milyen módon történik a katonák kiválasztása, kiképzése, hogyan gondolkodnak és végzik feladataikat a végrehajtók és az őket irányítók.¹²⁷ E szakágazat legfontosabb feladata feltárni azokat a törvényszerűségeket, amelyek a katonákban a mindennapi szolgálat, a harckiképzés és a harctevékenység közben a lelki folyamatok kialakulását és működését szabályozzák.¹²⁸ Jelentősége különösen abban van, hogy a katona eredményességének szükségszerű velejárója egyfajta agresszív magatartáskészlet megléte, hiszen ez – Bolgár Judit szerint – olyan hivatás, amelynek vállalásakor olyan esküt kell tenni, amely a kötelességteljesítést fölébe helyezi a személyes létnek, az emberi élet megőrzésének.¹²⁹ Ennek ellenére a katona többnyire gyakorlatban nem alkalmazza az általa szükségszerűen elsajátított agresszív magatartásformákat, amely – a

¹²⁷ József István: Szerződéses katonák alkalmasságvizsgálatának és munkahelyi szocializációjának elemzése a Magyar Honvédségben. Doktori (PhD) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2003. 34. o.

¹²⁸ A. F. Kubaszov – G. G. Belovszov: Katonai pszichológia, katonai pedagógia. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1965. 7. o.

¹²⁹ Bolgár Judit: Az agresszióról, az erőszakról katonapszichológus szemmel. Belügyi Szemle. 2000/7-8. szám 135. o.

beteljesülés híján – frusztrációt, akár a katonai közösségen belüli normasértést okozhat.

Elliot Aronson szerint agresszióhoz vezethet bármilyen kellemetlen vagy taszító helyzet, mint például a fájdalom vagy az unalom. Ezek közül a frusztráció az, amely leginkább kiváltja az agressziót. Ha ugyanis valakit megakadályoznak abban, hogy célját elérje, akkor az így létrejövő frusztráció megnöveli az agresszív reakció valószínűségét. Ez nem azt jelenti, hogy a frusztráció mindig agresszióhoz vezet, vagy a frusztráció lenne az agresszió egyetlen oka. Sok más tényező van, amelytől függ, hogy egy frusztrált személy agressziót követ-e el, vagy sem, és az agresszió is sok egyéb oka lehet.¹³⁰ Konrad Lorenz pedig azt állítja, agresszióról beszélünk támadó jellegű magatartás, ellenséges – legtöbbször feszültséggel járó – belső rezdültek, élmények jelentkezésekor, amelyek irányulhatnak a kívüllagra, személyre vagy befelé az átélőre magára; lehetnek tudatosak vagy tudattalanok, megmutatkozhatnak közvetlenül vagy közvetve (pl. bosszúságot okozó ajándék küldése), akár átalakult formában is (pl. elfojtott agresszióból származó szorongásban, testi tünetekben).¹³¹

A katonapszichológia és a katonai büntetőjog alapvető célja lényegében megegyezik. Mindkét tudományterület kutatási területével, alkalmazott módszereivel azt a legfőbb funkciót tölti be, hogy a katonai fegyelem és rend ne sérüljön olyan mértékben, hogy az az adott katonai szervezet harckészültségét ellehetetlenítse. A katona ugyanis a kényszerek struktúrájának van kiszolgáltatva, amelynél fogva a folyamatos természete olyan, hogy könnyen árcsap a keménység kegyetlenségbe, a pedanteria zsarnokságba, a kötelességtudás vérszomjba, a bátorság bosszúvágyba.¹³² Amíg azonban ezt a katonai büntetőjog cselekmények jogellenessé nyilvánításával, elkövetőikkel szembeni eljárás lefolytatásával, szankció kiszabásával és végrehajtásával teremti meg, addig a katonapszichológia egyfelől a személykiválasztási eljárás keretében megteremti annak lehetőségét, hogy olyan emberek kerüljenek a katonai hierarchiába, akik képesek a kapott parancsokat a lehető legjobban végrehajtani, egészségügyileg, pszichikailag és fizikailag is bírják a sokszor igen kemény megerőltetést, ugyanakkor képesek és motiváltak a fejlődésre,¹³³ másfelől pszichológiai tréningek és alkalmassági vizsgálatok tartásával biztosítják azt, hogy ez az alkalmasság folyamatosan fennmaradjon, annak elvesztése esetén – bűnmegelőzési célból is – az adott személy a szervezetből kikerüljön.

¹³⁰ Elliot Aronson: A társas lény. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1995. 217. o.

¹³¹ Konrad Lorenz: Az agresszió. Cartaphilus Kiadó. Budapest, 2004. 328. o.

¹³² Harai Dénes: A fegyveres összeütközések pszichológiája. In: Ádány Tamás Vince – Bartha Orsolya – Törő Csaba (szerk.): A fegyveres összeütközések joga. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2009. 372. o.

¹³³ Túri Viktória: A kiválasztási eljárás korszerűsítésének első lépései a Magyar Honvédségnél. Hadtudományi Szemle 2008/3. szám 117. o.

3.3. A katonai büntetőjog és a rendészettudomány

3.3.1. A rendészettudomány reneszánsza

A bűnügyi tudományok és a közigazgatás-tudomány közös határterülete a több mint száz éves múlttal rendelkező, de most újra felfedezett rendészettudomány.¹³⁴ Tekintettel arra, hogy napjainkban a rendészettudomány mint elsősorban integráló tudomány a fejlődés korai stádiumában van,¹³⁵ annak központi kutatási tárgyának meghatározása viták kereszttűzében áll. Hans-Gerd Jaschke szerint a rendészettudomány a XVIII. században a kormányzás tudománya volt, mivel a rendészet (franciául *Police*, németül *Polizei*) kifejezést eredeti jelentésében – megközelítőleg a XV. századtól – a kormányzattal és magával a közigazgatással való együttélés viszonyában, igaz a rendfenntartással összefüggésében alkalmazták.¹³⁶ Egyes szerzők – mint a hazai rendészettudományi oktatás egyik képviselője, Bodonyi Ilona – szerint a rendészettudomány azoknak az ismereteknek az összessége, amelyekre a rendőri vezetőknek szükségük van feladatuk ellátásához, és a rendőrséggel, mint funkcióval, intézménnyel és tevékenységgel is foglalkozik.¹³⁷ Hasonló, igaz már árnyaltabb véleményen van a fentebb már idézett Jaschke, aki úgy látja, a rendészettudomány a rendőrségnek mint intézménynek és a rendészeti tevékenységnek mint folyamatnak a tudományos tanulmányozása. Alkalmazott diszciplínaként a rendészeti tevékenység területén egyesíti más kapcsolódó diszciplínák módszereit és témáit, ideértve a rendőrség tevékenységét, és azokat a külső befolyásoló tényezőket, amelyek kihatnak a közrendre és a rendőri tevékenységre.¹³⁸

A rendészettudomány kutatási területe meggyőződésünk szerint azonban nem korlátozható kizárólag egy szervezetre, a rendőrségre, de még a rendőrséghez hasonló, a legitim állami kényszer alkalmazásával felruházott rendészeti – a magyar jogi szabályozás szerint rendvédelmi – szervekre és tevékenységekre. Egyetértve Virányi Gergellyel, az új évezred új kihívásaira tudományosan rendszerezett, elméletileg megalapozott, kísérletekkel igazolt, módszer-gazdag, változatos és meglepetésszerű, támadólagos, kezdeményező és nem lépéshátrányos, eseménykövető és esemény-regisztráló rendé-

¹³⁴ Korinek László: A bűnügyi tudományok helyzete. Magyar Tudomány. 2007/12. sz. 1570 o. Forrás: <http://www.matud.iif.hu/07dec/10.html> (letöltés ideje 2009. 02. 24.)

¹³⁵ Kondorosi Ferenc: Rend és szabadság: esély Európában. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2010. 7. o.

¹³⁶ Hans-Gerd Jaschke: Rendészettudomány – Egy európai megközelítés. CEPOL 2008. Forrás: www.cepola.europa.eu (letöltés ideje 2009. 02. 25.)

¹³⁷ Bodonyi Ilona: A rendészettudomány kutatómódszertana. MA jegyzet. Rendőrtiszt Főiskola. Budapest, 2008. 48. o.

¹³⁸ F. del Barrio Romero – T. Bjorgo – H. G. Jaschke – C. Kwanten – R. I. Mawby – M. Pagon: Police Science Perspectives: Towards a European Approach. European Communities. CEPOL, 2009. 22. o.

szettel leszünk képesek hatásos válaszokat adni.¹³⁹ Az új kihívások kezelése nemcsak a rendőri feladatokhoz kapcsolódnak, hanem minden olyan tevékenységhez, amely rendészeti jellemzőkkel bír. Nem beszélve arról, hogy Szamel Lajos gondolatát idézve, a rendészet és a rendőrség – ahogy azt fentebb láttuk – sem a múltban, sem a jelenben nem azonos fogalmak. Különböznek egymástól egyfelől abban, hogy a rendőrség a legtöbb államban a rendészeti feladatoknak csak egy részét végzi, másfelől, hogy a rendőrség olyan tennivalókat is ellát, amelyek nem tekinthetők kifejezetten rendészeti jellegűeknek.¹⁴⁰ A legtöbb ágazatban a rendészeti feladatoknak csak egy részét látja el a rendőrség. Az építésügyi, a munkaügyi, a közlekedési, a hírközlési stb. igazgatásban vagy a fogyasztóvédelem körében a rendészeti szervek mellett, jobb esetben velük együttműködve számos közigazgatási szerv végez rendészeti feladatokat. A feladat- és hatáskörmegosztást nagyon sok tényező (a társadalmi berendezkedés, a tradíciók, a közigazgatás szervezetrendszere stb.) befolyásolja. Ezeknek a jogalkotásban való érvényesülése alakítja a rendőri tevékenység körét.¹⁴¹ Összegezve tehát egyetértünk Katona Gézával, aki szerint a rendészettudomány jellegét és terjedelmét egyrészt a rendészet tartalma, másrészt a rendészeti tevékenység, a rendészeti igazgatás tagozódása, metódusai határozzák meg.¹⁴²

Itt kívánjuk megjegyezni, hogy a rendészet meghatározása, dacára annak, hogy a rendészettel foglalkozó szerzők általános definícióként fogadják el, hogy *a rendészet olyan állami tevékenység, amely a közrend megzavarásának megelőzésére, a közvetlenül zavaró magatartás megakadályozására és a megzavart rend helyreállítására irányul*,¹⁴³ folyamatos felülvizsgálat alatt áll. Ezt a munkát azonban – Palló József szerint – nehezíti, hogy a fegyveres szerveket érintő jogalkotásban előszeretettel használt rendvédelem kifejezés szinte megoldhatatlanná teszi a rendészet fogalmának modern és szakma-specifikus megalkotását.¹⁴⁴ Ennek is köszönhető, hogy a rendészettudománnyal foglalkozó szakemberek körében nemcsak a rendészet meghatározása, hanem a rendészet és a rendvédelem elhatárolása terén is éles szakmai, mind a mai napig megoldatlan vita alakult ki.

Mindezeken túl – Danielisz Bélát és Jármay Tibort idézve – nem vitatható, hogy az egyes eltérő álláspontokból szintetizálható néhány közös elem, mint például a rendészet az állam (igaz-

¹³⁹ Virányi Gergely: Gondolatok a rendészettudományhoz. In: Hautzinger Zoltán (szerk.) Tanulmányok a Határőrség és rendészet tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények I. Pécs, 2002. 37. o.

¹⁴⁰ Szamel Lajos: A rendészeti igazgatás. In: Szamel Lajos (szerk.) Magyar Államigazgatási Jog. Különös rész. PTE ÁJK Pécs, 1981. 127. o.

¹⁴¹ Ivancsics Imre: Rendészeti igazgatás. In: Kilényi Géza (szerk.) A közigazgatási jog nagy kézikönyve. Complex Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2008. 1623. o.

¹⁴² Katona Géza: A kriminálpolitikai és a rendészettudományi fogalomrendszer analízise, az egységes fogalomhasználat megteremtése. Rendészeti Szemle 2010. évi különszám 36. o.

¹⁴³ Szamel Lajos: Jogállamiság és rendészet, Rendészeti Szemle 1992/3. szám 8. o. Ezt a fogalmat vette át a Jogi Lexikon is. Vö. Lamm Vanda – Peschka Vilmos (főszerk.) Jogi Lexikon. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 1999. 520. o.

¹⁴⁴ Palló József: Gondolatok a rendészet fogalmi és alkalmazási kérdéseiről. Börtönügyi Szemle 2007/2. szám 35. o.

gatási) tevékenységének része, szoros összefüggés van a rendészeti tevékenység, a jogállamiság és a jog között, valamint preferált szerepet tulajdonítanak a cselekvő, aktív rendészeti tevékenységeknek, amelynek – kimondatlanul is – központi eleme a rendőrség.¹⁴⁵

3.3.2. Rendészettudomány, katonai rendészet és katonai büntetőjog

A rendészettudomány széles körű, egyben integráló szerepe révén hat a katonai büntetőjog alakulására. Jelentős kapcsolódási pont, hogy a katonai büntetőjogi fogalmába nemcsak a haza katonai védelméért felelős fegyveres erők tagjai (hagyományos értelemben vett katonák) tartoznak bele, hanem rendészeti (rendvédelmi) szervek, mint a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, avagy a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai is. Folyamatos tudományos és jogalkotási kérdés azonban, hogy a katonai büntetőjog hatálya milyen mértékben terjedjen ki a rendőrség vagy más nem katonai szervezetek személyi állományára. Erre ugyan a katonai büntetőeljárás hatálya során visszatérünk, azonban e helyt is megjegyezzük, hogy a katonai büntetőjog rendészeti szervekre való kiterjesztése nemcsak szakmai, hanem ideológiai kérdés is. Szakmai téren elsősorban a katonai büntetőjogra jellemző elvek (mint a rendészeti szerveken belül is létező katonai rend védelme, a katonai életviszonyokra vonatkozó sajátosságok figyelembevételét jelentő specialitás elve, valamint az eljárás gyorsaságának, időszerűségének a követelménye, továbbá a parancsnoki felelősség elve) indokolják az expanziót, míg ideológiai szempontból az a dilemma merül fel, hogy milyen mértékben militarizálhatók a rendészeti szervek.¹⁴⁶

A rendészettudomány és a katonai büntetőjog más irányú kapcsolatát jelentik azok a rendelkezések, amelyek a katonai büntetőjogi szabályok rendkívüli kiterjesztését jelentik az általános értelemben vett bűnügyi rendészetre. Ennek előfeltétele a katonai szervek rendészeti alkalmazása, amely jogállamban békés körülmények között nem képzelhető el, de minősített időszakban, rendkívüli vagy szükség állapot kihirdetése alkalmával igen, amennyiben azt az állam erre felhatalmazott szerve (Magyarországon az Országgyűlés¹⁴⁷) azért hirdeti ki, mert a rendészeti szervek, elsősorban a rendőrség ereje már nem elegendő a közrend és a közbiztonság fenntartására.

¹⁴⁵ Danielisz Béla – Jármy Tibor: Rendészet Európában. Duna Palota Kulturális Kht. Budapest, 2008. 26. o.

¹⁴⁶ Finszter Géza ezt mint a rendészeti közszolgálati joggal összefüggő kérdést úgy teszi fel, hogy a rendészeti köztisztviselő civil- vagy katonai típusú közszolgálati jogviszonyban dolgozzék? Vö. Finszter Géza: Rendészet – rendvédelem közjogi megközelítésben. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a Rendészet és rendvédelem – kihívások a XXI. században című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IX. Pécs, 2007. 62. o.

¹⁴⁷ Az Alkotmány 19. § (1) bek. h) pontja szerint *hadiállapot vagy idegen hatalom fegyveres támadásának közvetlen veszélye (háborús veszély) esetén kihirdeti a rendkívüli állapotot, és Honvédelmi Tanácsot hoz létre, valamint az i) pontja szerint az alkotmányos rend megdöntésére vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekmények, továbbá az élet- és vagyonbiztonságot tömeges méretekben ve-*

A jogállami értékeket elfogadó országok alapvető követelményként tisztelik azt az elvet, miszerint a legitim polgári hatalom ellenőrzése alatt álló fegyveres erő közhatalmat nem gyakorolhat. Korinek László szinte alapvető élel úgy szögezi le, hogy a rendőri és katonai tevékenység éles elválasztása alkotmányos követelmény, a béketeremtő kriminológia irányzata helyesen és sokoldalúan kimutatta a bűnözés vagy annak egyes részjelenségei (pl. kábítószer) elleni fellépés háborúkenti felfogásának helytelen, sőt, káros voltát.¹⁴⁸ E tilalom szerint tehát egy alkotmányos állam hadserege általános életviszonyoknál rendészeti funkcióval nem rendelkezik, mivel – Finszter Géza alapján – a nemzetállami lét világossá tette a belső és külső veszélyek közötti minőségi különbséget, az emberi jogok új felfogása pedig a hatósági kényszer jogi szabályozásában, a felhasznált eszközökben és a szükséges erő bevetésének mértékében, céljában a katonai és a rendőri legitim erőszak alkalmazásának merőben eltérő módszereit hozta el.¹⁴⁹ Ez a megkülönböztetés azonban azt nem jelentheti, hogy a katonaság semmilyen rendészeti feladatot sem gyakorolhat, ugyanakkor Szikinger Istvánt idézve fontos szabály, hogy egy hatalomkoncentrációt elutasító demokratikus állam ezeket a – főleg rendfenntartói tevékenységhez kötött – rendészeti feladatok ellátását szigorú feltételekhez kösse.¹⁵⁰ A katonaság rendészeti jellegű alkalmazásának ugyanakkor nemcsak jogállami, hanem szakmai feltételei is vannak. Erre utal Boda József állítása, miszerint válságkezelés során csak a harcoló felek szétválasztása és a fegyverszünet biztosítása érdekében van szükség katonai alakulatokra, a törvényes rend és közbiztonság létrehozása már a rendvédelmi szervek feladata.¹⁵¹

A katonaság rendészeti célra való alkalmazását Magyarországon már a XIX. században életbe lépett véderőtörvény is meghatározta, előírva, hogy az „háború idején a hadsereg támogatására és a belvédelemre, béke idején pedig kivételesen a belrend és biztonság fentartására is van hivatva.”¹⁵² Napjainkban ugyanezt az Alkotmány mondja ki: „a Magyar Honvédséget az alkotmányos rend megdöntésére, vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekmények, továbbá az élet- és vagyonbiztonságot tömeges méretekben veszélyeztető, fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos, erőszakos cselekmények esetén az Alkotmány rendelkezéseinek megfelelően kihirdetett szükségállapot idején lehet felhasználni, akkor, ha a rendőrség alkalmazása nem elegendő.”¹⁵³ Ilyen rendkívüli körülmények között nem ritka, hogy általános büntetőeljárású ügyekben is katonai szervek működnek közre, végrehajtanak kényszerintézkedéseket, ultima ratio – amennyiben az adott bűnügy akár csak távoli közvetettséggel, de sérti a rendkívüli helyzet által megkívánt, és emiatt szigorúbb keretek közötti katonai rendet – katonai büntetőeljárású hatóságok járnak el egyébként általános büntetőügyekben is. Ez a katonai büntetőjog külső rendészeti megjelenési formája, amelyre a közelmúltban számos – igaz sokat vitatott – példát találunk. Elegendő csak a NATO

súlyozható, fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos erőszakos cselekmények, elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség esetén (a továbbiakban együtt: szükséghelyzet) szükségállapotot hirdet ki.

¹⁴⁸ Korinek László: Kriminológia I. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2010. 557. o.

¹⁴⁹ Finszter Géza: A rendészet elmélete. KJK-Kerszöv Kiadó. Budapest, 2003. 59. o.

¹⁵⁰ Szikinger István: Rendőrség a demokratikus jogállamban. Sík Kiadó. Budapest, 1998. 107. o.

¹⁵¹ Boda József: A katonai, rendőri és civil (nem katonai) feladatok kölcsönkapcsolata, komplex értelmezése. Hadtudomány 2010/1-2. szám 26. o.

¹⁵² A véderőről szóló 1868. évi XL. törvénycikk 8. §

¹⁵³ Az Alkotmány 40/B. § (2) bek.

tagállamok által Afganisztánban vagy Irakban végrehajtott katonai műveleteire gondolni, amelyet követően katonai rendészeti egységek végeztek általános rendőrségi tevékenységeket. Mark R. DePue visszaemlékezéseiben például azt írja, hogy a 233. számú amerikai katonai rendőri alegység feladata nem volt kevesebb, mint Szaddam Husszein rezsimjének összeomlását követően Bagdad – egyben a világ legkorruptabb és legbrutálisabb – rendőrsége újbóli, már nem a diktatúrát szolgáló szervezetének felépítése.¹⁵⁴

A katonai rendészet mint a katonai büntetőjog szolgálatában lévő tevékenység értelmezhető akkor, ha az a katonai igazgatás részeként alapvetően a katonai szervezetre és azok személyi állományára irányuló ellenőrzési, felügyeleti és hatósági feladatokra irányul. Ennek keretében – különösen, ha a katonai szervezet külföldi missziót teljesít – lehet beszélni az állományilletékes parancsnok fegyelmi jogkörének gyakorlását elősegítő fegyelmi vagy nyomozó tisztí tevékenységről. Ez a katonai büntetőjog belső rendészeti megjelenése, amellyel kapcsolatban azonban azt kell megjegyezni, hogy az csak korlátozott mértékben, és kizárólag a katonai igazgatástól mereven elkülönülő büntetőeljárási hatóság – alapvetően a katonai ügyészség – felügyelete alatt érvényesül.

3.4. A katonai büntetőjog és a kriminológia

3.4.1. A kriminológia mint bűnügyi tudomány

A bűncselekmények elkövetésének háttere és annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy egyes személyek milyen megfontolásból, okból vagy cél érdekében követnek el bűncselekményeket már régóta foglalkoztatja a civilizált társadalom gondolkodóit, vezetőit. Az ezzel kapcsolatos korszerű tudományos ismeretkör azonban csak a felvilágosodás korában, a XVIII. században alakult ki. A kriminológia létrejöttét a bűnözés önálló, a valláserkölcsi rendszertől függetlenedő jelenséggé történő szemlélete, ebből következően a korábbi magyarázatok helyett új, világi, oksági elméletek iránti igény tette szükségessé.¹⁵⁵ A kriminológia terminus megalkotása Raffaele Garofalo, míg általános meghatározása – miszerint a kriminológia az a tudományág, amely a bűncselekménnyel mint társadalmi jelenséggel foglalkozik, célja a jogalkotásra, a bűncselekményekre, a bűncselekmények kezelésére, megelőzésére vonatkozó általános és bizo-

¹⁵⁴ Mark R. DePue: *Patrolling Baghdad. A Military Police Company and the War in Iraq*. University Press of Kansas 2007. 260. o.

¹⁵⁵ Korinek László – Lévay Miklós: *A kriminológia fogalma, feladata, kutatási területei; helye és szerepe a bűnügyi tudományokban és a társadalomban*. In: Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Korinek László – Lévay Miklós (szerk.) *Kriminológia – szakkriminológia*. Complex Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2006. 25. o.

nyított alapelvek és egyéb tudományos ismeretek kidolgozása – Edwin H. Sutherland nevéhez köthető.¹⁵⁶

Ahogy a rendészet esetében korábban már tapasztalhattuk, a kriminológia területén sem beszélhetünk általános definícióról. Csak néhány megfogalmazást említve. Vigh József szerint a kriminológia elsősorban a bűncselekmények halmazával mint tömegjelenséggel foglalkozik, de emellett szükségképpen vizsgálja az individuális bűnelkövetést, a konkrét bűncselekményeket, a tett, az elkövető, az áldozat milyenségét és az elkövetés körülményeit mint a bűnözés tömegjelenségeinek elemeit.¹⁵⁷ Szabó András megközelítésében a kriminológia mint kriminálszociológia és kriminálpszichológia értelmezhető. Előbbi a bűnözést, a jogilag tilalmazott tettek társadalmi jelenségekkel való kapcsolatában vizsgálja, míg utóbbi az elkövetők személyiségét tekinti kiindulási alpnak.¹⁵⁸ Földvári József szerint a kriminológia feladata a bűnözés helyzetének, alakulásának reális számbavétele, okainak feltárása, az ellene folytatott küzdelem eszközeinek vizsgálata.¹⁵⁹ A hazai felsőoktatásban legutóbb kiadott tankönyv meghatározásában pedig a kriminológia autonóm, alapvetően tapasztalati társadalomtudomány, amely interdiszciplináris tudásanyagát a bűnözésről, a bűnelkövetőkről, az áldozatokról, a bűnözési kontroll intézményeiről multidiszciplináris kutatásokkal gyűjti.¹⁶⁰ Irk Ferenc egy közelmúltban megjelent – múltból a jövőbe vezető – tanulmányában azt írja, hogy a korszerű kriminológia, szemben a bűnügyi tudományok körébe szokásszerűen besorolt tudományterületekkel, s különösen a büntetőjoggal, életviszonyokat nem szabályoz, hanem felismer, ezáltal a bűnügyi helyzetre adandó eredményes rövid- és középtávú válaszreakciók kezdeményezője lehet.¹⁶¹

A fogalmi sokszínűség jellemzi a bűnözés meghatározását is, amely például Vigh József szerint olyan történelmileg változó társadalmi-büntetőjogi tömegjelenség, amely meghatározott területen és meghatározott időszakban elkövetett bűncselekmények és elkövetőik összességéből áll.¹⁶² Freda Adler, Gerhard O. W. Mueller és William S. Laufer a bűnözés mögött csak adatokat látnak, mondván, hogy minden bűncselekmény egyik legfontosabb jellemzője, hogy milyen gyakran követik el, és az ilyen adatokból lehet meghatározni a bűnözés tendenciáit, az adott időszak alatt bekövetkező növekedést vagy csökkenést.¹⁶³ Korinek László a fenti általános, azaz

¹⁵⁶ Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer: Kriminológia. Osiris Kiadó. Budapest, 2002. 32. o.

¹⁵⁷ Vigh József: Kriminológiai alapismeretek. Tankönyvkiadó. Budapest, 1991. 9. o.

¹⁵⁸ Szabó András: Bűnözés-ember-társadalom. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1980. 204. o.

¹⁵⁹ Földvári József: Kriminálpolitika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1987. 26. o.

¹⁶⁰ Korinek László – Lévay Miklós: A kriminológia fogalma, feladata, kutatási területei; helye és szerepe a bűnügyi tudományokban és a társadalomban. In: Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Korinek László – Lévay Miklós (szerk.) Kriminológia – szakkriminológia. Complex Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2006. 28. o.

¹⁶¹ Irk Ferenc: Kriminológia és bűnmegelőzés viszonya rizikótársadalomban. In: Holé Katalin – Kabódi Csaba – Mohácsi Barbara (szerk.) Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. Bibliotheca Iuridica. ELTE ÁJK Budapest, 2009. 133. o.

¹⁶² Vigh József: Kauzalitás, determináció és prognózis a kriminológiában. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980. 19. o.

¹⁶³ Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer: Kriminológia. Osiris Kiadó. Budapest, 2002. 64. o.

elsősorban az ismertté vált bűnözés meghatározására irányuló definíciók mellett azt emeli ki, hogy a kriminológia nem engedheti meg magának, hogy a bűnözés látens részét figyelmen kívül hagyja mindaddig, amíg tapasztalatilag nincs bizonyítva, hogy az ismertté vált rész az össz-bűnözést képviseli, az ugyanis vitathatatlan, hogy a bűnügyi statisztika csak egy részvalóságot tükröz.¹⁶⁴ Míg Irk Ferenc azt jövendőli, hogy a globalizáció és az individualizáció lakossági közérzetre, ezen belül a biztonságérzetre gyakorolt hatása nem becsülhető le, ezért időszerűnek látszik a bűnözés, a bűncselekmény definícióját csakúgy, mint a bűnök súlyosságáról hagyományosan kialakított képet felülvizsgálni.¹⁶⁵

A kriminológia egyes bűncselekmények, illetve bűnelkövetői csoportok szerint osztályozható. Ezek a szakkriminológiai ágazatok vonatkozhatnak a vagyon elleni bűnözésre, az erőszakos bűnözésre, a családon belüli erőszakra, a gazdasági bűnözésre, a szervezett bűnözésre, a terrorizmusra, az alkohol vagy a kábítószer és a bűnözés összefüggéseire, a közlekedési bűnözésre, a gyermek- és fiatalkori bűnözésre stb.¹⁶⁶ Sajátos, hogy az általános és a katonai büntetőjog kutatása és oktatása között megfigyelhető aránytalanság, a katonai büntetőjog oktan háttérbe szorulásához hasonlóan a katonai bűnözés mint szakkriminológiai kutatás is marginálisnak tekinthető. A katonai bűncselekmények, illetve a katona – vagy büntetőjogi értelemben katonának minősülő – elkövetők személyiségének kutatására a kriminológusok nem fordítanak kellő figyelmet, holott a katonai deliktumok ugyanúgy elhatárolhatók más bűncselekményektől, mint a nemi erkölcs elleni, avagy a közlekedési bűncselekmények. A katonai életviszonyokon belül megvalósuló bűnözés az általánostól eltérő büntető eljárásjogi hatósági intézményrendszer keretében történő elbírálás miatt könnyen kutatható. Korinek László ugyanakkor hozzáteszi, hogy a témát érintő kriminalitás nem nevezhető jelentősnek, emellett a katonák civil bűncselekményei is itt jelennek meg, holott kriminológiai értelemben azok nyilvánvalóan nem különböznek a társadalom más tagjai által megvalósított deliktumoktól.¹⁶⁷

Figyelemre méltó, amíg pár évtizeddel ezelőtt több kutatás és kis monográfia készült a katonai bűnözés társadalmi hátterének vizsgálatáról, addig napjainkban e témában jobbra csak a legfőbb ügyész országgyűlési beszámolóiból meríthető információ. E dolgozat célja sem lehet az e téren megmutatkozó hiátus pótlása, de az alábbiakban rövid kísérletet teszünk arra, hogy a meglévő szakirodalom, illetve a katonai büntetőeljárás közelmúltban fellelhető adatai alapján felvázoljuk a katonai kriminológia alapjait.

¹⁶⁴ Korinek László: Rejtett bűnözés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1988. 12. o.

¹⁶⁵ Irk Ferenc: Biztonságérzet rizikótársadalomban? In: Korinek László – Kóhalmi László – Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára. PTE AJK Pécs, 2004. 60. o.

¹⁶⁶ A szakkriminológiai osztályozással kapcsolatban lásd bővebben Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós (szerk.) Kriminológia – szakkriminológia. Complex Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2006.

¹⁶⁷ Korinek László: Kriminológia II. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2010. 533. o.

3.4.2. A katonai kriminológia

A katonai bűnelkövetések széleskörű kutatása hazánkban még az általános kriminológia térnyerését követően is ismeretlen maradt. Az első ilyen vizsgáltra a múlt század nyolcvanas éveiben került sor, amikor is két szerző, Habony János és nem sokkal később Párdi Máttyás vállalkozott a katonai bűncselekmények első átfogó kriminológiai vizsgálatára, illetve olyan fogalmak meghatározására és használatára mint a katonai bűnözés vagy a katonai kriminológia.

A katonai bűnözés mint kifejezés első ízbeni alkalmazása Habony nevéhez fűződik, aki a katonák által elkövetett bűncselekmények jellemző vonásaiként első sorban azt emelte ki, hogy a katonai bűnözés – pontosabban a katona fogalmába sorolható személyek által elkövetett bűncselekmények – terjedelme a polgári lakosság bűnözésével való összehasonlítás mellett érzékelhető.¹⁶⁸

Habony kutatásait több szempont szerint végezte el úgy, hogy öt évre visszamenőleg (1980–1984) a százezer büntethető lakosra jutó bűncselekmények számát hasonlította össze ugyanannyi büntethető katonára eső katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmény számával. Első ízben az összevetés pusztán a két mennyiségi adatra vonatkozott, amely alapján arra a következtetésre jutott, hogy a katonai bűnözés terjedelme nem éri el az általános bűnözés harmadát. Még kedvezőbb kép alakult ki a katonai bűnözésről, amikor a katonai elítélteket a 18 és 55 éves életkorú férfi lakosok elítélési adataival hasonlította össze, ebben a kontextusban a katonai bűnözés már csak hatoda volt az általános számoknak. Legkedvezőbb volt az eredmény abban az összevetésben, amikor a kutatás a 18 és 25 év közötti férfi lakosok és katonákra irányult, amelynek alapján a katonai bűnelkövetések aránya már csak a tizede volt.

A katonai kriminológia mint szakkriminológia meghatározása Párdi Máttyás nevéhez fűzhető. Szerinte az általános és szakkriminológiai kutatások ismeretanyagának, eredményeinek, módszereinek a felhasználása lehetővé tették a katonák bűnözésével kapcsolatos kriminológiai alapkutatások megkezdését. A saját és a fentebb említett Habony János kutatásaira alapozott ismeretekre vonatkozóan Párdi arra a megállapításra jutott, hogy az általános okok, amelyek a bűnözésre a civil életben hatnak, a speciális katonai környezetben sajátos formákban és eltérő hatásokkal jelentkezhetnek, alaposan feltételezhető, a katonaélet viszonylagos zártsága, a katonai függelmi viszonyok, a katonai környezet nevelő hatása és visszatartó hatása mellett bizonyos kriminogén csírákat is hordoznak.¹⁶⁹ Amellett, hogy a fokozott fegyelmet követelő katonai rend erős prevenció tényezőt jelent, számos új, a civil szférában nem tapasztalható veszélyforrást is indukál. Ilyen – elsősorban a sorozott katonai állomány körében tapasztalt – veszély volt például, hogy a gyenge idegi teherbírású vagy kriminális

¹⁶⁸ Habony János: A beilleszkedés és a bűnözés. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1986. 75. o.

¹⁶⁹ Párdi Máttyás: A fegyveres erők parancsnokai és a katonai ügyészek együttműködésének elméleti és gyakorlati kérdései. Kandidátusi értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1989. 123. o.

életvezetésű személyek nem tudtak alkalmazkodni a katonai életviszonyokhoz, így szembefordultak a katonai fegyelemmel, és követtek el – főleg – katonai szolgálati bűncselekményeket.

A katonai kriminológia három évtizeddel ezelőtti, fent említett kutatásait átfogó, tudományos igényű vizsgálat már nem követte. Ugyan az eltelt időszakban voltak részkutatások, gondolunk elsősorban Honfi Attila a katonai fegyelem és a bekövetkezett bűncselekmények egy évtizedre (1991 – 1999 közötti intervallumra) vonatkozó kutatására,¹⁷⁰ vagy Balláné Füsztér Erzsébet a kábítószer-bűnözés katonai vonatkozásaira elkészített vizsgálatára,¹⁷¹ de tudományos igényű, nemcsak a vonatkozó statisztikai adatokkal és beszámoló vagy értékelő anyagokkal foglalkozó, tudományos igényű katonai kriminológiai dolgozattal Habony János óta nem találkozhattunk. Ez már csak azért is sajnálatos, mert a katonai bűnözés az eltelt évtizedben jelentős mértékben átalakult. Ugyan azt ma sem állíthatjuk, hogy a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűnelkövetések az új évezredben tömegessé váltak volna, de az pusztán a statisztikai adatokból leszűrhető, hogy a hadkiegészítésen alapuló sorkatonai szolgálat felfüggesztését követően jelentősen átalakult. A korábbi beilleszkedési zavaron, a zárt katonai rendszert eltérni nem képes deviancián alapuló bűnözés a hivatásos katonai közösségekben – elsősorban az előzetes egészségügyi alkalmassági vizsgálatoknak köszönhetően – nem lehet jellemző. A katonai élet napjainkban a szigorú parancsuralmi rendszer mellett vagy ellenére is, egyre kollegiálisabb légkört feltételez, ahol az egymás mellett szolgáló személyek inkább tekinthetők munkatársaknak, mint előljárónak vagy beosztottnak.

Ha megnézzük az elmúlt évek katonai bűnügyi statisztikáit, arra a következtetésre juthatunk, hogy a katonai büntetőeljárások túlnyomó részben nem katonai, hanem köztörvényes bűncselekmények miatt indulnak. Amíg a sorállományú katonai szolgálat utolsó éveiben egy katonai bűncselekményre átlagosan két köztörvényes deliktum jutott, addig annak felfüggesztését követően ez az arány már megközelítette a hetet.

A köztörvényes bűncselekmények előtérbe kerülése még jelentősebben értékelhető annak tükrében, hogy például rendőrség hivatásos állományú tagjával szemben csak katonai bűncselekmény miatt van helye katonai büntetőeljárásnak. Emiatt a rendőrség vonatkozó tagjai esetében a katonai bűncselekmények nem ritkán tízszeres mértékben vannak többségben a köztörvényes deliktumokhoz képest. Szintén többségben vannak a katonai deliktumok a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjainál, ahol katonai büntetőeljárásnak van helye a szolgálati helyen, avagy a szolgálattal összefüggésben elkövetett nem katonai bűncselekmények esetében is. Itt ez az arány azonban a rendőrök-

¹⁷⁰ Honfi Attila A katonai fegyelem és a bekövetkezett (katonai és köztörvényi) bűncselekmények összefüggései a Magyar Honvédségnél 1991. január 1. – 1999. december 31. közötti időszakban. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2005.

¹⁷¹ Balláné Füsztér Erzsébet: A kábítószeres kriminalisztikai vizsgálata, és a kábítószer-bűnözés katonai vonatkozásai. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1997.

höz képest mérsékeltebb, egy katonai bűncselekményre átlagban másfél köztörvényes deliktum jut.

A köztörvényes bűnelkövetéseknél elsősorban a vagyoni elleni és a közlekedési bűncselekmények dominálnak, míg a katonai bűncselekmények közül leggyakoribb a kötelességszegés szolgálatban, a szolgálati feladat alóli kibúvás, az önkényes eltávozás és a szolgálati visszaélés.

A katonai kriminológia ugyanakkor nemcsak a katonai büntetőeljárásról szól, hanem azon kívül is értelmezhető. A hatályos szabályozás szerint a büntetőjogi értelemben vett katonákkal (honvédek, rendőrök, büntetés-végrehajtási szervezet illetve a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok tagjai) szemben nemcsak katonai, hanem általános büntetőeljárásnak is helye lehet. Álláspontunk szerint nem minden ok nélkül merül fel a kérdés, helyes-e a katonákkal szembeni eljárásokat megosztani, az általános és a katonai büntetőeljárást egymással szembeállítani, „versenyeztetni.”

3.5. A katonai büntetőjog és a kriminalisztika

3.5.1. A bűnügyi nyomozás tudománya

A kriminalisztika mint bűnügyi tudomány a bűncselekmények felderítésének és bizonyításának eszközeit és módszereit tárja fel, és rendszerezi elvi és gyakorlati szempontból egyaránt.¹⁷² Bár – Bócz Endrét idézve – a közfelfogás szerint a kriminalisztika elsősorban a bűnügyi nyomozás tudománya, mégsem lehet azt állítani, hogy az egyfelől kizárólag ahhoz kapcsolódna,¹⁷³ másfelől, annak kialakulása, történeti fejlődése párhuzamos lenne a bűnügyi nyomozás történetével. Ahogy azt Armin Forker állítja, a XVIII. századig a vizsgálatot egyszerű, tapasztalaton alapuló, egyedi esetre alkalmazott eljárás mód jellemezte, a vétkes mulasztások vélt felderítése a nem nyilvánvaló tettes esetén a társadalmi fejlődés korai szakaszaiban misztikus vagy mágikus eszközök révén történt.¹⁷⁴ Ehhez kapcsolódott a büntető eljárás jogi korai stádiumára jellemző nyomozóelvű (inkvizitórius) eljárás, amelyben egy kézben összpontosultak az alapvető eljárási tevékenységek. Egyetlen hatóság kezdeményezte a felelősségre vonást, biztosította a többé-kevésbé a bűnösség vélelmére épülő gyónásszerű védelmet, és alkalmazta a büntető szankciót.¹⁷⁵ Ez a mindenhatóság szinte szükségszerűen vezetett a kínvallatás, a tortúra gyakorlatához. Céllá vált, hogy a nyomozás során minden eszközzel beismerő

¹⁷² Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: *Kriminalisztika*. Tankönyv és Atlasz. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2005. 35. o.

¹⁷³ Bócz Endre: *Kriminalisztika a tárgyalóteremben*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2008. 34. o.

¹⁷⁴ Armin Forker: *Történeti kriminalisztika – kísérlet az európai kriminalisztika fejlődésének tanulmányozására*. In: Katona Géza (szerk.): *A kriminalisztika aktuális kérdései*. Tanulmányok öt európai országból. BM Kiadó. Budapest, 2000. 65. o.

¹⁷⁵ Tremmel Flórián: *Magyar büntetőeljárás*. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001. 93. o.

vallomást csikarjanak ki, amely mint elsődleges bizonyíték (*regina probationum* – a bizonyítékok királynője) alapján hozhatták meg a bűnösítő ítéletet.

A gonosztett misztikus vagy mágikus felfedésére irányuló, tudományos alapokon nem nyugvó nyomozási módszer és gyakorlat nem kedvezett a bűnügyi nyomozás elméleti törvényszerűségeinek megalkotásának. A kriminalisztika kialakulása későbbre, a XIX. század közepére esik, és a felvilágosodás szellemi áramlatával hozható összefüggésbe. Szigorúan elvetette az inkvizíciót, nem fogadta el a kínvallatás által megszerzett bizonyítékot, a kötött bizonyítási rendszer helyett a bűncselekmény elkövetése szabad bizonyítási rendszeren alapuló, tényleges bizonyításának problémáját állította a figyelem középpontjába.¹⁷⁶

A büntető eljárásjog és a kriminalisztika fejlődése sajátos módon a magyar katonai büntetőeljárás történetében az általános eljárási szabályokhoz képest eltértek egymástól. Amíg az első általános büntetőeljárási törvény (1896-os Bp) már vádelvű, a bizonyítékok szabad mérlegelésén alapuló eljárást teremtett, addig a katonai büntetőeljárás szabályozása, az 1855. évi osztrák katonai büntető normáknak köszönhetően egészen az 1912-ben kihirdetett, a „modern büntető perjog összes elveit megvalósító katonai büntető perrendtartás”¹⁷⁷ hatályba lépéséig a magyar királyi honvédségre és csendőrségre vonatkozóan nyomozó elvű volt. E különös kettősség azonban a polgári igazságszolgáltatásban alkalmazott modern kriminalisztikai módszerek alkalmazását már nem hátráltathatta, a katonai büntetőeljárásban is előtérbe kerültek a terhelti jogok, illetve a bűnfelelősség megítélése terén a bűnösítő és mentő bizonyítékok számbavétele, értékelése.

A kriminalisztika térnyerése önmagában sem a múltban, sem a jelenben nem jelent kizárólagos garanciát a büntetőeljárás törvényességének biztosítása terén. Ennek egyik „legékebb” példája katonai büntetőeljáráshoz kapcsolódik. Egy francia tüzértisztet, Alfred Dreyfus kapitányt úgy ítélték hazaárulás miatt a hadseregből való megszégyenítő kitaszításra, Franciaországból történő deportálásra, életfogytiglani száműzésre és várfogságra, hogy a bűnösítő határozatot egy, a kriminalisztika kialakulásában és fejlődésében elvülhetetlen érdemeket szerzett tudós, Alphons Bertillon írásszakértői véleményére alapozták. Az eljárás tisztességtelen voltát ugyanakkor az jelentette, hogy nem vették figyelembe a Dreyfus ártatlansága mellett szóló bizonyítékokat, illetve a terhelt bizonyítékokban meglévő nyilvánvaló ellentmondásokat, hibákat. Szerencsére ezt a rennes-i haditörvényszék által elkövetett justizmordot a francia Legfelsőbb Bíróság – erős társadalmi nyomásra, olyan ismert személyiségek felszólalásának hatására, mint az író Emile Zola – később perújítás keretében kijavította, a korábbi bizonyítékokat egyenként ellenőrizve állapította meg, hogy a bűnösséget kimondó verdikt megalapozatlan volt, Dreyfus bűnösségét semmilyen bizonyíték sem támasztotta alá.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Molnár József: A kriminalisztika tudományának története. In: Bócz Endre (szerk.) *Kriminalisztika* 1. kötet. BM Kiadó. Budapest, 2004. 16. o.

¹⁷⁷ Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 161. o.

¹⁷⁸ A Dreyfus perről lásd bővebben: Nicholas Halasz: *Dreyfus kapitány*. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1980.

3.5.2. A katonai bűnügyek nyomozása

A külföldi szakirodalomban ugyan nem alakult ki a kriminalisztika tagozódásának egységes rendszere (a krimináltaktika és -technika mint a bűnügyi nyomozás szakágazatai, főleg Közép-Európában ismertek),¹⁷⁹ a magyar irodalom megközelítőleg félév-százada egységes abban, hogy a kriminalisztika három fő területre, krimináltaktikára, krimináltechnikára és kriminálmotodikára osztható. E csoportosítást először Viski László állapította meg, megfogalmazva, hogy a krimináltaktika a nyomozási cselekmények és módszerek gyakorlati véghezvitelét, a nyomozás során célszerű eljárásmódot meghatározó elvek és szabályok tana, a krimináltechnika a nyomozás szolgálatában álló természettudományos, műszaki-technikai eszközök és eljárások egyes fajtáit tanulmányozza, míg a kriminálmotodika mint bűnügyi módszertan az egyes bűncselekményfajták felderítésére alkalmas taktikai és technikai eszközök célszerű és tervszerű felhasználásának tételeit jelenti.¹⁸⁰

A fenti, klasszikus (magyar) felosztást nem tagadva, de a nemzetközi szakirodalom áttekintését követően, már az ezredfordulót követően másfajta tagozódást állapított meg Katona Géza, aki szerint a kriminalisztika általános részébe az elméleti kriminalisztika, a kriminalisztika története, a krimináltaktika, a krimináltechnika és a kriminálstratégia, míg a különös részébe – megegyezően a büntetőjog szerkezetével – az egyes bűncselekményfajtáknak megfelelő módszertani (metodikai) ajánlások tartoznak.¹⁸¹ A kriminalisztika hagyományos rendszertana mellett megjelenő új törekvésként említi továbbá Finszter Géza a kriminállogisztikát, amely a sikeres nyomozáshoz szükséges személyi és tárgyi feltételeinek folyamatos biztosításának a technikáit tanulmányozza.¹⁸²

Minthogy a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmények nyomozása nemcsak katonai bűncselekményekre, hanem a katona elkövetővel összefüggésben általános deliktumokra is kiterjed, nem lehet azt állítani, hogy a katonai bűnügyek nyomozására kizárólag egyfajta módszertani ajánlás vonatkozik. Kétségtelen, hogy a katonai büntetőeljárásban eljáró szakhatóságok – katonai nyomozó hatóság, ügyészség és bírói tanács – a katonai büntetőeljárásban alkalmazandó speciális rendelkezések figyelembevételével folytatják le az eljárást, tevékenységük során nemcsak a katonai életviszonyokban elkövetett bűncselekmények felderítésére és vizsgálatára vonatkozó

¹⁷⁹ Katona Géza: A kriminalisztika és a bűnügyi tudományok. BM Kiadó. Budapest, 2002. 103. o.

¹⁸⁰ Viski László (szerk.): Kriminalisztika. Általános rész. Belügyminisztérium. Budapest, 1961. 13. o.

¹⁸¹ Katona Géza: A kriminalisztika belső tagozódása. In: Bócz Endre (szerk.) Kriminalisztika 1. kötet. BM Kiadó. Budapest, 2004. 55-68. o.

¹⁸² Finszter Géza: A büntetés igénye – hatalom, tudás nélkül? In: Holé Katalin – Kabódi Csaba – Mohácsi Barbara (szerk.) Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. Bibliotheca Iuridica. ELTE ÁJK Budapest, 2009. A 89. o.

szempontokat kötelesek figyelembe venni, hanem az egyes nem katonai deliktumokra vonatkozó általános megállapításokat is.

Tekintettel arra, hogy a katonai bűncselekményeket a Büntető Törvénykönyv önálló fejezetben tartalmazza, nemkülönben, hogy azokat speciális alany (katona terhelt) sajátos környezetben (katonai szolgálattal összefüggésben) követi el, azok bűnügyi nyomozására sajátos kriminálmotodikai jellemzők vonatkoznak. Ezeket a jellemzőket erősíti az is, hogy a katonai büntetőeljárás hatóságok elsősorban vizsgálati hatóságok, mivel azok eljárását többségében az ismertté vált elkövető katonai vagy rendvédelmi szervezethez való szolgálati tartozása alapozza meg. Ennek megfelelően a katonai bűnügyek nyomozása során előtérben vannak a krimináltaktikai módszerek, amelyek körében kiemelhető a katona terhelt vagy tanú kihallgatása, a katonai közösségen belüli tanúkutatás (ezen keresztül a katonai közösség mögött rejtőző terhelt azonosítása), illetve a katonai büntetőeljáráson belül alkalmazható kényszerintézkedések elrendelésének taktikája is. Nem szabad ugyanakkor kizárni annak a lehetőségét sem, hogy az eljárás során, akár az ismeretlen elkövető azonosítása, felderítése, akár az ismertté vált elkövetővel szemben krimináltechnikai eszköz vagy módszer alkalmazása válhat szükségessé. Az egyes katonai büntetőeljárások tanulmányozása során arra a következtetésre jutottunk, hogy az ismeretlen elkövető személyének megállapítása érdekében a katonai ügyész ugyanúgy alkalmaz bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzést, mint az általános nyomozó hatóságok, ellenőriz információkat különböző adatbázisokban, avagy folyamodik bizonyítási eljáráshoz (pl. felismerésre bemutatás). Az sem elképzelhetetlen továbbá, hogy a vizsgálat során az egyes bizonyítékok rögzítésére, biztosítására és értékelésére krimináltechnikai eljárásokat vegyenek igénybe. Ezek körében gyakoriak az igazságügyi gépjármű-, okmány-, orvos- és lőfegyverszakértői eljárások, míg ritkábban alkalmaznak krimináltechnikai eszközöket és módszereket ujjnyomazonosításhoz (daktiloszkópia), biológiai azonosításhoz (vér vagy DNS vizsgálat), továbbá az sem gyakori, hogy a terhelt vagy a tanú vallomását poligráf alkalmazásával ellenőrizték.

3.6. Összegzés

A katonai büntetőjog elméletére, szabályozásának kialakítására is számos társadalomtudomány van kihatással. Ezek körében elsősorban a hadtudományt kell megemlíteni, amely egyfelől saját tárgykörével, a hadászattal, a hadművelleti művészettel, a harcászat elméletével és gyakorlatával, valamint az ilyen tevékenységek vezetésének elméletével, másfelől más társadalomtudományok katonai életviszonyokra térképezett kutatási eredményeinek (mint a katonaszociológia vagy katonapszichológia) felhasználásával kapcsolódik a katonai büntetőjoghoz. Közös céljuk és funkciójuk annak biztosítása, hogy az egyes katonai szervezeteken belül a katonai rend és fegyelem ne sérüljön, a katona mind szolgálatában, mind azon kívül alkalmas legyen arra, hogy a katonai életviszonyokkal együtt járó, az általánoshoz képest szigorúbb kötelezettségeknek és feltételeknek megfeleljen. Ennélfogva a hadtudomány a katonai büntetőjog alkalmazá-

sának közvetlen környezetét, a katonai életviszonyok sajátos, más közösségekben nem érvényesülő tendenciáit, jellemzőit vizsgálja, végső soron ajánlásokat fogalmazhat meg arra vonatkozóan, milyen eszközökkel és hogyan tartható fenn a katonai rend, milyen eszközökkel és hogyan biztosítható a katonai szerv tekintélye. Azt azonban, hogy konkrétan mely magatartások számítanak a katonai rendet sértő vagy veszélyeztető cselekményeknek már nem a hadtudomány, hanem a katonai büntetőjog feladata meghatározni, mint ahogy azt is, hogy e normaszegőkkel szemben milyen eljárás keretében, és hogyan kell törvényesen fellépni.

A hadtudományhoz képest a rendészettudomány alapvetően más módon kapcsolódik a katonai büntetőjoghoz. Míg az előbbi – a fentiek szerint – magát a katonai büntetőjog személyi hatályát vizsgálja, utóbbi azt mutatja meg, hogy a katonai szerven belül hogyan értelmezhető a katonai bűnügyi rendészet. Ez megvalósulhat kifelé, mikor a katonai büntetőjog nem katonai személyekre is vonatkozik, de inkább befelé, amely a katonai büntetőjog (ez esetben többnyire fegyelmi jog) illetékes parancsnok általi alkalmazásának lehetőségeit vizsgálja. A katonai büntetőjog és a rendészettudomány további kapcsolódási pontját jelenti az is, amikor a katonákra vonatkozó büntetőjogi rendelkezéseket rendészeti (rendvédelmi) szervek személyi állományára is kiterjesztik. Ezzel elismerhető az, hogy e szervek is katonai rend szerint szerveződnek, az általuk elkövetett bűncselekményekkel szembeni fellépés során ugyanazok a sajátos elvek érvényesülnek, mint a hagyományos katonák esetében.

Az általános büntetőjoghoz hasonlóan a katonai büntetőjoghoz is szorosan kapcsolódik a bűnügyi tudományok körébe sorolandó kriminológia és kriminalisztika. Mind a kettő értelmezhető a katonai életviszonyokra vonatkozóan, hiszen egyfelől a bűnözés mint jelenség a katonai életviszonyok viszonylagos zártsága, illetve a katonai büntetőjogi szabályozás eltérő volta miatt jól kutatható, másfelől a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó deliktumok felderítésére önálló kriminálmethodikai gyakorlat alakult ki. E megállapítás ellenére a katonai kriminológia és a katonai kriminalisztika nem különösebben kutatott tárgykör.

IV. A KATONAI BÜNTETŐJOG TUDOMÁNYA

*„Jogtudomány és haditudomány párhuzamosan fejlődtek
a legrégibb kortól és ennek a fejlődésnek a posztulátumai
fennállanak, fokozódni és tökéletesedni fognak addig,
amíg az enyim-tied fogalma tölti be a földi élet határait.”*
(Gyórfy László 1925.)

4.1. A katonai büntetőjog szakirodalma

A katonai büntetőjog történeti fejlődése, az általános büntetőjogi szabályokhoz képest önálló, a katonai életkörülményekhez igazodó speciális szabályrendszer kialakításának és a katonai büntetőpolitika felismerése szükségszerűen együtt járt e diszciplína tudományos igényű művelésével is. A katonai büntetőjog tudománya, azaz a katonai büntetőjog alanyaira, a katonai bűncselekmények sajátos meghatározásának, a büntetőeljárás általános elveitől eltérő szabályok megalkotásának (a specialitás igényének) indokaira vonatkozó tudományos igényű nézeteket, elméleti összefoglalók, magyarázatok összességét jelentő tudományos gondolkodás már a római jogban is tetten érhető. A katonai jog forrásanyagának számító Digesta 49. könyvének 16. fejezete olyan ismert jogtudósok munkáit tartalmazza, mint a császári testőrség korábbi parancsnokai (praefectus praetorok) Ulpianus, Paulus vagy Papinianus, avagy a katonai büntetőjogról készült első átfogó könyv (De re militari) szerzője, Arrius Menander.¹⁸³

A katonai büntetőjog tudománya azonban a fenti példák ellenére sem a római jog korában, sem a későbbi időszakokban nem volt széles körben kutatott tárgykör. Sőt, annak szakirodalmát a középkorban még annak ellenére sem tekinthetjük jelentősnek, hogy a katonai büntetőjog mint speciális, az általános életviszonyoktól elkülönülő szabályrendszer egyes rendelkezései Európa számos országában – így például a XII. századi Spanyolországban,¹⁸⁴ Valois Fülöp francia király udvarában¹⁸⁵ vagy Svájcban (ahol pl. 1393-ban adták ki az „ordonnance de Sempach”-t, azaz a hadviselő katonák által

¹⁸³ Varga Péter: De re militari (A katonai jogról – forráselemzés). Acta Juridica Et Politica, Szeged 1999. 3-4. o.

¹⁸⁴ Spanyolországban az első írásos emlék 1340-re, a Királyi Tengerhajózási Parancshoz kötődik. Vö. Benito E Trillo Figueroa: Competencia, organizacion y atribuciones de los tribunales militares españoles – estudio histórico. In: Revue de droit militaire et de droit de la guerre. XIX-3-4. Brussels 1980. 390. o.

¹⁸⁵ Franciaországban az ún. Montdidier parancsot tartják a legrégebbi írásos dokumentumnak, amely a várkatonákkal kapcsolatos sajátos eljárási szabályokat határozza meg. Vö: Jean Pariselle: La justice militaire française à la lumière de son histoire. In: Revue de droit militaire et de droit de la guerre. XIX-3-4. Brussels 1980. 291. o.

elkövetett jogsértések kivizsgálására szolgáló katonai utasítást)¹⁸⁶ – viszonylag korán kialakultak. Az első említésre méltó alkotásokra egészen a XVII. századig kellett várni. Ekkor jelentek meg a II. Rákóczi Ferenc és udvara szabályzat alkotó tevékenységének is forrásául használt munkák, Georg Andreas Böckler *Schola militaris moderna* (1685) vagy La Valière *Pratique et maximes de la Guerre* (1652)¹⁸⁷ című alkotásai. Idővel később további írások is napvilágot láttak, például Br. De Sparre *Code militaire* (1760) vagy Lamartine *De la justice militaire* (1822) című művei.¹⁸⁸

A katonai büntető jogtudomány kiszélesedése a XX. századra tehető, amikor már szerte a világon rendszeresen jelentek meg publikációk. Mindez azonban továbbra sem jelentette, hogy e diszciplína az általános büntetőjoghoz képest felértékelődött volna. Látva az egyes katonai büntetőjogi rendszerek államon belüli értékelését állítható, hogy annak tudományos művelése napjainkban sem nevezhető jelentősnek, az továbbra is periférikusnak tekinthető, kutatói elsősorban a katonai jogásztársadalomból kerülnek ki.

A katonai büntetőjog szakirodalmá mellett fontosnak tartjuk megjegyezni azt is, hogy a katonák által elkövetett bűncselekmények, az emiatt lefolytatott büntetőpercek, illetve az elítélt katonákkal szembeni büntetések végrehajtása nem ritkán tárgya vagy része szépirodalmi, avagy más – elsősorban filmművészeti – alkotásoknak is. Előbbi körben olyan regényeket kell megemlítenünk, mint Herman Wouk a katonai büntetőjogot egy hadbírószági tárgyaláson keresztül is bemutató „Zendülés a Caine Hadihajón” című regénye, Bengt Danielsson egy szintén hadihajón bekövetkezett eseményt történelmi kutatásokon alapulóan bemutató „Lázadás a Bounty Hajón” című műve, avagy Robert Merle ugyanezt a történetet kevésbé tényszerűen elbeszélő „A sziget” című kötete. A katonai büntetés-végrehajtás, azon keresztül a katona elítéltekkel szembeni durva bánásmód jelenik meg Ray Rigby „A domb” című regényében, amely egy katonai büntetőtábor mindennapjait tárja az olvasó elé. Ugyanez a célja Moldova Györgynek is, aki még a hatvanas években készítette el riport regényét egy magyar fegyelmező zászlóaljról, és mutatja meg az olvasónak „Kerüld a nőket” címmel mindazokat a sajtóságos helyzeteket, amelyek a katonai büntetés-végrehajtást abban az időszakban jellemezték.

A katonai büntetőjog nem központi kérdése, csak lényeges része Robert Merle „Mesterségem a halál” című regényének, amelynek végén egy náci koncentrációs tábor parancsnokával szemben merül fel az a jogi és morális kérdés, hogy a bűncselekményre (ez esetben népirtásra) vonatkozó parancs végrehajtása miatt milyen mértékben lehet felelős a parancsot végrehajtó alárendelt katona. Szintén fontos szerepet játszik a katonai büntetőjog James Jones „Most és mindörökké” című világhírű könyvében is, ahol a cselekmény mintegy mellékszálaként kapunk átfogó képet a katonai büntetőjogi szabályok sajátos alkalmazásának indokairól és módjairól. A katonai fegyelem alapvető kérdése, ezen belül a katonai bűncselekmény és az erre kiszabott bünte-

¹⁸⁶ Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 334. o.

¹⁸⁷ Farkas Gyöngyi: A magyar katonai büntetőkönyv megalkotásához vezető út a Rákóczi-szabadságharc alatt. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 71. o.

¹⁸⁸ Bonts Gyula: A katonai büntető törvénykönyv és eljárás revisiójának kérdéséhez. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Franklin Társulat. Budapest, 1891. 5. o.

tés katonai fegyelemre gyakorolt hatása jelenik meg Kurt Vonnegut „Az ötös számú vágóhíd” című kötetében is.

4.2. A katonai büntetőjog szakirodalmának nemzetközi példái

A katonai büntetőjog tudományának nemzetközi művelése a II. világháborút követően, elsősorban a világháború okozta hadijogi – elsősorban a hadifoglyokra vonatkozó nemzetközi szabályok megalkotása indokaira, illetve a parancsra elkövetett emberiség elleni bűncselekmények megítélésére vonatkozó – kérdések megválaszolásának igénye miatt gyorsult fel. Ezt segítette elő Európában az 1956-ban megalakult Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, amely brüsszeli székhellyel, napjainkban már mind az öt földrészen közel két tucat – köztük a magyar – nemzeti társaságra tagozódva működik. A társaság célja a katonai jog és a nemzetközi humanitárius jog tanulmányozása és terjesztése. Ennek érdekében rendszeresen szerveznek szemináriumokat, konferenciákat, illetve kiadják a Katonai Jogi és Hadijogi Szemlét („Review for Military Law and the Law of War”).¹⁸⁹ E társaság munkájában számos, nemzetközileg is elismert külföldi katonai jogtudós vesz, illetve vett részt. Közülük is kiemelkedik John Gilissen, aki 1981-ben a katonai büntető-igazságszolgáltatás történetével kapcsolatban végzett nemzetközi kutatása során azt állapította meg, hogy annak intézményesített létezéséről a XV-XVI. század előtt nem beszélhetünk.¹⁹⁰ Ő volt az is, aki – még annak megszűnte előtt – a teljesség igényével dolgozta fel a belga katonai büntető-igazságszolgáltatás történetét, szervezeti felépítését és eljárási sajátosságait.¹⁹¹ Szintén a katonai büntetőjog nemzetközi híru kutatója a spanyol Francisco Jiménez y Jiménez, akinek 1987-ben készült monográfiája¹⁹² még annak ellenére is széles körben citált mű, hogy csak spanyol nyelven jelent meg. Jiménez az egyes országok büntető-igazságszolgáltatási rendszereit aszerint vette számba, hogy azokban milyen mértékben érvényesítik az emberi jogokat, illetve az egyes alkotmányos jogok biztosításának követelménye milyen hatással volt a katonai büntetőjogi rendszerek reformjaira.

A katonai büntető-igazságszolgáltatási modellek folyamatos változásaiból vont le tendenciózus következtetést a norvég Arnie Willy Dahl, valamint a Cambridge-i Egyetem professzora A. P. V. Rogers is. Előbbi az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás fokozatos, a civil társadalom bizalmatlansága, valamint az emberi

¹⁸⁹ A Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaságról lásd bővebben Hegedüs Zoltán: Nemzetközi katonai jogi kongresszus Hágában. Új Honvédségi Szemle. 2006/10. szám illetve a www.soc-mil-law.org honlapon.

¹⁹⁰ John Gilissen: „Evolution actuelle de la justice militaire – Raport général”, in Huitième Congrès International, Ankara, 11-15 octobre 1979, L’Evolution actuelle de la justice militaire et de droit de la guerre VIII. Vol. 1. Brussels, 1981. 48. o.

¹⁹¹ John Gilissen: Military Justice in Belgium. Military Law Review Vol. 1963. (1963) 83-106. o.

¹⁹² Francisco Jiménez y Jiménez: Introduccion al derecho penal militar. Editorial Civitas. Madrid, 1987.

jogok érvényesítési kötelezettsége miatti térvessztését állapítja meg,¹⁹³ míg utóbbi szinte alapelvei élel állapítja meg, hogy nem helytállóak az általános igazságszolgáltatás mindenek felettségét, és a katonai bíróságok eleve törvénytelen voltát igazolni kívánó vélemények.¹⁹⁴ Rogers nevéhez fűződik továbbá jelenkorunk egyik közismert katonai jogi monográfiája is, amely ugyan elsősorban hadijogi fogalmak – mint például a katonai szükségesség, emberiség, arányosság és megkülönböztetés elve – tisztázásával, illetve megfogalmazásával foglalkozik, de felvet büntetőjogi kérdéseket is.¹⁹⁵ Utóbbiak keretében Rogers a háborús bűnösök felelősségre vonásának feltételeit vizsgálja, és alapvetően két problémakört emel ki: a feljebbvaló felelősségét alárendeltjei által megvalósított olyan cselekményekért, amelyekre nem adott parancsot, valamint az alárendelt felelősségre vonásának feltételeit, ha a háborús bűncselekményt parancsra követte el.¹⁹⁶

A katonai büntetőjog tudományának művelése az európai kontinensen kívül elsősorban az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás egyik legmarkánsabb modelljét alkalmazó Amerikai Egyesült Államokban figyelemreméltó. Katonai jogi és hadijogi témában két állandó folyóirat, a Virginai állambeli Charlottesville-ben található katonai jogi iskola¹⁹⁷ kiadásában megjelenő Military Law Review és az Army Lawyer publikál tanulmányokat. Előbbit 1958-ban azzal a céllal alapították, hogy állandó tudományos fórumot jelentsen mindazok számára, akik katonai jogi tapasztalataikat kívánják közzé tenni.¹⁹⁸ A tudományos folyóirat azóta napjainkban már közel kétszáz számot élt meg, és példányai elektronikus formában az interneten is hozzáférhetők.¹⁹⁹ Kevésbé tudományos, inkább a gyakorlati végrehajtást elősegítő folyóiratként indították el 1971-ben The Army Lawyer címmel – mind a mai napig havonta – megjelenő folyóiratot, amelynek számai szintén megtalálhatók a világhálón.²⁰⁰

A fenti két állandó periodikának köszönhetően számos amerikai katonai alakulatnál szolgáló vagy civil szerző publikált tanulmányt a katonai büntetőjog időszerű kérdéseiről, gyakorlati problémáiról. E körben figyelemre méltó egy hadbíró, William Winthrop tollából még a XIX. században született, de mind a mai napig a tárgyban

¹⁹³ Arne Willy Dahl: i International trends in military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. Forrás: <http://home.scarlet.be/~ismllw/new/2007-06-1-UK.pdf> (letöltés ideje 2007. 06. 22.)

¹⁹⁴ A.P.V. Rogers: Different models of military jurisdiction and judicial guarantees. Human Rights and the Administration of Justice Through Military Tribunals. International Commission of Jurists. Geneva, 2004. 12. o.

¹⁹⁵ Katona Katalin: Recenzió. A. P. V. Rogers: Law on the battlefield. Acta Humana 1997/28-29. szám 135-153. o.

¹⁹⁶ A.P.V. Rogers: Law on the Battlefield. Manchester University Press. 1996. p. 170

¹⁹⁷ The Judge Advocate General's School, U.S. Army, Charlottesville

¹⁹⁸ Preface. Military Law Review Vol. 1. (1958) 3. o.

¹⁹⁹ <https://www.jagcnet.army.mil/JAGCNETInternet/Homepages/AC/MilitaryLawReview.nsf/>

²⁰⁰ <https://www.jagcnet.army.mil/JAGCNETInternet/Homepages/AC/Armylawyer.nsf/> (letöltés ideje: 2009. 02. 23.)

kötelező olvasmánynak tartott gyakorlati kézikönyv,²⁰¹ illetve Jonathan Lurie idővel később napvilágot látott, a civil és a katonai büntető-igazságszolgáltatás viszonyát a jogorvoslat oldaláról, hosszú történelmi időszakot bemutató munkája.²⁰²

A fentebb már említett katonai jogászképző iskola által a katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás tárgyában elsődleges forrásként megadott művek között találjuk még Brent G. Filbert és Alan G. Kaufman, a hadi tengerészetnél mint sajátos környezetben alkalmazható büntetőjogi rendelkezések és intézkedések fogantatásának módjáról szóló tanulmánykötete,²⁰³ Fredric Lederer és Francis Gilligan az amerikai katonai büntetőeljárást az eljárás megindításától, a vádemelésen keresztül a szankció végrehajtásáig végigkísérő kézikönyve,²⁰⁴ Michael J. Davidson a katonai és a háborús bűncselekményeket, illetve az egyes fegyelmi vétségeket bemutató tankönyve,²⁰⁵ avagy James Rant a hadbíróság és a katonai parancsnok büntető és fegyelmi jogát lépésről lépésre bemutató monográfiája.²⁰⁶

Az amerikai katonai szakirodalomból a magunk részéről David A. Schlueter korábbi katonai ügyész, a San Antonioi Egyetem professzorát emeljük ki, aki nemcsak tanulmányokat, hanem több monográfiát²⁰⁷ is szentelt a katonai büntetőjog témakörének. Napjainkban Schlueter az, akinek tudományos megállapításai általános zsinórmértéknek számítanak az angolszász országok katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszerek vizsgálatakor, illetve az ő nevéhez fűződik a hatályos joganyag tekintetében folyamatosan aktualizált amerikai katonai büntetőjogi kommentár is.²⁰⁸

²⁰¹ William Winthrop: *Military Law and Precedents*. Govt. Print. Off. Washington. 1920

²⁰² Jonathan Lurie: *Military Justice in America. The U.S. Court of Appeals for the Armed Forces, 1775-1980*. Lawrence. University Press of Kansas. 2001.

²⁰³ Brent G. Filbert – Alan G. Kaufman: *Naval Law: Justice and Procedure in the Sea Services*. Naval Institute Press. Annapolis, 1998.

²⁰⁴ Fredric Lederer – Francis Gilligan: *Court Martial Procedure*. Lexis Law Publishing. Charlottesville, 2006.

²⁰⁵ Michael J. Davidson: *Military Criminal Law*. Naval Institute Press. Annapolis, 1999.

²⁰⁶ James Rant: *Courts Martial, Discipline and the Criminal Process in the Armed Forces*. Oxford University Press. New York, 2003.

²⁰⁷ David A. Schlueter: *Military Criminal Procedure Forms*. LexisNexis. Charlottesville. Virginia 2003.;

David A. Schlueter: *Military Crimes and Defenses*. LexisNexis. Matthew Bender. Charlottesville. Virginia 2007.

²⁰⁸ David A. Schlueter: *Military Criminal Justice: Practice and Procedure* (6th ed, 2004). Lexis Law Publishing. Charlottesville. Virginia;

4.3. A katonai büntetőjog tudományának magyar „kútfői”

4.3.1. A katonai büntetőjog első magyar gondolkodói

A katonai büntetőjog elméleti művelése Magyarországon is csak a XIX. század utolsó évtizedeitől figyelemreméltó. Ez azonban nem jelenti azt, hogy hazánkban ezt megelőzően ne foglalkoztak volna a katonai büntetőjog alapvető kérdéseivel, annak dogmatikai indokaival. Ennek első hírnöke Werbőczy István volt, akinek Tripartitumában a hadi jogról és a jogtudományról szóló negyedik címben olvashatunk magyar írásos emlékekben először a háború jogáról (*„a hadi jog a hadindítás szertartása, a szövetség megkötése s adott jelre az ellenség megrohanása”*), és a katonai büntető-fegyelmi jog legfontosabb céljáról (*„Továbbá a katonai büntet megfenyítése (azaz megbüntetése), ha ki helyét meg nem állja”*).

Szintén a katonai büntetőjog első tudósai között kell említeni Magyarország első országos főhadbíráját, Kajali Pált is, akinek elnökletével készítették elő a kuruc katonai szabályzat, a Regulamentum Universale végleges szövegét, és aki szerzője volt a Regulamentum hadbíráskodással foglalkozó fejezetének.²⁰⁹ Kajali – és végső soron Rákóczi – más külföldi országok ezirányú kodifikációs gyakorlatának megismerésével és feldolgozásával járó jogszabály előkészítő, a tudományos kutatásokat sem nélkülöző munkássága márcsak azért is számottevő, mert az 1707. évben kiadott ún. hadi törvények nemcsak a katonai, hanem az általános büntető-kodifikáció terén is úttörők voltak, hiszen az első magyar büntető törvénykönyv,²¹⁰ illetve büntető perrendtartás²¹¹ megjelenésére közel két évszázadot kellett még várni.

Ugyan kevésbé a katonai büntetőjog, inkább a katonai irodalom megteremtőjeként kell gondolni Zrínyi Miklósrá, akinek munkái – például a fenti idézet forrásául szolgáló Tábori Kis Tracta – a szorosabban vett, elméleti igényű hadtudományi írások első jelentősebb alkotásai közé tartoztak. A kuruc szabadságharc katonai iratai, szabályzatai ennek az irodalomnak a szerves folytatásai, és e sorba illeszkednek a csapatok szervezésére, anyagi körülményeire, fenntartására vonatkozó előírásokat összegyűjtő regulamentumok, illetve a kuruc katonai erkölcsi-politikai magatartásokat előíró ediktumok. Az ilyen értelemben vett hadtudományi irodalom Zrínyi Miklóst követő művelői voltak Forgách Simon és II. Rákóczi Ferenc. Rákóczi katonai irodalmi tevékenysége – a fenti katonai büntetőjogi szabályozás megalkotása mellett – azért jelentős, mert a hadtudomány szükségessége felvázolásával párhuzamosan megrajzolja az abszolút

²⁰⁹ Heckenast Gusztáv: Kajali Pál (1662-1710) kuruc szenátor, országos főhadbíró válogatott iratai. Vaja, 1980. 4. o.

²¹⁰ A Csemegi Kódexként is ismertté vált, a büntettekről és a vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikk

²¹¹ A büntető perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk (Bp.)

uralkodó eszményi alakját. Munkája így – híven Zrínyihez – az állambölcseleti szempontokat összekapcsolja a katonai szakkérdésekkel.²¹²

4.3.2. A katonai büntetőjog elmélete Kiegyezéstől a II. világháborúig

A modern katonai büntetőjog első magyar tematikus irodalma Bonts Gyula nevéhez fűződik, aki 1891-ben Magyarországon úttörőként foglalta össze a katonai büntető igazságszolgáltatás külföldi és hazai irodalmát.²¹³ Bonts napjaink kutató munkáját is hatékonyan segíteni tudó jogirodalmi összefoglaló értekezése azzal a céllal készült, hogy megfelelő támpontot adjon egy önálló magyar katonai büntetőkódex előkészítéséhez. Ebben az időben a katonai büntetőjog legfontosabb kérdése az 1855. évi osztrák katonai büntetőtörvénykönyv²¹⁴ Kiegyezést követő magyarországi alkalmazhatóságához fűződött. A különösen a századforduló éveiben folytatott vitában – amelyet egy fiatalon elhunyt Angyal Pál seminarista, Szabó Sándor 1916-ban *A katonai büntetőtörvénykönyv a magyar jogforrástan szempontjából* címmel megjelent munkájában²¹⁵ foglalt össze – a korszak meghatározó büntető-jogtudósai, Angyal Pál, Finkey Ferenc, illetve katonai büntetőjogi szaktekintélyei, Fabiny Gusztáv, Edvi Illés Károly, Mendelényi László és Szilágyi Arthur Károly is megnyilvánultak. Megállapításaik szerint a császári katonai büntetőtörvénykönyv annak ellenére, hogy a Magyar Királyság területén nem volt legitim jogforrásnak tekinthető, mivel annak rendelkezései az Országgyűlés által hazánkban nem lettek kihirdetve, mégis mint szokásjog alkalmazásban lehetett. Ennek oka az volt, hogy a közös hadsereg, honvédség, népfölkelés, csendőrség szervezésekor a törvényhozás nem alkotta meg ezek büntető és fegyelmi szabályait, ennél fogva a bíróságok a jogot onnan vették, ahonnan kézenfekvő volt, azaz a korábban alkalmazott osztrák katonai büntetőjogi kódexből.

A XIX. és a XX. század fordulójának kiemelkedő katonai büntetőjogtudósai közül Fabiny Gusztáv még az e tárgyú magyar kodifikáció hiányában is külön értekezés sorozatot publikált a katonai büntető anyagi és eljárásjog revíziója szükségességéről. Több írásos munkájában²¹⁶ sorra vette az egyes katonai bűncselekményeket, a katonai büntetőeljárás magyar és külföldi szabályozásának főbb vonalait. Hasonló jellegű munkára több mint két évtizedet kellett várni, amikor Edvi Illés Károly már az önálló magyar katonai büntető-perrendtartás megalkotásának küszöbén adta közre eljárásjogi

²¹² Katonai irodalom. In: Klaniczay Tibor (szerk.) *A Magyar Irodalom Története. II. Kötet.* Forrás: <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/02/260.html> (letöltés ideje 2009. 02. 23.)

²¹³ Bonts Gyula: *A katonai büntető törvénykönyv és eljárás revíziójának kérdéséhez.* Magyar Jogászegyleti Értekezések. Franklin Társulat. Budapest, 1891. 5. o.

²¹⁴ *Militär-Strafgesetz über Verbrechen und Vergehen vom 15. Jänner 1855 für das Kaiserthum Oesterreich*

²¹⁵ Szabó Sándor: *A katonai büntetőtörvénykönyv a magyar jogforrás szempontjából.* In: Angyal-szeminárium kiadmányai. 1. szám. Budapest, 1916. 5-17. o.

²¹⁶ Fabiny Gusztáv: *A katonai Btk. és eljárás revíziójához.* Megjelent a Jogtudományi Közlöny 1890. évi 41. 50. és 51., valamint 1891. évi 2. 4. 6. 8. és 10. számaiban.

tanulmányát.²¹⁷ Még ezt megelőzően adták ki Papp Kálmán,²¹⁸ később Szilágyi Arthur Károly²¹⁹ katonai anyagi büntetőjogi értekezéseit, amelyek egyfelől az osztrák katonai büntetőjog kommentárszerű magyarázatát jelentették, másfelől az önálló magyar kodifikációt sürgették.

A XX. század első évtizedében publikálták Gábor Gyula katonai börtönrendszert részletesen bemutató előadását, amely a teljesség igényével, a legapróbb részletekig kiterjedően dolgozza fel a katonai börtönrendszer sajátosságait. E publikáció értékét növeli, hogy egyfelől a katonai büntetés-végrehajtási jog területén mind a mai napig nem született hasonló alapossággal elkészített monográfia, másfelől e referátumhoz elismerőleg kapcsolódott az ismert jogtudós, Vámbéri Ruzstem is, aki hozzászólásában a katonai büntető-igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó specialitás elvét a következők szerint fogalmazta meg: „*A lényeges különbség, igénytelen felfogásom szerint, a katonák által elkövetett és a nem katonák által elkövetett delictumok között főleg a büntetésnek ebből folyó consequentiáinál abban rejlik, hogy míg az ú.n. polgári büntetést a büntetés voltaképpen a polgári társadalomhoz akarja acclimatisálni (...), addig az in specie katonai delictumoknál, ide nem értve természetesen a katonák által elkövetett közönséges delictumokat, a büntetés célja az, hogy a katonai fegyelem és rend által szabályozott külön társasághoz, ehhez a corpus in corpore-bez szoktassa hozzá a büntettest.*”²²⁰

Az első világháborút követően, a húszas évek derekán jelent meg – Apáthy Jenő *A katonai bíraskodás terjedelméről* szóló viszonylag rövidebb tematikus írása²²¹ mellett – a katonai büntetőjog tudományának két rendkívül értékes műve Cziáky Ferenc jogtörténeti²²² és Györffy László jogelméleti munkája. Cziáky a katonai büntető és fegyelmi jog történetét az ősmagarság korára visszavezetve követi egészen az első világháború idején hatályban volt katonai büntetőtörvények értelmezéséig. Nagy ívű (közel 165 oldalas) történeti áttekintését egy új katonai büntető törvénykönyv elkészítésének de lege feranda javaslatával zárja: „*Reméljük, hogy a jövőben polgári jogászok körében is nagyobb érdeklődés fog mutatkozni a büntetőjogunkkal szemben. És reméljük azt is, hogy az új katonai büntetőtörvénykönyv már a Nagy-Magyarország hadseregének katonás szellemét fogja szolgálni és védeni.*”²²³ A történeti áttekintést nem mellőzte Györffy László monográfiája sem. Ennek ellenére a mégis inkább jogelméleti munkának a jelentősége abban áll, hogy a szerző a katonai büntetőjog rendszertani helyét, az általános büntető jogtudományban

²¹⁷ Edvi Illés Károly: A katonai bűnvádi perrendtartás. Jogállam, 1911.

²¹⁸ Papp Kálmán: A katonai és fegyelmi fenyítőjog kézikönyve. Budapest, 1884.

²¹⁹ Szilágyi Arthur Károly: Értekezések a katonai jog köréből. Budapest, 1896.

²²⁰ Gábor Gyula: A katonai börtönrendszer különös tekintettel a M.Kir. honvéd-igazságszolgáltatásra. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904. 138. o.

²²¹ Apáthy Jenő: A katonai bíraskodás terjedelméről. Ügyvédek Lapjának kiadása. Budapest, 1921.

²²² Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története. Budapest, 1924.

²²³ Györffy László: A katonai büntetőjog bölcsellete és oknyomozó története. Pallas Kiadó. Budapest, 1925. 165. o.

betöltött szerepét vizsgálja. Olyan, addig nem alkalmazott fogalmakat magyaráz, mint a katonai büntető jogtudomány, a katonai jogbölcselet vagy a katonai büntetőjogpolitika, ezzel külön helyet követelve az általános büntetőjog tudományon belül.

A két világháború között a katonai büntetőjog jeles képviselője volt a későbbi kiváló büntetőjogász professzor Schultheisz Emil is, aki ebbéli munkásságát főleg hivatásos katonai jogász pályafutása során fejtette ki. Ekkor készültek a katonai büntető törvénykönyv magyarázatát közreadó munkái is, mint *A katonai büntetőtörvény magyarázata*,²²⁴ *A magyar katonai büntetőjog rövid vázlat*a,²²⁵ illetve *A katonai büntetőtörvény zsebkönyve*.²²⁶ E művek mellett továbbá Schultheisz az elsők között értekezett Magyarországon a parancsra elkövetett bűncselekmény miatt vállalt bűnfelelősség kérdéséről.²²⁷

A harmincas és a negyvenes években az említett monográfiák mellett kisebb tanulmányok is gazdagították a magyar katonai büntetőjog szakirodalmát. Ezek az első számú katonai szaklapban, a Magyar Katonai Szemlében jelentek meg. A szerzők között gyakran olvashatjuk Czeglédy Jenő, Jilly László, Harsányi István és Kassay-Krantz Dezső nevét, akik elsősorban a katonai büntető-igazságszolgáltatás sajátos helyzetével, a fegyelmi fenytőjog alkalmazásával, vagy a parancsnoki felelősség kérdésével foglalkoztak. Ezutóbbi felsorolásból azonban ki kell emelni – az egyébként hadbíró – Jilly Lászlót, aki az első magyar katonai büntető kódex kommentárját készítette el.²²⁸ Bár Jilly műve – a szerző állítása szerint – kevésbé készült elméleti célra, különösen nem szánta szorososan vett tudományos munkának, hanem csak a gyakorlati igényeket kívánta kielégíteni, szakirodalmi jelentősége a katonai büntető anyagi jog művelése terén vitathatatlan.

4.3.3. A világháborúk utáni katonai büntetőjog tudománya

A második világháborút követően a katonai büntetőjog önállóságát megkérdőjelező nézetek miatt annak elméleti művelése is kisebb teret kapott. Ez alól egyedül Herczeg István *Parancsra tette*²²⁹ című könyve jelent kivételt, amely korabeli – főként a második világháborút követően lefolytatott – büntetőpereken keresztül, a vonatkozó szakirodalom értelmezése mellett foglalkozik a parancsra elkövetett bűncselekmény miatt viselt bűnfelelősség alapjaival és korlátaival, az ilyen esetek elméletével és gyakorlatával.

²²⁴ Schultheisz Emil: *A katonai büntetőtörvény magyarázata*. Politzer. Budapest, 1930.

²²⁵ Schultheisz Emil: *A magyar katonai büntetőjog rövid vázlat*a. Attila Nyomda. Budapest, 1934.

²²⁶ Schultheisz Emil: *A katonai büntetőtörvény zsebkönyve*. Politzer. Budapest, 1943.

²²⁷ Vö. Schultheisz Emil: A bűncselekmény elkövetésére irányuló katonai parancs. In: Heller Erik, Moór Gyula, Rácz György (szerk.): *Büntetőjogi Tanulmányok* Angyal Pál születése 60-ik és jogtanári működése 35-ik évfordulójának emlékére. Pallas. Budapest, 1933. 200-201. o.

²²⁸ Jilly László: *Az új magyar katonai büntetőtörvénykönyv*. Pécs, 1933.

²²⁹ Herczeg István: *Parancsra tette?* Gondolat. Budapest, 1969.

A rendszerváltozásig jobbra csak a jogértelmezést elősegítő jegyzetek, kézikönyvek és kommentárok láttak napvilágot, továbbá szintén csak a gyakorlati munkát elősegítendő volt hivatott egy – igaz csak „belső használatra” szánt – szakmai kiadványsorozat is, amely a *Katonai Jog és Igazságszolgáltatás* nevet viselte. Az önálló munkák közül leginkább a Kovács Zoltán szerkesztette *A katonai büntetőjog kézikönyve*,²³⁰ vagy Habony János az 1973. évi büntetőeljárás törvény hatályba lépését követően a fegyveres erők hivatásos állománya részére kiadott *Büntetőjogi ismeretek új kézikönyve*²³¹ emelhetők ki. Habony János emellett szerzője volt a szocialista időkben megjelent katonai büntetőjogi irodalom legjelentősebb alkotásának, *A katonai bíróság előtt*²³² címet viselő monográfiának, valamint a bő félévtizeddel később a katonai bűncselekmények megelőzéséről szóló értekezésnek,²³³ továbbá két kriminológiai tárgyú, helyenként meg egyező tartalmú kötetnek is.²³⁴ Előbbi művet a szerző a következők szerint vezeti be: „*Azt hiszem, minden szakma – közöttük a katonai bíraskodás – méltán igényli, hogy a nagyközönség, de elsősorban a fegyveres szolgálatban állók előtt közérthető könyvben mutakozzék be. (...) Már most kijelentem, hogy fantasztikus bűncselekményeket, vérfagyasztó rémtörténeteket nem olvashatnak ebben a könyvben, ilyenek ugyanis a katonai bíróság ítélezési gyakorlatában nincsenek. Éppen ezért az elkövetett bűncselekmények valóságban ábrázolására, a bűnös tevékenység vagy mulasztás megmutatására és lehetőleg további közös feladataink megismertetésére törekszem. Őszintén örülnék annak, ha ezzel a könyvvel a bűnözés társadalmi méretű gondjain akármiyen csekély mértékben enyhíteni tudnék. A katonai bíraskodás megismerése érdekében pedig szélesre nyitom a tárgyalóterem ajtóit – kérem, nézzenek be rajta.*”²³⁵

Az 1980-as évek másik ismert katonai büntetőjogásza volt Korda György. Ő Habonyhoz hasonlóan gyakorlati szakmai tevékenysége mellett jelentetett meg írásokat. Ezek közül kiemelkedik *A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetősége*²³⁶ című tanulmánya, valamint a katonai büntetőjogi rendelkezéseket és az érintett bűncselekmények ítélezési gyakorlatát egyaránt közreadó *A katonai és a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények* című kötete.²³⁷

²³⁰ Kovács Zoltán (szerk.): *A katonai büntetőjog kézikönyve*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1958.

²³¹ Habony János: *Büntetőjogi ismeretek új kézikönyve a fegyveres erők hivatásos állománya részére*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1973. Ezt a kézikönyvet a szerző az 1978. évi Büntető Törvénykönyv életbeléptetését követően *Büntető jogszabályok kézikönyve* (Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1980.) címmel aktualizálta és jelentette meg újra.

²³² Habony János: *A katonai bíróság előtt*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1977.

²³³ Habony János: *Bűncselekmények megelőzése (Katonai bűncselekmények és a fegyelem)*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983.

²³⁴ Habony János: *A beilleszkedés és a bűnözés*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986. valamint Habony János: *Vádemelés helyett*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989.

²³⁵ Habony János: *Vádemelés helyett*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989. 7. o.

²³⁶ Korda György: *A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei*. Belügyi Szemle 1989/9. szám 5-13. o.

²³⁷ Korda György: *A katonai és a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988.

A katonai fegyelem erősítésének jogi és nem jogi eszközeivel, illetve az illetékes parancsnokok fegyelmező jogköre gyakorlásának elméleti és gyakorlati problémáival kandidátusi értekezések is foglalkoztak. Kocsis Bernáth *A fegyelemszilárdítás problémái, a katonai fegyelem korszerű értelmezése és a fegyelemre nevelés módszereinek alkalmazása* című munkájában elsősorban nem a katonai fegyelmi és büntetőjog lehetséges eszközeit vizsgálja, inkább a katonai fegyelem korszerű értelmezéséről és a fegyelemre nevelés újszerű módszereiről értekezik.²³⁸ Ezzel szemben Párdi Mátyás kutatásait már a büntetőjogon belül végezte. *A fegyveres erők parancsnokai és a katonai ügyészek együttműködésének elméleti és gyakorlati kérdései* címmel megvédett kandidátúrája olyan fogalmakra koncentrált mint a katonai büntetőjog, a katonai bűncselekmény, a katonai bűnözés, bűnüldözés és büntetőeljárás.²³⁹

A rendszerváltás után a katonai büntetőjogi kérdésekkel továbbra is elsősorban a szakirányú jogásztársadalom – katonai ügyészségek és bíróságok – tagjai foglalkoztak. E körben kiemelendő Kardos Sándor, aki korábbi katonai bíróként, egyben egyetemi oktatóként szerzett PhD doktori fokozatot,²⁴⁰ és jelentette meg katonai jogtörténeti témában készült értekezéséből készült monográfiáját.²⁴¹ Kardos emellett számos tanulmányt publikált kutatási témájában, amelyek között találunk nemzetközi kitekintést²⁴² vagy idegen nyelven külföldön megjelent de lege ferenda javaslatokat.²⁴³ Kardos mellett jelentős elméleti munkákat jelentetett meg Kovács Tamás is. Munkái elsősorban az aktuális katonai büntetőjogi szabályozáshoz kapcsolódtak,²⁴⁴ de ő a szerzője a világ egyes országaiban működő katonai igazságszolgáltatási rendszerek vizsgálata alapján készült hosszabb lélegzetű tanulmánynak is.²⁴⁵ Szintén Kovács nevéhez fűződik a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság magyar alapszervezetének a megalakítása, valamint a két évente Budapesten – e társaság égisze alatt – megrendezett nemzetközi katonai jogi konferencia sorozat szervezése is.

²³⁸ Kocsis Bernáth: *A fegyelemszilárdítás problémái, a katonai fegyelem korszerű értelmezése és a fegyelemre nevelés módszereinek alkalmazása*. Kandidátusi értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1970.

²³⁹ Párdi Mátyás: *A fegyveres erők parancsnokai és a katonai ügyészek együttműködésének elméleti és gyakorlati kérdései*. Kandidátusi értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1989.

²⁴⁰ Kardos Sándor: *A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene*. 350/2003. számú PhD dolgozat. Miskolci Egyetem Deák Ferenc Doktori Iskola. Miskolc, 2003.

²⁴¹ Kardos Sándor: *A magyar katonai büntetőjog rövid története*. Debrecen, 2002.

²⁴² Kardos Sándor: *Kitekintés a katonai büntetőjog nemzetközi szabályozására*. In: (Szabó Krisztián szerk.) *Tanulmányok Dr. Kovács Andor professzor születésének 120. évfordulójára*. Debrecen, 2004. 57-94. o.

²⁴³ Kardos Sándor: *The development of military jurisdiction in Hungary* (másodközlés). Fascicula Drept Anul XII. Editura Universitatii Din Oradea 2004. 44-53. o.

²⁴⁴ Lásd például Kovács Tamás: *Kérdések és megoldások a katonai büntetőeljárásban*. In: (Fenyvesi Csaba – Herke Csongor szerk.) *Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára*. Pécs, 2003. 183-194. o.

²⁴⁵ Kovács Tamás: i. m. (56. jegyzet) 364-413. o.

A katonai büntetőjog történetével a kilencvenes évek után számosan vállalkoztak. E körbe sorolható – a fent említett Kardos Sándor munkássága mellett – Farkas Gyöngyi *A magyar katonai igazságszolgáltatás szervezete és eljárásjoga a dualizmus időszakában* címmel készült PhD értekezése,²⁴⁶ és Pállfy István egy konkrét időszak, a XVI. és XVII. század katonai büntető-igazságszolgáltatását bemutató korrajza.²⁴⁷ Nem történeti, hanem egyéb, a katonai büntetőjoghoz kapcsolódó kérdéseket boncolgat Davola József a magyar katonai rendőrségről írt,²⁴⁸ Busch Béla a személyiség büntetőjogi védelmének tárgyában készített,²⁴⁹ vagy Honfi Attila a Magyar Honvédség katonai fegyelmi helyzetének az elkövetett bűncselekmények tükrében elvégzett vizsgálatát közreadó PhD dolgozata is.²⁵⁰

A katonai fegyelemmel, a katonák fegyelmi felelősségével, a fegyelmi joggyakorlattal, illetve a katonai szervezetek fegyelmi helyzetének megítélésével kapcsolatos kérdéseket összefogottan, módszertani ajánlásokkal és jogszabályi kitekintéssel együtt tárja az olvasó elé – több évtizedes hiány pótlásával – Kassai László, Honfi Attila és Ságody János által készített Fegyelmi Kézikönyv.²⁵¹ E munka jelentősége abban van, hogy az nemcsak gyakorlati útmutatóul szolgál a fegyelmi munkát végző állomány részére, hanem elméleti áttekintést is tartalmaz, ennél fogva alapvető szakirodalmi forrásul is szolgál a parancsnoki fegyelmi jogkört kutatók számára.

Sajátos módon a katonai ügyészségek által vizsgált büntetőügyek kriminalisztikai vonatkozásait boncolgatja egyetemi doktori,²⁵² majd PhD munkájában²⁵³ Balláné Füsztér Erzsébet. Szerinte a kriminalisztikai vizsgálatok adatai azt mutatják, hogy az

²⁴⁶ Farkas Gyöngyi: *A magyar katonai igazságszolgáltatás szervezete és eljárásjoga a dualizmus időszakában*. PhD értekezés. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Új és Legújabbkori Magyar Történeti Doktori Iskola. Budapest, 2001.

²⁴⁷ Pállfy Géza: *Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században*. Győr-Moson-Sopron Megyei Győri Levéltára. 1995.

²⁴⁸ Davola József: *A magyar katonai rendőrség*. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2001.

²⁴⁹ Busch Béla: *A személyiség büntetőjogi védelme, különös tekintettel a fegyveres testületek és más alá-fölérendeltségi struktúrák szerint működő szervezetek keretében megvalósuló verbális deliktumokra*. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2001.

²⁵⁰ Honfi Attila: *A katonai fegyelem és a bekövetkezett (katonai és köztörvényi) bűncselekmények összefüggései a Magyar Honvédségnél 1991. január 1. – 1999. december 31. közötti időszakban*. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2005.

²⁵¹ Hauber Ernő (szerk) *Fegyelmi Kézikönyv*. Honvéd Vezérkar Jogi és Igazgatási Iroda. Budapest, 2000.

²⁵² Balláné Füsztér Erzsébet: *Az anyagmaradványok kriminalisztikai jelentősége különös tekintettel a katonai ügyészségek által 1980-1990 között vizsgált ügyekre*. 1110/2/1991. számú egyetemi doktori értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1991.

²⁵³ Balláné Füsztér Erzsébet: *A kábítószeres kriminalisztikai vizsgálata, és a kábítószer-bűnözés katonai vonatkozásai*. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1997.

egész társadalom fegyelmeiben, morális állapotában tapasztalt negatív határok, a mindennapi feszültségek a katonai bűnözés területén is mutatják hatásukat, a köztörvényes bűncselekmények mutatói szinte minden kategóriában ugyanúgy viselkednek a katonai bűnözésben, mint a nem katonai bűnözés területén.

A fenti munkák mellett a katonai büntetőjog irodalomjegyzékéhez további szerzők, egy-egy témában elkészített tanulmányai is hozzátartoznak. Teljes bibliográfiát természetesen nem adhatunk, de a magunk részéről szükségesnek tartjuk kiemelni Bögöly Gyula, Csiha Gábor, Eperjes Krisztián, Pap János vagy Venczl László ezirányú munkásságát is.

Ahogy látható, a katonai büntetőjog elméletének művelése napjainkban is jelentősnek tekinthető, van önálló tudományos szervezete, csupán egy rendszeres időszakonként megjelenő tematikus folyóirat hiányzik. E periodika nemcsak a katonai büntetőjogász társadalomnak, hanem a téma iránt érdeklődő civil, katona vagy rendvédelmi személyek részére is közvetíteni tudná a katonai jog és igazságszolgáltatás terén időszerűen jelentkező elméleti és gyakorlati kérdésekre, problémákra adható válaszokat.

4.4. Összegzés

A katonai büntetőjog tudománya, azaz a katonai büntetőjog alanyaira, a katonai bűncselekmények sajátos meghatározására, valamint a büntetőeljárás általános elveitől eltérő szabályok megalkotásának indokaira vonatkozó tudományos igényű nézetek a katonai büntetőjogi rendelkezések megjelenésével, azaz a katonai büntetőpolitika kialakulásával egy időben jelentek meg. Annak széles körű elméleti műveléséig azonban egészen a XIX. század végéig várni kellett. Mind a nemzetközi, mind a hazai jogirodalomban ettől az időponttól jelennek meg olyan írásos munkák, amelyek nemcsak katonai körökben, hanem az általános jogtudomány területén is komolyabb érdeklődést váltottak ki. Ez a tendencia az eltelt évtizedek alatt csak erősödött, nemzetközi tudományos társaságok alakultak, rendszeres időközönként tudományos konferenciákat szerveznek, és egyes országokban – főleg a figyelemre méltó katonai büntetőjogi hagyományokkal és szabályozással rendelkező Amerikai Egyesült Államokban – önálló folyóiratokat tartanak fenn.

A katonai büntetőjog tudományos igényű művelése Magyarországon a XVIII. századtól mondható jelentősnek. Ettől az időponttól kisebb megszakításokkal a katonai büntetőpolitika is számottevő volt, a nemzeti szuverenitás védelmét garantáló katonai erő harckészültségének folyamatos biztosításában a fegyelem fenntartását, így a katonai rendet sértő cselekmények szigorú büntetését látták. Ennek következtében a katonai büntetőjoggal nemcsak katonai jogászok vagy hadtudósok foglalkoztak, hanem a magyar jogtudomány egyéb jeles képviselői is.

A második világháborút követően a katonai büntetőjog elmélete a katonai büntetőjogi szabályok integrálásával visszaszorult. Ettől kezdve a katonai büntetőpolitika is csak arra a kérdésre fókuszált, hogy a katonai büntetőeljárás külön szabályok, avagy az általános büntetőeljárási rendelkezések szerint legyen kodifikálva. Az egységesség vagy

differentiáltság kérdésében a katonai büntetőjogász társadalom a külön szabályok fenntartását, míg az általános büntető jogtudomány művelői a katonai külön szabályok integrálását javasolták. E vita napjainkban sem dőlt el, igaz a jelenlegi katonai büntetőpolitika a külön szabályok fenntartását nem veszélyezteti. Ettől a katonai büntetőjog elméletének művelése továbbra sem jelentéktelen, még ha annak képviselői elsősorban a katonai büntető jogász társadalomból kerülnek ki.

Működik e tudományterületet ápoló tudományos társaság is, és a katonai büntetőjogi témákban készült monográfiákkal, tanulmányokkal napjainkban is – igaz, nem rendszeres jelleggel – találkozhatunk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy e diszciplína szakirodalmát nem szükséges tovább bővíteni. Jelenleg nincs egy a hetvenes-nyolcvanas években már létezett olyan számottevő magyar tudományos folyóirat vagy szaklap, amely tematikusan foglalkozna a katonai büntető anyagi jog, eljárásjog és végrehajtási jog elméleti és gyakorlati problémáival, továbbá nem fajsúlyos a katonai büntetőjog felsőfokú oktatása sem. Álláspontunk szerint a katonai büntetőjoggal és igazságszolgáltatással szembeni civil bizalmatlanság csökkenthető, illetve a katonai büntetőjog általános elismerése növelhető lenne, ha annak gondozásának széles körben hozzáférhető forrása lenne, illetve, ha annak oktatására az ország felsőfokú oktatási intézményeiben, elsősorban a jogi fakultásokon nagyobb figyelmet fordítanának.²⁵⁴

²⁵⁴ A katonai büntetőjog oktatásának jelenlegi helyzetével a legtalálébban Blaskó Béla fogalmaz, aki szerint a katonai büntetőjog a jogtudomány és a jogirodalom „legmostohábban” kezelt témája, mivel az egyetemeken jogi karain az nem tananyag, az egyetemi tankönyvek és jegyzetek nem, vagy csak érintőlegesen foglalkoznak e témakörrel. Vö. Blaskó Béla: Magyar büntetőjog Általános rész. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2003. 551. o.

V. A KATONAI BÜNTETŐJOG SZABÁLYOZÁSÁNAK EGYES MODELLJEI A NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁS TÜKRÉBEN

„És felrémlik egy másik fáklya-kép.

Fáklyát tűz ki a győztes hadvezér

Ős hadi-jog szerint

A megbódított város peremén.”

(Reményik Sándor: Fáklya verem előtt)

5.1. A katonai büntetőjog civil evolúciója

A jogtudomány és a hadtudomány párhuzamos fejlődéséből eredően állítható, hogy a katonai büntetőjog – mint a fegyelmezett hadsereg egyik biztosítója – nemcsak ugyanolyan történeti kategória, mint maga a jogtudomány, hanem minden állam nélkülözhetetlen eszköze is. Ennélfogva – ahogy azt John Gilissen 1979-ben egy kongresszuson megfogalmazta: „ahol hadsereg van, ott létezik a katonai jog is”²⁵⁵ – a katonai büntetőjog valamilyen formája minden ország hatályos jogrendszerében, de legalább jogtörténetében felismerhető. Az más kérdés, hogy az egyes államok a fegyveres szervek fegyelmét milyen büntetőjogi szabályok szerint, milyen büntetőigazságszolgáltatási szervezetrendszer keretében érvényesítik.

A különböző módszerek különböző történeti rendszereket teremtettek, amelyek napjainkban is folyamatosan változnak. Ennek oka Arne Willy Dahl szerint kettős. Egyfelől az emberi jogi szervek a katonai büntető bíróságokra, a terheltek jogára is jelentős hatással vannak, másfelől egyre szélesedett a katonai büntető igazságszolgáltatással szembeni társadalmi bizalmatlanság.²⁵⁶ E két körülmény miatt a katonai büntetőjog több állam jogrendjében is tapasztalt zárt rendszere nyitottabbá, a rendes (civil) hatóságok által ellenőrizhetőbbé vált. A hadbíróságokat számos helyen felváltották a polgári felügyelet alá eső katonai bíróságok, sőt egyes államokban a katonai ügyeket nem is katonai, hanem az általános büntetőügyekben eljáró, civil bírók tárgyalják.

²⁵⁵ John Gilissen: „Evolution actuelle de la justice militaire – Rapport général”, in Huitième Congrès International, Ankara, 11-15 octobre 1979, L'Evolution actuelle de la justice militaire et de droit de la guerre VIII. Vol. 1. Brussels, 1981. 48. o.

²⁵⁶ Arne Willy Dahl: International trends in military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. Forrás: <http://home.scarlet.be/~ismllw/new/2007-06-1-UK.pdf> (letöltés ideje 2007. 06. 22.)

Az egyes országokban meglévő katonai büntetőhatalom kompetenciájára az adott állam belső jogalkalmazásának fejlődése mellett a nemzetközi büntető joghatóságok ítélkezési gyakorlata is hatással van. E téren kiemelendők a második világháborút, illetve az egyes katonai konfliktusokat követő nemzetközi hadi törvényszékek eljárásainak eredményei, valamint főként kontinensünkön, de más földrész országai esetében is (pl. Kanada vagy Dél-Afrikai Köztársaság) az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlata. Ez utóbbi Bíróság az „Engel és társai kontra Hollandia” ügyben – szinte alapelvként – mondta ki, hogy az államoknak a katonai büntető- és fegyelmi eljárásjog alkotása és alkalmazása során figyelemmel kell lenniük az Európai Emberi Jogi Egyezmény előírásaira, noha a Bíróság a büntetőeljárás garanciák vizsgálata során tekintettel van a katonai élet és a katonai igazságszolgáltatás sajátosságaira. A Bíróság következetesen hangsúlyozza az emberi jogoknak a fegyveres erőkhöz való érvényesíthetőségét, ugyanakkor ezzel egyenértékű figyelemmel kíséri a katonai közösségeken belüli különös szabályokat, amelyek a civil életben megszokottakhoz képest szigorúbbak.²⁵⁷ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata tehát – még a katonai életből eredő sajátosságok ellenére is – megkívánja az európai országoktól, hogy átlátható módon, a tisztességes eljáráshoz fűződő alapvető követelmények szerint szervezze a katonai szabályok megszegése miatt kezdeményezett eljárásokat. Ennek eredményeként egyes országok olyan reformokat hajtottak végre saját katonai igazságszolgáltatásukban, amelyek révén a korábbi más szabályok és értékek szerint szabályozott katonai különbírók a civil igazságszolgáltatás részévé váló szakszabírók alakultak.

E fejezet legfontosabb célja, hogy az egyes államok jogrendjében megtalálható katonai igazságügyi rendszereket egyenként és a nemzetközi jog keretein belül modell-szerűen áttekintse, és feltárja azokat a törvényszerűségeket, amelyek a meglévő nemzetközi folyamat ellenére biztosíthatják az önálló katonai büntetőjog és büntető-igazságszolgáltatás létjogosultságát.

5.2. A katonai büntetőjog és büntető-igazságszolgáltatás egyes modelljei

A katonai büntetőjog egyes országokban megfigyelhető modelljeit több szempont alapján is fel lehet állítani. Erre Magyarországon Kovács Tamás úgy tett kísérletet, hogy a különböző államokban a katonai bíraskodás (különbíró vagy szakszabíró) helyzetét, a katonai igazságszolgáltatás működési területeit (a katonai büntetőeljárás hatályát, a büntetőjogon kívüli igazságszolgáltatás lehetőségét) és a katonai ügyészségek funkcióit vizsgálta meg.²⁵⁸ Szintén az egyes államok katonai büntetőjogi megoldásait kutatta Kardos Sándor is. Ő ezt egyrészt a katonai büntető-igazságszolgáltatás

²⁵⁷ Kovács Péter: Fegyveres erő és emberi jogok. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata. *Acta Humana* 1997/28-29. szám 30. o.

²⁵⁸ Kovács Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok* 35. szám. 364-413. o.

európai közösségi joghoz való viszonyulása alapján tekintette át, másrészt – ahogy állítja – egyes mértékadónak tekinthető országok (így Németország, Ausztria, Belgium, Horvátország, Csehország, Dánia, Franciaország, Hollandia, Olaszország, Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok) katonai igazságszolgáltatási szervezeteinek történeti fejlődését vázolta.²⁵⁹

Külföldön a katonai igazságszolgáltatás és az egyes nemzetek jogrendjeinek áttekintésére egyfelől a Nemzetközi Jogász Bizottság összehasonlító értekezés,²⁶⁰ másfelől Arne Willy Dahl egy vitaindító korreferátum keretében vállalkozott. Utóbbi a Nemzetközi Katonai Jogi és Hadi Jogi Társaság elnökeként e társaság által végzett felmérés alapján mutatta a katonai büntető-jogalkalmazás nemzetközi tendenciáit és törvényszerűségeit. A 2001-ben végzett vizsgálatban harmincöt állam vett részt, és eredményeként Willy Dahl a különféle katonai igazságszolgáltatási rendszereket egy képzeletbeli tengely mentén rendezte el, amely tengely egyik végpontján a hagyományos katonai bírósági, míg a másikon a tisztán civil, a külön katonai szakértelmet nélkülöző jogrendszerek állnak. Ezt mutatja az alábbi ábra is.²⁶¹

Eseti ügyekre ösz- szehívott hadbíróságok	Állandó katonai ítélő- székek	Szakosodott civil bíróságok	Általános civil bíróságok békeidőben	Általános civil bíróságok béke- és hábo- rús időben
--	-------------------------------------	--------------------------------	--	--

Az egyes országok katonai büntetőjogi és -igazságszolgáltatási gyakorlatai nemzetközi összevetésben azt a képet mutatják, hogy az ismert, a katonai igazságszolgáltatásban tapasztalt változások a fenti táblázat szerinti balról jobbra, azaz a katonai zárt közösségek gyakorlata irányából a polgári ellenőrzés alatt álló igazságszolgáltatási megoldások irányába haladnak. Ha nagyon le akarjuk egyszerűsíteni a katonai büntetőjogi rendszereket, akkor alapvetően két változatban kell gondolkodni. Az egyik, a még békeidőben is önálló szervezeti struktúrában működő katonai büntetőjogi és büntetőigazságszolgáltatási rendszer, a másik, pedig az erős civil kontroll alatt álló, az általános igazságszolgáltatás szervezeti struktúrájától el nem különülő rendszer. Ezutóbbi esetében meg kell jegyeznünk, hogy számos állam békeidőben teljesen lemondott az önálló katonai igazságügyi rendszer működtetéséről, míg más államokban a katonai büntetőigazságszolgáltatás csak erős civil felügyelet alatt létezik.

²⁵⁹ Kardos Sándor: Kitekintés a katonai büntetőjog nemzetközi szabályozására. In: (Szabó Krisztián szerk.) Tanulmányok Dr. Kováts Andor professzor születésének 120. évfordulójára. Debrecen, 2004. 64. o.

²⁶⁰ Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004.

²⁶¹ Arne Willy Dahl: International trends in military justice. Forrás: International trends in military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. Forrás: <http://home.scarlet.be/~ismllw/new/2007-06-1-UK.pdf> (letöltés ideje 2007. 06. 22.)

A fentieknek megfelelően a magunk részéről a katonai büntetőjog és büntető-igazságszolgáltatás egyes külföldi példáit aszerint osztályozzuk és vázoljuk fel, hogy azok milyen mértékben jelentenek önálló rendszert országaik büntető jogrendjén belül. Kiindulópontként azokat a példákat mutatjuk be, ahol önálló katonai büntetőjog vagy katonai büntető-igazságszolgáltatás nem létezik, azt követően vesszük számba a jelentős civil kontroll alatt lévő, de a katonai szakértelmet már önállóan és teljes körben megjelenítő rendszereket, míg legvégül az önálló katonai igazságszolgáltatási rendszerrel rendelkező államok gyakorlatát ismertetjük.

5.3. A katonai büntető eljárásjogi és igazságszolgáltatási rendszer hiánya

Az egyes katonai büntetőjogi rendszerek vizsgálata során szembetűnő, hogy a katonai büntetőjog teljes hiányáról csak azokban az országokban beszélhetünk, ahol állami fegyveres szerv nem működik. A katonai büntetőjog tágabb körébe ugyanis nemcsak – az alábbiakban látható módon több állam esetében nem alkalmazott – katonai büntető-igazságszolgáltatás tartozik, hanem a katonai jogsértő cselekmények (speciális katonai bűncselekmények) jogszabályi meghatározása is. Ez pedig többnyire még ott is megtalálható, ahol önálló katonai igazságügyi szervek és katonai büntetőeljárás nincsen. Minthogy azonban minden állam – még a Vatikán is – fenntart valamilyen reguláris alapon szerveződő fegyveres szervet (állami karhatalom, rendőrség, csendőrség stb.), a katonai büntető- vagy fegyelmi jog teljes hiányáról egyetlen ország esetében sem beszélhetünk. Még az is kijelenthető, hogy önálló katonai büntető vagy fegyelmi eljárás a legtöbb országban még akkor is létezik, ha a büntetőjogi felelősségre vonás legmagasabb szintjein önálló, katonai büntető igazságszolgáltatási szervek nem járnak el. A katonai büntető-igazságszolgáltatás hiánya alatt a magunk részéről tehát azt értjük, ha az adott ország a belső jogszabályaiban egyébként meghatározott katonai bűncselekmények vizsgálatára nem katonai, hanem – mint bármely más deliktum esetén – általános hatóságokat alkalmaz.

A katonai büntető-igazságszolgáltatást főleg európai országok mellőzik. Ennek elsődleges oka az Emberi Jogok Európai Bíróságának a katonai büntető-igazságszolgáltatási hatóságok pártatlanságára – angol és török ügyekre²⁶² – vonatkozó ítéleteinek hatásában keresendő. Az egyes országokban megtalálható példák vizsgálatakor ugyanakkor nem lehet állítani, hogy azok mindegyike nélkülözi a katonai szakértelmet. Van olyan állam, amely a nyomozást leszámítva abszolút civil keretek között ítéli meg a katonai bűnügyeket, és találunk olyan országot is, amelynek igazságszolgáltatási rendszerében ugyan szintén nincsenek katonai hatóságok, de a katonákkal szembeni eljárásban a katonai szakértelem az ítékezés során is kimutatható. Ennek megfelelően e csoportosításon belül további két osztály állapítható meg. Az egyikben a kato-

²⁶² Például Findlay c. Egyesült Királyság (1997. 2. 27.), Wilkinson és Allen c. Egyesült Királyság (2001. 2. 6.) avagy Incal c. Törökország (1998. 6. 9.), Sürek és Özdemir c. Törökország (1999. 7. 8.)

nai szakértelem szinte teljes mellőzését tapasztalhatjuk, míg a másikban annak jegyei a katonákkal szembeni eljárásban felfedezhetők.

5.3.1. A katonai szakértelem viszonylagos hiánya

Belgiumban, Csehországban és Dániában a katonai büntetőjog csupán a fegyelmi jogra szorítkozik, a katonai deliktumok vizsgálata és tárgyalása civil igazságszolgáltatási hatóságok kompetenciájába tartozik. Mindhárom ország esetében szembeűnő, hogy egyfelől a civilestedés egy fejlődési folyamat eredménye. Korábban mindegyik állam alkalmazott önálló katonai igazságügyi szervezetet, de napjainkban az eljárásokat olyan hatóságok (ügyészek, bírúk) folytatják le, amelyek főleg általános ügyeket tárgyalnak.

Belgiumban a Katonai Büntető Törvénykönyvet 1815-ben, a Katonai Büntető Igazságszolgáltatási Törvénykönyvet 1870-ben, míg a Katonai Büntetőeljárási Törvényt 1899-ben léptették hatályba.²⁶³ A XIX. században hozott katonai büntetőjogi törvények több módosítást megélve egészen 2004-ig maradtak hatályban, amikor is az emberi jogok katonai büntetőjogban való érvényesülése vizsgálatának eredményeként az évszázados múlttal rendelkező törvényekről megállapították, hogy azok ellentétesek az Emberi Jogok Európai Egyezményével. Így a katonai büntető-igazságszolgáltatásra vonatkozó szabályokat – igaz, csak békeidőben – felfüggesztették, és kimondták, hogy a katonai bűncselekményekről az általános büntetőeljárási szabályok szerint általános büntető bíróságok döntenek. Ez az igazságügyi reform azonban nem jelentette a katonai büntetőeljárási hatóságok teljes megszüntetését, mivel továbbra is működik a katonai rendőrség, amely számos – pl. objektumvédelmi, katonai közlekedésbiztonsági vagy nemzetközi katonai rendészeti – feladata mellett a katonai fegyelmi eljárásokban, illetve a bűncselekmények felderítésében és nyomozásában is közreműködik.²⁶⁴

A katonai bűnügyek vizsgálata és elbírálása békeidőben, Dániában is a rendes bíróságok hatáskörébe tartozik, noha az ország önálló, katonai büntető törvénykönyvvel rendelkezik.²⁶⁵ Emellett a nyomozási szakban katonai hatóságok is eljárnak, amelynek jogszabályi alapját az ún. Katonai Közigazgatási Törvény teremti meg. Szintén e kódex rendelkezik a katonai fegyelmi eljárásról is, amely önálló szankció- és jogorvoslati rendszerrel működik. A katonai büntetőeljárás megszüntetése ugyanis a parancsnoki fegyelmi jog erősödését vonta maga után, amelynek eredményeként korábbi deliktumokat „fokoztak le” fegyelmi vétségé, valamint meghagyták az előjáró kizárólagos feljelentési jogosítványát, amely a későbbi büntetőeljárás, így a civil igazságügyi hatóságok eljárásának alapvető feltételét jelenti.²⁶⁶

²⁶³ A belga katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer történetéről lásd bővebben John Gilissen: *Military Justice in Belgium*. *Military Law Review* Vol. 1963. (1963) 83-106. o.

²⁶⁴ *Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations*. International Commission of Jurists. 2004. 132. o

²⁶⁵ A jelenleg hatályos katonai büntető kódex 1973-ban lépett hatályba

²⁶⁶ Bjarne Bak: *Traditions and future of the military justice*. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

A katonai büntető-igazságszolgáltatás a volt szocialista tömb más országaihoz hasonló módon Csehszlovákiában is – egészen Csehország és Szlovákia különválásáig – önálló jog- és intézményrendszer szerint létezett. Csehországban az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás 1994. január 1-jén szűnt meg. A katonai bűnügyek feletti hatáskör ezt követően átszállt a regionális és a körzeti bíróságokra.²⁶⁷ A külön katonai igazságszolgáltatás megszüntetésének oka mögött meglepő módon nem a Belgium esetében tapasztalt emberi jogi kívánalmak érvényesítése volt a döntő érv, hanem az a megállapítás, miszerint a katonai büntető-igazságszolgáltatás a fennálló cseh alkotmányos jogrendszerbe nem illeszthető be. Ez azonban – cseh szakmai körökben is megerősített módon – az államalapítás során elhibázott lépésnek bizonyult, mivel egyrészt a katonai fegyelmi jog megtartásáért felelős katonai rendészeti hatóságon kívül a büntetőeljárás során nem érvényesül a szakszerűség, másrészt a katonák büntetőjogi felelősségre vonása az általános eljárási határidők szerint történik, és ez nem felel meg a katonai eljárásoknál alapvetően fontos időszerűségi – azaz az ügyek gyors elbírálásához fűződő – követelményeknek.²⁶⁸

5.3.2. A katonai szakértelem megjelenése a civil büntető-igazságszolgáltatásban

A katonai bűnügyek általánosításával szembeni leggyakoribb érv, hogy az ilyen alapon lefolytatott büntetőeljárásban nem érvényesül a katonai szakértelem. Emellett – Richard D. Rosen szerint – a civil és a katonai igazságszolgáltatási érdekek között történeti ellentét – kölcsönös meg nem értés és antipátia – alakult ki, amelynek okaként elsősorban a katonai életből származó sajátosságok eljáráson belüli előtérbe helyezésének követelménye fogalmazható meg.²⁶⁹ Azokban az országban azonban, ahol a katonai ügyeket is tárgyaló polgári igazságszolgáltatási szervek tekintettel vannak a sajátos viszonyokra, ez az ellentét feloldható. Ilyen tapasztalható Hollandiában, Finnországban és Norvégiában, amely államok ugyan a katonai bűnügyeket az általános eljárás keretébe szorították, azonban azok lefolytatása során nem nélkülözik teljes mértékben a katonai szempontokat.

Hollandiában a civil igazságszolgáltatástól teljesen elkülönülő katonai büntető eljárásjogi rendszer civilesítésének gondolata a hetvenes évek elején merült fel. Ennek egyik katalizátora volt, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága legelőször holland ügyekben foglalkozott a katonai büntetőjog szabályaival. Ahogy Kovács Péter írja, a katonai büntető- és fegyelmi eljárási jog tekintetében az Engel és társai c. Hollandia

²⁶⁷ Kardos Sándor: Kitekintés a katonai büntetőjog nemzetközi szabályozására. In: (Szabó Krisztián szerk.) Tanulmányok Dr. Kovács Andor professzor születésének 120. évfordulójára. Debrecen, 2004. 79. o.

²⁶⁸ Kovács Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok 35. szám. 370. o.

²⁶⁹ Richard D. Rosen: Civilian Courts and The Military Justice System. Military Law Review. Vol. 108 (1985) 6-7. o.

ügyben hozott ítélet volt az alapvető viszonyítási pont.²⁷⁰ Ebben az 1976-ban lezárult perben a Bíróság ugyan kimondta, hogy minden állam hatáskörrel rendelkezik saját katonai fegyelmi rendszerének megszervezésére, és a Bíróság ennek vizsgálata során köteles figyelembe venni a katonai igazságszolgáltatás sajátosságait, mindazonáltal az adott államnak (jelen esetben Hollandiának) tekintettel kell lennie arra, hogy a büntető- vagy a belső jog értelmében ugyan fegyelmi eljárásként kezelt, de a nemzetközi szabályok szerint mégis büntetőeljárásként értelmezhető procedura alá vont katonai esetben biztosítani kell a tisztességes eljáráshoz, így különösen a bírósági eljáráshoz – ezen belül a nyilvánossághoz és a pártatlansághoz – kapcsolódó alapvető jogosítványokat. Az ennek hatására is beindult reformfolyamat végül – időközben további, a Bíróságot megjáró ügyek²⁷¹ hatására – elsőként a holland alkotmányban hozott jelentős módosítást azzal, hogy az 1983-tól nem tartalmazott a katonai bírósági rendszerre vonatkozó rendelkezést,²⁷² majd 1991-ben a zárt rendszerben működő, önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás megszüntetésével záródott. A holland rendszer azonban a dán vagy a belga megoldásoktól abban tér el, hogy a bírósági tanácsok nem nélkülözik a szükséges katonai szakértelmet. A bírósági eljárás mind első-, mind másodfokon speciális tanács előtt zajlik, amely ugyan nemcsak katonákból, hanem civil tagokból is áll, de ezutóbbiak mind korábbi katonai bírák vagy ügyészek voltak.

A finn katonai bünvádi eljárási rendszert 2001-ben változtatták meg, amelynek eredményeként a vádhatósági feladatokat a katonai vádlóktól az általános vádhatóság kezébe adták. Ennek legfőbb indoka – Hollandiához hasonlóan – az volt, hogy kivédjék a katonai büntető-igazságszolgáltatási hatóságokat ért, legfőképp a tisztességes büntetőeljáráshoz fűződő kritikákat.²⁷³ A katonai bünvádi eljárás modellje Finnországban is meglehetősen hosszú folyamat eredményeként változott meg. Jukka Rappe történeti áttekintése szerint az orosz és svéd uralom alatt álló ország mindössze a XX. század második évtizedében alakíthatta ki önálló katonai igazságszolgáltatási rendsze-

²⁷⁰ Kovács Péter: Fegyveres erők és emberi jogok. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata. *Acta Humana* 1997/28-29. szám 16. o.

²⁷¹ Az Engel és társa c. Hollandia ügyben hozott ítélet nyomán a holland katonai joggyakorlatban megindult változtatások jelentős része nem tényleges jogszabályként, hanem ajánlások eredményeként és pusztán gyakorlatként intézményesült. Ezt azonban kevesellte a Bíróság, mivel a Duinhof és Duijf c. Hollandia, Van der Sluijs, Zuiderveld és Klappe c. Hollandia, De Jong, Baljet és van der Brink c. Hollandia ügyekben hozott ítéletekben továbbra is több kifogást fogalmazott meg a katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatban.

²⁷² Third periodic report of the Netherlands to the Human Rights Committee. United Nations document CCPR/C/NET/99/3. 25 august 2000. paragraph 102.

²⁷³ Vö. Arne Willy Dahl: International trends in military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. Forrás: <http://home.scarlet.be/~ismllw/new/2007-06-1-UK.pdf> (letöltés ideje 2007. 06. 22.)

rét.²⁷⁴ Ez egészen a nyolcvanas évekig hadbíróságok létén alapult, amely intézmények békeidőben való fenntartását 1983-ban szüntették meg. Napjainkban ugyan az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatásról Finnországban sem beszélhetünk, büntetőügyekben vád alapján civil bíróság jár el, a katonai szakértelem azonban – Hollandiához hasonlóan – itt sem tűnt el. Eleve erős a katonai előjáró fegyelmi jogköre, amely külön jogszabályon, a Katonai Fegyelmi Törvénykönyvön alapul. Az előjáró a tárgyalást megelőző vizsgálat során dönti el, hogy az adott jogsértést fegyelmi eljárásban bírálja el, vagy a civil igazságszolgáltatási szervek (így elsősorban az ügyész, illetve rajta keresztül a bíróság) elé tárja. A katonai büntetőeljárás a polgári intézmények ellenére önálló katonai tárgyú jogszabály, a Katonai Büntetőeljárási Törvény szerint zajlik. Ennek akkor van helye, ha a katona²⁷⁵ – a Büntető Törvénykönyv 45. fejezetében lefektetett – katonai, avagy súlyosabban minősülő köztörvényes bűncselekményt (emberölés, rablás stb.) követett el, illetve, ha az eljárás tárgya a katonai szolgálat megtagadásával van összefüggésben. Az ügyész a vádat speciális, civil és katonai bírakat egyaránt magában foglaló bírói tanács előtt képviseli. A katonai szakértelem a perorvoslatok során is jelen van, mivel a fellebbviteli bíróságok mindegyikében kötelező katonai bírát is jelölni a tárgyaló tanácsokba. Mindezek alapján állítható, hogy bár a finn katonai büntető-igazságszolgáltatás civil hatóságok előtt zajlik, az ún. előzetes vizsgálat katonai hatóságok általi lefolytatása, illetve az eljáró bíróságok katonai tagjai révén, nem beszélve az önálló eljárási szabályokról, a katonai szakértelem és specialitás nem hiányzik a rendszerből.

Békeidőben Norvégiában sem működik önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás.²⁷⁶ A háborús időszakon kívül az általános bíróságok járnak el a katonákkal (a norvég fegyveres erők, a hadsereg, a haditengerészet, a külföldön szolgáló katonai alakulatok tagjaival) szemben. A katonai büntető-igazságszolgáltatás megszüntetése is egy igazságügyi reform következtében alakult át a múlt század kilencvenes éveiben. Ennek eredménye az lett, hogy a korábbi katonai bíróságok hatáskörét civil bíróságok vették át. Emellett azonban az Igazságügyi Minisztérium alárendeltségében továbbra is létezik egy speciális ügyészi intézmény, amely a katonai büntetőügyekre jelentős hatással van. Ennek előnye egy norvég szakértő, Gunnar Johnsen szerint az, hogy a katonai bűnvádat olyan személy képviseli, aki független a parancsnoki lánctól, de egyúttal része

²⁷⁴ Jukka Rappe: A brief history and visions of future of military justice in Finland. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

²⁷⁵ Finnországban a katona büntetőjogi fogalma nemcsak a Finn Hadsereg katonai állományú tagjára, hanem a katonai tanintézetek hallgatóira, az önkéntesekre és a határőrség (frontier guard) tagjaira is kiterjed.

²⁷⁶ Ivor Follestad szerint a büntető igazságszolgáltatás háborúban katonai, békeidőben polgári szabályok szerint működik, de a fegyelmi jog mindig a katonai joghoz tartozik. Vö: Ivor Follestad: Aperçus sur le droit pénal, la procédure criminelle et le droit disciplinaire militaires en Norvège. In Recueils de la Société Internationale de Droit Pénal Militaire et de Droit de la Guerre. Strasbourg, 1960. 169. o.

a katonai szakmai folyamatoknak, mivel törvényességi felügyeletet lát el a katonai fegyelmi jog gyakorlása felett.²⁷⁷

5.4. A katonai büntető-igazságszolgáltatás atipikus (kvázi) lehetőségei

A katonai büntető-igazságszolgáltatás látszólagos hiányáról beszélhetünk azoknál az országoknál, ahol a katonai büntetőhatalom ugyan nem jelenik meg az általános igazságszolgáltatás szintjén, de a fegyelmi jog olyan speciális szabály- és szervezeti rendszer szerint működik, amely más államok esetében csak az önálló katonai büntetőeljárás keretében képzelhető el.

A II. világháborút vesztésként záró Ausztriában az önálló katonai jogalkotást maga az osztrák alkotmány 84. §-a zárja ki azzal, hogy kimondja: a háború idején kívül a katonai jogrendszer nincs hatályban. Walter Hirsch szerint e rendelkezés azonban nemcsak azt jelenti, hogy a katonai jog békeidőben nem létezik, hanem azt is, hogy háborún kívül még a háború idejére sem lehet katonai jogszabályokat alkotni.²⁷⁸ Ennélfogva Ausztria sem békeidőben, sem háborúban nem rendelkezik katonai igazságszolgáltatási (katonai bírói és ügyési) szervvel, illetve olyan jogi szabályozással vagy elméleti koncepcióval, amely lehetőséget biztosítana a katonai intézményeknek vagy parancsnokoknak a katona tárgyaláson kívüli megbüntetésére. Ausztriában azonban mindig is jellemző volt az önálló katonai büntetőjogi rendszer. Ennek számos emlékét a magyar történelemben is láthatjuk, hiszen a török és kuruc időket követően a Magyar Királyságban egészen a XX. század elejéig a Habsburg császári jog volt az uralkodó forrás. Az Osztrák Köztársaságban napjainkban is van – 1970. óta hatályos – katonai büntetőtörvénykönyv, amely kizárólag katonai deliktumokat tartalmaz. Önálló katonai büntetőeljárás azonban nem létezik, a katonai bűnelkövetőket az általános bíróságok vonják felelősségre, mint ahogy a vádat is civil államügyész képviseli.

A specialitás egyedül a fegyelmi jog gyakorlata során jut kifejezésre. Ennek legfőbb jogforrása a katonai fegyelmi kódex, amely a katonai büntetőtörvényben nem részletezett jogsértéseket (kihágásokat) rendeli büntetni. A katonai fegyelmi eljárást az illetékes parancsnokok kezdeményezik és folytatják le. Jelentősebb megítélésű ügyek esetén pedig három, a Védelmi Minisztériumban e célra kinevezett katonából (köztük legalább egy, a fegyelmi bírói tanács elnöki feladatait ellátó tisztből) álló ún. katonai fegyelmi bíróság jár el. Ebben az esetben a vádlottnak nincs lehetősége a parancsnoki fegyelmi és a fegyelmi bírósági eljárás között választani.

A katonai fegyelmi eljárás során szankció az eljárás alá vont személy státusától függően szabható ki:

²⁷⁷ Vö. Gunnar Johnsen: Trends in Norwegian military jurisdiction. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

²⁷⁸ Vö. Mag. Walter Hirsch: The Austrian System of Military Law is a System Without a military jurisdiction. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

- Sorozott állományú katonával szemben rendreutasítás, a jövedelem 15 %-áig terjedő pénzbírság, legfeljebb tizennégy napig terjedő elzárás,²⁷⁹ előléptetési tilalom vagy lefokozás;
- Hivatásos katonával szemben rendreutasítás, a jövedelem 35 %-áig terjedő pénzbírság, előléptetési tilalom, lefokozás és szolgálati viszony megszüntetése;
- Nyugállományba vonult hivatásos katonával szemben rendreutasítás, a jövedelem 35 %-áig terjedő pénzbírság, valamint a szolgálati nyugdíjjal összefüggő kedvezmények elvesztése alkalmazható.

A fentiek mellett a katonai fegyelmi jog minden katonára egységes szankciórendszert rendel katonai műveletek idejére. Ilyen a rendreutasítás, a jövedelem 20 %-áig terjedő pénzbüntetés, a legfeljebb huszonegy napig terjedő kaszárnyafogság, a legfeljebb tizennégy napig terjedő fegyelmi őrizet és fegyelmi fogság, illetve az előléptetési tilalom és a lefokozás.

A katonai fegyelmi eljárás során minden eljárás alá vont személynek van jogorvoslati joga. A parancsnok által meghozott ügydöntő határozattal szemben a katonai fegyelmi bírósághoz, a katonai fegyelmi bíróság által hozott döntéssel szemben pedig a másodfokú katonai fegyelmi bírósághoz lehet fellebbezni. A fellebbezés szuszpenzív, az elsőfokú határozatra nézve halasztó hatályú. A másodfokú katonai fegyelmi bíróság szintén csak katonákból álló fórum, amelynek elnökének már nem pusztán tisztnek, hanem jogvégezett személynek is lennie kell. Mielőtt az ügyet a másodfokú fegyelmi bíróság elbírálná, az eljárást kezdeményező parancsnoknak jelentést kell tennie az eljárás lefolytatásáról, illetve annak kezdeményezésének körülményeiről.

A német katonai büntető-igazságszolgáltatás a száz és a porosz hagyományoknak köszönhetően figyelemre méltó múltra tekint vissza.²⁸⁰ Az erős parancsnoki fennhatóságon és az általánostól elkülönülő katonai igazságügyi szerveken alapuló katonai büntető- és fegyelmi jog talán nem meglepő módon az egyes világháborúkat követő lefegyverzési kötelezettség teljesítése miatt szorult csak vissza. Igaz, amíg az I. világháborút követően eltörölt katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszert a Harmadik Birodalom 1933-ban visszaállította, addig hasonló restitúció a II. világháborút követően egészen napjainkig nem következett be.²⁸¹

Ez azonban nem jelenti azt, hogy Németországban ne beszélhetnénk egy önálló rendszer szerint működő katonai igazságszolgáltatásról. Ahogy Kovács Tamás megállapítja, annak ellenére, hogy a katonai bíraskodás elnevezés megszűnt, és az ilyen jelle-

²⁷⁹ Bár az Osztrák Alkotmánybíróság egy 1987. évi határozatában megszüntette békeidőben a szabadságvesztést mint fenyítési szankciót, a sorozott állománnyal szemben a 14 napot nem meghaladó kaszárnyafogság továbbra is kiszabható. Vö. Roland Miklau: Austria, principles of criminal procedure and their application in disciplinary proceedings. *Revue internationale de droit pénal*. Vol. 2-3. 2003. 794. o.

²⁸⁰ Friedhelm Krueger-Sprengel szerint a német katonai büntetőjog egészen I. Ottó száz király koráig, 917-ig vezethető vissza. Vö. Friedhelm Krueger-Sprengel: The German Military Legal System. *Military Law Review* Vol. 57. (1972) 17. o.

²⁸¹ Schultheisz Emil: A német katonai bünvádi perrendtartás vázlata. Különlenyomat a Magyar Katonai Szemle 1937. április 4. számából. Budapest, 1937. 1. o.

gű büntető jogalkalmazás 1955 óta valóban szorosan kötődik az egységes igazságszolgáltatáshoz, a német jogrend nem tagadta meg annak az igénynek a kielégítését, amelyet a haderő az alakulatokhoz minél közelebb telepített fegyelmi és büntető igazságszolgáltatás iránt támasztott.²⁸² Ez jelenleg Németországban úgy valósul meg, hogy bár az önálló, katonai büntető törvénykönyvben deklarált bűncselekmények elbírálására békeidőben csak általános büntetőeljárási hatóságok jogosultak, állandó katonai – quasi – igazságügyi szervekként ún. csapatszolgálati bíróságok és katonai ügyészségek működnek, amelyek ugyan elsősorban fegyelmi jellegűek, mindemellett azonban nem jelentéktelen joghátrányok kiszabására jogosultak.²⁸³

A csapatszolgálati bíróságok azontúl, hogy elbírálják a fegyelmi ügyeket és panaszokat, még hatáskörükben vizsgálják a legtöbb katonai vétséget, a köztörvényi bűncselekmények közül pedig a kisebb értékre elkövetett lopást vagy a könnyű testi sértést. A csapatszolgálati bíróságok eljárásának alapja a katonai fegyelmi törvény, amely nemcsak a parancsnoki büntető-fegyelmi eljárás szabályait tartalmazza, hanem meghatározza azt is, hogy melyek azok a katonai rendet már fokozottabban sértő bűncselekmények, amelyekkel szemben már a polgári igazságszolgáltatás keretében kell fellépni.²⁸⁴ Ettől függetlenül mind az osztrák, mind a német katonai fegyelmi rendszerre igaz a megállapítás, hogy valójában ebben a két országban a máshol (pl. hazánkban) katonai bűncselekménynek minősülő fegyelemsértéseket vagy kihágásokat nem katonai büntető-, hanem fegyelmi eljárásban bírálják el. Ez pedig valójában a katonai jogsértések dekriminalizálását jelenti, nem pedig a katonai fegyelmi jogkör lehetőségének a hiányát. Kvázi katonai büntető-igazságszolgáltatásról beszélhetünk még akkor is, ha az egyfelől nem része a rendes igazságszolgáltatási rendszernek, másfelől a civil igazságszolgáltatásnak van hatásköre a katonai fegyelmi vétségeknél súlyosabb magatartások (bűncselekmények) megítélésére.

5.5. A katonai büntető-igazságszolgáltatás mint a civil igazságszolgáltatási rendszer különös megvalósulási formája

A katonai büntető-igazságszolgáltatás kompromisszumos megvalósulási formájának tekinthető az a megoldás, amely szerint az nem teljesen különálló, zárt rendszerként, hanem az általános igazságszolgáltatás részeként működik. Ez a modell egyszerre kíván megfelelni a katonai életviszonyokban bekövetkezett jogsértések elbírálásához szükséges specialitáshoz fűzött követelményeknek, illetve a katonai zárt rendszerrel

²⁸² Kovács Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok 35. szám. 378. o.

²⁸³ Kardos Sándor: Kitekintés a katonai büntetőjog nemzetközi szabályozására. In: (Szabó Krisztián szerk.) Tanulmányok Dr. Kovács Andor professzor születésének 120. évfordulójára. Debrecen, 2004. 65. o.

²⁸⁴ Vö. RDir J. Heinen: Die Rechtspflege in der Bundeswehr – Eine Kurzübersicht. Bundesministerium der Verteidigung, 2005.

szembeni, főleg a tisztességes eljáráshoz kapcsolódó hiátus okán meglévő civil bizalmatlanság enyhítésének. Katonai berendezkedéstől és kontinenstől függetlenül számos ország (köztük Magyarország) választotta ezt az utat. Az alábbiakban Európából a francia, az ír, a lengyel, a szlovák és a román, míg Afrikából a kongói és a dél-afrikai példákat mutatjuk be. Mindegyik modell közös jellemzője, hogy a katonai bűnügyeket nem rendes hatóságok és igazságszolgáltatási szervek bírálják el, hanem egyfajta szakhatóságokként, speciális katonai hatóságok, amelyek azonban, az általános igazságszolgáltatási rendszerbe illeszkedve járnak el.

5.5.1. Az európai modellek

Ha a katonai büntetőjog és büntető-igazságszolgáltatás európai fejlődését áttekintjük, azt látjuk, hogy a katonai büntetőjog minden európai állam jogfejlődésére hatással volt. A katonai deliktumok feletti ítélkezésre a katonai közösségen belüli szokás és a bajtársi ítélkezés ugyanolyan jelentőséggel bírt, mint a legfőbb hadúr által felállított hadi törvényszékek. Később e zárt igazságszolgáltatási rendszer a polgári hatalom által is ellenőrizhetővé vált, így alakult ki, és vált a későbbiekben más kontinensek számára is példaként a katonai büntető-igazságszolgáltatás vegyes, szakmailag elkülönült, de civil kontroll alatt lévő modellje.

A francia katonai büntető-igazságszolgáltatás csírái már a XII. században, VI. Fülöp uralkodása idején megmutatkoztak, míg intézményesített formái XVI. Lajos korában alakultak ki. Az első hadbírószágot 1661-ben állították fel, a katonai büntetőeljárás kezdetleges szabályait pedig 1665-ben fektették le.²⁸⁵ A katonai büntető-igazságszolgáltatás történelmi hagyományai hosszú évszázadokon keresztül egy sajátos, a hadurak, később a katonai parancsnokok fennhatósága alá tartozó, zárt rendszert jelentett. Ennek értelmében a francia hadseregben nem szerveztek az igazságügyi szolgáltatásra külön – jogászokból álló – szervezetet, a katonai törvényszéki eljárásra katonatisztek voltak felhatalmazva.²⁸⁶ Ez volt jellemző a monarchikus államberendezkedésre, a forradalmak idejére, de Napóleon császárságára is.²⁸⁷ Jelentősebb változás e téren 1982-ben következett be, amikor békeidőben megszüntették a katonai bíróságokat. Ez nem jelentette a katonai bíróságok teljes felszámolását, mivel kizárólagos illetékességgel létrehozták a külföldön szolgáló katonai alakulatok igazságügyi fórumait, valamint francia területen a rendes bíróságokon belül ún. szaktörvényszékek alakultak. 1999-ben egy újabb átszervezés következtében a külföldön elkövetett katonai bűnügyeket a Párizsi

²⁸⁵ Jean Pariselle: Jean Pariselle: La justice militaire française à la lumière de son histoire. In: *Revue de droit militaire et de droit de la guerre*. XIX-3-4. Brussels 1980. 291. o.

²⁸⁶ Gábor Gyula: Külföldi katonai igazságszolgáltatás. In: Márkus Dezső (szerk.) *Magyar Jogi Lexikon*. IV. kötet. Pallas. Budapest, 1903. 561. o.

²⁸⁷ A francia katonai büntetőeljárás a legszélesebb nyilvánosságot a Dreyfus ügyben kapta, amelynek következtében – főleg a terhelt eljárási jogosítványainak biztosítása tekintetében újra kellett értékelni az egész rendszert. Vö. Gerald L. Rock: *An Introduction to the Military Justice in France*. *Military Law Review*. Vol. 25. (1964) 128. o.

Hadbírószágra utalták, ahonnan a fellebbezést már rendes bíróságokhoz nyújthatták be. Napjainkban a francia katonai büntető-igazságszolgáltatás erős civil ellenőrzés alatt áll, az eljárás szabályai nem térnek el a rendes büntetőeljárástól, ugyanakkor a katonákra vonatkozó speciális rendelkezések miatt a katonai sajátosságok érvényesülnek.

A volt szocialista országok közül Lengyelországban napjainkban is létezik önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás, amely intézményeinek történeti gyökerei a XVI. századig, pontosabban 1581-ig nyúlnak vissza. Ekkor a magyar katonai büntetőjog történelmében is kiemelkedő személyiség, Báthory István uralkodott, aki törvényben rendelkezett egy új intézmény a „profos generalis” létrehozásáról, amely a katonai fegyelmi kérdésekben mint vádhatóság járt el.²⁸⁸ Az eltelt évszázadokban a katonai büntető-igazságszolgáltatás megszüntetésére ugyan voltak kísérletek,²⁸⁹ de a katonákkal szembeni sajátos büntetőjogi szabályok továbbra is megmaradtak. A katonai büntető-igazságszolgáltatási intézményeket is csak 1975-ben változtatták meg. Az addig az időpontig a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségében helyőrségi, területi és országos szinten működött hadbírószágek beolvadtak a rendes igazságszolgáltatási rendszerbe, annak külön intézményeiként dolgoztak tovább. Az 1998. szeptember 1-jétől hatályban lévő új büntető anyagi jogi és eljárásjogi törvények az általános szervezeti rendszeren belüli elkülönülést továbbra is fenntartják. Katonai bűnügyekben katonai ügyészek járnak el katonai bíróságok előtt. Ez utóbbiak legalacsonyabb fokán a helyőrségi bíróságok állnak. Magasabb szervezeti egységet jelentenek a kerületi bíróságok, míg a legmagasabb szintet a Legfelsőbb Bíróság jelenti, amely hatáskörénél fogva ugyanolyan ráhatással bírhat a katonai büntetőügyekre, mint a civilekre.

Szlovákiában szintén felmerült az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás cseh példára történő megszüntetésének a koncepciója. A szakmai és elméleti vitáknak azonban pusztán annyi eredménye lett, hogy az ún. bársonyos forradalmat követően a rendvédelmi szervek tagjait kivonták a katonai büntetőeljárás hatálya alól. Ennek hátrányos, leginkább a folyamatban lévő büntetőeljárások lelassulásában megmutatkozó hatásai azonban azt kívánták meg, hogy a szlovák jogalkotó – felülvizsgálva korábbi döntését – a katonai büntetőhatalom kompetenciáját visszaállította a rendvédelmi testületekre vonatkozóan is.²⁹⁰ Katonai bűnügyekben az ügyészség és bíróság tagjai katonák, de nem pusztán a katonai büntető-igazságszolgáltatási, hanem az általános ügyészi és bírói testületek részei is. Mindezekre tekintettel megállapítható, hogy a szlo-

²⁸⁸ Vö. Zbigniew Rzepa: History, Tradition and Future of the Polish Prosecutor Office and Judiciary. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

²⁸⁹ Ennek elméleti alapja Teofil Lasko szerint az volt, hogy a szocializmusban a katona nem különíthető el a nép többi tagjától, így a katonai büntetőjogi szabályok sem a népi büntető-igazságszolgáltatási rendszertől. Vö. Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 316. o.

²⁹⁰ Anton Fábry: A katonai igazságszolgáltatás múltja, jelene és jövője Szlovákiában. 2007. (kézirat). Megjegyzendő azonban, hogy 2008. februárjától a rendvédelmi szervek tagjai ismételen kikerültek a katonai büntetőeljárás hatálya alól.

vák katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer az általános ügyészi és bírósági szervezeti rendszeren belül, speciális elemeként működik. Nem tartozik a hagyományos értelemben vett katonai parancsnoki láncba, az eljárás függetlensége a büntetőjogi értelemben vett katonák – a fegyveres erők, a börtönügyi és igazságügyi testület, a nemzetbiztonsági hivatal, a szlovák információs szolgálat, a vámőrség, valamint a küldő országok fegyveres erői tagjai és a hadifoglyok – által elkövetett bűncselekmények tekintetében biztosítható.²⁹¹

Az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás Romániában is katonai bíróságokon – az általános hatáskörrel bíró területi, a mind első- és másodfokon is eljáró fellebbviteli katonai bíróságokon, valamint a csak perorvoslati fórumként működő Legfelsőbb Bíróság Katonai Osztályán – alapul. A katonai büntetőeljárás hatálya meglehetősen tág, nemcsak a katonák által elkövetett bűncselekményekre, hanem polgári személyekre is kiterjed. A civil terheltek vagy a katonai szolgálatot megtagadókból, vagy a nem katonai állományban szolgáló polgári alkalmazottakból kerülhetnek ki. A katonai ügyészek és a katonai bírák egyaránt tagjai az ügyészi, illetve a bírói testületnek, de emellett hivatásos katonák is, ennél fogva illetményüket a Honvédelmi Minisztériumtól kapják. Ez a szervezeti önállóság azonban csak látszólagos, mivel, ahogy azt Viorel Siserman kifejti, mindegyik hatóság az általános igazságszolgáltatási fórum része, ugyanakkor szakmai függetlenséggel rendelkezik.²⁹²

5.5.2. Az afrikai példák

A fekete kontinens országaiiban a katonaság mind a mai napig az állami irányítás, sőt mondhatni a mindenkori elnöki hatalom megtartásához szükséges erőszak elsődleges eszköze.²⁹³ Ritka az olyan ország, ahol – főleg az általános társadalmi béke miatt – a katonai életviszonyokat a polgári társadalom felügyeli. Ilyen állam például Kongó és a Dél-Afrikai Köztársaság, ahol a katonai büntető-igazságszolgáltatás a civil igazságszolgáltatás részeként nem jelent külön zárt rendszert.

Kongóban a katonai büntető-igazságszolgáltatás a katonai büntető törvénykönyvön és az igazságügyi szervezetekről szóló törvényen alapul.²⁹⁴ Az országban egyfajta vegyes rendszer működik, amelynek alapvető hatásai az önálló katonai bíróságok, a

²⁹¹ Mikulas Gardeczky: A katonai ügyészség tevékenységét érintő változások a Szlovák Köztársaság jogi rendszerében. *Ügyészek Lapja*. 2005/6. szám 56-57. o.

²⁹² Viorel Siserman: Traditions, actuality and perspectives of the Romanian military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

²⁹³ Az afrikai háborús konfliktusokról lásd bővebben Lukáts János: Fegyveres konfliktusok etnikai vonatkozásai a Saharától délre. *Kisebbségkutatás Szemle*. 1999. 1. szám Forrás: http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_1999_01/cikk.php?id=49 (letöltés ideje: 2007. 06. 22.)

²⁹⁴ Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 248. o.

katonai nyomozó hatóságok és a katonai ügyészi szervezet. A külön hatóságok mellett ugyanakkor az általános bíróságoknak is jelentőségük van a katonai ügyek elbírálásában, mivel a perorvoslatokat már nem önálló katonai, hanem általános bíróságok katonai osztályain bírálják el. Az általános igazságügyi szerveken belül a katonai ügyekkel foglalkozó bírák katonák, de a katonai és az általános hatóságok közötti esetleges hatásköri összeütközés feloldására a Legfelsőbb Bíróság jogosult.

Külön katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer működik Dél-Afrikában is, ahol annak sajátos létjogosultságát az állam alkotmánybírósága is megerősítette.²⁹⁵ A katonai igazságügyi rendszer sajátos jogforráson, elsősorban a Katonai Fegyelmi Szabályzaton alapul, amely egyszerre tartalmaz anyagi és eljárásjogi rendelkezéseket. Szervezeti kereteket tekintve legalacsonyabb szinten a helyi illetékességgel rendelkező katonai bíróságok találhatók, amelyek felett a Fellebbviteli Bíróság és a Katonai Igazságügyi Tanács működik. Az apartheid eltörlését követően Dél-Afrikában is felmerült a katonai bíróságok függetlenségének és pártatlanságának kérdése. E tekintetben az ország kiemelt figyelmet fordított az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatára, és annak megfelelően alakította ki az egyes katonai igazságügyi szervek eljárási kompetenciáit. Ennek megfelelően a katonai igazságügyi alkalmazottak – legyenek akár bírák, ügyészek vagy ügyvédek – eljárásuk során kizárólag a vonatkozó jogszabályoknak, így elsősorban az Alkotmánynak vannak alárendelve.

5.5.3. Pravoszláv gyökerű példák mint a katonai büntető (szak) igazságszolgáltatás sajátos formái

Az egykori Szovjetunió utódállamaiban a hadsereggel nem rendelkező országok kivételével általánosnak mondható az önálló, ámde az általános igazságszolgáltatási intézményrendszeren belül működő katonai büntető-igazságszolgáltatás fenntartása. Ugyan több országban is felvetődött annak megszüntetése, vagy hatáskörének jelentős csökkentése – Kovács Tamás szerint például Oroszországban erre a politikai átalakulás kezdetén elsősorban a katonai vezetés mozgalmának kezdeményezésére történtek kísérletek²⁹⁶ –, a katonai vezetés ezt rendszerint mindenhol meg tudta akadályozni. Az orosz katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer működtetésének sajátosságát az adja, hogy az orosz hadsereg mind belföldön, mind más utódállamokban számos kihegyezett helyőrséget tart fenn. Ezeken a zárt területeken bármilyen polgári hatóság eljárása elképzelhetetlen. Ennélfogva a katonai büntetőjogi szabályok és intézmények fennhatósága ilyen rendkívüli körülmények között civilekre is kiterjednek. Emellett a katonai bírósági rendszer szinte változatlan szervezet keretében látja el feladatát napja-

²⁹⁵ Marita Carnelley: The South African Military Court System – Independent, Impartial and Constitutional? *Scientia Militaria*. Vol. 33. No. 2. 2005.

²⁹⁶ Kovács Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok* 35. szám. 367. o.

inkban is, és a katonai ügyészi szervezet is megtartotta sajátos pozícióját az egységes ügyészi szervezeten belül.²⁹⁷

Az orosz és a szovjet hatás alatt kifejlődött ukrán katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer is megtartotta önállóságát. Ukrajnában a katonai igazságügyi szervek megszüntetésének gondolata azért merült fel, mert – ahogy azt Valeriy Vilenovych Kryvonos állítja – a katonai bírák és ügyészek legfőbb hiányossága a hivatalos személyi státuszukban keresendő.²⁹⁸ Ez a státusz azonban manapság már nem tekinthető nagy hátránynak, mivel a katonai ügyek civil igazságszolgáltatás fennhatósága alá vonásával kapcsolatos kezdeményezésekkel ellentétesen Ukrajnában a katonai büntetőhatóságok hatáskörét polgári (légi katasztrófához kapcsolódó) bűnügyek kivizsgálására is kiterjesztették.

5.6. Az önálló, a civil igazságszolgáltatástól elkülönülő katonai büntetőjogi rendszerek

A katonai büntető-igazságszolgáltatás legzártabb modelljét a civil igazságszolgáltatástól – legfeljebb a legfelsőbb igazságszolgáltatási hatalom fennhatóságát kivéve – elkülönülő, az önálló kodifikációs és szervezeti rendszerrel rendelkező típusa jelenti. Ez alapvetően a gyarmatosításban is élenjáró angolszász és újlatin európai államok (Anglia, Spanyolország és Olaszország) hatása révén alakult ki világszerte. Emellett beszélni kell azokról az országokról is, ahol a katonaság mind a mai napig jelentős állami tényezőt jelent, így katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszerük is önálló szervezeti struktúrában működik. Ilyet tapasztalhatunk a volt szocialista országok katonai nagyhatalmai esetében, Oroszországban és Ukrajnában, valamint Ázsiában Dél-Koreában, illetve egyes afrikai államok gyakorlatában.

5.6.1. Az angolszász rendszerek

Az angolszász rendszer modellalkotó államában, az Egyesült Királyságban – noha az első hadbíró (Marshall) 1666-ban nevezték ki – a békeidőben is működő állandó hadbíróságok felállítása az ún. Mutiny Act-hez kötődik, amelyet 1869-ben fogadott el a Brit Parlament. Minthogy e bíróságok elsődleges hatáskörébe a lázadás és a szökés (dezertálás) tartoztak, a fenti törvényt „Lázadás Törvénynek”²⁹⁹ nevezték el. Ezzel az Egyesült Királyságban két katonai igazságügyi rendszert vezettek be, az egyik békeidő-

²⁹⁷ Sergey Fridrinskiy: Military Office of Prosecutor in Russia. The history and the present. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

²⁹⁸ Valeriy Vilenovych Kryvonos: Military Justice in Ukraine. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

²⁹⁹ Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 341. o.

ben, brit földön a Mutiny Act rendelkezései, a másik pedig háború idejére a katonai igazságügyi törvény hatálya alá tartozott.

A brit katonai büntető-igazságszolgáltatás hosszú időn keresztül az illetékes parancsnok büntető-fegyelmi hatalmán alapult. A parancsnoki felelősség mind a normasértés felismerése, mind az eljárás lefolytatása során fokozott volt. A kisebb szabályszegést rendszerint fegyelmi eljárás keretében bírálta el, míg nagyobb horderejű ügyek esetén ő rendelkezett a büntetőeljárás lefolytatására hivatott hatóság összehívásának, és az általuk hozott határozat jóváhagyásának jogával (convering authority). A bírói út tehát még a bűncselekmények elbírálása esetén sem volt alapvető követelmény, és ehhez párosult a jogorvoslat hiánya is.³⁰⁰ A brit katonai büntető eljárásjogi rendszer e miatt azonban számos pontban sértette az Emberi Jogok Európai Egyezményét és leginkább a független bíróságokkal szemben támasztott követelményeket. Az Emberi Jogok Európai Bírósága több elmarasztaló határozatot is hozott, amelyek közül a legismertebb ún. Findlay ügyben azt állapította meg, hogy nem lehet független bíróságról beszélni akkor, amikor a katonai bírósági eljárást kezdeményező tiszt a vádhatósággal is közeli kapcsolatban áll, egyúttal a bíróságot alkotó tisztek hivatali felettese is. Bár e nemzetközi kritika miatt joggal merült fel egy katonai büntető-igazságügyi reform igénye, a változtatási javaslatok – Grád András szerint – nem hoztak megfelelő eredményt, mivel további elmarasztaló ítéletek születtek.³⁰¹

A brit és az európai rendszer kollíziójának egyik kulcspontját Bárd Károly a büntető vád fogalmának autonóm értelmezésében látja. Ami egy állam nemzeti joga szerint csak fegyelemsértés, ennél fogva fegyelmi eljárás, az a nemzetközi standardok szerint valójában bűncselekmény és büntető vádeljárásra tartozik.³⁰² Ez abban a kíváncsisághoz vezet, hogy nem minden katonai normasértés vizsgálható fegyelmi eljárásban. A brit katonai igazságszolgáltatási rendszer azonban a gyors változásra már csak azért is képtelen, mert az erős hagyománytisztelet nem tudja befogadni azt a követelményt, hogy katonával szemben civil igazságügyi szervek járjanak el. Ezért egy köztes megoldás született, amelynek eredményeként létrehozták a katonai parancsnoktól független vádhatóságot, és a parancsnok büntető-fegyelmi jogköréhez, az eljáró hatóság összehívására és a döntés jóváhagyására vonatkozó hatáskört megszüntették.³⁰³ Az Egyesült Királyságban viszont továbbra is önálló katonai igazságszolgáltatási hatóságok működnek. Ezt önálló törvény szabályozza, amelyről a londoni parlament mindkét háza évente szavaz, és amelyet öt évente felülvizsgál. Erre – Humpfrey Morrison szerint –

³⁰⁰ Peter J. Rowe: Military Justice within the British Army. Military Law Review. Vol. 94. (1981) 108. o.

³⁰¹ Grád András: A Strasbourgi Emberi Jogi Bírászkodás Kézikönyve. Strasbourg Bt. Budapest, 2005. 241. o.

³⁰² Bárd Károly: Emberi Jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest, 2007. 110. o.

³⁰³ Venczl László: A katonai parancsnok büntető hatalma és a strasbourgi joggyakorlat. Szakdolgozat. ELTE Európai Jogi Szakjogász képzés. Budapest, 2001. 13. o.

azért van szükség, mert a parlament ragaszkodott ahhoz, hogy a kormány ilyen ellenőrzés nélkül ne rendelkezzen a fegyveres haderőről.³⁰⁴

A szintén a common law hagyományain felépülő, de önálló alkotmánnyal rendelkező Írországból mind az 1922. évi, mind a későbbi, 1937-ben hatályba lépett alaptörvény elvi élel szögezte le, hogy a katonai jog hatálya alá tartozó személyek által a katonai jogszabályok megsértésével elkövetett jogsértések elbírálására katonai törvényszékek állíthatók fel.³⁰⁵ Ez a szabály Írországból is egy autonóm büntető-igazságszolgáltatási rendszer kiépítését biztosította, amely annyira zárt volt, hogy 1983-ig még a belső jogorvoslati rendszer sem működött. Ennek megváltoztatásához – Angliához hasonlóan – az Emberi Jogok Európai Bíróságának a Findlay ügyben hozott döntése kellett, amelynek eredményeként az ír rendszert hozzáigazították az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez. Ez azonban nem jelentette azt, hogy Írországból a katonai bíróságok nemzeti önállósága megszűnt volna. A katonai rendre kevésbé veszélyes jogsértések elbírálása továbbra is parancsnoki jogkörben maradt, de a terhelt előtt megnyílt az út a bíróság felé is. Ennek megfelelően katonai bíróság abban az esetben jár el, ha a terheltet vagy csak fegyelemsértéssel gyanúsítják, de ő a bíróság előtti tárgyalást választotta, avagy az illetékes parancsnok diszkrecionális jogkörében az ügyet eleve a bíróság elé utalta. A katonai bíróság előtt a vádat a katonai ügyész képviseli, a bíróság ítéletével szemben pedig a fellebbezési bírósághoz lehet fellebbezni, amelynek tagjai azonban már nem katonai, hanem civil bírák.

A brit tradíció – valamint a Nemzetvédelmi Törvényen és a Fegyelmi Kódexen³⁰⁶ – alapuló kanadai katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer is jelentős változást ért meg az utóbbi másfél évtizedben. Ennek a legjelentősebb előzménye az 1982-ben kiadott Alapvető Jogok Kanadai Kartája volt, amelyhez a katonai igazságszolgáltatási rendszert is harmonizálni kellett. Az illetékes parancsnok korábbi büntető jogosítványai beszűkültek, a katonai bíróságok hatásköre kiszélesedett. A bíróságok szervezeti függetlensége is több jogi garanciát kapott, a katonai ügyészek korábbi kvázi ítélkezési jogosítványai megszűntek. Az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatási szervek működésére azonban továbbra is szükség van, így azok megszüntetésének igénye még nem merült fel.³⁰⁷

Az angol példát elsajátító, majd azt továbbfejlesztő, és napjainkban a legspeciálisabb modellt kialakító amerikai katonai igazságszolgáltatás (Judge Advocate General

³⁰⁴ Humpfrey Morrison: Presentation on the traditions of the modern military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

³⁰⁵ Tony McCourt: Traditions and future of Military Justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

³⁰⁶ James B. Fay: Canadian Military Criminal Law. An Examination of Military Justice. Chitty's Law Journal. Vol. 3. no. 4. (1975)

³⁰⁷ Steve Richards: Independence and the Canadian Military Justice System. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

Corps, JAG) történelmi hagyományai 1775 júliusáig nyúlnak vissza, amikor az önálló állam függetlenségi mozgalmait szentesítő II. Kontinentális Kongresszuson az alapító atyák először nevezték ki katonai ügyészt a 25 éves, Harvardon jogi diplomát szerzett William Tudor ezredes személyében.³⁰⁸ Az Amerikai Egyesült Államok sajátos katonai igazságszolgáltatási rendszerének elsődleges célja, hogy a fegyveres erőkhöz belül keletkező eljárásokban a katonai érdekek prioritását biztosítsa a polgári (hagyományos) igazságszolgáltatásban megfogalmazódó elvekkel szemben. A gyakorlatias amerikai szemlélet szerint ugyanis a fegyveres erők mind békében, mind háborúban az általános életviszonyoktól eltérő olyan különleges szervezetek, amelyek rugalmasabb igazságszolgáltatási gyakorlatot igényelnek.³⁰⁹ Az önálló katonai jogi rendszerhez a tagállamok jogrendszerei felett álló szövetségi katonai jogi törvénykönyv is tartozik,³¹⁰ amely negyvenöt katonai bűncselekményt határoz meg. Az amerikai katonai büntető-igazságszolgáltatás súlyosabb büntetési neme a halálbüntetés, míg az enyhébb, a katonai életviszonyokra kevésbé veszélyes cselekmények szankciói között szerepel a pénzbüntetés, a rendfokozatban visszavetés vagy a haditengerészetnél alkalmazható kenyérre és vízre (bread n' water) ítélet.

Ahogy e fejezet keretében már számos alkalommal citált nemzetközi összehasonlító gyűjteményben olvashatjuk, a katonai igazságszolgáltatás mint önálló szféra szélesebb hatáskört és hatósági specifikációt jelent az Amerikai Egyesült Államokban, mint más országok esetében.³¹¹ Emellett a katonai büntető jogalkalmazás sajátossága abban is mérhető, hogy az – Diane F. Orentlicher és Robert Kogod Goldman állítását hivatkozva – inkább része a végrehajtó hatalomnak, mint az amerikai igazságszolgáltatási rendszernek.³¹² E megállapításnak mindössze egy körülmény mond ellent, mégpedig az, hogy a katonai büntető-igazságszolgáltatás csúcsán is – csakúgy, mint az amerikai igazságszolgáltatás bármelyik területét tekintve – a Legfelsőbb Bíróság áll.

A fenti állításra példa, hogy az amerikai katonai büntető-igazság-szolgáltatásban a 2001. szeptember 11-i terrortámadás jelentős mértékben éreztette hatását. George W. Bush 2001. no-

³⁰⁸ David A. Schlueter: *Military Criminal Justice: Practice and Procedure* (6th ed, 2004). Lexis Law Publishing. Charlottesville. Virginia. 28. o.

³⁰⁹ Vö. Kovács Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok* 35. szám. 373. o.

³¹⁰ Uniform Code Military Justice (UCMJ)

³¹¹ Ide nemcsak a büntető-, hanem a fegyelmi szabályok alkalmazása is tartozik, beleértve a nem az igazságszolgáltatás során kiszabott büntetéseket is. Vö. *Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations*. International Commission of Jurists. 2004. 352. o.

³¹² Diane F. Orentlicher és Robert Kogod Goldman: *The Military Tribunal Order: When Justice Goes To War: Prosecuting Terrorists before Military Commissions*. *Harvard Journal Law & Public Policy*, 2002. 253. o.

vember 13-án kiadott rendelete³¹³ alapján az amerikai hadvezetés különleges katonai bíróságokat hozhatott létre a terrorista cselekményekkel megvádolt külföldi személyek elleni büntetőeljárás lefolytatására. Ezek a különbíróságok – nem titkoltnak – az al-Kaida terrrorszervezetek tagjai ellen, az amerikai elnök által meghatározott büntettek „tárgyalására” létrehozott különös igazságszolgáltatási fórumok voltak. A rendelet indokolása szerint az így létrehozott katonai törvényszékek által lefolytatott speciális eljárás elsődleges célja az, hogy „*az Egyesült Államok és polgárainak védelme érdekében, újabb terrortámadások elhárítása céljából, valamint a szükséges katonai műveletek hatékony lebonyolítása biztosítása végett az amerikai hatóságok őrizetbe vehessék és jogi úton felelősségre vonhassák a terrorizmus vádolt személyeket*”.³¹⁴

Míthogy azonban e különleges katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer a fenti alapvető célkitűzés teljesítése miatt a tisztességes büntetőeljáráshoz fűződő alapvető követelményeket nem biztosíthatta, azzal szemben számos emberi jogi aggály merült fel. Ennek, valamint az egyre élénkülő nemzetközi kritikának következtében a Legfelsőbb Bíróság e különleges fórumok eljárási jogosultságát hatályon kívül helyezte, amely ugyanakkor nem jelentette az amerikai katonai akciók során letartóztatott személyek szabadon engedését, és az azóta hírhedtté vált guantanamoi börtön felszámolását. Erre egészen az újabb elnök, Barack Obama hivatalba lépéséig várni kellett, aki – igaz, már rögtön az első intézkedései között – döntött a börtön egy éven belüli bezárásáról, illetve a fogvatartottakkal szembeni (egyes személyekkel szemben 4-6 éve folyamatban lévő) büntetőeljárás lezárásáról.³¹⁵

Az amerikai katonai büntető-igazságszolgáltatás szervezeti megoldása is eltér a korábbi nemzetközi modellektől. Állandó katonai bíróságok – leszámítva a Fellebbviteli Katonai Bíróságot – nincsenek, a katonai jogsértések megítélése elsősorban az illetékes parancsnok kompetenciája, akinek kizárólagos feljelentési jogosultsága van az illetékeséggel rendelkező katonai igazságügyi hivatal felé. Ilyen feljelentés esetén az e hivatalhoz tartozó katonai ügyészség kezdi meg a nyomozást, e hivatal állítja fel az eljáró katonai bíróságot, és az itt szolgáló tisztekből rendelik ki a katonai védőket is. Amennyiben a parancsnok saját hatáskörben vizsgálja ki az ügyet, úgy ezt egy speciális – három főből álló – bizottság keretében teheti meg, akik az általános, irányadó szabályok szerint folytatják le az eljárást és hozzák meg a döntést.

Az angolszász katonai igazságszolgáltatási rendszert a Brit Nemzetközösséghez tartozó országok és az Amerikai Egyesült Államok mellett Dél-Koreában is alkalmazzák, ahol annak térnyerése az ország japán megszállás alóli felszabadítását követően szinte

³¹³ Military Order of November 13, 2001: Federal Register: November 16, 2001 (Volume 66, Number 222); Presidential Documents; Page 57831-57836

³¹⁴ Vö: Különbíróság külföldi terroristák ügyében, <http://origo.hu/20011114kulonbirosag.html>. (letöltés ideje 2007. 06. 22.)

³¹⁵ Vö. Executive Order. Review and disposition of individuals detained at the Guantánamo Bay Naval Base and closure of detention facilities. The White House Press. Office of the Press Secretary. January 22, 2009. Forrás: http://www.aclu.org/pdfs/safefree/gitmo_final_exec_order.pdf. (Letöltés ideje 2009.02.27.)

törvényszerű volt.³¹⁶ Mindemellett a katonai fennhatóság a civil társadalomra is erős befolyással volt. Ez a túlsúly a nyolcvanas években szűnt meg, és a katonai ellenőrzés kivonult a polgári irányításból, így a politika területéről is. Ez jelentős hatással volt a katonai büntető-igazságszolgáltatás szabályozására és szervezeti felépítésére is. Az addigi zárt rendszer nyitottabbá vált, és egyre felerősödtek az emberi jogok érvényesülését számon kérő polgári irányzatok. Ennek megfelelően napjainkban a külön katonai igazságügyi szervezet csak a katonaságra és a katonai büntető törvénykönyvre szorítkozik, a három – helyi, területi és központi – szinten működő bíróság és ügyészség az ENSZ emberi jogi ajánlásait befogadva tárgyalja a katonai büntető ügyeket. Ennek egyik érdekes jellemzője, hogy egyes esetekben a tisztességes büntetőeljárás elve a kötelező védelem és a bírósági eljáráshoz való jog fokozottabb érvényesülése folytán jobban érvényesül a katonai büntetőeljárásban, mint az általános igazságszolgáltatás során.

5.6.2. Az újlatin (európai és amerikai) modellek

Az újlatin modellek közül az itáliai félszigeten a katonai büntetőjog gyökerei a római jogból erednek. A katonai büntető-igazságszolgáltatás modern kori fejlődése az egységes nemzetállam létrejöttét megelőzően az egyes királyságokban, tartományokban önálló utat járt be. Olaszországban mind a mai napig önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás létezik, amelynek jogi szabályozása a béke és a háború időszaka függvényében eltérő. Békeidőben az ítélkezés a helyi katonai bíróságok, a fellebbviteli bíróságok és a Katonai Fellebbviteli Bíróság kompetenciája. A Legfelsőbb Bíróság mint a legmagasabb igazságszolgáltatási fórum a katonai büntető-igazságszolgáltatás legmagasabb fóruma is egyben. Bíróságok mellett katonai ügyészségek is dolgoznak, amelyek feladata a váddal való rendelkezés, és amelyek tevékenységét a katonai rendőrség segíti. Háború idején a békebeli katonai bíróságok hadbíróvá alakulnak, a legmagasabb bírói szint pedig nem a Legfelsőbb Bíróság, hanem az ún. Háborús Katonai Bíróság lesz. E szervezeti változás mellett a katonai büntetőeljárás hatálya is kiszélesedik.³¹⁷ Civil bűnelkövetők által megvalósított bűncselekmények esetében is a katonai eljárási szabályok vonatkoznak, amennyiben a deliktum a háborús időszakra kihirdetett, és az általános közigazgatás helyébe lépő katonai igazgatással fenntartott rendet sérti vagy veszélyeztet.

Az olasz hatás érvényesül – a dél-amerikai kontinensen uralkodó spanyol rendszer miatt némileg meglepő módon – Paraguayban is, ahol a folyamatos katonai hatalom miatt a katonai büntető-igazságszolgáltatás mindig is jelentős és sajátos rendszert jelen-

³¹⁶ Jae Seog Choi: The traditions and future of the Korean Airforce's Military Justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

³¹⁷ Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 293. o.

tett.³¹⁸ Ez látszólag az alkotmányos demokrácia 1992. évi visszaállításával sem változott, mivel a katonai büntető-igazságszolgáltatás továbbra is önálló, egyben speciális területet jelent az igazságügyi rendszerben, igaz annak hatálya kizárólag a katonák által szolgálatuk ideje alatt elkövetett bűncselekményekre terjed ki. A paraguayi katonai büntető-igazságszolgáltatás béke és háború idején egyaránt értelmezhető. Sajátos, az általános igazságügyi szervektől elkülönült katonai ügyészi hivatalok, katonai bíróságok és katonai nyomozó hatóságok járnak el. Legmagasabb szinten a Legfelsőbb Katonai Bíróság áll, azonban az egész katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer a legfelsőbb katonai vezetésnek van alárendelve.

Az újlatin modellek másik ágazatát a spanyol rendszer jelenti. Spanyolországban a katonai büntető-igazságszolgáltatás kezdetleges formái, vagy ahogy Benito E Trillo Figueroa írta „a katonai büntetőjog primitív derengései”³¹⁹ már a XIV. században megjelentek a spanyol katonai kultúrában. Katonai büntetőjogi rendszerről mint a katonaságon belül alkalmazandó speciális jogrendről azonban csak jóval később, de számos európai államhoz képest még mindig viszonylag korán, 1567-től beszélhetünk. Ebben az időszakban a legfőbb hadúr büntető fegyelmi jogának érvényesülését már katonai ügyész segítette. A specializáció az évszázadok során is fennmaradt, amely egy idő után már a katonák polgári ellenőrzéstől teljesen független zárt igazságszolgáltatását jelentette. Ez a külön rendszer a XX. század második felétől alakult át ún. szakosodott büntető-igazságszolgáltatási rendszerré, amelynek legmagasabb szintű jogforrása maga az 1978-ban kihirdetett spanyol alkotmány lett.³²⁰ Ez és ennek 1985. évi módosítása expresszív verbis kimondta a bírói igazságszolgáltatás egységességének elve mellett azt is, hogy külön jogszabályban kell rendelkezni a katonai bűneseteket kizárólag a katonai szférán belül elbíráló büntetőhatóságokról. E külön norma a katonai büntetőhatóságokról szóló törvény, valamint a katonai büntető törvénykönyv.

Napjainkban a spanyol katonai büntető-igazságszolgáltatás szabályozása három különböző (békebeli, rendkívüli és háborús) időszakra terjed ki. Legszűkebb a szabályozás békében, amikor a katonai büntetőjog kizárólag a katonai bűncselekményeket elkövetőkkel szembeni eljárásra szorítkozik. Ennek során önálló katonai büntetőhatóságokként az ún. egységes katonai jogászai hivatalok járnak el, amely szervezeteken belül katonai ügyészi és katonai bírói szervek működnek. A katonai bíróságok az igazságszolgáltatás speciális intézményei, amelyek helyi, területi és központi szintekre tagozódnak, legmagasabb szinten a Legfelsőbb Bíróság Katonai Osztálya található. Rendkívüli időszakban a katonai büntetőnormák szélesebb körben értelmezhetők. Ennek

³¹⁸ Francisco Jiménez y Jiménez: *Introducción al derecho penal militar*. Editorial Civitas. Madrid, 1987. 137. o.

³¹⁹ Benito E Trillo Figueroa: *Competencia, organización y atribuciones de los tribunales militares españoles – estudio histórico*. In: *Revue de droit militaire et de droit de la guerre* XIX-3-4. Bruxelles, 1980. 390. o.

³²⁰ Benito E Trillo Figueroa: *Future of Military Jurisdiction from the Spanish Point of View*. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

része, hogy katonai bűncselekményt már nemcsak törvény állapíthat meg, valamint, hogy a katonai igazságszolgáltatás szervei – kizárólag a rendkívüli időszak idején – kiléphetnek a katonai szférából. Legszélesebb a katonai büntetőjog alkalmazása háború idején. Ekkor a katonai büntetőhatóságok már bármilyen, a katonai fegyveres szervek alkalmazásában lévő személy által elkövetett bűncselekményt vizsgálhatnak.

A legtöbb dél-amerikai országhoz hasonlóan Argentínában az önálló fegyveres erő és katonai igazságügyi rendszer kialakítása a spanyol gyarmati uralom alóli felszabadulást követően vált lehetségessé. A katonai büntető anyagi jog és eljárásjog első önálló kodifikációja 1895-ben történt meg, amelyet azóta számos módosítás követett. Napjainkra azonban az 1994-ben kiadott argentin alaptörvény már nem tulajdonít különösebb jelentőséget a katonai büntető-igazságszolgáltatásnak, annak korábbi törvényi szabályozása 1951. évi jogszabályokon alapult. A katonai igazságügyi hatóságok alkalmazottai katonák voltak, akik olyan szervezetekben teljesítettek szolgálatot, mint a Védelmi Minisztérium alárendeltségében működő állandó katonai bíróságok, avagy a katonai ügyészi hivatalok. Békeidőben a katonai büntető-igazságszolgáltatás egészen a közelmúltig a Legfelsőbb Katonai Tanácshoz, valamint a katonai bíróságokhoz és a katonai vizsgálati magisztrátusokhoz (nyomozó hatóságokhoz) kapcsolódtak. Háború idején azonban a katonai igazságügyi hatóságok mellett a katonai előjárók, parancsnokok is eljárhatnak bűnügyekben.

A 2006. és 2007. években ugyanakkor katonai igazságügyi reformjavaslatok születtek, amelyek az ENSZ 2005. évi ajánlásait figyelembe véve olyan kérdéseket vettek napirendre, mint a halálbüntetés eltörlése, a katonai büntető-fegyelmi jogkör átalakítása, vagy az állandó katonai bíróságok eltörlése, és a katonai büntető-igazságszolgáltatás feletti társadalmi kontroll kiszélesítése.³²¹ Ez a szervezeti átalakítás 2008-ra fejeződött be, eltörölve a korábban hagyományosan önálló szervezeti kultúrán alapuló katonai büntető-igazságszolgáltatást.

Chilében, tekintettel az ország történetére, a spanyol gyarmati uralomra, majd a XX. század második felében a Pinochet rezsimre, a katonai büntetőjog számos módosuláson ment keresztül. Pinochet katonai uralma nemcsak a kormány, hanem a katonai büntető-igazságszolgáltatás irányába is fokozott bizalmatlanságot okozott, így az 1990-es alkotmányos fordulatnak egyik legnagyobb feladata volt azt újjászervezni. Ennek ellenére – igaz jelentős módosításokkal – napjainkban is egy 1925. évi katonai büntető-igazságszolgáltatási törvénykönyv van hatályban, amely egyszerre rendelkezik a katonai bűncselekményekről, az eljáró hatóságokról és magáról a katonai büntetőeljárásról. Ezt ismerve, és elfogadva Jorge Mera Figueroa, a Santiago de Chile jogi fakultása professzorának véleményét, a chilei katonai büntető-igazságszolgáltatás szervezeti átalakítása még nem következett be.³²² Az országban jelenleg is mind béke-, mind háborús idő-

³²¹ Vö. Oscar O. Mazzoni: Traditions and Future of the Military Justice in Argentina. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)

³²² Jorge Mera Figueroa: La modernización de la justicia militar: un desafío pendiente. Centro de Investigaciones Jurídicas. Forrás: http://derecho.udp.cl/inf_invest.htm (letöltés ideje 2007. 06. 22.)

szakra vonatkozó szabályozás van érvényben, amely azt az alapelvet követi, hogy az ítélkezik, aki a parancsot adja.³²³ A chilei katonai igazságügyi rendszer állandó katonai bíróságokon és ügyészi szervezeteken alapul. A katonai büntetőeljárás hatálya katonákra és civilekre egyaránt kiterjed, tárgyi hatálya a katonai bűncselekmények, illetve azok a deliktumok, amelyeket a katonai hivatással összefüggésben vagy szolgálati helyen követtek el.

Ecuadorban a katonai büntető-igazságszolgáltatást mind az 1948. évi, mind az 1979-ben hatályba lépett új alkotmányban deklarálták. Ez utóbbi – többször módosított – rendelkezés szerint a katonai és a rendőri büntető-igazságszolgáltatás nem terjedhet ki az általános igazságszolgáltatási szervek hatáskörébe tartozó bűncselekmények elbírálására.³²⁴ Ez az oka annak – ahogy azt az Emberi Jogok Össz-Amerikai Bizottsága (Inter-American Commission on Human Rights) megállapította –, hogy a katonák és a rendőrök által elkövetett (ideértve az emberi méltóság elleni) jogsértéseket nem általános, hanem speciális, katonai vagy rendőri bíróságok többnyire a nyilvánosság kizárásával tárgyalják. A hatályos katonai büntető-igazságszolgáltatási jog a katonai büntető törvénykönyvön, a büntetőeljárási törvényen, a fegyveres erők igazságügyi szolgálatairól szóló törvényen, valamint a katonai előmeneteli törvényen alapul. Speciális katonai büntetőhatóságok, így katonai bíróságok és ügyészek járnak el, a legfelsőbb szintű igazságszolgáltatási hatóság pedig a Katonai Igazságügyi Bíróság.

A katonai büntető-igazságszolgáltatást tekintve Peruban is jelentős spanyol hatás érezhető. Az első katonai bíróságokat maga Simon Bolívar hozta létre annak érdekében, hogy a katonaságon belül visszaszorítsa a hatalmaskodásokat, az erőszakot, és megszilárdítsa a fegyelmet.³²⁵ Az eltelt közel két évszázadban Peruban is számos rendkívüli időszak volt, a katonai büntető-igazságszolgáltatás ennek megfelelően – bár mindig is önálló rendszert alkotott – temérdek változást élt meg. Az önállóságot tekintve napjainkban sincs változás, a perui rendszer az általános büntető-igazságszolgáltatási rendszerhez képest elkülönült, a béke és a háború időszakára vonatkozóan eltérő szabályozási tartalommal jelentkezik. Béke idején a katonai igazságügyi tevékenységet a Legfelsőbb Katonai Igazságügyi Tanács, a fegyveres erők bírósága, a nemzeti rendőrség főbizottsága, a katonai ügyészek és a katonai nyomozó hatóságok – köztük a katonai rendőrség – végzik. Háborúban e hatóságok továbbra is eljárhatnak, de rajtuk kívül büntetőhatalmat kapnak az egyes katonai szervezetek parancsnokai is. A katonai büntetőjog személyi hatálya mindazokra a személyekre kiterjed, akik valamilyen fegyveres szerv alkalmazásában állnak, de ez vonatkozik az állam

³²³ 'el que manda juzga' Vö: Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 210. o.

³²⁴ Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 257. o.

³²⁵ Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 300. o.

elleni bűncselekmény, valamint a terrorista jellegű szervezkedés vagy cselekmény elkövetőire is.

Uruguayban 1884. óta van katonai büntetőtörvény. A XX. század közepén – egész pontosan 1943-tól – a katonai büntető kodifikáció egységes volt, egy törvényen belül önálló könyvek rendelkeztek az anyagi és az eljárási jogról, továbbá a katonai büntető-igazságszolgáltatási szervezetekről. Napjainkban az ország alkotmánya azt rögzíti, hogy a katonai büntető-igazságszolgáltatás kizárólag a katonai és a háborús bűncselekményekre szorítkozik, a katonák által elkövetett nem katonai (köztörvényes) deliktumokkal szembeni eljárás lefolytatására civil igazságszolgáltatási hatóságok jogosultak. Békeidőben katonai büntetőhatóságként járnak el a katonai ügyészek, a katonai nyomozási bírák, a katonai nyomozó hatóságok, valamint a katonai bíróságok. Legfelsőbb szinten azonban itt is a Legfelsőbb Bíróság áll. Háborúban a katonai büntető-igazságszolgáltatást sajátos hatóságok végzik. Ezek nem állandó, hanem az egyes harcoló alakulatoknál (hadseregben, haditengerészetnél) ideiglenesen felállított bíróságok, amelyek szervezeti jellemzője, hogy magukban foglalják a nyomozó hatóságot és az ügyészi szervezetet is. A katonai büntetőjog személyi hatályát tekintve az kiterjed a katonai és a haderőnél foglalkoztatott polgári alkalmazottakra egyaránt.

A katonai büntető-igazságszolgáltatás Venezuelában is alkotmányos alapokon nyugszik, amelynek története egészen az 1811. évi alaptörvényig tekint vissza. Ez már akkor deklarálta, hogy a katonaságnál, haditengerészetnél szolgálók által elkövetett jogsértéseket a katonai törvények alapján kell megítélni és büntetni.³²⁶ Az ország alkotmánya napjainkban is kellő kiindulási alapul szolgál. Kinyilvánítja, hogy a katonai büntető-igazságszolgáltatás a nemzeti igazságszolgáltatás része, hatóságai az államelnök, a védelmi miniszter, a hadsereg és a haditengerészet főparancsnokai, valamint a katonai parancsnokok, előljárók. Minden hatóság mellett működik katonai bíróság, amely nemcsak katonákra, hanem polgári személyekre kiterjedően is ítélezhet békeidőben, míg háborúban a katonai büntetőjogi kompetencia kiterjed a hadifoglyokra is.

5.6.3. További európai és afrikai példák

Svájcban a Szövetségi Alkotmány 1874. évi kihirdetéséig az egyes katonai szervezetek kanton szabályok szerint működtek, így a büntető igazságszolgáltatásra vonatkozóan is az adott szerv kantonjának normái vonatkoztak. A katonai büntetőjog szövetségi egységesítésére 1889-ben, a bírói szervezetről szóló törvény, valamint a katonai büntetőeljárási törvény életbe lépésével került sor.³²⁷ A katonai bűncselekményeket a kerületi bíróságok, a speciális (valójában fellebbviteli) katonai bíróságok és a Legfelsőbb Bíróság bírálta el. Minden hadosztálynál volt egy háromtagú katonai törvényszék,

³²⁶ Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 368. o.

³²⁷ René Depierre: Swiss Military Justice. Military Law Review. Vol. 21 (1963) 130. o.

amely mellett egy esetről-esetre összeállított esküdszék is működött.³²⁸ Jelenleg a svájci katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszer az 1927. évi Katonai Büntető Törvénykönyvön és annak egyes módosításain, valamint a Katonai Büntető Eljárásjogi Kódexen és a Katonai Büntető-igazságszolgáltatási Parancson alapul. A svájci katonai büntető-igazságszolgáltatás az általános igazságszolgáltatáson kívül, attól elkülönülve létezik, specialitása abban van, hogy az igazságügyi tevékenységet, úgymint a bírósági ügyintézés, az ítélezést, az előzetes vizsgálati feladatokat olyan jogászok látják el, akik katonai szolgálati viszonyban állnak. Ezek a katonai igazságügyi munkatársak ezért nemcsak az általános igazságszolgáltatáson, hanem a katonai hivatáson belül is különös szerveződést jelentenek, akiknek büntető-fegyelmi tevékenysége a katonai előjárói rendszerből következik, jogi szakmai tevékenységüket pedig a katonai főügyész felügyeli. A katonai büntetőjogi rendelkezéseket alapul véve – a katonai büntetőeljárás hatályát leszámítva, amely háborús konfliktus idején nemcsak katonákra vonatkozik – nincs különbség béke- és háborús időszak között.³²⁹ Eljáró hatóságok a kerületi katonai bíróságok, a fellebbviteli katonai bíróság és a Legfelsőbb Bíróság, valamint a katonai igazságügyi hivatal (élén a Katonai Főügyészi Hivatallal), és a katonai nyomozást segítő katonai rendőrség.

A Közép-Afrikai Köztársaságban az ország gyarmati uralom alóli felszabadulását követően, az állandó hadsereg felállításával létezik önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás. Ennek jogi kereteit egy 1985. évi törvény határozza meg, amely egyfelől felállította az állandó katonai bíróságokat, másfelől hatályba léptette a katonai büntetőkódexet. Az állandó katonai bíróság feladata békeidőben, hogy minden olyan bűncselekményt tárgyaljon, amelyet katona valósított meg, avagy a katonai érdekek sérelmére követtek el. Háborúban vagy rendkívüli időszakban a katonai büntető-igazságszolgáltatás csaknem minden, még a civil bűncselekményekre és bűnelkövetőkre is kiterjed, szinte teljesen leszűkítve ezáltal az általános büntető-igazságszolgáltatás kompetenciáját.

Csád 1960 augusztusában elnyert függetlenségét követően pár év alatt megteremtette a katonai büntető-igazságszolgáltatás feltételeit. Ennek érdekében felállították a katonai bíróságokat és a katonai nyomozó hatóságokat.³³⁰ Tekintettel arra, hogy a katonai hatalom folyamatosan erős volt az érintett térségben, a katonai büntetőjog szerepe mind a mai napig jelentős. A katonai büntető-igazságszolgáltatás nemcsak a katonai szervekre (fegyveres erőkön, nemzeti csendőrségen, nemzeti rendőrségen és a nemzeti nomádőrségen), hanem a polgári társadalomra is „rátelepszik,” és ebben a politikai rendszer stabilizációjáig változás nem várható. Ennek értelmében a katonai

³²⁸ Gábor Gyula: Külföldi katonai igazságszolgáltatás. In: Márkus Dezső (szerk.) Magyar Jogi Lexikon. IV. kötet. Pallas. Budapest, 1903. 562. o.

³²⁹ Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 337. o.

³³⁰ Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 204. o.

büntetőeljárási hatóságok bármely bűnügyben eljárhatnak, a katonai érdek védelme minden egyéb társadalmi érdeket megelőz.

Az Angolai Köztársaság 1975. november 11-én kikiáltott függetlenségével egynapon létrehozta nemzeti hadseregét.³³¹ Az eltelt időszakban ez az ország is számos belső válságon ment keresztül, amelynek eredményeként a katonai büntetőigazságszolgáltatás folyamatosan jelen volt mind a katonai, mind a polgári életviszonyokban. Ez nemcsak azt jelentette, hogy az önálló katonai büntető hatóságok csak a katonai körülményekhez kapcsolódó, azzal összefüggő ügyekkel foglalkoztak, hanem azt is, hogy egyes bűncselekmények tekintetében (pl. gyémántcsempészet) kizárólagos eljárási kompetenciával rendelkeztek az elkövetők személyétől, állampolgárságától függetlenül. Az önálló, katonai igazságügyi szervek felépítésének és eljárási jogosultságainak szabályozása az elmúlt két évtizedben két nagyobb átszervezést is megélt. Először 1988-ban, az ország egységes igazságszolgáltatási rendszerének létrehozatalával a katonai bíróságok szakirányítása a Legfelsőbb Bírósághoz, a katonai ügyészi szervezetek felügyelete pedig a Legfőbb Ügyészséghez került, majd ennek az integrált rendszernek az újbóli szétválasztásával ismételten önállósultak a katonai büntetőeljárási hatóságok. Ez a szakmai önállóság jellemzi napjainkban is az angolai katonai büntetőigazságszolgáltatási rendszert.

5.6.4. Egyes ázsiai katonai igazságügyi rendszerek

Minthogy Kína múltjában és jelenében is elsődleges szerepet töltött és tölt be a katonaság, a katonai büntetőjog primer területet jelent. A Kínai Népköztársaságban 1954-ben a három szintre (helyi, fellebbviteli és a Legfelsőbb Bíróság) tagolt népbíróságokon hozták létre a katonai bíróságokat. Ilyen szervezeti felépítés szerint álltak fel a katonai ügyészi hivatalok is, élükön a legfőbb ügyésszel. A katonai igazságszolgáltatás elkülönítését az is jelezte, hogy a bírákat és az ügyészeket a Védelmi Minisztériumban nevezték ki.³³² Az 1982. évi alkotmányos reformot követően a kínai bírósági rendszer is megváltozott, amelynek eredményeként általános és speciális népbíróságok alakultak. A katonai bíróságok speciális népi bíróságokként szerveződtek újjá, amelyek napjainkban a népbírósági szervezetrendszer részeként, de sajátos – lényegében önálló – bíróságokként működnek.³³³ Legalacsonyabb szintjén az egyes haderőnemeknél (szárazföldi hadsereg és haditengerészet) működő katonai bíróságok állnak, míg felettes szervezetet jelentenek a regionális bíróságok és a hadsereg központi bírósága. A bíró-

³³¹ João Maria Moreira De Sousa: Az Angolai Köztársaság katonai igazságügyi delegációjának felszólalása a 8. nemzetközi katonai büntetőjogi konferencián. Budapest, 2008. (kézirat)

³³² Vö. Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 221. o.

³³³ Report by the Working Group on Arbitrary Detention – Addition Visit to the People's Republic of China. United Nations document. December 17. 17. o.

ságok mellett önálló katonai ügyészi hivatalok működnek, amelyek a vádképviselően túl a nyomozás lefolytatásáért elsősorban felelős katonai rendőri szerveket felügyelik.

Iránban a XVIII. és a XIX. században az erős militáns állami berendezkedés miatt a katonai büntető-igazságszolgáltatás az egész társadalomban éreztette hatását.³³⁴ A katonai büntetőjog önálló, a társadalomtól elkülönülő megjelenésére a XX. század elejéig kellett várni. Ekkor alkotmányos alapelvként rögzítették a katonai bíróságok működésére vonatkozó szabályokat. Ettől kezdve, ahogy azt Asghar Azmayesh írja, az iráni katonai büntetőjogi kodifikáció egyfajta vegyes jogként értelmezhető az alkotmányos és az általános jogi szabályozás között.³³⁵ A diszciplína alapvető jogforrásai az Alkotmány, a Korán, a fegyveres erők igazságügyi szervezetéről szóló törvény, valamint a katonai igazságszolgáltatási törvény. A katonai büntető-igazságszolgáltatás katonai parancsnokoktól független rendszerét mutatja, hogy az a katonai alakulatokon kívül működik, az alá-fölé rendeltség csak az igazságügyi szervezeten belül jelentkezik. A katonai bűncselekményeket első- és másodfokú bíróságok tárgyalják, de a szintek ebben az esetben nem a perorvoslati rendszert, hanem a hatáskört jelentik. Mindegyik bíróság más-más deliktumokat bírál el. A legfelsőbb szintet a Legfelsőbb Bíróság egyik speciális tanácsa jeleníti meg. A katonai büntetőeljárás hatálya csak a szolgálati kötődésű bűncselekményekhez kapcsolódik, ami a katonai élethez nem köthető, annak vizsgálatát általános igazságügyi szervek végzik. A katonai ügyész felelőssége a váddal való rendelkezés és az eljárás törvényességének biztosítására terjed ki.

5.7. Összegzés

A fegyveres szervek tagjai által elkövetett bűncselekmények miatt indult büntetőeljárások lefolytatására, az eljáró hatóságok kijelölésére vonatkozóan a világon számos példa alakult ki. Minthogy ezeket tételesen áttekinteni meglehetősen terjedelmes vállalkozás lenne, célszerűbbnek tartottuk az egyes megvalósulási formákat különböző szempontok szerint osztályozva, modellszerűen bemutatni. A katonai büntetőjog, ezen belül elsősorban a katonai vagy rendvédelmi fegyelmet sértő magatartások pönalizálása általában minden államban létezik, ahol fegyveres szerv működik, ezért a magunk részéről ezt a csoportosítást aszerint vizsgálva tettük meg, hogy a katonai büntető-igazságszolgáltatás milyen szerepet játszik az adott ország igazságszolgáltatási rendszerében.

A katonai büntető-jogalkalmazást legszűkebben azokban az országokban értelmezhetjük, ahol önálló katonai igazságügyi szervek és külön katonai büntetőeljárás nem létezik. Ezekben az államokban a katonai-, avagy a katonák által szolgálati helyen vagy szolgálattal összefüggésben elkövetett bűncselekmények miatt indult eljárásokat általá-

³³⁴ Vö. Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 281. o.

³³⁵ Vö. Asghar Azmayesh: Le droit pénal militaire en Iran. Revue internationale de droit militaire et de droit de la guerre, XXX. Vol. 1-4. Brussels, 1991. 29. o.

nos büntetőeljárási hatóságok általános szabályok szerint folytatják le. Az egyes országok gyakorlata a katonai „szakmaiság” terén azonban eltérő lehet. A katonai életkörülmények sajátos értékelése, a katonai büntetőjog terén általunk már korábban megfogalmazott alapelvek szinte semmilyen módon sem érvényesülnek Belgiumban, Csehországban és Dániában, ahol a nyomozást követően az eljáró hatóságoknak már nem kell tekintettel lenniük a tárgyalandó bűncselekmény katonai sajátosságaira. Más a helyzet azonban az önálló, katonai büntető-igazságszolgáltatási rendszerrel nem rendelkező Hollandiában, Finnországban és Norvégiában, ahol ugyan szintén nem létezik külön katonai igazságszolgáltatás és büntetőeljárás, de az ügyek tárgyalása során az általános, civil hatóságokon belül a katonai szakértelmet a katonai életviszonyokra rálátással rendelkező személyek képviselik.

Ausztriában és Németországban a katonai büntető-igazságszolgáltatás mellőzése mellett a katonai büntetőhatalom gyakorlásának egy sajátos formája alakult ki, a katonai fegyelmi bíráskodás. E két állam szintén nem működtet önálló katonai büntető-igazságszolgáltatást, de külön katonai büntető-szabályrendszerrel rendelkezik, amely alapján fegyelmi körben hasonló jogosítványok (kényszerintézkedés, szabadságelvonással járó szankció kiszabása stb.) gyakorolhatók, mint amelyek más országok esetében csak a katonai büntető-igazságszolgáltatás során. Bár e modell során az ország jogrendszerét tekintve külön katonai büntető eljárásjogi szabályok alkalmazására nem kerül sor, e megoldás mégis közelebb áll az önálló, az általános igazságszolgáltatástól sajátosan elhatárolható zárt katonai rendszerhez, mint az egységes igazságszolgáltatás részeként működő külön katonai igazságszolgáltatáshoz.

A katonai büntető-igazságszolgáltatás széles körben alkalmazott modellje, amikor az adott ország a katonai bűnügyeket a civil igazságszolgáltatás szervezeti rendszerébe illeszkedő, de a katonai életviszonyokra tekintettel lévő speciális hatóság vizsgálja és tárgyalja. A főleg Európában kialakult modell szerint a katonai bíróságok mint a rendes bíróságok speciális tanácsai működnek, a katonai ügyeszekre és bírákra egyszerre vonatkoznak az általános és a katonai szabályok. Ezekben az államokban az eljárást általában az általános büntetőeljárási szabályokra épülő, de azokat a katonai életviszonyok szerint külön rendelkezésekkel kiegészítő normarendszer alapján folytatják le. Ilyen modell érvényesül a magyar katonai büntető-igazságszolgáltatás során is.

A civil igazságszolgáltatástól eltérő, a katonai büntetőjog legszélesebb kompetenciáját jelenti, amikor a katonai büntető-jogalkalmazás kizárólag az általánostól eltérő intézményrendszer keretében és szabályokon alapul, az eljárás lefolytatására civil hatóságoknak semmilyen jogköre nincsen. Dacára annak, hogy a katonai büntető-igazságszolgáltatás területén tendenciózusan egyre nagyobb mértékben jelennek meg a civil igazságszolgáltatási szervek, még mindig számos ország választja ezt a megoldást. Ez az egyetlen olyan rendszer, amely mindegyik földrészen tapasztalható, és amelyen belül további tipizációk is elvégezhetők. A belső csoportosítást a magunk részéről aszerint tettük meg, hogy az önálló katonai büntető-igazságszolgáltatás kialakítására milyen hatás alapján került sor. Eszerint létezik az angolszász modell, amely önmagában sem homogén, mivel amíg az Amerikai Egyesült Államokban, avagy Dél-

Koreában a katonai igazságszolgáltatási kultúra továbbra is erősen zárt, önálló rendszert képez, addig Kanadában, az Egyesült Királyságban avagy Írországból már érezhető annak hatása, hogy ezt az általános büntetőeljárás elveken kívül álló modellt az Emberi Jogok Európai Bírósága több esetben is elmarasztalta.

Az önálló, katonai büntető-igazságszolgáltatás létezhet továbbá olasz vagy spanyol hatás szerint is. E modell esetében is az tapasztalható, hogy amíg az anyaországok tekintetében e zárttság az emberi jogi mozgalmak hatására egyre nyitottabbá válik, a volt gyarmati országok – elsősorban Dél-Amerikában – továbbra sem tartják indokoltnak katonai büntetőjogi rendszerük megváltoztatását. A katonai büntetőjogalkalmazás sajátosan érvényesül egyes szovjet utódállamokban, illetve ázsiai és afrikai országokban is. Különbség azonban, hogy amíg az angolszász modellen alapuló rendszerek esetében a hagyomány jelenti a stabil tényezőt, addig a latin, afrikai avagy egyes ázsiai és szláv példák esetében a katonai erőhatalom az ország belső igazgatásában is olyan jelentős súllyal bír, hogy a katonai struktúra minden, a polgári ellenőrzés kiterjesztésére irányuló próbálkozást képes megakadályozni.

A katonai büntetőjog és büntető-igazságszolgáltatás egyes külföldi modelljeinek összefoglalását a következő oldalon megtekinthető táblázat szemlélteti:

Modell	Országok (példák)
<p><i>1. Katonai büntető eljárásjog és igazságszolgáltatás hiánya</i></p> <p>Nincsenek önálló katonai büntetőjogi intézmények, a büntetőeljárást teljes egészében általános eljárási hatóságok folytatják le.</p>	<p><i>A katonai szakértelem az igazságszolgáltatásban nem jelenik meg, csak a nyomozás során</i></p> <p>Belgium Csehország Dánia</p> <p><i>A katonai szakértelem a büntetőigazságszolgáltatásban is megjelenik</i></p> <p>Hollandia Finnország Norvégia</p>
<p><i>2. Katonai büntető eljárásjog és igazságszolgáltatás atipikus lehetőségei</i></p> <p>Az önálló katonai büntetőeljárás a fegyelmi jog szintjén jelenik meg.</p>	<p>Ausztria Németország</p>
<p><i>3. Katonai büntető eljárásjog és igazságszolgáltatás mint szakeljárás és igazságszolgáltatás</i></p> <p>A katonai bűnügyek vizsgálata és bírálata az általános eljárási intézményrendszerben, de önálló szervezeti megoldás keretében történik.</p>	<p>Franciaország Szlovákia Románia Magyarország Kongó Dél-Afrika</p> <p>Pravoszláv rendszer (Oroszország, Ukrajna)</p>
<p><i>4. Külön katonai büntetőeljárás és igazságszolgáltatás</i></p> <p>A katonai büntetőeljárás lefolytatása az általános igazságszolgáltatási rendszertől elkülönülő, önálló intézményrendszer és szervezet keretében történik.</p>	<p>Angolszász rendszer (Egyesült Királyság, Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, Dél-Korea)</p> <p>Újlatin rendszer (Spanyolország, Olaszország, egyes dél-amerikai országok)</p>

VI. A KATONA BÜNTETŐ ANYAGI JOGI ASPEKTUSAI

„Továbbá a katonai büntett megfenyítése (azaz megbüntetése),
ha ki helyét meg nem állja”
(Tripartitum)

6.1. A szűkebb értelemben vett katonai büntetőjog

Amikor a katonai büntetőjogról beszélünk, hajlamosak vagyunk megfeleldkezni arról, hogy ez a diszciplína alapvetően nemcsak a katonai bűncselekményekről szól, hanem azok elkövetőiről és a kiszabható szankció végrehajtásáról is. Ugyanakkor nem feledhetjük, hogy a katonai büntetőjog elsődleges feladata meghatározni azokat a követelményeket, amelyek megsértése a katonai rend és fegyelem fenntartását veszélyeztetik. Ezekért a rendelkezésekért a katonai büntetőjogon belül a *katonai büntető anyagi jog* a felelős, amelynek fő funkciója, hogy – a katonai büntető eljárásjogi és végrehajtási jogi rendelkezésektől „lecsupaszított” területként, az általános büntető anyagi jogi szabályokhoz hasonlóan – meghatározza egyfelől, hogy mely cselekmények minősülnek katonai bűncselekménynek, ki számít büntetőjogi értelemben véve katonának, és a katonai életviszonyok között elkövetett bűncselekmények alanyaival szemben milyen szankciókat kell alkalmazni. Ezt más megközelítésben a szűkebb értelemben vett katonai büntetőjognak is nevezhetjük.

A római jogban kezdetben a hadvezérek állapították meg a bűncselekményeket, majd Justinianus uralkodása idején megszületett az első katonai büntető törvénykönyv is, amely nemcsak a bűncselekmények fogalmi meghatározását és büntetési tételét írta körül, hanem megállapította a katonai és a közönséges deliktumok közötti különbséget.³³⁶ A katonai büntető jogalkotásban később is az anyagi jog, a katonai jogviszonyban lévők által megvalósítható büntetendő cselekmények és szankciók (leginkább a halálbüntetés) felsorolása dominált, a katonai bűncselekmények elkövetőivel szembeni eljárás és büntetés-végrehajtás részszabályokon vagy a szokáson alapult. E téren változás Európában az állami központi hatalom megszilárdulásával a XV. század második felétől következett be, amikor is már az eljárás egyes területei írott szabályokon alapultak. A katonai büntetőjog elméleti és jogszabályon alapuló tagolására Magyarországon a XVIII. századig, II. Rákóczi Ferenc hadi törvényeinek elfogadásáig kellett várni.

E fejezetben arra teszünk kísérletet, hogy a katonai büntető anyagi jog általános részéhez tartozó legfontosabb tételeket, így a katonai bűncselekmény fogalmához, a katona mint a katonai bűncselekmény kizárólagos (speciális) alanyának definiálásához, a katonákra vonatkozó sajátos büntethetőségi akadályokhoz és a speciális, a katonai

³³⁶ Györffy László: A katonai büntetőjog bölcsellete és oknyomozó története. Pallas Kiadó. Budapest, 1925. 68. o.

jogviszonyhoz illeszkedő szankciórendszerhez kapcsolódó legfontosabb tételeket végül részletesebb vizsgálódás alá.

A különös részhez tartozó egyes törvényi tényállásokkal azonban nem foglalkozunk, pusztán két megjegyzést teszünk. Egyfelől azok mindegyike esetében kötelező szabályként érvényesül, hogy az elkövető tettesként kizárólag katona lehet, cselekménye oly mértékben veszélyes a társadalomra és a katonai rendre, hogy amennyiben személyével és cselekményével kapcsolatban nincsen valamilyen büntethetőségi akadály, az általános szankciók mellett sajátos, a katonákra alkalmazható büntetésekkel is büntethetők. Másfelől egyetértünk Grecsó Imrével, hogy hazánkban a katonai bűncselekményeket még a nagyobb létszámú, tömeghadsereg jellegű, a hierarchia esetében szigorú katonai szervezetekre nézve határozták meg, a rendvédelmi szerveknél napjainkban érvényesülő munkatársi-kollegiális kapcsolatokra kevésbé jól alkalmazhatók.³³⁷ Amíg az általános hadkötelezettségen alapuló katonai szervezetekben elkövetett bűncselekmények indokai között az eltérő társadalmi rétegek, szubkultúrák ütközése, a kötelező katonai szolgálatra kevésbé alkalmas (deviáns) személyiségek összeférhetlensége dominált, addig napjainkban a kizárólag önkéntesekből (hivatásos vagy szerződéses katonákból) álló szervezetekben már az általános élethelyzetekben megjelenő konfliktusok tapasztalhatók. Ennek megfelelően kívánatosnak tartjuk a hatályos katonai bűncselekmények napjaink katonai és rendvédelmi szervezeti átalakításaival harmonizáló, kriminológiai alapon nyugvó felülvizsgálatát, a katonai büntetőtörvénykönyv különös részének jelenkorunk jogsértései szerinti aktualizálását.

6.2. A katonai bűncselekmény és a katonai rendre veszélyesség

A katonai büntetőjog alapnormája a katonai rendre veszélyes cselekmény. A katonai életviszonyok esetében az anyagi büntetőjog fő rendeltetése, hogy meghatározza azokat az aktív vagy passzív magatartásokat, amelyek olyan mértékben veszélyesek a katonai fegyelemre, hogy törvény erejénél fogva büntetendők (nullum crimen sine lege). E tekintetben a katonai bűncselekmény harmonizál az általános bűncselekményi fogalommal.³³⁸ A katonai büntetőjog társadalmi rendeltetése mindazonáltal nem pusztán az, hogy általános értelemben óvja a társadalmat, hanem az is, hogy közvetlenül védje a katonai jogrendet és fegyelmet, amelyet összefoglalóan katonai rendnek nevezünk. Ezzel a katonai büntetőjog kifejezi azt a követelményt is, hogy a katonáknak a katonai szolgálatuk alatt nem pusztán az általános magatartási követelményeknek kell megfelelniük, hanem az annál szigorúbb szabályok szerint működő katonai fegyelemnek is.

³³⁷ Grecsó Imre: Az őrzők bűnözése. Belügyi Szemle. 2006/6. szám 107. o.

³³⁸ Bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli. (Btk. 10. § (1) bek.)

Az általános büntetőjog elméletében a rendszerváltozás után határozott irányzat alakult ki a cselekmény társadalomra veszélyessége³³⁹ mint fogalmi elem deregulációjának a szükségességéről. Ennek egyik oka, hogy – Blaskó Béla kutatása alapján – a társadalomra veszélyesség kategóriáját a magyar büntető-jogtudomány a II. világháborút követően a hazánkban bekövetkezett politikai változások hatására a szovjet jogtudományi gondolkodásból vette át.³⁴⁰ Ezenkívül Nagy Ferenc azon a véleményen van, hogy a társadalomra veszélyesség nyilvánvalóan csak a bűncselekmény tartalmi meghatározásánál jöhet szóba, ennél fogva annak bűncselekményi fogalmi elemként való fenntartása hazánkban de lege ferenda nem tűnik kívánatosnak.³⁴¹ Wiener A. Imre szerint, ha a társadalomra veszélyességet azonosítjuk a materiális jogellenességgel, akkor a bírói jog egyetlen esetben sem állapíthatja meg annak hiányát úgy, hogy döntése mellett egyúttal büntetőjogi szankciót is alkalmaz.³⁴² Hasonlóan vélekedik Hollán Miklós, aki szerint a társadalomra veszélyesség fogalmát egyenesen el kell távolítani a bűncselekmény definíciójából annak érdekében, hogy a hazai büntetőjog végleg levetkőzze szocialista jellegét.³⁴³ A társadalomra veszélyesség továbbá jogalkalmazói kategória, amely – Makai Lajos álláspontját követve – azt jelenti, hogy a bíróság az elbírálandó cselekmény konkrét társadalomra veszélyességét minden esetben köteles vizsgálni.³⁴⁴ Ennek az értékelésnek a következményeként pedig előfordulhatnak olyan tényállászerű cselekmények, amelyek az elkövetés sajátos körülményeire figyelemmel nem jelentenek veszélyt a társadalomra.

E megállapítások kapcsán fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a társadalomra veszélyességhez hasonlóan a katonai rendre való veszélyesség is materiális jogellenességet jelent, mivel az ilyen cselekmény a katonai életviszonyok között realizálható jogellenes állapotot hoz létre, jogszabály mögött meghúzódó normát sért, és minden esetben katonai büntető szankciót von maga után. Egy cselekmény – tevés vagy mulasztás – akkor veszélyes a katonai szolgálatra vagy fegyelmi rendre, ha az alkalmas arra, hogy a szigorú alá-fölrendeltségi hierarchiát megbontsa, az előjárói tekintélyt, a harckészültségi állapot hatékonyságát veszélyeztesse, vagy az alárendeltről való gondoskodási

³³⁹ Társadalomra veszélyes cselekmény az a tevékenység vagy mulasztás, amely a Magyar Köztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait sérti vagy veszélyezteti.

³⁴⁰ Blaskó Béla: A bűnösség büntetőjogi, büntetőjog-tudományi problémái. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2004. 53. o.

³⁴¹ Nagy Ferenc: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. Hvgorac. Budapest, 2005. 47. o.

³⁴² Wiener A. Imre: A Btk. általános része de lege ferenda. Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézete. Budapest, 2003. 40. o.

³⁴³ Hollán Miklós: Megkésztett búcsú a társadalomra veszélyességtől.
<http://jesz.ajk.elte.hu/hollan16.html> (letöltés ideje 2008. 05. 22.)

³⁴⁴ Makai Lajos: A tiltott toborzás törvényi tényállásának értelmezési kérdései. In: Korinek László, Kőhalmi László, Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Ferencz Zoltán egyetemi adjunktus halálának 20. évfordulójára. PTE ÁJK. Pécs, 2004. 216. o.

kötelemhez kapcsolódó felelősséget kisebbítse. Ennélfogva a katonai rendre veszélyes minden olyan tevékenység vagy mulasztás, amely a katonai érintkezési és viselkedési szabályokat, valamint a katonai életviszonyok között az előjáró illetve alárendelt személyét, jogait sérti vagy veszélyezteti.

A katonai rendre veszélyesség ugyanakkor a fegyelmi vagy a büntetőjogi felelősség szempontjából differenciálható. Egyetértve a fenti szerzők közös nézetével, miszerint a cselekmény társadalomra veszélyességének csekély foka nem állítható a büntethetőséget kizáró okok sorába, azon az állásponton vagyunk, hogy a katonai rendre való veszélyesség csekély foka sem állapítható meg bűnfelelősséget kizáró okként. A katonai rendre való veszélyesség szintjét és a felelősségre vonás jellegét, azaz annak fegyelmi vagy büntetőeljárási kereteit a jogalkalmazás során kell eldönteni.

A katonai életviszonyokra veszélyes bűncselekményeket a magyar törvény aszerint csoportosítja, hogy a katonai rend mely területét sértik vagy veszélyeztetik. Így vannak a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények,³⁴⁵ a szolgálati deliktumok,³⁴⁶ a függelemsértések,³⁴⁷ az előjárói bűncselekmények³⁴⁸ és a harcképességet veszélyeztető deliktumok.³⁴⁹ E felsorolásban a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények katonai rendre való veszélyességéhez ugyan nem fér kétség, de mivel az ilyen deliktumok (pl. bevonulási kötelezettség megszegése³⁵⁰ vagy kibúvás a katonai szolgálat alól³⁵¹) elkövetői nem katonák, hanem olyan személyek (hadkötelesek, polgári vagy polgári védelmi szolgálatra kötelezettek), akik a katonává mint speciális alannyá válásukat akadályozzák meg, a szűkebb értelemben vett katonai büntetőjog területéhez nem kapcsolhatók, e magatartások nem minősülnek katonai bűncselekménynek.

Megjegyzendő, hogy a magyar büntetőtörvény nemcsak a hazai, hanem a külföldi, szövetséges haderő rendjét és tagját is védi azáltal, hogy büntetni rendeli a katona

- szövetséges fegyveres erő katonájával szemben, vagy az Egyesült Nemzetek vagy más humanitárius művelet keretében, illetőleg egyéb külföldi szolgálat során más állam katonájával szemben szolgálati feladat közös ellátása során,³⁵² illetve

- a szövetséges fegyveres erőiben teljesített szolgálat során, illetve az Egyesült Nemzetek vagy más nemzetközi szervezet felkérésére külföldi hadműveleti területen végzett humanitárius tevékenység, békefenntartás vagy humanitárius művelet keretében elkövetett katonai bűncselekményeket is.³⁵³

³⁴⁵ Btk. XIX. Fejezet

³⁴⁶ Btk. XX. Fejezet I. Cím

³⁴⁷ Btk. XX. Fejezet II. Cím

³⁴⁸ Btk. XX. Fejezet III. Cím

³⁴⁹ Btk. XX. Fejezet IV. Cím

³⁵⁰ Btk. 334. §

³⁵¹ Btk. 335. §

³⁵² Btk. 122/A § (1) bek.

³⁵³ Btk. 122/B. §

6.3. A katona mint speciális alany fogalma

A katonai büntetőjog legfontosabb feladata, hogy a többi büntetőjogi terület számára egyfajta hídként megállapítsa azt a személyi kört, aki katonai bűncselekmény speciális alanya lehet. Ezt a katona büntetőjogi fogalmának megadásával teszi meg, hídszerépét úgy tölti be, hogy megállapítja, milyen terhelti körrel szemben kell eljárni, illetve az egyes büntetőszankciókat végrehajtani.

A katonai büntetőjog történeti fejlődése során jól megfigyelhető, hogy a katona – mint a büntető-igazságszolgáltatás alanyának fogalmi meghatározása – milyen fejlődési pályát írt le. Már az antik világban élesen elhatárolható volt az adott államhoz való viszony (állampolgárság) miatt fennálló hadkötelezettség és a hivatásos életmód szerint végzett katonai szolgálat. Előbbi esetben a katonai szabályok csak katonai-harci állapotban, míg az utóbbiak tekintetében – hivatásszerű mesterségük és ahhoz kapcsolódó viselkedési kultúrájuk folytán – általánosabb körben, életük szinte minden helyzetében érvényesültek.

A magyar büntetőjog történetében a katona fogalma számos alkalommal módosult, finomodott. Kezdetben a katonai büntetőhatalom azokra terjedt ki, akik az aktuális uralkodó (vezér, király, fejedelem, császár) haderejének tagjai voltak, tekintet nélkül arra, hogy katonai kötelezettségüket tényleges katonaként vagy civil személyként (kisegítőként) teljesítették. Ez az elnagyolt szabályozás valójában a XX. század elejéig, a magyar katonai büntetőjogi szabályozás modernizációjáig jellemző maradt. Az 1912-ben megalkotott katonai büntetőeljárás törvények a katona büntetőjogi fogalmát már cizelláltan határozták meg. Ennek megfelelően a „hadseregi büntetőbíráskodás”³⁵⁴ személyi hatálya alá a közös hadsereg és a haditengerészet tényleges állományú tagjai tartoztak, míg a „honvéd büntetőbíráskodás”³⁵⁵ a honvédség, a népfelkelés és a csendőrség tényleges (tartós szolgálati, hadilétszám kiegészítésül behívott stb.) egyéneire terjedt ki.

A katona büntetőjogi fogalma a második világháborút követően egészen a rendszerváltozásig több ízben is átalakult. Az ötvenes években ide tartoztak a Néphadsereg, az Államvédelmi Hatóság, a rendőrség, a hivatásos légoltalmi szervezet, az állami tűzoltóság, a pénzügyőrség tagjai, a letartóztató-intézetek alkalmazottai, a hadifoglyok, valamint a katonai letartóztatásban lévő polgári személyek.³⁵⁶ A hatvanas évektől³⁵⁷ a nyolcvanas évekig katonák voltak a fegyveres erők tényleges állományú és a rendészeti testületek tagjai. A rendszerváltozáskor a katona fogalmának meghatározása a fegyve-

³⁵⁴ A közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII. törvénycikk 10-13. §

³⁵⁵ A honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk 10-17. §

³⁵⁶ Az 1951. évi III. törvénybe iktatott büntető perrendtartás hatálybalépítéséről, végrehajtásáról és a katonai büntető eljárásban való alkalmazásáról szóló 1951. évi 31. számú törvényerejű rendelet 20. § (1)-(2) bek.

³⁵⁷ A büntető eljárásról szóló 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet hatályba lépését követően.

res erők (néphadsereg, határőrség) tényleges állományú, valamint a rendőrség hivatásos állományú tagjaira, továbbá azokra terjedt ki, akik nem a fegyveres erőknél teljesítették katonai szolgálatukat. Ez a meghatározás idővel letisztult, és a katonai rezsim-szabályok egyes szervezetekre (büntetés-végrehajtási szervezet, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok) történt kiterjesztése eredményeként napjainkra konkrétabbá vált.

A hatályos szabályozás a katona büntetőjogi fogalmát a közelmúltban bekövetkezett általános hadkötelezettség eltörlésére, illetve a határőrség és a rendőrség integrációjára figyelemmel határozza meg.³⁵⁸ Ennek értelmében katona a Magyar Honvédség tényleges állományú tagja,³⁵⁹ valamint a Rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos – azaz az érintett munkáltatóval nem munkaviszonyban, hanem szolgálati viszonyban álló – tagja. A katonai bűncselekmények tárgyi súlya tehát nemcsak a klasszikus szervezeteknél értelmezhető, hanem azoknál a katonailag hierarchizált szervezeteknél is, ahol – Bögöly Gyula szavaival – a szolgálati rend és fegyelem fenntartása, és ebből következően a szolgálati feladatok eredményes teljesítésének a biztosítása követelményként jelentkezik.³⁶⁰ Megjegyzendő azonban, hogy – némileg érthetetlen módon – nem minden katonai rendfokozatot viselő személy tartozik e körbe. Így nem minősülnek büntetőjogi értelemben katonának a pénzügyőrök, illetve a katasztrófavédelmi igazgatóságok hivatásos állományú tagjai, holott e személyek a katonai jellegű alá-fölérendeltségen túl katonai jellegű szolgálati feladatokat látnak el, nem utolsósorban katonai rendfokozatot viselnek. Normaszegésük ugyanúgy sérti a szolgálat rendjét, mint más katonák esetében, és a felelősségre vonási eljárás gyorsasága is hasonlóan fontos érdeke a vámhatóság vagy a katasztrófavédelmi szervezetnek. E szervek hivatásos beosztottainak katonai deregulációja továbbá azért is vitatható, mert a szabálysértési jog terén ugyanakkor kivétel nélkül katonai fegyelem hatálya alá tartoznak. Erre utal egy büntetőkollégiumi vélemény is, amely szerint, ha a fegyveres szervek hivatásos (szerződéses) állományú tagjának bűncselekményként vád tárgyává tett magatartása csupán szolgálati helyen, illetőleg szolgálattal összefüggésben elkövetett szabálysértést valósított meg, a bíróságnak az ügy iratait fegyelmi eljárás lefolytatására az illetékes fegyelmi hatósághoz (parancsnokhoz, veze-

³⁵⁸ Btk. 122. § (1) bek.

³⁵⁹ A Honvédség állománykategóriáit a honvédelemi törvény taxatív felsorolja, amely szerint a tényleges állomány körébe tartoznak a hivatásos, a szerződéses és az önkéntes tartalékos szolgálati jogviszonyban lévők, továbbá a hadkötelezettség alapján sor-, tartalékos és póttartalékos katonai szolgálatot teljesítők, illetve a katonai felsőoktatási intézmények honvédségi ösztöndíjas hallgatói és a katonai középfokú oktatási, katonai felsőoktatási intézmények középfokú szakképzésben (a továbbiakban: katonai szakképzés) részt vevő, szolgálati viszonyban álló hallgatói. A Hvt. hatályos szövege meghagyta a tényleges állomány körében a sorkatonai állományt, így a sorkötelezettség teljes eltörléséről nem, csak felfüggesztéséről beszélhetünk.

³⁶⁰ Bögöly Gyula: A katonai büntetőeljárás hatálya Rákócziól napjainkig. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 31. o.

tőhöz) kell megküldenie.³⁶¹ A szabálysértési törvény szerint pedig a fegyveres szervek (honvédség, rendőrség, polgári védelem, vám- és pénzügyőrség, a büntetés-végrehajtási szervek, állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok) hivatásos (szerződéses) állományú tagja által a szolgálati viszony tartama alatt a szolgálat helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett szabálysértést fegyelmi eljárás keretében kell elbírálni.³⁶²

A szakirodalomban ismert olyan nézet, amely nem tartja szükségesnek a katonai büntetőjogi szabályok kiterjesztését a pénzügyőrökre. Korda György ezt még a nyolcvanas években úgy indokolta, hogy az ilyen fegyveres testületnél a feladatok megfelelő ellátása a munkajog körében szabályozott fegyelmi felelősségre vonás lehetőségeivel is megnyugtatóan biztosítható.³⁶³ E nézet azonban a vámhatóság kiszélesedett rendvédelmi kötelezettségei, a rendőrséghez hasonló és egyre bővülő nyomozó hatósági funkciói, nem utolsósorban a szervezetre jellemző szolgálati rend miatt álláspontunk szerint túlhaladottá vált. Egyetértve Bögöly Gyulával³⁶⁴ magunk is azon a véleményen vagyunk, hogy a szolgálati rendet és fegyelmet minden olyan szerv esetében védeni kell, ahol a szolgálati helyen vagy a szolgálattal összefüggésben elkövetés veszélyeztetheti azt.

A katona büntetőjogi fogalmába tartoznak az említettek mellett még az egyes Magyarországot érintő nemzetközi katonai szerződések³⁶⁵ által meghatározott körülmények között a szolgálati feladat közös ellátásakor a szövetséges és a békepartnerségben részt vevő fegyveres erő szárazföldi, haditengerészeti vagy légierejéhez tartozó, a szövetséges fegyveres erő állama rendőrségének, illetve polgári védelmi szolgálatának tagja, más állam katonája, a más állam rendőrségének, illetőleg polgári védelmi szolgálatának tagja.³⁶⁶

A katona büntetőjogi meghatározásának de lege ferenda elképzelései között szerepel, hogy a katonai büntető anyagi jogi szabályok kiterjedjenek a nem katonai szemé-

³⁶¹ BKv 46. (BK 135.)

³⁶² A szabálysértésről szóló 1999. évi LXIX. törvény (Sztv.) 30. § (1) bek.

³⁶³ Korda György: A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei. Belügyi Szemle 1989/9. szám 7. o.

³⁶⁴ Bögöly Gyula: A katonai büntetőeljárás hatálya a rendvédelmi integráció tükrében. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a Határőrség és rendőrség – az integrált rendvédelem című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények VII. Pécs, 2007. 170. o.

³⁶⁵ E körbe értendő az 1999. évi CXVII. törvénnyel kihirdetett, az Észak-atlanti Szerződés tagállamai közötti, fegyveres erők jogállásáról szóló Megállapodáshoz történő csatlakozásáról, a Megállapodás kihirdetéséről, valamint a Megállapodáshoz kapcsolódó egyes jogszabályok módosításáról szóló nemzetközi szerződés, valamint az 1995. évi CII. törvénnyel kihirdetett, az Észak-atlanti Szerződés részes államai és a „Békepartnerség” más részt vevő államai közötti, fegyveres erők jogállásáról szóló Megállapodás és annak Kiegészítő Jegyzőkönyve megerősítéséről és kihirdetéséről szóló egyezmény melléklete I. cikkének a) pontja.

³⁶⁶ Vö. 20/2006. (V. 31.) AB határozat

lyekre és az ún. polgári felettesre is. Egy 2007 januárjában lezárt, a katonai Büntető Törvénykönyvről szóló tervezet³⁶⁷ a katonai büntető anyagi jogi szabályok szerint büntetné azt a nem katonai személyt is, aki katonai bűncselekményt részesként³⁶⁸ követ el, illetve – ha a katonai bűncselekményeket felsoroló különös rész bármely rendelkezése kimondja – az előjárói kötelességszegéssel megvalósult cselekmények esetében a polgári felettest is. Ez utóbbi szabály illeszkedik ahhoz a nemzetközi doktrínához, amely szerint az ún. „nem katonai” parancsnok is tartozik felelősséggel mindazokért a cselekményekért, amelyek parancsnoki státusával összefüggésbe hozhatók.³⁶⁹

A tervezet értelmező rendelkezései szerint előjárói vagy parancsnoki jogosultságot gyakorló nem hivatásos állományú felettesen az állomány köztisztviselői vagy közalkalmazotti jogviszonyban álló vezetőjét kell érteni, aki a beosztottai tekintetében – vezetői szintjének megfelelően – az országos parancsnoki, a munkáltatói jogkört gyakorló előjárói, az állományilletékes parancsnoki, az előjáró parancsnoki, illetőleg szolgálati előjárói jogosultságokat gyakorolja.

6.4. A katonai büntethetőség akadályai

Az általános és a katonai jog mint egész és rész viszonyából következik, hogy a katona bűnelkövetőre nemcsak a katonákra vonatkozó, hanem az általános büntetőjogi szabályok is irányadók azzal a kitéttel, hogy a törvény által indokolt esetben az általános normák helyett a katonai életviszonyokra vonatkozó különös szabályokat kell alkalmazni (*lex specialis derogat legi generali*). Ez nyilvánul meg a katona büntetőjogi felelőssége megállapításának akadályai esetében is, ahol a Büntető Törvénykönyv idevonatkozó szabályai³⁷⁰ mellett – a fogalmilag kizárt gyermekkoron kívül – speciális akadályként kell figyelembe venni az előjáró parancsát mint büntethetőséget kizáró, illetve a szolgálati viszony megszűnését mint büntethetőséget megszüntető okot. A magunk részéről a büntethetőség általános akadályainak jogpolitikai elemzésének mellőzésével az alábbiakban e két jogintézmény részleteinek feltárására törekszünk.

³⁶⁷ E tervezetet ugyan általános véleményezés céljából az egyes szakmai szervezetek részére megküldték, de a jogalkotási folyamat ezen a szinten meg is akadt.

³⁶⁸ Az általános büntetőjogi szabályok jelenleg is lehetővé teszik, hogy a katonának nem tekintendő személy – ha tettesként vagy társtettesként nem is – részesként felelősségre vonható legyen. Vö. Balogh Ágnes – Kóhalmi László. Büntetőjog I. Általános rész. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007. 308. o.

³⁶⁹ Sherrie L. Russel-Brown: The last line of defense: The doctrine of command responsibility and gender crimes in armed conflict. <http://hosted.law.wisc.edu/wilj/issues/22/1/russell-brown.pdf> (letöltés ideje 2008. 05. 22.)

³⁷⁰ A büntetőjogi felelősségre vonás akadályait a Btk. III. fejezete sorolja fel. E szerint büntethetőséget kizáró ok a gyermekkor, a kóros elmeállapot, a kényszer és a fenyegetés, a tévedés, a jogos védelem, a végszükség és a magánindítvány hiánya, míg büntethetőséget megszüntető ok – a Btk-ban meghatározott egyéb eseteken kívül – az elkövető halála, az elévülés, a kegyelem és a tevékeny megbánás.

6.4.1. A parancsra elkövetett bűncselekmény miatti felelősség problematikája

6.4.1.1. A parancs

A katonai rend és fegyelem egyik legfontosabb tartópillére és biztosítéka a parancs, illetve a parancs iránti feltétlen engedelmesség. A parancs – tekintet nélkül arra, hogy milyen katonai vezetési modellről beszélünk – a katonai vezetés és irányítás alapvető normatívája.

Lippai Péter szerint a katonai vezetési elvek két történeti modelljéről beszélhetünk. Az erősen centralizált jellegű, az alárendeltek számára kevés önállóságot hagyó, ún. parancsorientált vezetésszemlélet a parancsok szinte gondolkodás nélküli és automatikus végrehajtására épül. Ezzel szemben a decentralizált jellegű, küldetésorientált vezetés terén az előjáró az elérendő cél meghatározásán túl a végrehajtás folyamatában csak a koordinációhoz szükséges minimális mértékben vesz részt. Ez utóbbi vezetésszemlélet gyakorlása esetén a feltétlen engedelmesség csak a legvégső esetben, az előjárói szándék megvalósulásának veszélye fennállásakor követelendő meg.³⁷¹

Minthogy a parancs teljesítése általános katonai érdek, ezért mind a parancsot kiadó, mind a parancsot végrehajtani köteles személyt felelősség terheli. A hadtudomány a hadjáratok és a csaták sikerének vagy kudarcának oknyomozása alkalmával több esetben is megállapította, hogy a parancs vagy nem engedett elegendő mozgási szabadságot, vagy túl kevés rendelkezést tartalmazott. Erre figyelemmel Julier Ferenc a múlt század első felében követelményként fogalmazta meg, hogy a parancs félreérthetetlenül adja meg a feladatot, igazodjon az alárendelt egyéniségéhez, egyúttal időben és térben megkötve, hogy az a végső cél vagy terv alapeszményével ellentétesen ne cselekedjen.³⁷² Tömörebben fogalmaz Latimer amerikai hadbíró, aki szerint a parancsnoki felelősség mérföldköve, hogy az adott szolgálati feladatra vonatkozó parancs világos, konkrét és érthető legyen.³⁷³ E követelményre tekintettel a katonai jogalkotás számára megkerülhetetlen feladatként jelentkezik a parancs kiadásával kapcsolatos tételes szabályok kidolgozása.

Magyarországon a parancssal kapcsolatos legfontosabb rendelkezéseket a honvédelmi törvény adja meg.³⁷⁴ A vonatkozó törvényhely szószerinti citálását mellőzve azt állapíthatjuk meg, hogy a parancsnak – mint az előjárói akarat érvényesítése eszköze-

³⁷¹ Lippai Péter: A küldetésorientált vezetés történelmi tapasztalatai. Hadtudomány 2004/2. szám 77. o.

³⁷² Julier Ferenc: A hadvezetés művészete. Magyar Szemle Társaság. Budapest, 1931. Forrás: <http://mek.oszk.hu/01300/01341/01341.pdf> (letöltés ideje 2008. 05. 22.)

³⁷³ Command Responsibility. http://law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/mylai/MYL_LAW3.htm (letöltés ideje 2008. 05. 22.)

³⁷⁴ Hvt. 105-108. §

nek – mind a szolgálati feladat, mind a címzettek tekintetében egyértelműnek és konkrétan kell lennie. A parancsot adó katona a parancsért felelősséggel tartozik, amely egyfelől azt jelenti, hogy a parancsadás jogával nem élhet vissza, másfelől, hogy a parancs végrehajtásához szükséges feltételeket biztosítania, a parancs végrehajtását pedig ellenőriznie kell. A parancsnak továbbá összhangban kell lennie a jogszabályokkal és egyéb rendelkezésekkel (felettes előjárók parancsaival), és nem irányulhat az alárendelt indokolatlan zaklatására, emberi méltóságának megsértésére. Ez utóbbi nyomatékosítására a honvédelmi törvény ún. „parancstilalmakat” fogalmaz meg. Tilos a parancs kiadása, ha az külön törvényben foglalt kivétellel a katona életét, egészségét vagy testi épségét közvetlenül vagy súlyosan veszélyeztetné, bűncselekmény elkövetésére irányul, avagy a katona magáncélú igénybevételét valószínűsíti.³⁷⁵

A fenti garanciák mellett a katona a parancs iránt feltétlen engedelmisséggel tartozik, csupán a bűncselekmény elkövetésére irányuló parancs végrehajtását tagadhatja meg. Ha az alárendelt e feltétlen engedelmisségnek nem tesz eleget, a parancsban meghatározott kötelezettségét nem teljesíti, úgy függelemsértést követ el, és parancs iránti engedetlenség³⁷⁶ miatt lesz büntethető.

A parancs iránti engedetlenség az egyik legrégebb katonai bűncselekmény, amely már a római jog által, illetve a honfoglaló magyarság korában is szigorúan büntetendő cselekmény volt. A római jog katonai büntetőjogi rendelkezéseinek legfőbb jogforrása, a katonai jogról szóló Digesta 49. könyvének 16. fejezete (De re militari) a parancsmegtagadásáról úgy rendelkezik, hogy „*Aki háború idején a parancsnoka által megtiltott dolgot cselekszik, vagy nem teljesíti parancsát, halálal büntetendő, akkor is, ha akciója sikeres volt.*”³⁷⁷ A vezérek korából pedig a feltétlen engedelmisséget a vérszerződés ötödik cikkelyéből („*Ha valaki Álmos vezérnek és a többi fejedelmi személyeknek maradványai közül az eskü pontjait megszegné, mindenkor átok legyen rajta*”) vezethetjük le.³⁷⁸

5.4.1.2. Az előjáró parancsa mint büntethetőséget kizáró ok

A parancs büntetőjogi értelemben – a parancs iránti engedetlenség fentebb említett esetét leszámítva – akkor értelmezhető, ha annak végrehajtásával az alárendelt bűncselekményt követ el. E tekintetben ugyanakkor az a központi kérdés, hogy kit terhel az ilyen módon megvalósított deliktumért a felelősség.

Herczeg István szerint az elmúlt évszázad során a bűncselekmény elkövetésére irányuló parancs megítélésére a jogi irodalom számos, gyakran egymással teljesen ellentétes elméletet állított fel. Ilyen:

³⁷⁵ Hvt. 107. § (5) bek.

³⁷⁶ Btk. 354. §

³⁷⁷ Vincze Miklós: A katonai büntetőjog kétezer éves tükre (De re militari). Ügyészek Lapja 2006/6. szám 51. o.

³⁷⁸ Cziáky Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története. Budapest, 1924. 10. o.

- *A felettes kizárólagos felelősségének* (respondat superior) elve, amely a bűncselekmény elkövetéséért kizárólag annak kibocsátóját teszi felelőssé, automatikusan mentesítve ezáltal a parancs végrehajtóját;

- *Az abszolút felelősség elmélete*, amely szerint a katonának minden egyes kapott parancsot mérlegelnie kell, a bűnös parancsot vissza kell utasítania, és ha azt mégis teljesíti, akkor az engedelmesség ténye nem biztosít számára mentséget;

- *A nyilvánvaló jogellenesség elmélete*, amely arra utal, hogy a parancs végrehajtója csak abban az esetben viseli a büntetőjogi következményeket, ha a parancs jogellenessége mindenki számára nyilvánvaló;

- *A személyes tudomás elmélete*, amely szerint a parancsra elkövetett bűncselekményért csak akkor felelős az alárendelt, ha maga, saját személyében is tudott a parancs bűnös voltáról.³⁷⁹

Hasonló szintézisre vállalkozik Blaskó Béla is, aki a fentiekkel némileg összhangban úgy látja, a parancsra elkövetett felelősség értelmezésével kapcsolatban a parancs kiadójának kizárólagos felelősségét előtérbe helyező és az alárendelt feltétlen engedelmisségét megkövetelő alárendelt feltétlen köteletségének elve, és ellenkezőleg, a parancs jogszerűsége alárendelt általi mérlegelését megkívánó, ún. mérsékelt engedelmisség elve jöhet számításba.³⁸⁰ Az előbbi megközelítés szerint az alárendelt minden, az előjárója (parancsnoka) által parancsban kiadott utasítást, annak jogszerűségének vizsgálatára tekintet nélkül köteles végrehajtani. Ebben az esetben az alárendeltet büntetőjogi felelősség nem terheli, azt a parancsot kiadónak kell viselnie. Az utóbbi elv a parancs címzettjét már nem mentesíti előzetesen a teljes felelősség alól, előírja az alárendelt számára, hogy a nyilvánvalóan büntető törvénybe ütköző parancs végrehajtása esetén a saját felelőssége is megállapítható lesz. A magunk részéről a fenti elméleti alapvetéseken keresztül az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy a hatályos nemzetközi és magyar szabályozásra is figyelemmel számba vegyük azokat a körülményeket, amelyek a parancsra végrehajtott cselekmények felelősségének megállapításához vezetnek.

A parancssal kapcsolatban fentebb tárgyalt követelményekkel összefüggésben megállapítható, hogy a parancs iránti engedelmisség elsősorban nem büntetőjogi, hanem általános katonapolitikai elv. A parancs azon túl, hogy a Hadtudományi Lexikon megállapítása szerint az előjáró szolgálati akaratának legfőbb kifejezési módja és eszköze,³⁸¹ egy ún. „munkanyelv”, amelynek legfontosabb szerepe nem az, hogy az alárendelt korlátlan alkalmazását biztosítsa, hanem az, hogy a katonai – és ezáltal az állami – vezetés a katonai szakmai feladatokat a leghatékonyabban végrehajtsa. Ennél fogva a parancs iránti feltétlen engedelmisség kizárólag szakmai szempontból indokolt – és ezért jogszerű – parancsra terjed ki, és nem védi azokat az utasításokat, amelyeket a fentebb már taglalt tilalmak ellenére adtak ki. Az természetesen más kérdés, hogy az

³⁷⁹ Herczeg István: Parancsra tette? Gondolat. Budapest, 1969. 10-11. o.

³⁸⁰ Blaskó Béla: Magyar büntetőjog Általános rész. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2003. 240. o.

³⁸¹ Hadtudományi Lexikon M-Zs. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995. 1057. o.

alárendelt számára minden esetben felismerhető-e a parancs jogszerűsége. Ha a jogszerűtlenség az alárendelt számára felismerhető – pl. a parancs a katona magáncélú igénybevitelére irányul –, úgy a parancs iránti engedelmesség kérdése nem merül fel, a katona ex lege nem köteles az utasításnak – más néven illegitim parancsnak – engedelmeskedni.

A parancs iránti engedelmesség esetében Samuel P. Huntigton úgy érvel, hogy amikor a katona törvényes parancsot kap meghatalmazott felettesétől, nem vitatkozik, nem habozik, nem szegezi szembe azzal saját véleményét – haladéktalanul engedelmeskedik. A katona tehát nem az általa megvalósított politika, hanem annak alapján ítéltetik meg, mennyire habozás nélkül és hatékonyan hajtja végre a parancsot. Célja az engedelmesség eszközének tökéletesítése; az hogy mire használják fel ezt az eszközt, meghaladja felelősségét.³⁸² Huntigton ugyanakkor jogosan teszi fel a kérdést, hogy van-e az engedelmességnek korlátja. Szerinte ez a kérdés két, egymástól különálló összefüggésben merül fel. Az első a katonai engedelmesség és a professzionális felkészültség viszonyára, vagyis a tiszt erkölcsi és intellektuális erényeire vonatkozik. A második – esetünkben érdekesebb tényező – pedig a katonai engedelmesség és a törvényesség közötti konfliktust emeli ki. Katonaként engedelmességgel tartozik, emberként viszont köteles megtagadni az engedelmességet. A legszélsőségesebb eseteket kivéve ésszerűen az várható, hogy ragaszkodni fog a hivatási etikához és engedelmeskedni fog.³⁸³ Ez az állítás nem mellékesen a magyar szabályozásban sem vet fel alkotmányos kételyeket. Az Alkotmánybíróság több határozatában kifejezésre juttatta azt az álláspontját, hogy a fegyveres szervek megfelelő működése aligha valósítható meg annak megakadályozására irányuló jogi szabályozás nélkül, hogy a fegyveres szervek tagjai aláassák vagy bomlasszák a testület fegyelmét. Ezért a szolgálati rend megtartásához fűződő érdek a fegyveres szerv sajátos függelmi viszonyai között indokoltta tehet csak az e szerveknél érvényesülő tilalmakat. Ebből következően elvileg és általánosságban nem merül fel alkotmányossági aggály az olyan törvénnyel szemben, amely a parancs vagy az intézkedés végrehajtását gátló, lassító vagy lehetetlenné tevő bírálatnak, vagy vélemény kifejezésre juttatásának, illetőleg a szolgálati rendet és fegyelmet sértő nyilatkozat tételének bizonyos határokat szab.³⁸⁴ Ennek tükrében, egyetértve Kádár Pállal, úgy véljük, hogy a jogalkotó a parancs primátusát biztosítja a belső szabályozók között, a büntetőjogi védelem ténye egyértelműen bizonyítja, hogy a katonai vezetés legfontosabb és ennek megfelelően a legnagyobb mértékű védettséget élvező eszköze a parancs.³⁸⁵

³⁸² Samuel Huntigton: *A katona és az Állam. A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája*. Zrínyi Kiadó – Atlanti Kiadó. Budapest, 1994. 76. o.

³⁸³ Samuel Huntigton: *A katona és az Állam. A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája*. Zrínyi Kiadó – Atlanti Kiadó. Budapest, 1994. 79-80. o.

³⁸⁴ 8/2004. (III. 25.) AB határozat

³⁸⁵ Kádár Pál: *Gondolatok a Magyar Honvédség belső szabályozóinak rendszeréről*. Forrás: http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsesegi_szemle/gondolatok_a_magyar_honvedseg_belso (letöltés ideje 2008. 05. 22.)

A parancs azonban, mint láthattuk, nem korlátlanul érvényesíthető norma. Nem lehet kötelező ereje az olyan utasításnak, amely nem az előjáró szolgálati akaratának teljesítésére irányul, avagy parancsadási tilalomba ütközik. Ez az illegitim parancs, amelynek joghatása annak jogszerűtlenségéhez igazodik. Tekintettel arra, hogy az illegitim parancs kiadására az előjáró nem jogosult, ezért annak nem teljesítése nem vonhat maga után büntetőjogi felelősséget. Az illegitim parancs nem teljesítése éppen az annak kiadásához kötődő felhatalmazás hiánya miatt nem jelenti a parancs megtagadását. Parancsot megtagadni ugyanis érdemben kizárólag abban az esetben lehet, ha a parancs kiadása egyébként jogszerűen történik. Ennek értelmében álláspontunk szerint a parancs megtagadása kizárólag a legitim parancs elmulasztása (nem teljesítése) esetén értelmezhető, azaz – ha más büntethetőségi akadály nem merül fel – büntetőjogi következményt von maga után.

A parancs iránti engedelmisség fenti vonalvezetése alapján állítjuk, hogy a parancsmegtagadás analógiájára, a parancs teljesítése is csak jogszerű – törvényes személy (előjáró) által, törvényes módon (írásban vagy szóban konkrét szolgálati feladat végrehajtására vonatkozóan) kiadott – utasítás esetében lehetséges.

A parancs iránti engedelmisség sajátos vitájáról olvashatunk L. Paul Bremer közelmúltban megjelent könyvében, amelyben – az egyébként G. W. Bush amerikai elnök teljhatalmú megbízottjaként Irakban dolgozó – szerző azon az állásponton van, hogy az Irakban állomásozó nemzetközi erőkhöz tartozó lengyel hadosztály parancsnoka (Tyszkiewicz vezérőrnagy) parancs iránti engedetlenséget követett el akkor, amikor írásban megtagadta az amerikai előjáró által Kerbala városába való erőszakos behatolásra és rendteremtésre vonatkozó parancsot.³⁸⁶ Az érintett lengyel tábornok ugyanakkor több okból kifolyólag is helyesen járt el, mivel egyfelől ő és az általa irányított katonai erő semmilyen katonai szolgálati alárendeltségbe sem tartozott, másfelől nemzetközi katonai kiküldetés esetén egy adott ország katonái elsősorban saját államuk (házánkban az Országgyűlés) által felhatalmazott mértékben vehetnek részt katonai műveletekben, és csak annak keretében utasíthatók. Végül, az említett akcióra vonatkozóan a felsőbb vezetés nem biztosította a szükséges és elégséges feltételeket. Ez esetben tehát a hivatási etika is az egyébként az érintett személy számára is felismerhető módon a parancs illegitimitását jelentette, így ahhoz teljesítési kötelezettség nem tartozhatott.

A parancs mögötti bűnfelelősség központi kérdése, hogy egyfelől az alárendelt mennyiben mentesíti a kapott parancs az általa elkövetett bűncselekményért viselendő következmény alól, másfelől az alárendeltnek mikor, milyen körülmények között kell tisztában lennie a parancs bűnös jellegével.

A bűncselekményre utasító parancs problematikáját a magyar jogirodalomban tudományos igényességgel először vizsgáló Schulteisz Emil szerint a katonának nem lehet kötelessége az előjáró parancsának véleményezése, mivel az a katonai fegyelem teljes felbomlásához vezetne. Ennélfogva a katonának csak akkor nem kötelessége a

³⁸⁶ L. Paul Bremer: *My Year in Iraq. The Struggle to Build a Future of Hope*. Simon & Schuster. New York, 2006.

parancsnak eleget tenni, ha az előtte „világos” és „nyilvánvaló” módon bűncselekmény véghezvitelét követeli.³⁸⁷ Hasonló véleményen van Jilly László is, aki úgy látja, hogy az alárendeltnek a kapott parancsot feltétlenül teljesítenie kell, és e kötelezettség mentesíti a túlzott büntetőjogi felelősség alól is, kivéve természetesen azt az esetet, amikor minden okoskodás nélkül nyilvánvaló, hogy az előjáró büntetendő cselekményre adott parancsot.³⁸⁸

Jacsó János szerint a helyes álláspont az, hogy a parancsot végrehajtó és ennek folytán bűncselekményt megvalósító személy csak akkor büntethető, ha már a parancs vételekor, vagy ez után, de legkésőbb a teljesítés megkezdésekor világosan ismeretében volt annak, hogy a végrehajtással bűncselekményt valósít meg. Ilyenkor már tudatilag is felfogja, hogy bűncselekményt követ el és a parancs végrehajtásakor a szándéka annak megvalósítására irányul.³⁸⁹ Ezen az állásponton van Heller Erik is, aki fejtegetéseiben azt is írja, hogy a katona a bűncselekmény elkövetésére irányuló parancs végrehajtására nem kötelezhető.³⁹⁰

Kádár Miklós és Kálmán György a parancsra elkövetett bűncselekmény esetében a cselekmény társadalomra veszélyességét kérdőjelezi meg. Szerintük, amennyiben az előjáró parancsa olyan cselekményre irányul, amelynek tevésére ő jogosult utasítást adni, azt az előírt formában teszi, és a cselekmény objektíve nem veszélyes a társadalomra, akkor a parancsot végrehajtó szempontjából sem veszélyes a társadalomra az a cselekmény, amelyet ő végrehajtott.³⁹¹ Ennek értelmében, ha a parancs kiadója és kiadási módja a katonai rendnek megfelelő, akkor a katonának – feltétlen engedelmisségi kötelezettsége miatt – nincs jogalapja annak végrehajtását megtagadni.

A feltétlen engedelmisségre van tekintettel Békés Imre is, aki e kötelezettséget az elvárhatóság hiányával magyarázza.³⁹² A katonától nehezen várható el a parancs megtagadása és annak büntetőjogi következményének vállalása. Ez konfliktust okoz abban az esetben, ha a katona beosztottként kerül abba a döntési kényszerbe, hogy a parancsot megtagadva hadbíróság elé álljon-e, avagy a parancsot teljesítve kövessen el olyan cselekményt, amelyért esetleg más címen (nem parancs iránti engedetlenségért) vonják büntetőjogi felelősségre. Bár Békés Imre is azon az állásponton van, hogy az elvárhatóság hiányára nem lehet hivatkozni, ha a katona tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el, mégis – igaz csak vázlatosan – foglalkozik azzal a kérdéssel,

³⁸⁷ Schultheisz Emil: A bűncselekmény elkövetésére irányuló katonai parancs. In: Heller Erik, Moór Gyula, Rácz György (szerk.): Büntetőjogi Tanulmányok Angyal Pál születése 60-ik és jogtanári működése 35-ik évfordulójának emlékére. Pallas. Budapest, 1933. 200-201. o.

³⁸⁸ Jilly László: Az új magyar katonai büntetőtörvénykönyv. Pécs, 1933. 43. o.

³⁸⁹ Jacsó János: Szolgálati parancs teljesítése által megvalósított bűntettek. Belügyi Szemle 1963/6. szám. 38. o.

³⁹⁰ Heller Erik: A magyar katonai büntetőjog általános tanai. Szeged, 1937. 154. o.

³⁹¹ Kádár Miklós – Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. KJK Könyvkiadó. Budapest, 1966. 341. o.

³⁹² Békés Imre: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In: Földvári József (szerk.) Magyar Büntetőjog. Általános rész. BM Könyvkiadó. Budapest, 1980. 184. o.

hogy e tudomás ellenére van-e lehetősége a katonának nem teljesíteni az előjárótól kapott parancsot.

Az elvárhatóság hiányát másként fogalmazza meg Gellér Balázs. Ő az előjáró parancsa mint büntethetőséget kizáró ok mellett felveti a kényszer és a fenyegetés párhuzamos értelmezését is.³⁹³ Amennyiben ugyanis a parancsot végrehajtó katona tudott arról, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el, úgy vele szemben az előjáró parancsa mint büntethetőséget kizáró ok nem alkalmazható. Ez az állítás azonban visszafordítható, ha a katona azért hajtotta végre a „bűnös” parancsot, mert hadbíróság vagy agyonlövés fenyegetése vagy egyéb kényszer hatása alatt volt.

Nagy Ferenc szerint az előjáró parancsa valójában kettős természetű: a katona személyére nézve a jogellenességet, a cselekmény külső kihatását tekintve viszont bűnösséget kizáró ok.³⁹⁴ A katona saját személyére nézve a parancs végrehajtásával jogszerűen cselekszik, de cselekménye kifelé jogellenes, amelynek oka a parancs kiadásából ered. E külső jogellenes hatás miatt az előjáró parancsa inkább a bűnösséget zárja ki.

Földvári József azt állítja, hogy a törvényhozó az előjáró parancsát mint a jogi tévedés egyik esetét szabályozza, ugyanakkor álláspontja szerint ezt a kérdést megnyugtató módon csak a végszükség szabályainak figyelembe vételével lehet eldönteni: annyit elvárhatunk az alárendelttől, hogy a parancs teljesítésével megvalósított bűncselekményükkel ne okozzon még akkora sérelmet se, mint amilyen sérelem őt érne a parancs megtagadása esetében.³⁹⁵

A tévedést látja Sinku Pál a parancsra elkövetett bűncselekmény mögött, aki azon a véleményen van, hogy nem büntethető az a katona, aki parancsra a cselekményt abban a téves feltevésben követi el, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre a feltevésre a konkrét esetben alapos oka volt, továbbá olyan tény miatt sem, amelyről a parancs végrehajtásakor nem tudott.³⁹⁶ Ezen a véleményen van Blaskó Béla is, aki úgy ítéli meg, hogy a katona bármilyen tévedése büntetlenséget biztosít számára, és nem tehető vizsgálat tárgyává, hogy a katona felismerhette-e a parancs jogellenes voltát.³⁹⁷

A fenti elméletekkel részben egyet értve, de részben azokat vitatva Herczeg István úgy látja, hogy a felsőbb parancsra önmagában nincs semmiféle jogi jelentősége, kivéve azt az esetet, ha a parancs nem teljesítése azért nem várható el a katonától, mert a mögötte megbúvó fenyegetés az adott körülmények között más választási lehetőséget nem hagyott, mint a bűncselekmény elkövetését.³⁹⁸ Hasonló aggályokat fogalmaz meg Balogh Ágnes és Kőhalmi László. A szerzőpáros egyenesen jogállami aggályokat vet fel arra vonatkozóan, hogy az alárendeltnek nincs lehetősége hatékonyan ellenállni

³⁹³ Gellér Balázs: A legfőbb bírói fórum három végzésének margójára. *Fundamentum*. 2000/1. szám 111. o.

³⁹⁴ Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó. Budapest, 2004. 205. o.

³⁹⁵ Földvári József: Magyar Büntetőjog. Általános rész. Osiris. Budapest, 2003. 164. o.

³⁹⁶ Busch Béla (szerk.): Büntetőjog. Általános rész. Hvgorac. Budapest, 2006. 394. o.

³⁹⁷ Blaskó Béla: Magyar büntetőjog Általános rész. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2003. 243. o.

³⁹⁸ Herczeg István: Parancsra tette? Gondolat. Budapest, 1969. 225. o.

a jogszabálysértő parancs teljesítésének. A hatályos magyar jog szerinti biztosítékok, mint a parancs jogellenességére való figyelmeztetés vagy a jogszerűtlen parancs előljáró általi írásba foglaltatása ugyanis sok esetben nem várható el az alárendelttől.³⁹⁹

Az előjáró parancsa mint büntethetőséget kizáró ok a nemzetközi büntetőjogi történetben a legnagyobb figyelmet és publicitást a II. világháborúban aktívan közreműködő, háborús bűnökkel vádolt náci vezetők perében, az ún. Nürnbergi Perben kapta. A parancsra elkövetett bűncselekmények jogi felelősségének megítélése e pert követően Telford Taylor állítása szerint egyfajta erkölcsi és jogi kinyilvánításként, jogi precedenssel nemzetközi jogi erőként jelentek meg.⁴⁰⁰ A nemzetközi büntetőjog történetébe Nürnbergi Elvekként⁴⁰¹ bevonult megállapítások egyike szerint nem mentesül a nemzetközi jog alapján fennálló büntetőjogi felelősség alól az, aki a kormány vagy felettese utasítását követve emberiség elleni bűncselekményt valósított meg, feltéve, hogy volt morális választási lehetősége.

A parancsra megvalósított bűnfelelősség kérdése szépirodalmi írókat is foglalkoztatott. Közülük kétségtávol a legismertebb Robert Merle *Mesterségem a halál* című regénye, amelyben – a művet magyar nyelvre fordító Gera György elemzése szerint – az auschwitzi haláltábor parancsnokát szörnyű tettében nem fűti se gyűlölet, se szeretet, s élete utolsó pillanatáig sem jut el az önvizsgálatig, önmaga elítéléséig, a szükségszerűség felismeréséig; ha előlről kezdhethetné – mint ahogy szerte a földön nem egy társa türelmetlenül várja, mikor kezdhethetné előlről –, bizonyára ugyanezt az utat járná végig, hűvös fővel, fegyelmezetten ölné, s ugyanígy nem értené, mit vetnek szemére, miért ültetik a vádlottak padjára, hisz ő csak engedelmesskedett, azt tette, amit felettesei parancsoltak.⁴⁰² E gondolatmenet igazolására álljon itt egy dialógus az említett kötetből, amely a táborparancsnok és egy amerikai „kövér, rózsaszín bőrű, porcelánszemű és ősz hajú” ezredes között játszódik le:

„- Még most is meg van róla győződve, hogy ki kellett irtani a zsidókat?

- Nem, most már nem.

- Miért nem?

- Mert Himmler öngyilkos lett.

Megütődve bámult rám.

- Ez azt bizonyítja – folytattam –, hogy nem volt jó parancsnok. És ha nem volt jó parancsnok, nyilván akkor sem mondott igazat, amikor kijelentette, hogy a zsidókat ki kell irtani.

- Tehát – kérdezte az amerikai –, ha parancsot kapnék, ugyanígy cselekednék.

³⁹⁹ Balogh Ágnes – Kőhalmi László: *Büntetőjog II. Általános rész.* Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007. 311. o.

⁴⁰⁰ Telford Taylor „The Anatomy of the Nuremberg Trials: A Personal Memoir” címmel New Yorkban a Knopf Kiadó gondozásában megjelent könyvről lásd bővebben Deák István: *A nürnbergi perek anatómiája.* Forrás: <http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b1001/94-01-02Deak.html> (letöltés ideje: 2008. 05. 22.)

⁴⁰¹ Edward J. O'Brien: *The Nuremberg Principles, Command Responsibility and the Defense of Captain Rockwood.* In: *Military Law Review.* Vol. 149. 1995. 275.

⁴⁰² Gera György: *Robert Merle.* In: *Robert Merle: Masterségem a halál.* A Világirodalom Remekai. Európa Könyvkiadó. Ötödik kiadás. Budapest, 1978. 276. o.

Hosszasan rám nézett, rózsaszín arca kivörösödött.

- A lelkiismerete ellen cselekedne! – kiáltotta felháborodottan.

Vigyázzba vágtam magam, magam elé meredtem, és azt mondtam:

- Bocsásson meg, de azt hiszem, két malomba örölkünk. Minek gyötörtem volna magam gondolkodással?

Egyetlen kötelességem: engedelmeskedni a parancsoknak.”

Ahogy az látható az előjáró parancsa mint büntethetőséget kizáró ok elméleti megközelítése meglehetősen heterogén. Ennek ellenére a hatályos magyar szabályozás pusztán a tévedést fogalmazza meg abban a rendelkezésben, amely szerint „nem büntethető a katona a parancsra végrehajtott cselekményért, kivéve ha tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el.”⁴⁰³ Ezt erősíti a vonatkozó bírói gyakorlat is, azzal, hogy ki mondja „a katona csak a nyilvánvalóan bűncselekmény végrehajtására irányuló parancs teljesítését tagadhatja meg. Amennyiben a katona a parancs jogellenességét a tartalmából és a kiadása körülményeiből azonnal és félreérthetetlenül nem ismeri fel, annak a teljesítésével elkövetett bűncselekmény miatt – büntethetőséget kizáró ok miatt – nem büntethető.”⁴⁰⁴ Ahogy azt Wiener A. Imre az érvényben lévő rendelkezéssel kapcsolatban összegzi, a parancsra végrehajtott cselekmény miatti felelősséget szubjektív alapon zárja ki, mert a parancs végrehajtójának a tudatát kell vizsgálni.⁴⁰⁵

Álláspontunk szerint azonban az előjáró parancsa mint büntethetőséget kizáró ok nemcsak a tévedést, sőt, alapvetően nem is a tévedést veti fel. A parancs esetében ugyanis a parancsot végrehajtó felismerési vagy tudati képességén túl az elvárhatóság hiányát is vizsgálni kell. Ha a katona nem tudott arról, hogy a jogszerűen kiadott parancs végrehajtása bűncselekményt valósít meg, úgy valóban tévedésben volt, cselekményét bűnös szándék nem – Békés Imrével egyet értve még gondatlanság szintjén sem – jellemezheti.⁴⁰⁶ Emellett azonban gondolni kell arra, hogy a katonának a kapott parancs kikerülésére általában nincs lehetősége. A parancs mögött mindig jelen van a nem teljesítéséhez kapcsolódó hátrány ódiума. Ez még akkor is jellemző, ha a parancsot kiadó egyébként a parancs elmulasztása miatt külön következményt nem helyez kilátásba. Súlyosabb a helyzet, ha az előjáró a parancs esetleges nem teljesítésére, a katona személyére vonatkozóan súlyos hátrányt helyez kilátásba, avagy a parancs teljesítését fizikailag kikényszeríti. Ez a katonai hierarchiában meglévő hatalmi függőség

⁴⁰³ Btk. 123. § (1) bek.

⁴⁰⁴ BH1998. 210.

⁴⁰⁵ Wiener A. Imre: Büntetendőség – büntethetőség (Felelősségtan). In: Wiener A. Imre (szerk.): Büntetendőség, büntethetőség. Büntetőjogi Tanulmányok. KJK Kerszöv. Budapest, 2000. 218. o.

⁴⁰⁶ Békés azon az állásponton van, hogy a parancsra elkövetett bűncselekmény miatt a katona csak akkor büntethető, ha jogismerettel rendelkezik, azaz tudja, hogy a parancs megvalósítása bűncselekmény. Ennélfogva a katona nem büntethető azokért a cselekményekért, amelyek esetében nem tudta, vagy akár csak tudnia kellett volna, hogy cselekménye bűncselekmény. Vö. Békés Imre: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In: Földvári József (szerk.) Magyar Büntetőjog. Általános rész. BM Könyvkiadó. Budapest, 1980. 185. o.

miatt lehet életszerű. Mindezekre tekintettel álláspontunk szerint az előjáró parancsa mint büntethetőséget kizáró ok akkor teljes, ha az egyaránt tekintettel van a tévedésre (*nem büntethető a katona a parancsra végrehajtott cselekményért, kivéve ha tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el...*) és a parancs mögötti fenyegetésre (*...és nem állt olyan kényszer vagy fenyegetés hatása alatt, amely miatt képtelen lett volna az akaratának megfelelő magatartásra*).

A parancs tehát a katona felelősségét alapvetően azért zárhatja ki, mert a parancsot végrehajtó tudata a parancs végrehajtásakor nem a jogellenes parancs vélelmén alapul, hanem azon, hogy az utasítás végrehajtásával szolgálati feladatot hajt végre, és amennyiben ezt elmulasztja, vét a katonai rend ellen. E mentesség alól azonban a katona kizárandó, ha a parancs végrehajtásának eredményét, annak bűncselekményre irányuló voltát a parancs teljesítését megelőzően vagy az alatt felismeri, és – a katonai parancs nem teljesítése mögött minden esetben meglévő törvényi fenyegetettségen (parancs iránti engedetlenségen) túl – nem áll olyan fenyegetés hatása alatt, amely miatt képtelen a parancs ellenkező magatartás tanúsítására.

6.4.2. A katonai büntethetőség elévülése

A második világháborút követően mint sajátos büntethetőséget megszüntető ok jelentkezett az a szabály, amely szerint a katona elkövető büntetőjogi felelősségre vonására már nincs szükség abban az esetben, ha a katonai szolgálati viszonya megszűnése óta egy év eltelt.

A katonai büntethetőséget megszüntető okot elsőként a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény 105. § határozta meg, kimondva, hogy „*nem büntethető katonai bűntett miatt az elkövető, ha a bűntett törvényi büntetése egy évi szabadságvesztést meghaladja, és a tettes szolgálati viszonyának megszűnése óta egy év már eltelt.*” Ez a szabály később, a hatályos Büntető Törvénykönyv kihirdetésével akként módosult, hogy az elkövető a szolgálati viszony fenti megszűnése esetén csak katonai vétség miatt nem büntethető. A büntetési tétel tehát a vétség fogalmi ismérveikhez tartozó mértékben módosult. A hatályos szabályozás szerint „a 73 § (2) bekezdésének esetét kivéve nem büntethető katonai vétség miatt az elkövető, ha a tettes szolgálati viszonyának megszűnése óta egy év eltelt.”⁴⁰⁷ Az idézett törvényhelyen megfogalmazott kivétel a próbára bocsátásra vonatkozik. Ahogy arra egy bírósági határozat⁴⁰⁸ is rámutat: amennyiben az elkövető korábban próbára bocsátás ideje alatt követte el a katonai vétséget, akkor nem mentesül a felelősségre vonás alól, vele szemben a próbára bocsátást meg kell szüntetni, és halmazati büntetés kiszabása válik szükségessé.

A katonai büntethetőséget megszüntető ok törvényi bevezetésének az volt az indoka, hogy a katona szolgálati viszonyának megszüntetését követő egy év elteltével kisebb súlyú bűncselekménye (vétsége) már nincs különösebb hatással a katonai életvi-

⁴⁰⁷ Btk. 124. §

⁴⁰⁸ BH 1993. 77.

szonyokra.⁴⁰⁹ Minthogy a katonai bűncselekmények elbírálásánál az eljárás gyors lefolytatásának van jelentősége, az elkövető utólagos, már civilként való megbüntetéséhez – figyelemmel a megvalósított deliktum, a katonai vétség okozta sérelemre – már nem fűződik különösebb társadalmi érdek. Korda György ezt még kiegészíti azzal, hogy a katonai vétség elbírálása az elkövető szolgálati viszonya alatt fegyelmi eljárásban történt volna, így annak büntetőeljárásban való utólagos elbírálása külön hátrányt eredményezne.⁴¹⁰ Mindezekre figyelemmel megállapíthatjuk, hogy az elkövető katonai vagy rendvédelmi szolgálati viszonyának megszűnése sajátos elévülési szabályt jelent, amely esetében az általános törvényi feltételekhez⁴¹¹ képest rövidebb határidő, mindössze egy év is elegendő ahhoz, hogy a korábban megvalósult bűncselekmény felelősségének megállapítása ne történjen meg. Ezzel pedig az Alkotmánybíróság szerint a jogalkotó nem idéz elő diszkriminációt a katona és a civil elkövetők között, mert a katonák – mint büntetőjogilag homogén csoport – tekintetében szabadon állapíthat meg a kisebb súlyú katonai jogsértésekre büntethetőséget megszüntető okot.⁴¹²

A katonai bűnfelelősség elévülésével számol az önálló katonai Büntető Törvénykönyv általános részének fentebb említett tervezete is, amely erre vonatkozóan három lehetőséget is tartalmaz. Két esetben a hatályos szabályozás egy-egy szövegezésszerűen eltérő, de tartalmilag hasonló megvalósulása köszön vissza, amelyek mindegyike a szolgálati viszonyhoz kötődő sajátos elévülési szabályt tartalmazza. Állítjuk, hogy a szolgálati idő megszűnéséhez kapcsolódó büntethetőséget megszüntető ok azonban csak a sorkatonai szolgálatot ellátók esetében jelent az Alkotmánybíróság által fentebb idézett sajátos privilégiumot. A hivatásos állományú katonákra tekintettel ez a megszüntető ok azért nem lehet indokolt, mert a katona ebben az esetben életpályaként választotta hivatását, amely választás miatt nem mentesülhet a katonai rendet akár csekély mértékben támadó deliktum felelőssége alól sem. Erre van tekintettel a tervezet harmadik változata, amely szerint *„Az elkövető büntethetősége megszűnik, ha a katonai vétséggel összefüggésben vele szemben a szolgálati viszonyt szabályozó törvény szerinti, szolgálati viszonyt érintő fegyelmi fenyítést szabtak ki.”* A magunk részéről ezzel a szövegrésszel értünk egyet, mivel a terhelt csak abban az esetben mentesül a büntetőeljárás hatálya alól, ha a legsúlyosabb fegyelmi büntetésben részesült, és a szolgálati viszonya ennélfogva szűnt meg. Minden más esetben, a katonai rend és fegyelem folyamatos fenntartása érdekében célszerű a büntethetőséget fenntartani még akkor is, ha a katona szolgálati viszonya már megszűnt.

⁴⁰⁹ Habony János: Büntető jogszabályok kézikönyve. Tisztek Könyvtára. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1980. 73. o.

⁴¹⁰ Korda György: A katonai és a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1988. 22. o.

⁴¹¹ Btk. 33. § (1) bek b) pontja

⁴¹² 742/B/2002. AB határozat

6.5. A katonai büntető szankciók

A katonai rend védelme és a katonai életviszonyokra vonatkozó sajátosságok megkövetelik, hogy a katonai bűncselekményekre ne csak az általános – mindenkire vonatkozó – szankciórendszer vonatkozzon, hanem e körben is érvényesüljenek speciális szabályok. Erre tekintettel először azt célszerű megvizsgálni, hogy a katonai büntető szankciók ugyanazt a szerepet töltik-e be a katonai társadalomban, mint az általános büntetőjogban meglévő büntetések és intézkedések. Az alábbiakban a szankciók említésekor elsősorban a büntetéseket értjük, az intézkedésekkel részletesebben nem foglalkozunk.

6.5.1. *A katonai büntetések funkciója*

Földvári József a büntetés funkciójával kapcsolatban három célkitűzést vázol fel, a megtorlást, illetve a speciál- és a generálpreveniciót.⁴¹³ Földvári ugyanakkor ezeket az elméleteket már nem szűkíti le a katonai élethelyzetekben elkövetett deliktumokra, így a végső konklúziót is csak általános értelemben, a generálprevenicióban, azaz a társadalom védelmében látja.

Az általános és a katonai büntetőjogi rendszer közötti jelentős eltérés hiányát taglalja egy, az ötvenes években készült katonai büntetőjogi tankönyv is, amelyben az olvasható, hogy az eltérés hiányának az oka az, hogy az azonos gazdasági és társadalmi alapok azonos büntetési célokat fogalmaznak meg.⁴¹⁴ A büntetés generálpreventív funkcióját hangsúlyozza Habony János is, aki a hatékony szankciórendszerben látja a katonai bűnözés visszaszorítását, megelőzését.⁴¹⁵ Lényegében ugyanezt állítja Hildebrand Róbert is, amikor arra utalt, hogy a bűncselekmények megelőzésének leghatékonyabb módja, ha a potenciális elkövetőben tudatosul a büntetés elkerülhetetlenségének a ténye.⁴¹⁶

A magunk részéről a katonai szankciók céljának generálpreventív általánosításával nem értünk egyet. Charles E. Lance szerint a büntetés alapfilozófiai – a megtorlás, az elrettentés, a társadalom védelme, a bűnmegelőzés, a jogtiszteletre kötelezés és a rehabilitáció – közül a katonai büntetés legfontosabb funkciója a rehabilitáció, a katonai elkövető visszavezetése a katonai társadalomba.⁴¹⁷ A katonai büntetések szerepe tehát nem a megtorlás, hanem annak a biztosítása, hogy az elkövető megmaradjon szolgálatában, és a jövőben ne kövessen el katonai rendre veszélyes cselekményt. Ezt Gábor

⁴¹³ Földvári József: A büntetés tana. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1970. 44. o.

⁴¹⁴ Kovács Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958. 70. o.

⁴¹⁵ Habony János: Bűncselekmények megelőzése (Katonai bűncselekmények és a fegyelem). Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983. 134. o.

⁴¹⁶ Hildebrand Róbert: Az ítélkezési joggyakorlat alakulása a változó büntető jogszabályok tükrében. Új Honvédségi Szemle. Különszám, 2000. 81. o.

⁴¹⁷ Charles E. Lance: A criminal punitive discharge – an effective punishment. Military Law Review. Vol. 79. 1978. 14. o.

Gyula még a XX. század elején úgy fogalmazta meg, hogy a katonai büntetőhatalom célja az elítélt további bűnelkövetésének megakadályozásán (negatívumon) túl az a pozitívum, hogy a katonának katonai kötelezettségét teljesítenie kell.⁴¹⁸ Emellett kiemelt a jelentősége a katonai fegyelem fenntartásának is, amelynek – ahogy Kevin S. Donohue írja – része az engedelmesség, az önuralom és a stressz tűrése.⁴¹⁹ Ezek pedig olyan értékek, amelyek a rehabilitációval a katonában újra megerősíthetők, és a büntetés üzenete mellett a katonai rend fenntartását jelenthetik.

6.5.2. A büntetések katonai sajátosságai

A katonai büntetőjog specialitásának lényege, hogy a katonai rendet sértő bűncselekményeket sajátos szankciókkal kell büntetni. A katonai büntetések már a katonai büntetőjog történetének hajnalán megjelentek. Bár az antik világban az általános büntetésként alkalmazott halálbüntetés a katonák esetében is generális volt, már a római jogban is találunk olyan sajátos szankciónkat, amelyek kizárólag a katonákra vonatkoztak. Ilyen volt az ún. tizedelés (decimatio), amely azt jelentette, hogy gyávaság vagy más kollektív bűn miatt a katonai alakulat minden tizedik emberét kivégezték.⁴²⁰ Szintén sajátos katonai büntetésként tekintettek a vite caedi-re, amely az őrhelyét elhagyó katona megbotozását jelentette.⁴²¹ A magyar katonai büntető-jogtörténetben egészen a XX. századig a hagyományos szankciók, a halálbüntetés, a megvesszőzés, avagy a szabadságvesztés uralkodtak. Ebben változást az 1930-ban kihirdetett katonai büntető-törvénykönyv⁴²² hozott, amely olyan sajátos büntetéseket határozott meg, mint a lefokozás (rangvesztés) avagy a hivatalvesztés. Mindemellett sajátos szabályok vonatkoztak az általános büntetések (halálbüntetés vagy szabadságvesztés) katonai elítélre vonatkozó végrehajtásával összefüggésben is.

A katonai büntető szankciók megítélése napjainkban is hasonló. Egyfelől a katonákra az általános büntetőjogi szankciók is vonatkoznak, másfelől mind a hazai, mind a nemzetközi jogirodalomban találunk olyan büntetéseket, amelyek csak a katonai bűncselekményeknél alkalmazhatók. Az alábbiakban a büntetés-végrehajtásra vonatkozó szabályok mellőzésével e két csoporttal foglalkozunk.

⁴¹⁸ Gábor Gyula: A katonai börtönrendszer különös tekintettel a M.Kir. honvédiságszolgálatra. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904. 7. o.

⁴¹⁹ The Anatomy of Discipline. School of Advanced Military Studies. Fort Leavenworth, Kansas, 1993. 10. o.

⁴²⁰ Sara Elise Phang: Roman Military Service: Ideologies of Discipline in the Late Republic and Early Principate. Cambridge University Press. 2008. 1. o.

⁴²¹ Pecz Vilmos (szerk.) Ókori Lexikon. Forrás:

<http://mek.oszk.hu/03400/03410/html/9086.html> (letöltés ideje: 2008. 05. 22.)

⁴²² A katonai büntetőtörvénykönyvről szóló 1930. évi II. törvénycikk (Kbt.)

6.5.2.1. Az általános büntetőszankciók alkalmazása katonai bűncselekményekre

A katonákra megállapítható általános szankciók esetében azokra a büntetésekre és intézkedésekre kell gondolni, amelyek az általános büntetőjogi szabályok szerint a katonai bűnelkövetőkre is kiszabhatók. Az általános büntetések katonai szolgálat fenntartása melletti alkalmazása azonban nem korlátlan. A magyar büntetőjogban ilyen korlátokat látunk a határozott idejű szabadságvesztés végrehajtására, valamint a közérdekű munkavégzés kizárására vonatkozóan.

A szabadságvesztés mint főbüntetés a katonai büntetéskultúrában a legtöbb országban elfogadott, és alkalmazott főbüntetési nem. A magyar katonai büntetőjog-történetben illet először a II. Rákóczi Ferenc fejedelmi uralkodása alatt kihirdetett és elfogadott Hadi Törvényekben olvashatunk: „*Az hadban magát senki ellenség módgyára ne visse helye s úgy ne besszéljen, ne mulatozzon, mert elsőben meg tömlöczöztetvén, keményen meg büntetik.*”⁴²³ Ha a történeti emlékeket és a hatályos szabályozást áttekintjük, megállapíthatjuk, hogy a katonák szabadságának elvonására – leszámítva az előzetes letartóztatást – huzamosabb ideig nem kerülhet sor. A katonai hivatás és a szabadságvesztés csak abban az esetben egyeztethető össze, ha az a katonai életviszonyokra és értékekre tekintettel úgy kerül végrehajtásra, hogy annak befejeztével a katonának lehetősége legyen szolgálatát továbbfolytatni. Erre van tekintettel a magyar Büntető Törvénykönyv is, amikor meghatározza, hogy katonai fogdában kell végrehajtani a nem visszaeső katonával szemben vétség miatt kiszabott, egy évet meg nem haladó szabadságvesztést, feltéve, hogy az elítélt a katonai szolgálatban megtartható.⁴²⁴ Ez pedig valójában a szabadságvesztés katonai viszonyok közötti végrehajtását jelenti, amely olyan sajátosságokat hordoz, hogy indokolt annak katonai büntetések körébe illesztése.

A közérdekű munkával kapcsolatban Blaskó Béla úgy látja, hogy a szolgálati rend, beosztás, szervezeti struktúra olyan természetű, amely lehetetlenné teszi, vagy jelentősen megnehezíti a büntetés végrehajtását a katonai szolgálati viszony fennállása alatt.⁴²⁵ Emellett viszont fel kell tenni azt a kérdést is, hogy a katona mint az állam fegyveres szervének tagja kötelezhető-e arra, hogy hivatásával párhuzamosan büntetésként közérdekű munkát végezzen. Kiváltképp érdekes ezt megvizsgálni az officialitás oldaláról. Milyen üzenete van annak, ha a közérdekű munkavégzésre kötelezett rendőrnek a közérdekű munka ideje alatt intézkedési kötelezettségét kell teljesítenie. Mindezekre tekintettel egyet lehet érteni a katonai szolgálattal összeférhetetlen közérdekű munka kizárásával, amelyet ennél fogva csak a katonai szolgálati viszony megszűnését jelentő büntetések (lefokozás, szolgálati viszony megszüntetése) mellett lehet érdemben kiszabni.

A katonai szolgálat és az általános büntetések közti diszharmonia a mellékbüntetések esetében is megmutatkozik. Az általános mellékbüntetések között van, amely logi-

⁴²³ „Hadi Regulák, Artikulusok, Edictumok és Törvények” (T. VI. A. XXII.)

⁴²⁴ Btk. 127. § (1) bek.

⁴²⁵ Blaskó Béla: Magyar büntetőjog Általános rész. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2003. 559. o.

kialag zárja ki a katonai hivatás folytatása melletti alkalmazást. Ilyen mindenekelőtt a foglalkozástól eltiltás⁴²⁶, a csak külföldivel szemben kiszabható kiutasítás, illetve a közügyektől eltiltás.⁴²⁷ Ez utóbbi esetében maga a törvény írja elő a tilalmat azzal, hogy kimondja, a közügyektől eltiltott nem lehet hivatalos személy és nem viselhet katonai rendfokozatot.⁴²⁸

A közügyektől eltiltással rokon, csak katonára vonatkozó büntetést vezetett be a II. világháborút követően megalkotott katonai büntetőtörvénykönyv.⁴²⁹ A rend- és díszjelek elvesztésének kimondását akkor választotta a katonai bíróság, ha az elkövetőt nem kívánta egyéb állampolgári jogaitól megfosztani.

Szintén nehézkes a katonai szolgálat ellátása, ha a katona személyi szabadságában vagy valamilyen fontos képességében a büntetés által korlátozva van. Törvényi akadály ugyan nincs, de álláspontunk szerint a szolgálati érdekre súlyos – majdhogynem ki nem küszöbölhető – hátránnyal jár, ha a katonát mellékbüntetésként járművezetéstől eltiltásra⁴³⁰ vagy kitiltásra⁴³¹ ítélik, hiszen a katonai (rendvédelmi) hivatás csak korlátlan alkalmazhatóság mellett teljesíthető.

A fentiek értelmében állítjuk, hogy bár az általános szankciórendszer esetében ex lege csak a közérdekű munka és a közügyektől eltiltás nem alkalmazható a katonai szolgálati viszony alatt, a határozott idejű szabadságvesztés és a pénzmellékbüntetés kivételével mindegyik büntetés olyan büntető szankcióként jön számításba, amely a katonai hivatás megtartása mellett nem, vagy csak a szolgálati feladatok egy része (pl. járművezetéshez kötött feladatok) alóli felmentéssel hajtható végre. Ennek megfelelően az általános büntetések többnyire azokban az esetekben alkalmazhatók széles körben, amikor a katona szolgálati viszonyában nem tartható meg.

6.5.2.2. A katonai büntetések

A büntetések vizsgálata során érdekesebbek azok a szankciók, amelyek a katonai szolgálati viszony megtartására tekintettel, avagy a katonai karrier során elért eredmények elvonására alkalmazhatók. Ezek egyfelől a katona további foglalkoztatását nem gátolják, de érvényesítik a katona személyes, a katonai rendre nevelését (speciálprevenció), másfelől tekintettel vannak a katonai szolgálati rendre és viszonyokra (generálprevenció). Ezek azok a büntetések, amelyek a hatályos jogrendszerben

⁴²⁶ Btk. 38. § (2) bek. 2. pont

⁴²⁷ Btk. 38. § (2) bek. 1. pont

⁴²⁸ Btk. 54. § (1) bek. b) és e) pont

⁴²⁹ A katonai büntetőtörvénykönyvről szóló 1948. évi LXII. törvény

⁴³⁰ Btk. 58. §

⁴³¹ Btk. 60. §

is megvannak, és amelyek mint katonai büntetések – Szalai István megfogalmazásával élve⁴³² – a katonai bűnelkövetőket megfelelő, jól differenciált joghátránnyal sújtják.

A katonai büntetéseket a magyar szakirodalom hosszú ideig az általános főbüntetések mellett nem tekintette főbüntetésekként, csupán a főbüntetések melletti, illetve azok helyett is kiszabható ún. mellékbüntetésekként. E felosztás vitathatóságát jelzi, hogy a katonai büntetések immár külön alcímként bekerültek a Büntető Törvénykönyvbe, igaz, az általános büntetésekhez való függő helyzetüket továbbra is megtartották.

Btk. 129/A. § és a 130. § szerint

„129/A. § (1) Katonával szemben

a) lefokozás,

b) szolgálati viszony megszüntetése

más büntetés mellett, vagy ha a bűncselekmény büntetési tételének felső határa évi szabadságvesztésnél nem súlyosabb, akkor önállóan is kiszabható.

(2) Katonai büntetés alkalmazásának nincs helye, ha a katonát a közügyektől eltiltják.

130. § (1) Katonával szemben

a) rendfokozatban visszavetés,

b) várakozási idő meghosszabbítása

büntetés mellett szabható ki.

(2) Katonai mellékbüntetés alkalmazásának nincs helye katonai büntetés mellett, vagy ha a katonát a közügyektől eltiltják.”

A fenti új törvényi szabályozás⁴³³ kétségtelenül jelentős előrelépés, hiszen – ahogy annak indoklásában is olvasható – önálló büntetésként szabályozza azokat a korábbi katonai mellékbüntetéseket (lefokozás, szolgálati viszony megszüntetése), amelyek önállóan is alkalmazhatók. Megtartja mellékbüntetésként azokat a szankciókat (rendfokozatban visszavetés, várakozási idő meghosszabbítása), amelyek csak büntetés mellett alkalmazhatók. Tekintettel azonban arra, hogy a katonai szankciók kizárólag katona bűnelkövetővel szemben, és annak katonai szolgálatával kapcsolatban (annak ideje alatt vagy a katonai szolgálattal összefüggésben), azaz egy homogén környezetben kerülnek kiszabásra, nem látjuk indokoltnak, hogy a katonai büntetésekre mint mellékbüntetésre gondoljunk.

Mind az általános főbüntetések, mind a mellékbüntetések fenti tárgyalása során láthattuk, hogy azok adaptálása a katonai életviszonyokra csak bizonyos korlátozásokkal történhet meg. Emellett számításba kell vennünk azt is, hogy az egyes büntetések milyen hátránnyal járhatnak egy katona számára. Főbüntetésnek tekinthető-e a korlátozott idejű szabadságvesztés, ha annak letöltésével a katona folytathatja hivatását, illetve mellékbüntetés lehet-e a rendfokozatban visszavetés, ha annak megbélyegző hatása a

⁴³² Szalai István: A katonai mellékbüntetések a jogrendszerben. *Ügyészek Lapja* 2005/1. szám 11. o.

⁴³³ Beiktatta a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló 2009. évi LXXX. törvény 40. §

katona egész további karrierjére kihat? Erre tekintettel álláspontunk szerint helyesebb lenne a büntetések fő- és mellékbüntetések szerinti tipizálása helyett azokat egyöntetűen katonai büntetéseknak tekinteni.

A magyar büntetőjog-tudományban az utóbbi években figyelemreméltó vita alakult ki a büntetések megkülönböztetésével kapcsolatban. Az új büntető kódex tervezetének egyik fontos újítása, hogy az nem számol a büntetések fő- és mellékbüntetések szerinti elkülönítésével. Ligeti Katalin e felosztás eltörlését azért látja szükségesnek, mert az egyfelől mára meghaladottá vált, másfelől a hatályos büntetőjogi szabályok szerinti fő- és mellékbüntetések együttes alkalmazásának tilalmát csaknem teljes mértékben meg kell szüntetni.⁴³⁴ Ezzel szemben Nagy Ferenc úgy vélekedik, hogy a dualista szankció-rendszert továbbra is fenn kell tartani, mivel vannak olyan büntetések, amelyek önálló alkalmazása kétséges, azok tipikusan mellékbüntetés természetűek.⁴³⁵ Tóth Mihály viszont úgy látja, a fő és mellékbüntetések megkülönböztetésének elhagyása pusztán terminológia és szerkezet kérdése, hiszen az érdemi megkülönböztetést már a hatályos Btk. is évtizedekkel együtt sutba dobta, kinyilvánítva, hogy a közügyektől eltiltás és a pénzmellékbüntetés kivételével valamennyi mellékbüntetés főbüntetéssé léptethető elő.⁴³⁶

A katonai büntetések egységesítésére vonatkozó javaslatunk csak részben, Tóth Mihály érvelését elfogadva érinti e vitát. A katonai büntetéseknak ugyanis olyan szankcióknak kell lenniük, amelyek mindegyike önállóan is alkalmazható, és megfelelő választási lehetőséget biztosít az elkövetett katonai bűncselekmény szankcionálására. Ennélfogva azt tartjuk kívánatosnak, hogy a katonai büntetések egységesen kerüljenek ki az általános büntetőszankciók közül, és homogén, csak a katonai büntetőeljárás során kiszabható rendszert képezzenek. Javaslatunk ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a katonai büntetőszankciók csoportosítására nincs szükség. E differenciálást – a jelenleg még általános büntetésként kezelt szabadságvesztés és pénzbüntetés mellett – célszerűbb a katonai szolgálat, a katonai rendfokozat, avagy a személyi szabadság korlátozásának szemszögéből megtenni. A magunk részéről az alábbiakban erre teszünk kísérletet.

a) A katonai rendfokozatot érintő büntetések

A katonai szolgálati hierarchia és karrier első számú értékmérője a rendfokozat. A katonai etikában a katonai rendfokozatnak különös jelentősége van, a megszólítás nem

⁴³⁴ Ligeti Katalin: Az új Büntető Törvénykönyv kodifikációja, a büntetőjogi szankciórendszer reformja. *Kriminológiai Közlemények*. 64. szám. 2007. 271. o.

⁴³⁵ Nagy Ferenc: A Büntető Törvénykönyv kodifikációja, a szankciórendszer reformja. A Btk. általános részi hivatalos tervezet szankcióiról. *Kriminológiai Közlemények*. 64. szám. 2007. 275. o.

⁴³⁶ Tóth Mihály: Néhány impresszió az új Btk. Általános része Tervezetének „első olvasata” után. In: *Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére*. Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2007. 186. o.

a betöltött státusz vagy tisztség alapján, hanem rendfokozat szerint történik.⁴³⁷ A katonai rendfokozat mindemellett a kívülvilágban is információtartalommal bír, a katonát nemcsak a belső, hanem a külső környezetben is ez alapján ítélik meg. Erre tekintettel a katonai rendfokozatot érintő büntetések jelentős joghátrányt jelentenek, és mint ilyenek, a katonai nevelés hatékony eszközeinek számítanak.⁴³⁸ A katonai rendfokozatot alapvetően két fajta büntetés érinti: a rendfokozat teljes elvesztését jelentő lefokozás, illetve a rendfokozatban elért eredményt csökkentő szankcióként a rendfokozatban való visszavetés és a várakozási idő meghosszabbítása.

a.1) Lefokozás

A lefokozás régi hagyományokra visszatekintő büntetésnek számít. Az antik világban mind a hellén, mind a római kultúrában maradtak fenn emlékek arra vonatkozóan, hogyan fosztották meg a katonát rangjától. William Kendrick Pritchett attikai szónokok beszédére hivatkozva állítja, hogy a hűtlen katonát úgy fokozták le, hogy elvették pajzsát,⁴³⁹ míg a római jogban a lefokozás azt jelentette, hogy az immunis katonából munifex lett.⁴⁴⁰ A magyar jogtörténetben a lefokozás kezdetleges meghatározása először a már idézett Rákóczi féle Hadi Törvényekben jelent meg: „*Senki a' strásán részeg ne legyen, se elne aludgyék, mert keményen meg pálcáztatik érte; sőt ha veszedelem következik miatta s a' rossz hír halláskor cselekszi azt, meg hal érte, ha pedig tiszt leend, tisztitül megfosztatik.*”⁴⁴¹ Arra nézve azonban – ahogy Eperjes Krisztián írja – az idézett forrás nem ad útmutatást, hogy ez a „rangfosztás” kihatással volt-e a katonai szolgálat további fenntartására. Eperjes szerint ez azért érdekes, mert a későbbi katonai törvények – ellentétben a hatályos szabályozással – a lefokozás mellett nem érintették az elítélt katonai szolgálati viszonyát, a teljes eltávolításhoz további intézkedésre volt szükség.⁴⁴²

A rendfokozattól való megfosztás napjaink katonai törvényei szerint is az egyik legsúlyosabb büntetés. A katona nemcsak a katonai (rendvédelmi) karrierje során addig elért rendfokozatát veszti el, hanem a vonatkozó jogszabályok értelmében ezzel együtt a szolgálati viszonya is megszűnik.⁴⁴³ Ez a katonai karriert megtörő büntetés

⁴³⁷ Egyet értve Koi Gyulával a katonai rendfokozat a katonai etika, ennél fogva a közszolgálati etika része. Vö. Koi Gyula: Közszolgálati etika. Budapest, 2002. 23. o. Forrás: http://www.lib.uni-corvinus.hu/pdf/koi_gyula2.pdf (letöltés ideje: 2008. 05. 22.)

⁴³⁸ Habony János: Büntetőjogi ismeretek új kézikönyve a fegyveres erők hivatásos állománya részére. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1973. 56. o.

⁴³⁹ William Kendrick Pritchett: Military Art and Science. University of California. 1974. 232. o.

⁴⁴⁰ Pecz Vilmos (szerk.) Ókori Lexikon. Forrás: <http://mek.oszk.hu/03400/03410/html/9086.html> (letöltés ideje: 2008. 05. 22.)

⁴⁴¹ „Hadi Regulák, Artikulusok, Edictumok és Törvények” (IV. T. V. A.)

⁴⁴² Eperjes Krisztián: Rákóczi „Dogmatikája”. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. 2007. 59. o.

⁴⁴³ A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény (Hszt.) 53. § f) pontja és a Hjt. 56. § f) pont.

természeténél fogva csak azoknál az állománykategóriáknál jöhet számításba és jelent valódi, elsősorban erkölcsi hátrányt, amelyek esetében a katona hivatásszerűen látja el feladatát. Ennélfogva a katonai rendfokozat elvesztése nem jelenti a katonai kötelezettség megszűnését, ha a katonai szolgálat alapja nem az önkéntességen alapul, hanem általános hadkiegészítésen.

Lefokozásra akkor kerül sor, ha a katona elkövető a rendfokozatra méltatlanná vált.⁴⁴⁴ Azt, hogy a katona a rendfokozatra mikor válik méltatlanná, a bírói gyakorlatnak kell eldöntenie. Ez alapján Magyarországon a lefokozás általában akkor alkalmazható, ha a katona olyan jellegű, akár kisebb súlyú bűncselekményt valósít meg, amely a rendfokozatának, eljárói mivoltának a tekintélyét az alárendeltek körében, vagy akár e körön kívül is sérti,⁴⁴⁵ avagy parancsnoki beosztását használja ki a bűncselekmény elkövetésére.⁴⁴⁶

a. 2) Visszavetés rendfokozatban

A rendfokozatot érintő másik büntetési nem a visszavetés rendfokozatban.⁴⁴⁷ E szankciónak már nincs olyan régmúlt hagyománya, mint a lefokozásnak, jelentősége annyi, hogy a szintén hivatásos vagy szerződéses katona elkövető nem veszti el katonai rendfokozatát, csak eggyel alacsonyabb rendfokozatba kerül. E büntetés a katonai szolgálati viszonyt érintetlenül hagyja, ugyanakkor kihat a szolgálati tekintélyre. A bírói gyakorlat szerint akkor van szükség a rendfokozatban visszavetésre, ha az egyébként kifogástalan életvitelt folytató katona által a rendfokozat viselésére hátrányos következménnyel járó bűncselekmény esetében a lefokozás még nem indokolt.⁴⁴⁸

A törvényi feltételekre, valamint a bírói gyakorlatra figyelemmel a rendfokozatban visszavetés mint szankció azokban az esetekben érheti el a célját, ahol a beosztás mellett a rendfokozatnak is külön jelentősége van. Olyan – főleg az egyenruha viselésére nem kötelezett rendvédelmi – szolgálatoknál ugyanis, ahol a rendfokozatnak csak másodlagos szerepe van, ez a büntetés csak anyagi hátrányt jelent. Ugyanakkor e büntetés nem korlátlan, mivel a magyar jogban ún. állománykategóriák között nem alkalmazható, azaz főtiszt e miatt nem lehet altiszt, zászlós, tiszthelyettes stb.⁴⁴⁹

A rendfokozatban való visszavetés fenti korlátaira, valamint a hivatásos katonai környezetben mára megszokott tételre gondolva, miszerint a beosztás elsődlegesebb a viselt rendfokozatnál, érdemes felvetni a kérdést, hogy a rendfokozatban való visszavetés indokolt katonai büntetés-e. Úgy véljük, hogy nem. A rendfokozatra méltatlanság egyedüli szankciója a lefokozás, míg a rendfokozathoz kötődő rosszallás hatéko-

⁴⁴⁴ Btk. 131. § (2) bek.

⁴⁴⁵ Legf. Bír. Eln. Tan. Kat. Törv. 193/1981. számú határozata

⁴⁴⁶ Legf. Bír. Katf. III. 638/1984. számú határozat

⁴⁴⁷ Btk. 133. §

⁴⁴⁸ BHI 1994. 468.

⁴⁴⁹ BH 1998. 159.

nyabb, egyben a rendfokozatot nem érintő megoldási lehetősége a következő rendfokozat késleltetése, avagy a várakozási idő meghosszabbítása.

a. 3) Várakozási idő meghosszabbítása

A rendfokozat viselésére csak másodlagosan kiható szankció a várakozási idő meghosszabbítása, amely esetében a rendfokozat közvetlenül nem változik, csak az ún. kihordási idő hosszabbodik meg. Ezt jelöli e büntetés megnevezése, amely például a német szabályozásban mint előléptetési tilalom (Beförderungsverbot) jelenik meg.⁴⁵⁰ A várakozási idő meghosszabbítása a katonai karrierben sorosan járó rendfokozatba lépést odázza el. Erre tekintettel ez a büntetés sem alkalmazható korlátlanul, mivel olyan rendfokozat (alezredes, ezredes, tábornoki rendfokozatok) esetében nem szabható ki, amelynél nincs kivárási idő.

b) A katonai szolgálati viszonyt érintő büntetések

A katonai szolgálati viszony korlátozása, annak megszüntetése az életvitelszerűen szolgáló katonák esetében alkalmazható büntetés. Egy büntető szankció a katonai szolgálatot közvetve és közvetlenül is érintheti. Közvetett a hatás, ha a szankció első sorban nem a katonai szolgálati viszonyra irányul, de arra mégis kihatása van. Ilyen például a már fentiekben említett lefokozás. Közvetlen a ráhatás, ha a büntetés a katonai szolgálati viszonnal kapcsolatban fogalmaz meg büntetést. Ilyen a szolgálati viszony megszüntetése, vagy – ismét német példát említve – az alacsonyabb fizetési kategóriába sorolás (Herabsetzung in Besoldungsgruppe) vagy az illetmény csökkentése (Kürzung der Dienstbezüge).⁴⁵¹ Emellett a katonai szolgálat teljesítésére vonatkozóan lehet még gondolni azokra az esetekre, amikor kifejezetten büntető intézkedésként változtatják meg a katona szolgálat teljesítésének helyét, helyezik alacsonyabb beosztásba. A magyar katonai büntetőjogban ilyen nevesített szankciók – némileg indokolatlanul – nem ismertek, holott ezek egyfelől hatékonyabban lennének érvényesíthetők a rendfokozatban visszavetéshez képest, másfelől egyúttal a fegyelmi jog eszközei is, azaz azok büntetőjogi adaptálása szélesíthetné a meglévő katonai büntető szankció rendszert.

A katonai szolgálati viszony minőségét érintő munkáltatói döntésként, nem nevesített katonai büntetőjogi szankcióként kell gondolni a vezetői beosztás indokolás nélküli megvonására. Ugyan ez az eszköz nem valamely büntető- vagy fegyelmi jogi szabályból származik, mégis azt

⁴⁵⁰ Wehrdisziplinarordnung vom 16. August 2001 (BGBl. I S. 2093), zuletzt geändert durch Artikel 7 Abs. 1 des Gesetzes vom 26. März 2007 (BGBl. I S. 358) 58 § (1) bek. 2. pont

⁴⁵¹ Wehrdisziplinarordnung vom 16. August 2001 (BGBl. I S. 2093), zuletzt geändert durch Artikel 7 Abs. 1 des Gesetzes vom 26. März 2007 (BGBl. I S. 358) 58 § (1) bek. 1. és 3. pont

általában egyfajta szankcióként, az érintett vezető jogsértése esetén, a katonai életviszonyokra vonatkozó sajátos munkajogi szabályok szerint alkalmazzák.⁴⁵²

A fentiekre is tekintettel bűncselekmény elkövetése miatt büntetőjogi szankcióként a magyar jogban jelenleg egyedül a katonai szolgálati viszony megszüntetése jöhet számításba. Ennek akkor van helye, ha az elkövető a szolgálatra méltatlanná vált.⁴⁵³ E büntetés mindazonáltal nem jelenti a viselt rendfokozat elvesztését, hiszen mint azt fentebb láthattuk, ahhoz a lefokozás külön kimondása szükséges. Szolgálatra akkor válik méltatlanná az elkövető, ha az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlya miatt nem hagyható meg a szolgálatban. Ennek mérlegelésére a bírói gyakorlat alapján általában akkor kerül sor, ha a katona korábban a szolgálatra vonatkozóan már követett el kisebb súlyú normasértéseket, és ezek tendenciózusan a szolgálat további ellátására is kihatnak, mindazonáltal az elkövető a rendfokozat viselésére nem vált méltatlanná.

A szolgálati viszony megszüntetése azonban a hatályos magyar szabályozás szerint nemcsak katonai büntetőeljárás keretében alkalmazható joghátrány. A katonai jogviszony jelenleg fegyelmi, sőt, a kevésbé gyakori méltatlansági eljárás során is megszüntethető. Álláspontunk szerint e szankció büntetőeljáráson kívüli alkalmazása akkor aggályos, ha az elkövetett jogsértő cselekmény miatt a fegyelmi vagy etikai eljárást a katonai büntetőeljárással párhuzamosan kezdeményezték. Eleve vitathatónak tartjuk, hogy egy jogsértő cselekmény miatt egyszerre több eljárást is kezdeményezzenek, de az különösen elfogadhatatlan, hogy az illetékes parancsnok még a jogerős büntető határozat meghozatala előtt dönthesse az ún. megbecstelenítő kicsapásról (dishonorable discharge).⁴⁵⁴

c) A katonai büntetések egyéb lehetséges formái

A katonai büntetések fentebb tárgyalt tételei tipikusak, a különböző katonai büntetőkultúrákban is megtalálhatók. A katonai büntetőjog nemzetközi példáit vizsgálva azonban látunk olyan, a magyar jogrendszerben nem honos büntetéseket, amelyek a

⁴⁵² A magyar jogrendszerben erre honvéd katonai vezetők esetén a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény (Hjt), míg rendvédelmi vezetők tekintetében a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvény (Hszt) ad lehetőséget.

⁴⁵³ Btk. 132. §

⁴⁵⁴ Perjés Géza egy amerikai kutatást (Stouffer – Lumsdaine: *The American Soldier*. Vol. II. *Combat and it's Aftermath*. Princeton. New Jersey, 1949.) ismertet, amely külön kitért arra, hogy a katonák 60-80 %-a nem tulajdonít nagy jelentőséget a fegyelmi vétségekért vagy katonai bűncselekményekért kiszabott büntetésekért. Amennyiben azonban azok a katonai szolgálatból való elbocsátással együtt jártak, úgy viszont azt nagyon súlyos következményként ítélték meg. Vö. Perjés Géza: *A katona becsülete*. Hadtörténelmi Közlemények 2003. évi 1. szám. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00018/00023/06.htm> (letöltés ideje: 2009.02.24.)

fenti csoportosítási szemponton kívül esnek. Ilyen büntetés a német fegyelmi jogban a nyugállományba vonult (!) katonák nyugdíjának csökkentése (Kürzung des Ruhegehalts), avagy a nyugdíj megvonása (Aberkennung des Ruhegehalts),⁴⁵⁵ vagy az amerikai katonákra a katonai életviszonyokon belül is sajátos büntetésként ismert kenyérre és vízre (bread and water) kötelezés, valamint ilyen volt az Amerikai Kongresszus által betiltott, de addig az Amerikai Függetlenségi Háború óta testi fenyítésként alkalmazott billogozás (branding, marking, or tattooing on the body). Ezek közül a kenyérre és vízre kötelezés a hatályos szabályozásban mint kivételes büntetés (unique noncapital military punishment) az Amerikai Haditengerészetnél ma is alkalmazott szankció, amely Douglas L. Simon összefoglalása szerint időközben több esetben is kiállta az alkotmányosság próbáját.⁴⁵⁶

Az első magyar katonai büntető törvénykönyv parlamenti általános vitája kapcsán – ahogy azt Kardos Sándor Schultheisz Emil hagyatékára hivatkozva összefoglalta⁴⁵⁷ – számos képviselő foglalkozott a botbüntetés intézményével, amely végül mint katonai büntetés nem került kodifikálásra. E szankció ellenzői annak embertelen voltát hangsúlyozták, míg támogatói – köztük a törvénytervezetet előterjesztő igazságügyi miniszter – külföldi példákat említettek. E szerint a botbüntetés a két világháború között számos ország (Anglia, Dánia, Amerikai Egyesült Államok egyes tagállamai) katonai büntető-igazságszolgáltatásában alkalmazott intézmény volt. Mára ez a helyzet megváltozott, a fejlett katonai büntetőjoggal rendelkező országban már nem létezik e büntetési nem. Mindemellett az első magyar katonai büntető törvénykönyv úgy rendelkezett, hogy „*az egy évnél nem hosszabb tartamban meghatározott börtön- és fogházbüntetést valamint az elzárásbüntetést az elítélt egyéniségének szem előtt tartása mellett súlyosítások alkalmazásával meg kell rövidíteni.*”⁴⁵⁸ Ilyen súlyosítás volt az idézett törvényhely értelmében a böjt, amikor az elítélt csak kenyeret és vizet kapott, a kemény (puszta deszkalap) fekhely és a magánzárka. A súlyosítás lényege abban volt, hogy ezáltal a katona büntetése súlyosításokként egy-egy nappal rövidebb lett, így az általános büntetés-végrehajtáshoz képest ugyan nehezebb körülmények között, de hamarabb töltötte ki büntetését.

A katonai szolgálati viszonyral összefüggésben már említettük a szolgálat teljesítési helyét, avagy annak minőségét érintő büntető szankciók lehetőségét. Békési László szerint világszerte alkalmazott büntetés, ha a katonát a birodalom egy eldugott, távoli részébe küldik szolgálati idejének jelentős részére. Ezt a Római Birodalomban, vagy a

⁴⁵⁵ Wehrdisziplinarordnung vom 16. August 2001 (BGBl. I S. 2093), zuletzt geändert durch Artikel 7 Abs. 1 des Gesetzes vom 26. März 2007 (BGBl. I S. 358) 58 § (2) bek. 1. és 3. pont

⁴⁵⁶ Douglas L. Simon: Making Sense of Cruel and Unusual Punishment: A New Approach to Reconciling Military and Civilian Eighth Amendment Law. Military Law Review. Vol. 184. 2005. 126-127. o.

⁴⁵⁷ Kardos Sándor: Az első magyar katonai büntető törvénykönyv. In: Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2007. 115. o.

⁴⁵⁸ Kbt. 8. §

gyarmatokkal rendelkező európai államokban ugyanúgy alkalmazták, mint a cári Oroszországban (kaukázusi, szibériai célterületekkel).⁴⁵⁹

6.6. Összegzés

A katonai életviszonyokat veszélyeztető cselekményekre, azok elkövetőire és a kiszabott szankciók rendszerére vonatkozó katonai büntetőjog alapvető területe a katonai bűncselekményeket és büntetéseket meghatározó katonai büntető anyagi jog, vagy szűkebb értelemben vett katonai büntetőjog. E jogterület a katonai bűncselekmények meghatározásával és a katonai bűnelkövetők definiálásával megalapozza a katonai büntetőjogi felelősségre vonás törvényes rendjét, a katonai büntetőeljárást, valamint a katonai büntetések kimunkálásával irányt mutat a bűnös katonákkal szemben alkalmazható szankciók végrehajtására, a katonai büntetés-végrehajtásra.

A katonai büntetőjog alapszabályai a katonai bűncselekmények. Ezek az általános deliktumokhoz hasonlóan lehetnek aktív vagy passzív magatartások, pönalizálásuk alapvetően attól függ, hogy azok milyen mértékben károsak a katonai életviszonyokra, a belső fegyelemre, magára a katonai rendre. Ennélfogva egy katonai deliktum meghatározása elsősorban nem attól függ, hogy annak megvalósítása a katonai élettől távoli társadalomban milyen következménnyel jár, hanem attól, hogy magára a belső katonai rendre mennyire veszélyes. A katonai rendre veszélyesség minden katonai jogsértő cselekmény esetében alapvető tétel, büntetőjogi vonzata attól függően lehet eltérő, hogy azt büntetőeljárás vagy fegyelmi eljárás keretében vizsgálják ki. Csekély mértékről tehát nem beszélhetünk, a felelősségre vonás minden esetben meg kell, hogy történjen, a katonai zárt rend nem tolerálhat még kisebb szabályszegést sem.

A katonai büntetőjog központi személye a büntetőjogi értelemben vett katona. Tettesként csak katona követhet el katonai bűncselekményt, a katonai rendet csak katona bonthatja meg. E körben az a legfontosabb kérdés, hogy mely természetes személy számít katonának, azaz mely fegyveres szerv esetében kell érvényesíteni a katonai rendet. Álláspontunk szerint minden olyan fegyveres szervnél beszélhetünk katonai rendről, amely esetében a katonai rendfokozatot viselő személyek szigorú aláfölérendeltség szerint látják el szolgálatukat. A magyar hatályos szabályozás azonban nem osztja ezt a véleményt, nem vonja a büntetőjogi értelemben vett katona fogalma alá a pénzügyőröket, valamint a katasztrófa- vagy polgári védelemben dolgozókat.

A katonai büntetőjog hatékonyságát a katonai bűncselekmények elkövetőinek megbüntetésén, a büntetőjogi felelősség megállapításán keresztül éri el. A katonai szigorú hierarchia, avagy a katonai szellem miatt azonban el kell fogadni azt, hogy ez a felelősség korlátozott lehet. A katona esetében is igaz ugyan az egyéni felelősség elve,

⁴⁵⁹ Békési László: Cári időkől visszatérő patrióta, nacionalista elemek és szimbólumok a Nagy Honvédó Háború idején. Ph.D. Értekezés. Budapesti Közgazdaság-tudományi és Államigazgatási Egyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék. Szociológiai Ph. D. Program. Budapest, 2003. 152. o.

az általa megvalósított bűncselekményért önmaga is felelős, de e felelősség a katonai fegyelem miatt nem minden esetben lehet abszolút. Ehhez azonban az kell, hogy a katona előtt ne legyen kétséges a parancs jogszerűsége, a katona a parancsot abban a tudatban hajtsa végre, hogy azzal szolgálati feladatot teljesít. Emellett a bűnfelelősség korlátjaként gondolni kell arra az esetre, ha a katona azért hajtja végre a parancsot, mert a parancs kiadója azt tekintélyénél és előjárói hatalmánál fogva kényszerrel, de leginkább a katonára vonatkozó súlyos szakmai vagy emberi hátrány kilátásba helyezésével (fenyegetéssel) érvényesíti.

A katonai bűnfelelősségi korlát másik esete a katonai büntethetőség elévülésének kérdése. Lefolytatható-e a már a katonai állományba nem tartozó személlyel szemben a büntetőeljárás katonai deliktum miatt? Álláspontunk szerint igen, amennyiben az inkriminált jogsértő cselekményét korábban fegyelmi eljárásban nem bírálták el, és emiatt fegyelmi büntetésben nem részesült. Minden más esetben azonban a katonai rend és fegyelem megtartása megköveteli, hogy a katonai szolgálatát nem a kötelező hadkiegészítés alapján teljesítő katona még akkor is felelősségre vonható legyen katonai bűncselekménye miatt, ha már szolgálati viszonya megszűnt.

A katonai bűncselekmények szankciói a katonai büntetések. Az általános büntetőjogi szabályok katonai érvényesíthetősége felveti azt a kérdést, hogy az általános büntetések milyen mértékben alkalmazhatók a katonai bűnelkövetőkre. Álláspontunk szerint abban az esetben, ha a katona szolgálati viszonyában megtartható, a válasz nemleges. A pénzbüntetés kivételével ugyanis sem a főbüntetések, sem a mellékbüntetések általános szabályok szerint nem alkalmazhatók. E megállapítással összefüggésben nem tartjuk indokoltnak a katonai büntetések fő- és mellékbüntetések szerinti differenciálását, azokat elégséges sajátos tartalommal kizárólag katonai büntetéseként megjelölni. E körben a meglévő katonai mellékbüntetéseket egységes szankciórendszerbe kell terelni a katonára alkalmazható főbüntetésekkel, elsősorban a szabadságvesztéssel és a részletesebben nem tárgyalt pénzbüntetéssel.

VII. A KATONAI BÜNTETŐELJÁRÁS ALAPVONÁSAI

*„A katonai büntető per menetére, szerkezetére nézve fővonalaiban
a polgári büntető perhez hasonlatos...”*
(Finkey Ferenc)

7.1. A katonai büntetőeljárás mint szakeljárás

A katonai büntetőeljárás történeti fejlődésének egyes stádiumai során annak megfelelően viszonyult az általános, azaz a nem katonákra vonatkozó „rendes” büntetőeljáráshoz, ahogy azt a katonaság társadalmi szerepe megkívánta. A katonai berendezkedésű államokban (például Spárta, avagy egyes nomád törzseknél), ahol a fegyveres erő az adott állam fennmaradását szavatolta, a jogsértő cselekményeket minden polgár esetében a katonai előjáróként is szolgáló vezető nevében rendszerint katonai szokáson alapuló szabályok szerint ítélték meg. Más volt a katonai büntetőeljárás megítélése azokban az államokban (például a Római Birodalomban vagy később a nyugati demokráciák többségében), ahol a katonai védelemért professzionális hadsereg volt felelős, és a katonai büntetőjogi szabályok csak külön meghatározott személyi körre terjedtek ki. Ekkor a katonai büntetőeljárás már nem mint általános eljárás, hanem a mindenkire vonatkozó büntetőeljárás egyfajta különös vagy helyesebben speciális megvalósulási formájaként jelentkezett.⁴⁶⁰

Magyarországon a katonai büntetőjogi szabályok meghatározása már a kezdetektől a specialitás elvét követte. A honfoglaló vezérek kora óta a katonai jogsértések megtorlására vonatkozó szabályok címzettjei csak katonák (egyes rendelkezések megfogalmazásában vitézek) lehettek. A katonai büntetőnormák a magyar jogrendszerben általános személyi hatállyal még kivételes esetben sem bírtak, azok csak külön meghatározott személyi körre voltak érvényesek. Ennek megfelelően a katonai büntetőeljárás mint speciális eljárás nem katonai bűnügyekben már a XIX. században sem volt alkalmazható, ahogy azt a Pallas Nagy Lexikonából kiolvashatjuk *„polgári jogügyekben minden katona a polgári törvénykezés alá tartozik.”*⁴⁶¹

⁴⁶⁰ E körülmény különösen érdekes az Amerikai Egyesült Államok katonai büntető eljárásjogának vizsgálatakor. Amíg a katonai érdek kezdetleges primátusa elnyomta az általános eljárásjogi szabályok alkalmazását, addig napjainkra ez megfordult, és egyre inkább teret kapnak mindazok a jogok és kötelezettségek, amelyek az általános büntetőeljárásban követelményszerűen már hosszú idő óta megvannak. Vö. James E. Valle: *Rocks and Shoals. Naval Discipline in the Age of Fighting Sail*. U. S. Naval Institute. Annapolis, Maryland, 1980. 276. o. illetve Brent G. Filbert – Alan G. Kaufman: *Justice and Procedure in the Sea Services*. U. S. Naval Institute. Annapolis, Maryland, 1998. 2. o.

⁴⁶¹ A Pallas Nagy Lexikona. X. kötet. Budapest, 1895. 271. o.

Az általános és a katonai büntetőeljárás összehasonlítására az első magyar katonai büntetőtörvény megalkotásának idején még nem volt lehetőség. A II. Rákóczi Ferenc fejedelmi uralkodása idején kiadott haditörvények ugyanis talán némi meglepetésre nemcsak a katonai büntetőjog, hanem a magyar büntetőjog (büntető anyagi és eljárási jog) történetében is az első átfogó, egységes szerkezetbe foglalt kódex volt. Addig tehát, amíg egy külön jól meghatározott körre, a katonákra már volt érvényes büntető anyagi és eljárásjogi törvény, a nem katonákra, azaz a társadalom többi tagjára vonatkozóan még ilyen szabályozás nem létezett. Az általános és a katonai büntető eljárásjog párhuzamos vizsgálatára így csak a XX. század második évtizedében, az általános (Bp.) és a katonai⁴⁶² büntető perrendtartási törvények hatályba lépését követően kerülhetett sor. Erre elsőnek Finkey Ferenc vállalkozott, aki 1916-ban kiadott tankönyvében azt állapította meg, hogy az általános büntetőeljárási elvek a katonai eljárásban bizonyos módosításokat szenvednek, részben korlátozva, részben kiterjesztve jelentkeznek, amit két sajátos vezérelv: a gyorsaság szempontja és a szigorú fegyelem érdekei magyaráznak meg. Minthogy azonban a katonai per menetére, szerkezetére nézve fővonalakban a civil büntető perhez hasonlatos, ezért már az első törvények esetében az állapítható meg, hogy a katonai büntetőeljárási szabályok az általános eljárási szabályoktól csak a katonai sajátosságok – gyorsaság és katonai fegyelem – figyelembe vételével szükségessé-⁴⁶³ Erre tekintettel megalapozottan állítható, hogy a katonai büntetőeljárás már a XX. század elején sem volt az általános eljárástól elkülönült perrendtartás, hanem csak az általános szabályoktól kizárólag indokolt esetben eltérő „szakeljárás.”

Az általános és a katonai büntetőeljárás viszonya ezt követően napjainkig sem változott. A katonai büntetőeljárás – tekintet nélkül arra, hogy azt külön törvényben vagy integrált módon, az általános büntetőeljárási kódex részeként szabályozva határozzák meg – továbbra sem elkülönített eljárást, sokkal inkább az általános büntetőeljárás speciális formáját jelenti. A magunk részéről úgy véljük, hogy a katonai büntetőeljárásra elsősorban mint speciális vagy szakeljárásra kell gondolni. Bár a katonai büntetőeljárás általános nézetek szerint különjárásnak tekinthető, ez nem jelenti azt, hogy az a rendes büntetőeljárástól teljesen elkülönülő rendszert alkotna. A katonai büntetőeljárás az általános szabályoktól csak a katonai életviszonyok megkívánta körülmények miatt és mértékben tér el. Ezek a körülmények egyfelől a katonai büntetőjog általános céljához, a katonai rend és fegyelem fenntartásához és védelméhez, másfelől a katonai életviszonyok sajátosságaihoz, így a szigorú hierarchiához és a parancs iránti feltétlen engedelmséghez kapcsolódnak. A katonai büntetőeljárást tehát az általános eljárásra vonatkozó alapvető elvek szerinti szabályozás és intézményrendszer keretében kell elképzelni, amely azoktól mindössze a katonai életviszonyok, a katonai fegyelem és függelék, valamint a katonai centralizmus által megkívánt többletkötelezettségek és többletfelelősség miatt tér el a rendes eljárási viszonyoktól.

⁴⁶² A honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk

⁴⁶³ Finkey Ferenc: A büntető perrendtartás tankönyve. Grill Károly Kiadó. Budapest, 1916. 733. o.

Az általános alapelvek katonai büntetőeljárásban való érvényesülése ennek megfelelően többlettartalommal egészülnek ki. Ezek körében kiemelkedően fontos elv az ártatlanság védelme, amelynek értelmében az eljárás során arra is figyelemmel kell lenni, hogy a büntetőeljárás hatálya alá tartozó katonát az eljárás alatt, annak ténye miatt ne érje olyan, elsősorban a katonai (rendvédelmi) szolgálati viszonyát érintő negatív hátrány (annak megszüntetése), amelyről bűnösítő ítéletben a katonai bíróság jogerős határozatában dönthet. Szintén többlettartalommal bír katonai büntetőeljárásban az önvádra kötelezés tilalma, amely a katonát nemcsak az alól mentesíti, hogy általános értelemben véve önmagára terhelő vallomást tegyen vagy bizonyítékot szolgáltatson, hanem a katonai érintkezési szabályok körében elsődleges jelentési kötelezettség alól is. Sajátosan szükséges értelmezni a védelem elvét is. Katonai bűnügyekben a hatékony védekezést elsősorban olyan – akár az állam által térítésmentesen biztosítandó – védőügyvéd közreműködése jelentheti, aki nemcsak az általános büntető eljárásjogi és kriminálisztikai ismeretekkel van tisztában, hanem a katonai sajátos élet- és jogviszonyokkal. A jogorvoslati jogosultság is bővebben érvényesül katonai büntetőeljárásban. Ennek oka, hogy katonai bűncselekmény bizonyos feltételek megléte esetén nemcsak büntető eljárásjogi, hanem a fegyelmi eljárás szabályai szerint is elbírállható. Így külön – rendes eljárásban nem érvényesülő – jogorvoslatként kell gondolni a fegyelmi határozattal szemben benyújtható bírósági felülvizsgálati kérelemre.

7.2. A katonai büntetőeljárás hatálya

7.2.1. A katonai büntetőeljárás hatálya meghatározásának lehetőségei

A katonai büntető-igazságszolgáltatás meghatározásának alapvető pillére, hogy egy állam saját büntetőhatalmán belül pontosan kijelölje azokat a határokat, amelyek lehetőséget adnak a katonai büntetőeljárási hatóságoknak, hogy bizonyos feltételek megléte mellett a szükséges eljárást saját hatáskörben lefolytathassák. Ezek a keretek a katonai büntetőeljárás hatályát jelentik, amely meghatározható bizonyos személyi körre (*ratione personae*) vagy bűncselekményekre (*ratione materiae*).⁴⁶⁴

A katonai büntetőeljárás személyi hatálya azokat a személyeket, pontosabban azokat a katonai (rendvédelmi) szerveket határolja körül, amelyek beosztott állományára büntetőjogi felelőssége katonai büntetőeljárásban állapítható meg. A személyi hatály primátusáról beszélhetünk, ha a katonai büntetőeljárás csak egy bizonyos katonai személyi kört állapít meg. Az elkövetett bűncselekmény jellegétől függetlenül a katonai büntetőeljárás alapját pusztán annak a kérdésnek az eldöntése jelenti, hogy a terhelt a bűncselekmény elkövetésekor katonai szolgálati jogviszonyban állt-e. Ez a megoldás a katonai presztízs védelmét bármely élethelyzetben óvja, nem vonatkozik nem katonai

⁴⁶⁴ Military jurisdiction and international law. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 156. o.

jogállású személyekre, a katonai büntetőeljárás a katonai büntetőjogi rendszeren belül marad.

A katonai büntetőeljárás hatályának szűkebb meghatározását jelenti, ha az elsősorban nem bizonyos személyek által elkövetett bűncselekményre, hanem csak külön meghatározott körülmények között megvalósított deliktumokra terjed ki. A katonai büntetőeljárás tárgyi hatálya elsősorban a katonai szolgálati vagy függelmi viszonyokban elkövethető, ún. katonai bűncselekményekre, avagy a katona által a szolgálati helyen vagy a szolgálattal összefüggésben megvalósított egyéb deliktumokra terjed ki. Szintén a tárgyi hatályban szokás rendelkezni azokról a cselekményekről, amelyeket nem katonák, hanem polgári személyek, de a katonai rend ellen valósítanak meg. A deliktum alapú büntetőeljárás már differenciál. Lehetőséget ad arra, hogy azonos elkövető, hasonlóan minősülő bűncselekményét más szabályok szerint vizsgáljanak katonai élethelyzetben belül és azon kívül. Ez óhatatlanul előidézi a büntetőeljárások versengését.

A személyi vagy a tárgyi kör kizárólagossága mellett ismert az is, hogy a katonai büntetőeljárás hatályát vegyes módon, a *ratione personae* és *ratione materiae* együttes meghatározásával jelölik ki. Ezt általában akkor alkalmazzák, ha a katona büntetőjogi definiálását a *ratione materiae* mellett még jobban meg kell osztani. Így bizonyos katonák esetében a katonai státusz elsődlegessége lesz a meghatározó, míg más – egyébként szintén büntetőjogi értelemben katonaként vett – személyek tekintetében a katonai büntetőeljárás szabályok alkalmazása csak a szolgálattal összefüggő bűncselekmények esetében lehet indokolt. Amennyiben a katonai büntetőeljárás hatóságok kompetenciáját e vegyes módszer szerint jelölik ki, úgy egy széles körben differenciált rendszert határoznak meg, amely különbséget tesz katona és nem katona között, valamint a tárgyi hatály során leírtakhoz hasonlóan túl – némileg indokolatlanul – fenntartja a büntetőeljárások versengését is.

7.2.2. A magyar katonai büntetőeljárás hatályos szabályozása

A magyar katonai büntetőeljárás hatályának meghatározása során a vegyes módszer érvényesül.

Személyi hatálya szerint katonai büntetőeljárásnak van helye a Magyar Honvédség tényleges állományú tagja által elkövetett bármely, azaz akár szolgálaton belül, akár azon kívül elkövetett bűncselekménye esetén, tekintet nélkül arra, hogy azt Magyarországon, avagy a magyar határokon kívül követte el. Szintén személyi központú a szövetséges fegyveres erők tagjára vonatkozó meghatározás, amely ugyanakkor – a magyar joghatóság megjelölése mellett – csak korlátozott területi hatály szerint, a belföldön és a Magyar Köztársaság határain kívül tartózkodó magyar hajón vagy légi járművön elkövetett bűncselekményekre adja meg a magyar katonai büntetőeljárás hatályát.

Tárgyi hatály alapján lehet eljárni a katonai bűncselekmények, valamint bizonyos fegyveres szervek (polgári nemzetbiztonsági szolgálatok és a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú) tagjai által a szolgálati helyen, illetve a szolgálattal ösz-

szefüggésben elkövetett bármely bűncselekmények esetén. Ezek a deliktumok azzal, hogy a szolgálat ellátására közvetlen módon kihatnak, a szolgálati fegyelemre is károsak, elbírálásuk nem nélkülözheti a szolgálati szabályok ismeretét.

A katonai büntetőeljárás hatályára vonatkozóan további kiegészítést tartalmaz, hogy az kiterjed egyfelől *a terhelt által elkövetett valamennyi bűncselekményre, ha ezek közül valamelyik miatt katonai büntetőeljárásnak van helye, és az elkülönítés nem lehetséges,*⁴⁶⁵ másfelől *több terhelt esetében akkor, ha a terheltek valamelyikének bűncselekménye katonai büntetőeljárásra tartozik, és az eljárás elkülönítése – tekintettel a tényállás szoros összefüggésére – nem lehetséges.*⁴⁶⁶ E szabály az általános és a katonai büntetőeljárás kollízióját kívánja feloldani azzal, hogy személyi vagy tárgyi összefüggés (konnexitás) esetén az eljárást a katonai büntetőeljárás hatálya alá vonja, ezzel olyan bűncselekmény elbírálására, vagy terhelt büntetőjogi felelősségének a megállapítására is ezt az utat jelöli ki, amely vagy aki egyébként nem tartozna e külön eljárásra.

A katonai büntetőeljárás hatálya – a fentieknek megfelelően – a személyi és a tárgyi hatály kijelölésével meghatározza azt a terhelti kört, akivel szemben az általános büntetőeljárási szabályokat a katonai büntetőeljárásra vonatkozó eltérésekkel kell alkalmazni. A terhelti kör ennél fogva egyfelől lehet büntetőjogi értelemben vett magyar vagy nem magyar katona (katona terhelt), másfelől nem katonai jogállású, bármilyen állampolgárságú, civil személy is.

7.2.2.1. A katona és a katonai bűncselekmény

A katonai büntetőeljárás hatályának törvényi meghatározása során rendszertanilag első helyen szerepel, hogy az a katona tényleges szolgálati viszonya alatt elkövetett katonai bűncselekményekre terjed ki. Ez az általános büntetőeljárás hatályához képest mind személyi, mind tárgyi értelemben szűkítést jelent. Személyi téren csak a büntetőjogi értelemben vett katonákra vonatkozik, míg tárgyi értelemben csak a Büntető Törvénykönyv külön fejezetében pönalizált, katonai bűncselekményekre.

A katona büntetőjogi fogalmát a katonai büntető anyagi jog egyes aspektusai ismereténél már érintettük. Ott kifejtettük, hogy a hatályos szabályozás jelenleg nem tekinthető teljes körűnek, mivel az nem terjed ki minden katonai rendfokozat szerint szerveződő rendvédelmi szerv szolgálati jogviszonyban álló tagjára. A napjainkban érvényben lévő definíció ugyanis katonának kizárólag a Magyar Honvédség tényleges, valamint a Rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjait foglalja magában.⁴⁶⁷

A Magyar Honvédség tényleges állományú tagjait, pontosabban állománykategóriáit a honvédelemi törvény taxatív felsorolja, amely szerint a tényleges állomány körébe tartoznak a hivatásos, a szerződéses és az önkéntes tartalékos szolgálati jogviszonyban

⁴⁶⁵ Be. 470. § (2) bek.

⁴⁶⁶ Be. 470. § (3) bek.

⁴⁶⁷ Btk. 122. § (1) bek.

lévők, továbbá a hadkötelezettség alapján sor-, tartalékos és póttartalékos katonai szolgálatot teljesítők, illetve a katonai felsőoktatási intézmények honvédségi ösztöndíjas hallgatói és a katonai középfokú oktatási, katonai felsőoktatási intézmények középfokú szakképzésben (a továbbiakban: katonai szakképzés) részt vevő, szolgálati viszonyban álló hallgatói⁴⁶⁸. A rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok személyi állományából pedig katonaként csak azt a kört nevezték meg, amely a munkáltatójával nem munkaviszonyban, hanem szolgálati viszonyban áll, munkajogi (helyesebben szolgálati) jogállásuk tehát nem a Munka Törvénykönyvében,⁴⁶⁹ hanem ún. szolgálati törvényen (Hszt.) nyugszik.

Nem tekinthető indokoltnak, hogy a vármhatóság, illetve a katasztrófavédelmi igazgatóságok hivatásos állományú tagjai büntetőjogi értelemben nem minősülnek katonának, holott e személyek a katonai jellegű alá-fölérendeltségen túl katonai jellegű szolgálati feladatokat látnak el, és katonai rendfokozatot viselnek. Külön említésre méltó a pénzügyőrök helyzete. Az APEH és a Vám- és Pénzügyőrség integrációját követően létrejövő Nemzeti Adó- és Vámhivatal rendvédelmi tevékenysége, így a határátkelőhelyeken végzett, valamint a bűnüldözési, bűnmegelőzési, felderítési és nyomozási, a szabálysértési, a vám- és jövedéki ellenőrzési, mélységi ellenőrzési, az őrzésvédelmi, a hatósági, nem utolsó sorban a végrehajtási eljárási feladatai⁴⁷⁰ a Rendőrséghez hasonlítható. Amíg azonban egy pénzügyőr által – pl. határátkelőhelyen – elkövetett szolgálati bűncselekményt vagy függelemsértést a rendes büntetőeljárási szabályok szerint bírálnak el, addig egy hasonló deliktum miatt a rendőr katonai eljárásban felel.

A büntető anyagi jogi szabályok – a magyar büntetőtörvények személyi hatályának, nem utolsó sorban Magyarország nemzetközi katonai kötelezettségvállalásának megfelelően – büntetni rendelik a büntetőjogi értelemben vett katona által a szövetséges fegyveres erő katonájával szemben, avagy a nem Magyarországon, hanem az Egyesült Nemzetek vagy más nemzetközi szervezet felkérésére külföldi hadműveleti területen végzett humanitárius tevékenység, békefenntartás vagy humanitárius művelet keretében, illetőleg egyéb külföldi szolgálat során más állam katonájával szemben szolgálati feladat közös ellátása során elkövetett bűncselekményt is.⁴⁷¹ A vonatkozó jogszabályi rendelkezés⁴⁷² értelmezését elvégző magyar alkotmánybírósági határozat szerint ebben az esetben bűncselekmény sértettjének a szolgálati feladat közös ellátásakor a szövetséges és a békepartnerségben részt vevő fegyveres erő szárazföldi, haditengerészeti vagy légierejéhez tartozó, a szövetséges fegyveres erő állama rendőrségének, illetve

⁴⁶⁸ A Hvt. tehát meghagyta a tényleges állomány körében a sorkatonai állományt, így tehát a sorkötelezettség teljes eltörléséről nem, csak annak felfüggesztéséről beszélhetünk, noha köztudott, hogy ez az állomány a jövőben nem kerül feltöltésre.

⁴⁶⁹ A Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény

⁴⁷⁰ NAV tv. javaslat 35. §

⁴⁷¹ Btk. 122/A. § (1) bek.

⁴⁷² Btk. 122/A. § (2) bek.

polgári védelmi szolgálatának tagja, más állam katonája, a más állam rendőrségének, illetőleg polgári védelmi szolgálatának tagja tekintendő.⁴⁷³

Szintén kiterjed a magyar büntetőtörvény személyi hatálya arra a katonára, aki a katonai bűncselekményt a szövetséges fegyveres erőkben teljesített szolgálata során, illetve az Egyesült Nemzetek vagy más nemzetközi szervezet felkérésére, külföldi hadműveleti területen végzett humanitárius tevékenység, békefenntartás vagy humanitárius művelet keretében követi el.⁴⁷⁴

E szabály alkalmazhatósága ugyanakkor a gyakorlatban korántsem egyértelmű, mivel – ahogy azt Eperjes Krisztián megfogalmazza – hiába adott a katonai büntetőeljárás lefolytatásának törvényi alapja, ha az arra vonatkozóan nem tartalmaz rendelkezést, hogyan kell az eljárást külföldön lefolytatni. Eperjes szerint a magyar katona által külföldön elkövetett bűncselekménnyel szembeni magyar joghatóság alá tartozó fellépés az elkövetés helyének országa szerint, és aszerint változik, hogy milyen „összetételű” békeműveletről van szó.⁴⁷⁵ Emiatt pedig egyfelől nem mindig egyértelmű, hogy a magyar joghatóság alkalmazható-e, illetve, hogy alkalmazása esetén milyen hatóság, milyen módon és hogyan tud kellő hatékonysággal fellépni.

A katona fogalmához hasonlóan a katonai bűncselekmény is büntető anyagi jogi kategória. A magyar büntető kódex különös részében önálló fejezetben meghatározott bűncselekmények külön címek (szolgálati bűncselekmények, függelemsértések, előjárói bűncselekmények, harcképességet veszélyeztető bűncselekmények) szerint vannak elkülönítve. Közös jellemzőjük, hogy e deliktumokat tettesként csak büntetőjogi értelemben vett katona követheti el, akik ezzel mindegyik esetben a katonai szolgálati rendet vagy fegyelmet sértik vagy veszélyeztetik.

7.2.2.2. A katonai büntetőeljárás személyi teljessége

Teljes körű a katonai büntető eljárásjog személyi terjedelme, ha az elkövetett bűncselekmény jellegétől – általános vagy katonai, illetve szolgálati voltától – függetlenül a katona terhelt bűnfelelőssége kizárólag katonai büntetőeljárásban állapítható meg. Ez a megoldás több ország esetében is általános, és Magyarországon is alkalmazott, bár nem minden büntetőjogi értelemben vett katona, hanem csak a hagyományos értelemben vett fegyveres erő, a Magyar Honvédség tényleges állományú tagjai, illetve – kizárólag a magyar joghatóságra való hivatkozás korlátja mellett – a szövetséges fegyveres erő tagja esetében.

⁴⁷³ 20/2006. (V. 31.) AB határozat 2.1. pont

⁴⁷⁴ Btk. 122/B. §

⁴⁷⁵ Eperjes Krisztián: Békehadműveletek. Ügyészek Lapja 2008/4. szám 26. o.

A Magyar Honvédség szolgálati kötelékébe tartozó katonák⁴⁷⁶ Magyarországon az egyetlen olyan személyi kört jelentik, akikkel szemben nemcsak katonai, hanem bármely egyéb bűncselekmény esetén katonai büntetőeljárásnak van helye. A nem katonai természetű deliktumok katonai eljárásban való kivizsgálásának Kardos Sándor szerint a katonai büntetőeljárás gyors lefolytatásának elsősorban az az indoka, hogy az illetékes előjáró gyorsabban tudjon állást foglalni az alárendeltségébe tartozó terhelt további katonai szolgálati viszonya felől.⁴⁷⁷ Álláspontunk szerint e megoldás nemcsak a honvédek, hanem más büntetőjogi értelemben vett katonák (rendőrök, büntetés-végrehajtási beosztottak, illetve a katonai büntetőeljárás hatályának fentiekben javasolt kedvező kiterjesztése esetén akár pénzügyőrök, tűzoltók) esetében is indokolt lenne. A rendvédelmi szervek hivatásos állományú tagjai ráadásul rendszerint közvetlen intézkedésre is jogosultak. Emiatt nem megengedhető, hogy szolgálatban olyan személy vegyen részt, akivel szemben büntetőeljárás folyik. Az így keletkezett létszámbírány pedig felmentéskor csak az újbóli szolgálatba helyezéssel, illetve bűnösítés esetén a kiszabott szankció végrehajtása, avagy a szolgálatból eltávolított személy státuszának feltöltésével szüntethető meg.

A katonai büntetőeljárás viszonylag új eleme a szövetséges fegyveres erő tagja által belföldön (Magyar Köztársaság területén, avagy azon kívül a magyar hajón vagy magyar légi járművön, azaz a magyar joghatóság alatt) elkövetett bűncselekmények katonai eljárásra utalása. Figyelemre méltó, hogy a „szövetséges fegyveres erő tagja” mint terminus technikus megjelöléssel a jogalkotó olyan személyi körre is megállapítja a katonai büntetőeljárás hatályát, amely egyébként nem tartozik a katonák – fentebb már taglalt – büntetőjogi fogalmába.

A katonai büntetőeljárás személyi hatályának ezirányú kiterjesztését hazánk nemzetközi kötelezettségei, így elsősorban az Észak-atlanti Szervezethez történő csatlakozása tette indokolttá. Az úgynevezett NATO egyezményekben – pl. az Észak-atlanti Szerződés tagállamai közötti, és a fegyveres erők jogállásáról szóló, 1951. június 19-én, Londonban kelt Megállapodás, amelyhez a Magyar Köztársaság az 1999. évi CXVII. törvénnyel csatlakozott – szerint a fogadó állam joghatósága érvényesül azokban az esetekben, amikor a bűncselekmény elsősorban a fogadó állam jogát sértette.⁴⁷⁸ Megjegyzendő, hasonló megfontoláson alapult a magyar katonai büntetőtörvények magyar katonák külföldön más állam katonája ellen vagy szövetséges fegyveres

⁴⁷⁶ A Hvt. szerint Magyar Honvédség tényleges állományába tartoznak a hivatásos, a szerződéses és az önkéntes tartalékos szolgálati jogviszonyban lévők, továbbá a hadkötelezettség alapján sor-, tartalékos és póttartalékos katonai szolgálatot teljesítők, illetve a katonai felsőoktatási intézmények honvédségi ösztöndíjas hallgatói és a katonai középfokú oktatási, katonai felsőoktatási intézmények középfokú szakképzésben részt vevő, szolgálati viszonyban álló hallgatói.

⁴⁷⁷ Kardos Sándor: A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene. 350/2003. számú PhD dolgozat. Miskolci Egyetem Deák Ferenc Doktori Iskola. Miskolc, 2003. 222. o.

⁴⁷⁸ A büntetőeljárás törvény magyarázata. 2. kötet. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2003. 790. o.

erőkben teljesített szolgálat közben elkövetett bűncselekményekre való – fentebb ismertetett – pontosítása is.

A magyar büntetőtörvény értelmező rendelkezéseinek sajátos kollízióját jelenti, hogy amíg a Btk. más állam katonája ellen elkövetett bűncselekmény esetén a sértetti kört a szövetséges fegyveres erő katonájában úgy állapítja meg, hogy annak körében a szövetséges fegyveres erő állama rendőrségének, illetőleg polgári védelmi szolgálatának tagját is érteni kell, hasonló értelmezést a szövetséges fegyveres erő tagjára – mint tettesre – nem alkalmaz. A törvény pusztán a szövetséges fegyveres erő fogalmát határozza meg, amely szerint annak minősül *a kölcsönös katonai segítségnyújtás kötelezettségét tartalmazó batályos nemzetközi szerződés szerint a Magyar Köztársasággal szövetséges államok fegyveres erői, valamint az e szerződés alapján létrehozott közös katonai szervezetek*.⁴⁷⁹ Venczl László szerint ennek az lehet a magyarázata, hogy a magyar büntetőtörvények szerint a szövetséges fegyveres erő alatt valójában az Észak-atlanti Szerződést (NATO) kell érteni,⁴⁸⁰ így a szövetséges fegyveres erők tagjai is csak ehhez a szervhez kötődhetnek.

A szövetséges fegyveres erő tagja által elkövetett bűncselekmények kivizsgálását illetően felmerül az egyes – alapvetően a küldő és a fogadó – államok katonai büntetőjogának versengése is. Ennek az összeütközésnek a feloldására az előbb már említett NATO SOFA Egyezmény VII. Cikke szolgál. E szerint a fogadó állam hatóságának joghatósága van a fegyveres erő vagy polgári állomány tagja, illetve hozzátartozója által a fogadó állam területén elkövetett, a fogadó állam törvényei szerint bűncselekménynek minősülő cselekmények esetében tekintet nélkül arra, hogy az a küldő állam szerint büntetendő-e vagy sem. A fogadó – jelen esetben a magyar – állam büntető joghatósága azonban e téren nem kizárólagos. Az Egyezmény ugyanis a küldő állam joghatóságának elsőbbségét írja elő, amennyiben a bűncselekmény kizárólag ez állam tulajdona vagy biztonsága, vagy kizárólag ez állam fegyveres erőinek vagy polgári állományának tagjai, illetve hozzátartozóik személye vagy tulajdona ellen követték el, illetve akkor is, ha a bűncselekmény szolgálati kötelezettség teljesítése közben elkövetett tevékenység vagy mulasztás. Minden más bűncselekmény esetében a fogadó állam hatóságait illeti az elsőbbség a joghatóság gyakorlására. Erről azonban – az Egyezmény megengedő szabálya alapján – a fogadó állam a küldő állam értesítése mellett lemondhat, avagy e lemondás – a büntetőeljárás átengedése – a küldő állam részéről diplomáciai úton kezdeményezhető.

7.2.2.3. A szolgálattal összefüggő bűncselekmények

A *ratione personae* és a *ratione materiae* együttes alkalmazását jelenti az a szabály is, amely a katonai büntetőeljárást a büntetőjogi értelemben vett katona által a szolgálata-

⁴⁷⁹ Btk. 137. § 20. pont

⁴⁸⁰ Venczl László: A katonai büntető igazságszolgáltatás aktuális kérdései. Kriminológiai Közlemények 59. szám 2001. 10. o.

ti helyen vagy a szolgálattal összefüggésben elkövetett bármely bűncselekményre is kiterjeszti. A katonai büntetőhatalom ebben az esetben tehát nem általános, csak a törvény által megjelölt fegyveres (katonai vagy rendvédelmi) szervek pontosan meghatározott – rendszerint hivatásos, kivételes esetben szerződéses állományú – tagjaira, és az általuk a szolgálati (munka) viszonyukat valamilyen módon érintő bűncselekményekre terjed ki. E szabály mögött Habony János szerint a szolgálati érdek védelme és a bűncselekmények gyors felderítésének a kívánalma húzódik meg.⁴⁸¹ A szolgálati jellegű bűncselekmények nagyrészt zárt munkahelyi körülmények között valósulnak meg, azok ezáltal nemcsak az általánosan védett jogi tárgyakat sértik vagy veszélyeztetik, hanem a katonai felépítés szerint működő katonai vagy rendvédelmi szerv szolgálati rendjét is. Szolgálattal összefüggő akkor lesz a bűncselekmény, ha azt az elkövető szolgálati feladata ellátásának a helyén, vagy a feladat végrehajtásával, teljesítésével összefüggésben követi el.

A hatályos szabályozás szerint katonai büntetőeljárásnak van helye a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai által a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett bármely bűncselekmény esetén. E két, büntető anyagi jogi értelemben vett katonának is minősülő állománykategóriánál tehát nemcsak katonai bűncselekmény, hanem bármely más, de szolgálattal összefüggő deliktum megvalósulása esetén is helye van a katonai büntetőeljárásnak. Ennek értelmében a büntetőjogilag katonának minősülő hivatásos rendőrök, illetve a katonának nem tekinthető vámhatóság hivatásos állományú tagjai által szolgálattal összefüggésben megvalósított bűncselekmények esetén nincs helye katonai büntetőeljárásnak. E megállapítás alól természetesen kivétel, ha a rendőr – mint büntetőjogi értelemben vett katona – a szolgálati helyén egyúttal katonai bűncselekményt is megvalósít, mert ebben az esetben – a később említendő személyi összefüggés miatt – helye lehet a katonai büntetőeljárásnak.

7.2.2.4. A katonai büntetőeljárás hatályának személyi és tárgyi konnexitása

A katonai büntetőeljárás sajátos kiterjedéséről beszélhetünk azokban az esetekben, amikor a katona terhelt egyéb, nem katonai eljárásra tartozó bűncselekménye esetén, illetve nem katona terhelttel szemben is a katonai büntetőeljárás szabályai szerint kell eljárni. E kiterjesztésnek személyi összefüggés miatt akkor van helye, ha a terhelt több bűncselekménye közül az egyik katonai büntetőeljárásra tartozik, tárgyi összefüggés miatt akkor, ha több terhelt közül az egyikre a katonai büntetőeljárás hatálya vonatkozik.

⁴⁸¹ Habony János: Büntetőjogi ismeretek új kézikönyve a fegyveres erők hivatásos állománya részére. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1973. 163. o.

A Be. 470. § szerint

„(2) A katonai büntetőeljárás hatálya kiterjed a terhelt által elkövetett valamennyi bűncselekményre, ha ezek közül valamelyik miatt katonai büntetőeljárásnak van helye, és az elkülönítés nem lehetséges.

(3) Több terhelt esetében akkor van helye katonai büntetőeljárásnak, ha a terbeltek valamelyikének bűncselekménye katonai büntetőeljárásra tartozik, és az eljárás elkülönítése – tekintettel a tényállás szoros összefüggésére – nem lehetséges. Ez a rendelkezés az orgazdára és a bűnpártolóra is kiterjed.”

Akár a személyi, akár a tárgyi konnexitás terjedelmét nézzük, az a hatályos bírói gyakorlat szerint nem tekinthető korlátlanoknak. A Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma korábbi állásfoglalását⁴⁸² felülvizsgálva büntető kollégiumi véleményében megerősítette, hogy

- egyrészt „a terhelt katonai büntetőeljárásra tartozó és azzal együtt vád tárgyává tett más bűncselekmények elbírálását a katonai tanács akkor különíti el, ha az utóbbi tárgyi súlya, bonyolultsága, a bizonyítás terjedelme az eljárás gyors befejezését hátráltatná, vagy az elkülönítést más katonai érdek indokolja;”

- másrészt „több terhelt esetében a katonai büntetőeljárás hatálya alá egyébként nem tartozó terhelt cselekményét a katonai tanács csak akkor bírálja el, ha a tényállás közvetlen és szoros összefüggése miatt az elkülönítés nem lehetséges.”⁴⁸³

A Legfelsőbb Bíróság véleménye szerint a személyi konnexitás vizsgálatakor az egyesítés, illetve elkülönítés eldöntésénél a katonai tanácsnak azt kell vizsgálnia, hogy a katonai büntetőeljárásra egyébként nem tartozó bűncselekmény tárgyi súlya, annak a katonai eljárás hatálya alá tartozó deliktumhoz képest nagyobb társadalomra veszélyessége, vagy terjedelmesebb bizonyítást igénylő volta miatt célszerű-e az együttes elbírálás. Ennek indoka az, hogy „a nagy terjedelmű bizonyítást igénylő cselekmény katonai eljárásban történő elbírálása nem lehet célszerű, mert jelentősen késleltetheti a katonai eljárásra tartozó cselekmény elbírálását.” A magunk részéről az időszzerűség aggályát egy katona által elkövetett több bűncselekmény esetében nem látjuk megalapozottnak. Sőt, az ügyek elkülönítése a különböző igazságszolgáltatási fórumok általi eljárása miatt inkább jelenti a büntetőügy elhúzódását, mint annak gyors lezárását. A személyi összefüggésben lévő ügyek elkülönítését továbbá a büntetőeljárás központi alanya, a katona terhelt személye sem indokolja. A hivatkozott büntető kollégiumi vélemény is kitér arra, hogy „a katonai büntetőeljárásban az ügyek gyors befejezése – az időszzerűség általános követelménye mellett – katonai fegyelmi okok miatt is indokolt.” Álláspontunk szerint az ügyek elkülönítéséből fakadóan eltérő időpontban meghozott jogerős ügydöntő határozatok miatt a katona bűnösségének, ezáltal katonai rendre veszélyességének megítélése csak az egyik ügy lezárásával nem állapítható meg. Dönthet-e a katonai tanács egy enyhébb megítélésű katonai bűncselekmény esetén lefokozásról vagy a szolgálati viszony megszüntetéséről úgy, hogy az elvileg nagyobb súlyú büntetőügyre nincs rálátása? A válasz nemleges, ennél fogva személyi konnexitás esetén az egyes ügyek elkülönítését, elsősorban a terhelt katonai vagy rendvédelmi szolgálat és fegyelem alá tartozása miatt abban az esetben sem tart-

⁴⁸² BK 140.

⁴⁸³ Vö. BKv 51.

juk igazolhatónak, ha az egyébként katonai büntetőeljárásra tartozó bűncselekmény a gyanú szerint súlyosabb és bonyolultabb megítélésű.

Más azonban a helyzet tárgyi konnexitás esetén. Ekkor a büntető kollégiumi vélemény szerint a katonai tanácsnak azt kell vizsgálnia, hogy több terhelt esetén azok cselekményei ténylegesen milyen mértékben kapcsolódnak egymáshoz, a közvetlen és szoros összefüggés megállapítható-e. *„Polgári személy katonai büntetőeljárás alá vonására csak akkor kerülhet sor, amikor a katonával közösen elkövetett cselekmény elbírálása ezt feltétlenül indokolja, például, amikor az elkövetők társtettesek. Indokolhatja az együttes elbírálást az is, hogy az elkülönítés folytán tárgyalandó ügyekben eltérő ténymegállapítás veszélye merül fel. Ha azonban a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó terhelten együttes bűncselekményt elkövetőhöz – tárgyi összefüggés folytán – további terheltek is kapcsolódnak, ezek cselekményének elbírálása céljából az elkülönítés rendszerint indokolt.”* Minthogy az idézett vélemény több személy bűncselekményére van tekintettel, azaz nemcsak olyan terheltenre, akit katonai vagy rendvédelmi többletkötelezettségek terhelnek, mi is úgy látjuk, hogy az eljárás csak akkor folytatható le a katonai szabályok szerint, ha annak elkülönítése a megvalósított bűncselekmények hasonló természete miatt nem célszerű. Minden más esetben azonban az elkülönítéstől nem kell eltekinteni, hiszen a katonai szolgálati rendre még közvetve is csak kivételes esetben lehet veszélyes egy civil személy.

7.3. A katonai büntetőeljárás hatóságai

A katonai büntetőeljárás sajátossága, egyben szakszerű megítélésnek alapvető biztosítéka leginkább abban mutatkozik meg, hogy annak során csak olyan hatóság járhat el, amely nemcsak a vonatkozó katonai büntető jogszabályokat ismeri, hanem azoknak az életviszonyoknak a kellő ismeretével is rendelkezik, amelyek e bűncselekményeket „szülik és környezik.”⁴⁸⁴ Ezek a hatóságok általános hatáskörben nyomozó és vádhatóságként a katonai ügyész, míg igazságszolgáltatási fórumként egyes megyei bíróságok katonai bírái vagy tanácsai. Sajátos hatósági funkciót tölt be a katona terhelt szolgálati helye szerinti állományilletékes parancsnok, aki egyrészt nyomozó hatóságként, másrészt a katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálása terén a büntetőjogi felelősséget eldöntő – büntető ügyekben ügydöntő – hatóságként is eljárhat.

Katonai büntetőeljárásban a nyomozási feladatokat elsősorban az általános ügyészi szervezetrendszerbe illeszkedő, de eltérő szervezeti struktúrában és illetékességi területen működő katonai ügyészségeken szolgálatot teljesítő ügyészek végzik. A katonai ügyész a Be. szerint a vádemelés érdekében bármely ügyben nyomozást végezhet vagy végeztethet, ezért – bár ezt a Be. expressis verbis nem deklarálja – a katonai büntetőeljárás alanyai között mint általános nyomozó hatóság jár el. Emellett a katonai ügyész a katonai vétségek nyomozását egyfajta másodlagos nyomozó hatóságként teljesítő katonai parancsnokok, illetve az ő jogkörükben eljáró igazgatási vagy nyomozótisztek

⁴⁸⁴ Kovács Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958. 295. o.

által végzett nyomozásokat felügyeli ideértve azt is, hogy azok végzését magához vonhatja, illetve a katonai parancsnokot (rajta keresztül az igazgatási vagy nyomozótisztet) nyomozási feladatok ellátására bízta meg.

A törvényben nevesített, de nem tipizált fenti nyomozó hatóságok mellett katonai büntetőeljárásban kiegészítő hatóságként más nyomozó hatóság is közreműködhet. Erre abban az esetben kerülhet sor, ha a civil ügyekben eljáró nyomozó hatóság – elsősorban a rendőrség, kivételes esetben a nyomozó ügyészségek vagy a vámhivatal, ad abszurdum külföldön tartózkodó magyar hajó vagy légi jármű parancsnoka – saját hatáskörében indít nyomozást, vagy végez kése delmet nem tűrő nyomozási cselekményt, és még a katonai büntetőeljárás hatályának felismerése miatti áttételt megelőzően valamilyen eljárási cselekményt foganatosít. Szintén ilyen jelleggel vesz részt katonai bűnügyben általános nyomozó hatóság, ha a katonai nyomozó hatóságokat technikai eszközzel vagy más módon támogatja.

A katonai és általános nyomozó hatóságok mellett meg kell említeni a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatát, amely mint kormányzati ellenőrzési szervezet gondoskodik a katasztrófavédelmi-, valamint a vámszervezet mellett olyan szervek (rendőrség és a büntetés-végrehajtási szervezet) tagjainak bűnmegelőzési célú ellenőrzéséről, illetve az e szerveken belül elkövetett bűncselekmények felderítéséről, amelyek hivatásos állományú tagjai büntetőjogi értelemben katonának minősülnek. A Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat azonban nem nyomozó hatóság, hanem ún. „háttér nyomozó szerv,” amely alakszerű nyomozást nem végez, kényszerintézkedést nem foganatosít. Feladata mégis – akár általános, akár katonai bűnügyekben jelentős – az általa ellenőrzött szervezetek tagjai által tervezett, avagy a hivatali vagy hivatalos személyként, illetve a szolgálati helyen, hivatali tevékenységgel összefüggésben elkövetett bűncselekmények felderítése. A Szolgálat ennél fogva – a működésére vonatkozó jogszabály⁴⁸⁵ rendelkezése értelmében – bűnmegelőző tevékenysége során kezdeményezi a bűncselekmények folytatásának megszakítását, feltárja a bűncselekményeket lehetővé tevő körülményeket, de a gyanú megállapítását követően feljelentést tesz a hatáskörrel rendelkező, illetékes nyomozó hatóságnál. Amennyiben a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat a rendőrség vagy a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjára vonatkozóan katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmény gyanúját állapítja meg, úgy a körülmények feltárását követően az illetékes katonai ügyészségnél teszi meg a feljelentést, amely ettől kezdve saját hatáskörben – szükség esetén az állományilletékes parancsnok bevonásával – folytatja le a büntetőeljárást.

Szintén háttér nyomozó szervekként kell gondolni a polgári (Információs Hivatal, Alkotmányvédelmi Hivatal, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat) és a katonai (Katonai Felderítő Hivatal, Katonai Biztonsági Hivatal) nemzetbiztonsági szolgálatokra. Ezeknek a szolgálatoknak a tevékenysége is zömében proaktív (súlyos bűncselekmények

⁴⁸⁵ A Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatáról szóló 49/1995. (V. 4.) Korm. rendelet 3. § (1)-(5) bek.

megakadályozása és megelőzés), illetve operatív (rejtett) jellegű.⁴⁸⁶ A nemzetbiztonsági szolgálatok rendeltetése, hogy törvényben meghatározott feladatok elvégzésével, a nyílt és titkos információgyűjtés eszközrendszerével elősegítsék a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítését, ezáltal közreműködjenek az ország szuverenitásának biztosításában és alkotmányos rendjének védelmében.⁴⁸⁷

Katonai bűnügyek felderítése terén a nemzetbiztonsági szolgálatok közül különös jelentősége van a katonai nemzetbiztonsági szolgálatoknak, közülük is a Katonai Biztonsági Hivatalnak, amely feladatai körében egyrészt információt gyűjt a honvédelemért felelős miniszter által vezetett minisztériumot és a Magyar Honvédséget veszélyeztető szervezett bűnözésről, ezen belül kiemelten a jogellenes kábítószer- és fegyverkereskedelemről.⁴⁸⁸ Másrészt működési területén a nyomozás elrendeléséig végzi az állam elleni bűncselekmények (Btk. X. fejezet), az emberiség elleni bűncselekmények (Btk. XI. fejezet), a külföldre szökés (Btk. 343. §), a zendülés (Btk. 352. §) és a harckészültség veszélyeztetése (Btk. 363. §) bűncselekmények felderítését.⁴⁸⁹ E feladatokkal kapcsolatban – ahogy azt Szabó Károly megfogalmazza – le kell szögezni, hogy a szervezett bűnözés elleni fellépés korábban nem jelentett hagyományos nemzetbiztonsági feladatot. A műveleti munka során olyan „specifikumnak” tekinthető jelenségek, illetve körülmények is feldrítésre kerültek, mint a kábítószer honvédségi gépjárművekben történő szállítása, továbbá általános tapasztalatok szerint a Magyar Honvédségben komoly problémát jeleltenek a fegyverzeti anyagok, lőszeres és robbanóanyagok biztonságos őrzés-védelmével, kezelésével, tárolásával, nyilvántartásával összefüggő hiányosságok.⁴⁹⁰ Alapvető követelmény azonban, hogy a fent említett, avagy az információgyűjtő tevékenység során felderített bármely más bűncselekményre vonatkozó gyanú esetében a büntetőeljárást a katonai (vagy polgári) nemzetbiztonsági szolgálatnak kezdeményeznie kell, nyomozati tevékenységet nem folytathat.

7.3.1. A katonai ügyész

Katonai büntetőügyekben az ügyész nemcsak az állam büntető igényének letéteményese, hanem általános nyomozó hatóság is. Bár az általános büntető eljárásjogi szabályok szerint is az ügyész felel a nyomozásért, a gyakorlatban a katonai ügyészek nyomozásban betöltött szerepe jóval hangsúlyosabb. Egyrészt többnyire kizárólagos nyomozó hatósági jogkörben végzik a nyomozást, másrészt kisebb súlyú katonai vét-

⁴⁸⁶ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2004. 138. o.

⁴⁸⁷ A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 3. § (Nbtv.)

⁴⁸⁸ Nbtv. 7. § d) pont

⁴⁸⁹ Nbtv. 7. § i) pont

⁴⁹⁰ Szabó Károly: A szervezett bűnözés és a nemzetbiztonsági tevékenység összefüggésének sajátosságai, különös tekintettel a katonai biztonsági hivatal műveleti tevékenységére. Felderítő Szemle 2008. évi különszám. 108. o.

ség esetében a parancsnok által folytatott nyomozás felett felügyeletet gyakorolnak, illetve annak nyomozását hatáskörükbe vonhatják.

Kizárólag a katonai ügyész végzi a nyomozást

- a katona által elkövetett katonai büntett miatt,
- katonai vétség miatt, ha azzal kapcsolatban más bűncselekményt is elkövetett, vagy ha több terhelt esetén az elkülönítés nem lehetséges,
- nem katonai bűncselekmény miatt, illetve akkor is, ha a katona szolgálati viszonya időközben megszűnt, továbbá
- a szövetséges fegyveres erő tagja által belföldön, valamint az e személynek a Magyar Köztársaság határain kívül tartózkodó magyar hajón vagy légi járművön elkövetett, magyar büntető joghatóság alá tartozó bűncselekménye miatt.⁴⁹¹

A fentiekben túl szintén a katonai ügyész folytatja a nyomozást a katonai vétség miatt indított bűnügyben akkor, ha

- az ügyet az eljárás lefolytatása céljából magához vonta, valamint
- több katona esetén az egyébként parancsnoki (vezetői) hatáskörbe tartozó ügyekben a terheltek illetékes parancsnokának (vezetőjének) nincs közös előjárója, és az elkülönítés nem indokolt.⁴⁹²

A katonai büntetőeljárás hatályába tartozó bűncselekmények nyomozását a területi katonai ügyészségek állományába tartozó katonai ügyészek végzik. Emellett ők készítik elő a rendkívüli perorvoslatokat, és vizsgálják az egyes katonai alakulatoknál bekövetkezett rendkívüli eseményeket. A vádelőkészítés és a vádemelés során a Katonai Főügyészség irányítja a területi katonai ügyészségeknek a katonai büntetőeljárás során végzett munkáját, valamint felügyeli a területi katonai ügyészségek által folytatott parancsnoki nyomozás törvényességi felügyeleti munkáját.

A nyomozás végzésének kivételes esete, amikor azt a katonai ügyészségnek nem belföldön kell lefolytatni, hanem a külföldön állomásozó magyar katona szolgálati helyén. Erre a magyar katonai ügyészeknek 2002. óta van lehetőségük, amióta a legfőbb ügyész utasításban rendelkezett a mobil katonai ügyészségi egység felállításáról.⁴⁹³ Ennek az egységnek felállításának legfőbb indoka Venczl László szerint az volt, hogy ilyen szervezeti elem hiányában korábban csak az érintett magyar katona repatriálását követően nyílt mód a szükséges fegyelmi vagy büntetőeljárás hazai területen történő végrehajtására, amely azonban kevés esélyt biztosított a bizonyítékok utólagos beszerzésére. E sajátos katonai ügyészi szervezet azonban alkalmas arra, hogy szükség esetén

⁴⁹¹ Be. 474. § (2)-(4) bek.

⁴⁹² A katonai büntetőeljárásban a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a büntetőügyek katonai ügyészségi nyomozásával, valamint a vádemeléssel kapcsolatos feladatokról szóló 15/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás 7. § (4) bek. a)-b) pont

⁴⁹³ A mobil katonai ügyészségi egység felállításáról szóló 1/2002. (ÜK. 2.) LÜ utasítás

a fogadó állam területén – korlátozottan, kizárólag a magyar katonák elhelyezését biztosító bázison – teljesítse a nyomozást.⁴⁹⁴

Katonai bűnügyekben a váddal való rendelkezés szinte kizárólagosan a katonai ügyészt illeti meg. Minthogy a katonai büntetőeljárásban ex lege nincs lehetőség magánvád előterjesztésére, és pótmagánvádra is csak abban az esetben, ha a bűncselekmény sértettje természetes személy, viszonylag csekély a lehetősége annak, hogy a katonai bírósági tárgyalás ne a katonai ügyész vádemelését követően induljon. A katonai ügyészt a váddal való rendelkezés során hasonló jogok illetik, mint az általános eljárásban közreműködő ügyészt, így annak keretében a váddal szabadon rendelkezhet, azt emelheti, képviselheti, módosíthatja, elejtheti, illetve dönthet a vádemelés részbeni mellőzéséről és elhalasztásáról is. Az általános eljáráshoz képest azonban máshogy érvényesül a vádemelést megelőzően végrehajtott ügyészi revízió.⁴⁹⁵ Erre nem katonai büntetőügyekben elsősorban azért van szükség, hogy az ügyész a nyomozó hatóság által önállóan végzett és befejezett nyomozás anyagát megismerve dönthessen a vád emeléséről, avagy más kérdésről (ilyen a további nyomozási cselekményekre utasítás, büntetőeljárás megszüntetése vagy felfüggesztése stb.). A katonai büntetőeljárásban azonban a vádra kerülő ügyeket – a nyomozó ügyészekhez hasonlóan – a katonai ügyész nyomozza, aki ezáltal nem az ügyészi revízió során, hanem már a nyomozás folyamatában megismeri az ügyet. Ennek ellenére a Be. a katonai ügyész számára is megadja a revízió lehetőségét, és az ügy előismeretére tekintet nélkül a vádemelés eldöntésére rendelkezésre álló időt nem korlátozza.⁴⁹⁶ Különbség azonban, hogy a katonai ügyésznek az ügyészi revízió során – annak a kábítószer-élvező gyanúsítottnak a kivételével, aki vállalja, hogy kábítószer-függőséget gyógyító kezelésen, kábítószer-használatot kezelő már ellátáson vagy megelőző-felvilágosító kezelő más ellátáson vagy megelőző-felvilágosító szolgáltatáson vesz részt – nincs lehetősége vádemelést elhalasztani, ha a katona tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt elkövetett katonai bűncselekménye, valamint a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett más bűncselekménye miatt folyik az eljárás.⁴⁹⁷ E kizáró szabály további feltétele, hogy a terhelt szolgálati viszonya az ügyészi revízió időpontjában fennálljon. Szintén a katonai ügyészi revízióhoz kapcsolódó eltérés, hogy katonai büntetőeljárásban közvetítői eljárás alkalmazásának a fegyveres szerv sérelmére elkövetett vagyoni elleni bűncselekmény miatt nincs helye.⁴⁹⁸ E korlátozás oka, hogy a fegyveres szerv és a vele szolgálati viszonyban lévő terhelt közötti, kártérítés megfizetéséről szóló megállapodás összeegyeztethetetlen a fegyveres szervnél érvényesülő sajátos jogviszonyok-

⁴⁹⁴ Venczl László: A válságkezelő műveletek során alkalmazható fegyelmi és büntetőjogi együttműködési formák. Új Honvédségi Szemle 2006/8. szám 64. o.

⁴⁹⁵ Vö. Be. 216. §

⁴⁹⁶ Ennek ellenére a katonai ügyészek az esetek döntő többségében harminc napon belül emelnek vádat.

⁴⁹⁷ Vö. Be. 485/C. § (1)-(2) bek.

⁴⁹⁸ Be. 485/C. § (3) bek.

kal.⁴⁹⁹ E szabály ugyanakkor nem zárja ki a mediáció lehetőségét abban az esetben, ha arra személy elleni vagy közlekedési bűncselekmény miatt kerülhet sor, vagy a sértett nem maga a fegyveres szerv.

7.3.2. Az állományilletékes parancsnok

A katonai előjáró eljáró hatóságkénti fellépésének indoka, hogy egyrészt felelős vezetőként tartsa fenn a fegyelmet az alárendeltségébe tartozó személyi állomány körében, másrészt – törvény adta lehetőségek között – a katonai büntetőjoghoz kapcsolódó szubszidiaritás jegyében mint alapvető hatóság biztosítsa a katonai jogsértések bekövetkezését követő kivizsgálásban a szakszerű és gyors ügyintézés. Ilyen hatáskörében a parancsnok lehet relatíve feltétlen hatóság, de lehet feltételes is, ha az eljárással nem rendelkezik önállóan, de abban vagy a katonai ügyész utasítása alapján, vagy előzetes értesítését megelőzően, de halaszthatatlan okból végez ún. rész- vagy megelőző nyomozati cselekményeket.

A parancsnok relatíve feltétlen nyomozó hatósági jogköréhez – vagy diszkrecionális büntetőjogi hatalmához – elsősorban a parancsnoki kívánat vagy kizárólagos feljelentési jogosultság és a bűncselekmény fegyelmi jogkörben való elbírálása tartozik. A hatályos magyar jog által napjainkban már nem szabályozott kívánat a parancsnok kizárólagos, feltétlen jogosultságát jelentette, arra vonatkozóan, hogy a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható terhelt büntetőjogi felelősségre vonása megtörténhessen. Amennyiben a parancsnok ebbéli jogával nem élt, úgy a katonai büntetőeljárás akadályáról beszélhattünk. Tekintve, hogy ez a parancsnoki jogosultság napjainkban jelentős részt jelentene a büntetőeljáráshoz fűződő legalitáson és officialitáson, alkalmazásának megengedhetősége meglehetősen vitatható. A magunk részéről egyetértünk azzal a megállapítással, hogy a kívánat megtételéhez kapcsolódó parancsnoki mérlegelési jogosítvány ütközik a tisztességes büntetőeljáráshoz kapcsolódó követelményekkel, ha alkalmas arra, hogy az egyébként bírói útra tartozó magatartásokról ne a bírósághoz való jogot is garantáló büntetőeljárásban, hanem más – pl. tisztán fegyelmi – úton döntsének, sőt ennek során akár szabadságelvontást – fogságfenytést – is alkalmazzanak.⁵⁰⁰ A kizárólagos parancsnoki feljelentési jogkörnek azonban mégis lehet létjogosultsága szűkre szabott alkalmazási körben akkor, ha az csak katonák által elkövethető, csekélyebb súlyú normasértésekre korlátozódik, és nem irányul arra, hogy súlyosabb bűncselekmények bekövetkezése esetén elvonja a terheltet a törvényes büntetőeljárástól.

⁴⁹⁹ Vö. a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2006. évi LI. törvény részletes – a fenti törvényhely törvénybe iktatásáról rendelkező 228. § (2) bek. – indokolását.

⁵⁰⁰ Venczl László: A katonai parancsnok büntető hatalma és a strasbourgi joggyakorlat. Szakdolgozat. ELTE Európai Jogi Szakjogász képzés. Budapest, 2001. 13. o.

Feltételes a parancsnok büntetőeljárási hatósági ügydöntő szerepe, ha az a katonai vétség fegyelmi jogkörben való elbírálására irányul. Ebben az esetben ugyanis az ügyész egy kombinált határozatot hoz, amellyel egyfelől a feljelentést elutasítja vagy a nyomozást megszünteti, másfelől pedig a vétség fegyelmi eljárás szerinti elbírálásáról dönt. E feltételesség még akkor is megmarad, ha az ügyész a szóban forgó fegyelmi eljárás elrendelését nemcsak saját elhatározásból, hivatalból teszi meg, hanem a parancsnok kezdeményezésére is, amennyiben ő mint nyomozó hatóság – törvény által nem szabályozott módon, de lényegében a megvalósított deliktum súlyára és az elkövető személyére tekintettel – úgy ítéli meg, hogy a katonai bűncselekmény elbírálása fegyelmi úton is elérheti a kívánt hatást. Kizárja ugyanakkor ennek a parancsnoki büntetőeljárásnak a lehetőségét az a körülmény, ha a terhelt vagy a védője a feljelentést elutasító, illetőleg a nyomozást megszüntető határozat ellen panasszal élt, és a feljelentés elutasításának, illetőleg a nyomozás megszüntetésének egyébként nincs más oka.⁵⁰¹ E törvényi garancia újabb megszorítást jelent a parancsnoki kvázi büntetőhatalom érvényesítése terén, hiszen a fentiek szerint a fegyelmi eljárás lefolytatása nemcsak a katonai ügyésztől, hanem a terhelttől, illetőleg annak védőjétől is függ.

7.3.3. A katonai tanács

Napjainkban a katonai tanácsok – bár továbbra is az egységes bírósági szervezetrendszer részét képezik – a civil bíróságoktól eltérően épülnek fel. Ez köszönhető annak, hogy a bíróságok legalacsonyabb, helyi (városi vagy kerületi) szintje katonai bűnügyek tárgyalására hatáskörrel nem rendelkezik, katonai tanácsok nem működnek. A katonai büntetőeljárásra tartozó ügyeket elsőfokon így kizárólag megyei bíróságok katonai tanácsai tárgyalják.⁵⁰² Megszorítás azonban, hogy a fiatakorúak bíróságával ellentétben – amely szintén ún. speciális tanácsként minden megyei bíróság székhelyén lévő helyi bíróságon működik – a katonai tanácsok csak öt kijelölt megyei bíróságon (Győr-Moson-Sopron, Somogy, Csongrád, Hajdú-Bihar és Budapest) járnak el. Ez azt is jelenti, hogy a katonai tanácsok nem megyei, hanem az elsőfokú bíróságoktól eltérő módon regionális illetékességi területtel rendelkeznek.

A katonai tanácsok illetékességi területét külön törvény⁵⁰³ határozza meg. Eszerint a katonai ügyészségek és a jelenleg működő katonai tanácsok az alábbi illetékességi területeken járnak el:

⁵⁰¹ Be. 485. § (3) bek.

⁵⁰² Ahogy ezt Farkas Ákos és Róth Erika megfogalmazza katonai bíráskodás létezik ugyan, de ezt a feladatot az általános hatáskörű bíróságok látják el. Vö. Farkas Ákos – Róth Erika (szerk.): A büntetőeljárás. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2004. 350. o.

⁵⁰³ Vö. A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény 20 § (5) bek. illetve a törvény II. számú melléklete

- a Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsának illetékessége kiterjed Budapest fővárosra, Fejér, Heves, Komárom-Esztergom, Nógrád, Pest és Jász-Nagykun-Szolnok megyék területére;
- a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság Katonai Tanácsának illetékessége kiterjed Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék területére;
- a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Katonai Tanácsának illetékessége kiterjed a Győr-Moson-Sopron, Vas és Veszprém megyék területére;
- a Somogy Megyei Bíróság Katonai Tanácsának illetékessége kiterjed Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyék területére;
- a Csongrád Megyei Bíróság Katonai Tanácsának illetékessége pedig kiterjed Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megyék területére.

Az illetékesség kérdésében általános illetékességet meghatározó ok az elkövetés helye, illetve a terhelt állomáshelye. Ez alól kivétel, egyben kizárólagos illetékességet meghatározó körülmény, hogy a külföldön elkövetett bűncselekményt a Fővárosi Bíróság katonai tanácsa mint kizárólagos illetékességű bíróság bírálja el, és nem annak a megyei bíróságnak a katonai tanácsa, amelynek területén a terhelt állomáshelye van.

Sajátos illetékességi területtel rendelkezik a katonai bűnügyekben mint fellebbviteli bíróság a Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsa is. Ez a fórum a hatályos büntetőeljárás törvény érvénybe lépésétől (2003. július 1-jétől) működik, hatásköre, hogy az elsőfokon hozott bírósági határozatokkal szemben benyújtott perorvoslatokat érdemben elbírálja. Illetékességi területének sajátossága abban áll, hogy amíg a rendes perorvoslati bíróságok vagy megyei, vagy az ítéltáblák esetében, regionális illetékességi területtel rendelkeznek, addig a fellebbviteli katonai tanács kizárólagos másodfokú bíróságként az ország bármely elsőfokú katonai tanácsa által hozott határozattal szembeni jogorvoslatot elbírállhatja.

A katonai tanácsok összetétele is eltér a rendes büntetőbíróságok összetételétől. Mint speciális tanács katonai büntetőeljárásban elsőfokon és másodfokon hivatásos bíróként katonai bíró, elsőfokon ülnökként katonai ülnök vesz részt. A katonai bírák az adott bíróság (megyei vagy ítéltábla) más bíráival megegyező javadalmazással és jogállással rendelkeznek, az általános bírói kinevezési feltételeken túl (jogi szakvizsga, bíróságon szerzett szakmai gyakorlat stb.) a Magyar Honvédség hivatásos állományú tagjai körébe tartoznak, katonai rendfokozatot viselnek. E kettős, hivatásos katonai és bírói jogállásuk jelentős kihatással van szolgálati viszonyukra, mivel katonaként ugyan munkajogilag a honvédelmi miniszter alárendeltségébe tartoznak, ám őket a bírói tisztség ellátása miatt a miniszter a kijelölt bírósági szervezethez vezényli. A katonai bírák rendfokozatuktól függetlenül bármilyen rendfokozatot viselő terhelt büntetőügyet tárgyalhatják. E kötetlenség nem igaz a katonai ülnökökre, akikre ex lege az a szabály vonatkozik, hogy a terheltnél alacsonyabb rendfokozatot nem viselhetnek. Így az előzetesen megválasztott katonai ülnökök közül csak azt lehet a katonai tanácsba kijelölni, aki a terheltnél magasabb rendfokozatot visel. Ez a körülmény mindössze egy esetben lehet nehézkes, ha a terhelt tábornok. Ebben az esetben ún. tábornoki állomány-

gyűlést kell tartani, amely alapján lehetőség nyílik arra, hogy a büntetőügyben ülnökként tábornoki rendfokozatot viselő katonai vegyen részt.

A magyar bírói rendszer legmagasabb szintű bíróságán, a Legfelsőbb Bíróságon katonai bíró nem ítélkezik. Ettől függetlenül a Legfelsőbb Bíróság szerepe katonai bűnügyekben sem elhanyagolható. Hatásköre – az általános büntetőeljárásokban betöltött szerepéhez hasonlóan – egyszerre terjed ki rendes és rendkívüli perorvoslatok lefolytatására. Előbbi esetben a Fővárosi Ítélőtábla Katonai Tanácsán hozott másodfokú határozattal szemben benyújtott perorvoslatok elbírálására jogosult harmadfokon, míg utóbbi szerint (a Legfelsőbb Bíróság hagyományos funkciója keretében) rendkívüli perorvoslati bírósággként jár el felülvizsgálat, törvényességi jogorvoslat és jogegységi eljárás keretében. Minthogy a Legfelsőbb Bíróságon katonai bíró nincs, ezért e bíróság összetétele esetében nem érvényesül a katonai szakértelemhez fűződő érdek, ugyanakkor erősebb a civil ellenőrzés lehetősége, amely katonai bűnügyekben nemcsak az egyes eljárások Legfelsőbb Bíróság általi megítélése kapcsán biztosítható, hanem az elvi irányítás terén is megvalósul.

Napjainkban a katonai bírák nemcsak katonai, hanem civil ügyeket is tárgyalhatnak. A katonai bíró nem katonai büntetőeljárásban való részvétele mellett szóló érvek szerint a katonai bíró – bár kinevezésének előfeltétele, hogy hivatásos katonatiszt legyen – ugyanolyan hivatásos bírói funkciót tölt be, a kijelölt megyei bíróságon, illetve a Fővárosi Ítélőtáblánál, mint civil bíró kollégái. Ítélezésében, eljárása során a katonai büntetőeljárásban is ugyanolyan jogosítványok illetik, valamint kötelezettségek terhelik, mint a rendes büntetőeljárás során eljáró bírótársait. Emellett a katonai tanácsok viszonylag mérsékelt ügyszámmal dolgoznak, amely felveti az arányos munkamegosztás igényét. Ezzel szemben a kételkedők – köztük Csiha Gábor – úgy látják, hogy a katonai bíró mint hivatásos bíró szolgálati helye valóban valamely kijelölt megyei bíróság vagy a Fővárosi Ítélőtábla, de emellett neki mint a Magyar Honvédség hivatásos állományú tagjának beosztási helye is van, amely azonban kizárólag az a katonai tanács lehet, ahol munkakörét ellátja, azaz kizárólagos hatáskörében jár el a katonai büntetőeljárásra tartozó ügyekben. Csiha szerint nyilvánvaló, hogy a katonai bírói kinevezéshez szükséges honvédelmi miniszteri előzetes egyetértés és az azt követő munkáltató döntés (vezénylés) mögött az az akarat áll, hogy a katonai bírói tisztséget betöltő tiszt katonai büntetőeljárásban lássa el igazságszolgáltatási funkcióit.⁵⁰⁴ A katonai bíró nem katonai büntetőügyek tárgyalási jogosultsága elleni érv lehet az is, ha megvizsgáljuk, hogy a kijelölt megyei bíróságok katonai tanácsai milyen határidővel tűzik ki a katonai bűnügyek tárgyalását. Mint-hogy a katonai bírák általános ítélkezési gyakorlatukat nem a katonai tárgyalásokat követően, hanem amellet, bizonyos tekintetben azokat megelőzve gyakorolják, egyes büntetőbíróságokon, elsősorban a Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsánál szembetűnő az állapot, hogy egyfelől az első tárgyalás kitűzésére közel félévet kell várni, másrészt, hogy napjainkra már több tucatra rúg azoknak a katonai büntetőügyeknek a száma, amelyek

⁵⁰⁴ Csiha Gábor: Katonai bírák a polgári büntetőbíráskodásban. *Ügyészek Lapja* 2006/6. szám 28. o.

bíróági szakban megrekednek, hosszú ideig – nem ritkán egy éven túl (!) – az adott ügyben nem történik érdemi intézkedés. Ez a katonai bűnügyek elbírálásával szemben támasztott időszerűségi követelményekkel ellentétes helyzet nyilvánvalóan a katonai bírák általános igazságszolgáltatási gyakorlatával magyarázható.

A hatályos Be. egyik új intézményeként vezették be a magyar büntető eljárásjogba a nyomozási bírót, akinek eltérő funkcióját az indokolja, hogy a nyomozás során felmerülő egyes emberi jogokat súlyosan korlátozó kényszerintézkedések elrendelése, avagy más fontos kérdés (elmeállapot megfigyelésének, titkos adatszerzés engedélyezésének, megszüntetett nyomozás folytatásának, bizonyos tanúvédelmi intézkedés foganatosításának) eldöntése, illetve egyes bizonyítási cselekmények lefolytatása során is egyfelől érvényesüljön a bírói kontroll, másfelől megvalósuljon a kontradiktórium.⁵⁰⁵ A Be. értelmében a katonai büntetőeljárásban a nyomozási bíró feladatait a megyei bíróság katonai bírója látja el, határozata elleni fellebbezést pedig a Fővárosi Ítélőtábla katonai tanácsa bírálja el.⁵⁰⁶ E szabály szerint a nyomozási bíró csak hivatásos katonai bíró lehet, aki, amennyiben ilyen feladatot lát el, a későbbiekben az ítélezésben a bírákra vonatkozó speciális kizárási szabályok miatt nem vehet részt. E körülmény a kijelölt katonai tanácsok létszáma miatt, a tárgyaló bíró kijelölését tekintve meglehetősen szűk mozgásteret biztosít, nem beszélve arról, hogy az általános büntetőügyekben eljáró nyomozási bírákhoz képest, személye már a nyomozás során sem marad titokban. Kétségtelen ugyanakkor, hogy katonai bűnügyekben a nyomozási bíróhoz kapcsolódó feladatok viszonylag szűk körben merülnek fel, és ebben az esetben is, amikor a nyomozási bíró ülést tart, érvényesül a katonai bírói tekintély.

7.4. A katonai büntetőeljárásban résztvevő személyek

A katonai büntetőeljárásban eljáró szakhatóságok mellett az általános büntetőeljárás alanyaihoz képest sajátos jogokkal és kötelezettségekkel rendelkező természetes személyek is részt vesznek. E személyi kör azonban vegyes, katonai büntetőeljárásban nemcsak büntetőjogi értelemben vett katona, hanem egyéb természetes személy is érintett lehet. Ezek a személyek eljárási helyzetüknél fogva lehetnek terheltek, védők, sértettek, tanúk vagy szakértők.

7.4.1. Terhelt a katonai büntetőeljárásban

Az általános büntetőeljárási szabályok alapján a katonai büntetőeljárás központi személye is az, akivel szemben a büntetőeljárást lefolytatják.⁵⁰⁷ A katona terhelti stá-

⁵⁰⁵ A nyomozási bíróról lásd bővebben Garai Borbála: Néhány gondolat a nyomozási bíró bevezetésével kapcsolatban. *Belügyi Szemle* 2003/7-8. szám 72-79. o. illetve Fenyvesi Csaba: A titkos adatgyűjtés és a nyomozási bíró. *Ügyészek Lapja* 2004/4. szám 5-21. o.

⁵⁰⁶ Be. 486. §

⁵⁰⁷ Be. 43. § (1) bek. szerint terhelt az, akivel szemben a büntetőeljárást folytatják, a terhelt a nyomozás során gyanúsított, a bírósági eljárásban vádlott, a büntetés jogerős kiszabása, il-

tusz abban az esetben nyílik meg, ha a büntetőjogi értelemben vett katona ellen katonai büntetőeljárás indul.

A katona terhelt jogállását tekintve úgy viszonyul az általános terhelthez, mint maga a katonai büntetőeljárás az általános büntetőeljáráshoz. A szükséges változtatásokkal ugyan, de főbb vonalakban a katona terhelthez is a rendes eljárásra vonatkozó szabályok érvényesek. Talán ez az oka annak, hogy a Be. – álláspontunk szerint nem szerencsés módon – *expressis verbis* nem foglalkozik a katona terhelttel, így annak külön, az általánostól eltérő jogaival és kötelezettségeivel sem. A katonai büntetőeljárás gyakorlati alapján mégis az mondható, hogy a katonához mint terhelthez az általános terhelti jogálláson kívül, a katonai életviszonyok által megkívánt mértékben sajátos jogok és kötelezettségek is kapcsolódnak.

Az egyes külön eljárások alá vont terhelt jogállása a külön eljárás adta speciális státusz miatt az általános terhelti jogosítványokhoz képest többlet jogosítványokat és kötelezettségeket tartalmaznak. A katona terhelte nemcsak a minden terhelte megillető jogok illetik meg, hanem mindazok is, amelyek katonai hivatásából, jogállásából, a katonai büntetőeljárás indokolta speciális státusából erednek. Ezek természetesen nem ellentétesek egyik általános terhelti jogosítvánnyal sem, ugyanakkor azokat kiegészítik, és ennél fogva ugyanúgy kötelezően biztosítandók a katona terheltnak, mint ahogy az általános jogosítványok minden más terhelt számára.

Ilyen a katona terhelthez érvényes többletjogosítvány a *katonai (rendvédelmi) állományban maradás joga*, amely azt hivatott biztosítani, hogy a katona terhelt szolgálati viszonyát sem egy súlyos bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja, sem az amiatt indult büntetőeljárás során vele szemben alkalmazott személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedés – elsősorban előzetes letartóztatás – nem szünteti meg. Ennél fogva – továbbá az ártatlanság vélelmére tekintettel – nem támogatható az a gyakorlat, hogy a büntetőeljárás megindításának ténye miatt a katona szolgálati viszonyát munkajogi aktussal (leginkább fegyelmi eljárás lefolytatásával, avagy közös megegyezéssel) még a jogerős ügydöntő határozat meghozatala előtt megszüntetik. A katona terhelt szolgálatban maradásának joga tehát bázisjogosultságnak tekintendő. Az az egész büntetőeljárásra vonatkozóan biztosítja a katonai külön szabályok alkalmazását, és a terhelt végig mint katona, nem mint „leszerelt” katona vesz részt az eljárásban. A katonai állományban való maradás joga ugyanakkor nem jelentheti azt, hogy a katona terhelt szolgálati viszonyát ne lehetne korlátozni. A személyére, illetőleg a büntetőeljárás alapján szolgáló bűncselekményre, az azzal kapcsolatban mérhető gyanú fokozatára tekintettel meg kell adni a munkáltató részére azt a lehetőséget, hogy a terhelte a munkavégzés alól felmentse, emiatt illetményének bizonyos hányadát megvonja.

A védekezéshez kapcsolódó általános terhelti jogosítvány sajátos, katona terhelthez leképezhető jogaként kell gondolni a *szakképzett védekezésre vagy védelemre való felkészülés jogára*. Ez a többletjog – ahogy azt a védelem elve értelmezésénél már kifejtettük –

letve a megrovás, próbára bocsátás vagy javítóintézeti nevelés jogerős alkalmazása után elítélt.

egyszerre jelenti a szakképzett, katonai bűnügyekben is jártas védőhöz való jogot, valamint azt, hogy a katona terhelt számára – tényleges szolgálati viszonya fennállása alatt – szolgálatmentességet kell biztosítani, ha olyan eljárási cselekményen vesz részt, amelyen kötelező vagy jogosult részt vennie. A hatályos magyar szabályozást alapul véve e két jogosultság közül csak az utóbbi biztosított a törvény erejénél fogva,⁵⁰⁸ míg az előbbi, a szakképzett katonai védőhöz való jog ugyan korábban, a katonai védői névjegyzék által adott volt, már két évtizede nem alkalmazható.

Törvény által nem katona terhelti jogként deklarált jogosítvány a *klasszifikáció*. Ez az eljárásban mint a terhelt kíméletét biztosító jogosítvány jelentkezik. Köztudott, hogy a katonai vagy rendvédelmi szolgálati viszonyban lévő személyek általános terhelti körben való megítélése meglehetősen negatív. Nemcsak, hogy indokolatlan, hanem kifejezetten hátrányos az a körülmény, ha a katonai büntetőeljárás központi személye más terheltekkel vagy elítéltekkel keveredik.

Egyfajta sajátos katona terhelti jogosítványként fogható fel az is, ha a katona terhelt elővezetését elrendelik, az hagyományos módon nem hajtható végre. A katona terhelt elővezetése csak az előjárón keresztül hajtható végre, ráadásul oly módon, hogy az szolgálati távollétnek számít.

A terhelti jogállás másik elemét a terhelti kötelezettségek tartalmazzák, amelyek ugyan összefoglalóan nem találhatók meg a Be-ben, de azok részletrendelkezéseiből kiolvashatók. A katona terheltet az általános terhelti kötelezettségeken túl alapvető többletkötelezettség olyan mértékben terheli, amely a katonai státusánál fogva szükséges. Így a katona személyes adatai tekintetében nemcsak az általános adatokat (nevét, születési nevét, korábbi nevét, születési helyét és idejét, anyja nevét, lakóhelyének és tartózkodási helyének címét, személyazonosító okmányának számát, állampolgárságát) köteles megadni, hanem rendfokozatát, szolgálati helyét és beosztását is.

A katona terhelt büntetőeljárás alatt sem feljebbvalói, sem előjárói jogokat nem gyakorolhat a vele szemben intézkedő vagy eljáró hatóság szolgálati személyei felett, ezért eljáráson belüli tűrési kötelezettségei ilyen irányban is megnyílnak, azaz a katona terhelt nemcsak az egyes eljárási cselekmények tűrésére kötelezhető, hanem arra is, hogy az igazságszolgáltatásban közreműködő, nála alacsonyabb rendfokozatú és beosztású személyeknek (katonáknak) engedelmeskedjen. Ezzel összefüggésben ugyanakkor – minthogy a büntetőeljárás hatálya alatt szolgálati jogviszonya nem szünetelhet – az általános katonai kötelezettségei a büntetőeljárás hatálya alatt sem szünetelnek, így az őt érintő eljárás megindulásáról, a személyét érintő és a fent már említett védekezési jogához kapcsolódó eljárási cselekményekről előjárója felé jelentési kötelezettséggel tartozik.

⁵⁰⁸ Be. 482. §

7.4.2. Védő a katonai büntetőeljárásban

A hatályos Be. érvénybe lépésével jogalkotói szinten előtérbe került az a tudományos nézet, amelyet Fenyvesi Csaba úgy fogalmazott meg, hogy a modern büntetőeljárásban a védői szerepkört csak hivatásos, széleskörű jogi és kriminalisztikai ismeretekkel rendelkező, az eljárás többi résztvevőjétől független, önálló jogállással bíró, a terhelt érdekében eljáró védőügyvéd láthatja el hatékonyan.⁵⁰⁹ Sajnálatos módon azonban nem valósult meg Fenyvesinek az az összegzése és javaslata, amely arra vonatkozott, hogy a védő igénybevételenek alkotmányos jogát az államnak nem pusztán formális módon – Tóth Mihály szavaival fogalmazva nem pusztán a védelem jogán alapuló – rendszerint a személyes védekezés jogát⁵¹⁰ kell biztosítani, hanem meg kell teremtenie a valóban hatékony védői tevékenység feltételeit. Ennek álláspontunk szerint halmozott jelentősége lenne a katonai büntetőeljárásban még azt követően is, hogy a védőkényszert korábban indokoló, hadkötelezettségen alapuló sorkatonai szolgálat teljesítése jelenleg fel van függesztve. A katonai büntetőeljárás során is el kell jutni arra a minőségi szintre, hogy a kirendelt védő a katonai büntetőeljárásra szakosodott védőügyvéd legyen. E követelmény ellenére a hatályos Be. nem ad kellő útmutatást a katona szakszerű védőválasztási lehetőségeire vonatkozóan, holott erre több megoldás is kínálkozik.

A katonai védelemre specializálódás egyik módja lehet a védők újbóli lajstromozása, azaz mindazoknak a védőügyvédeknek névjegyzékbe foglalása, akik ismerve a katonai viszonyok sajátosságait vállalják, hogy kirendelt – vagy meghatalmazott – védőként működjenek közre a katonai bíróság előtti tárgyaláson. A névjegyzékből történő kijelölés az ügyvédre nézve kötelező, azt a védőnek – a kizárási szabályokat kivéve – nincs lehetősége visszautasítani. A névjegyzéken szereplő ügyvédek közreműködésével kapcsolatban nem elhanyagolható az a kérdés, hogy a terhelt meghatalmazás vagy kirendelés útján képviselteti-e magát. Ennek eldöntése azért lényeges, mert az ügyvédi díj – általános körülmények között – megbízás esetén a megbízót, míg kirendelés esetén – átmenetileg – az államot terheli⁵¹¹. A terhelt saját felelősségére taktikázhat ugyan a védői munkadíj megtakarításával, ez viszont a saját képviselésének sikerét hátráltathatja. Ennek a terhelti – minden bizonnyal az anyagi nélkülözésből származó – magatartásnak az elkerülését kizárólag a korábban már említett térítésmentes védelem biztosítása garantálhatja, amely ugyanakkor kétség kívül szűkíti a védőválasztás abszolút szabadságát, de csak abban az esetben, ha a terhelt az államilag garantált védelem lehetőségét választja. A „lajstromba vétel” egyedüli szakmai feltétele az ügyvédi kamarai tagság lehetne, de emellett konjunktív feltételként minden védőügyvédnek ismernie kellene a katonai életviszonyokat és szabályokat.

⁵⁰⁹ Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2002. 411. o.

⁵¹⁰ Tóth Mihály: A terhelti védekezési jog. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1989.

⁵¹¹ Habony János: A katonai bíróság előtt. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1977. 53. o.

A katonaként eljárás alá vont személy szakszerű védelmének második útja a katonai védelem intézményesítése lehet. Erre az angolszász jogrendszerekben már van példa, ahol a terhelt védelmét elsődlegesen katonai szolgálati jogviszonyban álló, katonai hivatású védőügyvédek látják el.⁵¹² Az Amerikai Egyesült Államok katonai alakulataihoz tartozók büntetőügye alapesetben a katonai berkeken belül marad, mivel az USA katonai igazságszolgáltatási rendszerének célja, hogy a fegyveres erők hatékonysága érdekében sajátos, a civil igazságszolgáltatáshoz képest rugalmasabb eljárási szabályok szerint legyenek alkalmazhatók a katonai büntetőeljárási szabályok⁵¹³. Ennek megfelelően jöttek létre a katonai szervezetre fokozottan veszélyes bűncselekmények tárgyalására az úgynevezett jogszolgáltató hivatalok (trial service offices), amelyek külön szervezeti elemként gondoskodnak a vád emeléséről és képviseletéről, a védelem ellátásáról, valamint a tárgyalás vezetéséről és az ítélet meghozataláról. A trial service office védői minden esetben kirendelés alapján, szolgálati feladatként, de a védőügyvédi etikai szabályok maximális betartásával védik a terheltet. E védelem igénybevétele viszont – a szabad védőválasztás alapelve miatt – nem kötelező. Abban az esetben, ha a terhelt nem bízik a számára térítésmentesen kirendelt védő autentikus közreműködésében, elutasíthatja azt. Ilyen esetben azonban az eljárás alá vont katonának saját költségén kell a védelméről gondoskodnia. Bár az amerikai szabályozás – csakúgy, mint az egész amerikai jogrend – meglehetősen idegen a hazai gyakorlattól, regionális és országos szinten hazánkban is megvalósítható lenne hasonló jogsegély részleg felállítása, amelynek keretében a kötelező és szakszerű védelem is egyaránt biztosítható lenne.

7.4.3. A katonai büntetőeljárás egyéb szereplői

Katonai büntetőeljárásban a fentebb felsorolt főbb személyek mellett még további – a katonai büntetőeljárásban többletjellemzőkkel bíró – alanyok is közreműködhetnek. Ilyen személy lehet a sértett, a tanú, illetve a katonai szakértő. Ezek mellett megjegyezzük továbbá, hogy a katonai büntetőeljárásban az állományilletékes parancsnok is minősülhet egyéb személynek abban az esetben, ha az eljárás során nem hatósági, hanem elsősorban munkáltatói jogosítványokat gyakorol, és az adott ügyben kizárólag ebben a minőségében érintett.

⁵¹² Megjegyzendő viszont, hogy a kötelező katonai védelem itt sem korlátlan, a parancsnok fegyelmi jogkörében – elméletileg! – minden bűncselekménnyel szemben eljárhat. A fegyelmi eljárás során pedig általában nem vesznek részt védők. A katonai hivatásra, szolgálatra fokozottan veszélyes bűncselekmények esetében indokolt az eljárás katonai tárgyalásra utalása.

⁵¹³ Kovács Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok 35. szám. 372-373. o.

7.4.3.1. Sértett a katonai büntetőeljárásban

Annak ellenére, hogy a Btk-ban meghatározott katonai bűncselekmények többsége nem konkrétan meghatározható személy ellen (passzív alany vagy sértett) irányul, a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmények jelentős részében, főleg a szolgálati helyen vagy szolgálattal összefüggésben elkövetett vagyon avagy élet és testi épség elleni deliktumok esetében szerepelhet sértett. Az általános sértetti jogosítványokhoz képesti szűkítést jelent, hogy katonai büntetőeljárásnak csak közvádra van helye, ezért a magánvádra üldözendő bűncselekmény esetében is a katonai ügyész képviseli a vádat.⁵¹⁴

Katonai büntetőeljárásban pótmagánvádló is felléphet, de csak akkor, ha az ügy sértettje természetes személy. E szabály értelmében a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmények esetleges sértetti köréből mint potenciális pótmagánvádlók nincsenek kizárva a természetes személyek. Törvény erejénél fogva tehát továbbra sem léphetnek fel pótmagánvádlóként még vagyoni sérelem miatt sem a jogi személyek vagy a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek akkor sem, ha azok tevékenységi körüket nem állami (katonai) területen, hanem a gazdasági szférában fejtik ki.

7.4.3.2. Tanú a katonai büntetőeljárásban

Katonai büntetőeljárásban a tanú eljárási helyzete lényegében semmiben sem különbözik az általános eljárásban közreműködő tanú pozíciójához képest. Tanú katonai büntetőeljárásban is az, akiről feltehető, hogy a bizonyítandó tényről tudomása lehet.⁵¹⁵ Jogállását tekintve ugyanazok a jogok (tanúdíj, ügyvédi képviselet, vallomástétel megtagadása, korlátozott jogorvoslati jog, tanúvédelem) és kötelezettségek (idézés szerinti megjelenés, vallomástétel, igazmondás, közreműködés, eljárási cselekményen való részvétel stb.) illetik, illetve terhelik, mint az általános büntetőeljárásban részt vevő tanút. Ez természetesen köszönhető annak, hogy katonai eljárásban – ahogy azt a terheltnél már láthattuk – nemcsak katonák, hanem civil személyek is lehetnek tanúk. Amennyiben civil személyt hallgatnak ki tanúként, úgy a katonai büntetőeljárás tényétől függetlenül eljárási helyzete semmivel sem különbözik más büntetőeljárásban közreműködő tanúhoz képest.

Található azonban eltérő szabályozás abban az esetben, ha a tanú (és ilyen minőségében a sértett is) maga is büntetőjogi értelemben vett katona. Ezek az eltérések alapvetően az eljárásban való részvételre (az előjáró útján történő idézésre és az értesítésre, illetve kényszerintézkedésként szintén az előjárón keresztül végrehajtandó elővez-

⁵¹⁴ Be. 474. § (5) bek.

⁵¹⁵ Kengyel Miklós szerint a tanú általános meghatározását tekintve az a peres felektől különböző személy, aki az általa észlelt múltbeli tényekről tesz vallomást a bíróság előtt. Vö. Kengyel Miklós: Tanúbizonyítás a polgári perben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1988. 17. o.

tésre) vonatkozó szabályozásban, illetve a tanúvédelem tekintetében mutatkoznak meg. A katona tanú esetében ráadásul eljárási helyzetét még aszerint is vizsgálni kell, hogy az katonai avagy általános büntetőeljárásban vesz részt, hiszen az ilyen személyre mind az általános, mind a katonákra vonatkozó speciális szabályok egyszerre érvényesek, igaz, az eljárás jellegétől függően másként.

A katona tanú védelmére vonatkozó rendelkezés az ún. „rég” magyar büntetőeljárási törvény módosító rendelkezéseként⁵¹⁶ 1999. március elsejével lépett hatályba. E szabály a sorkatonai szolgálatot teljesítő tanú védelme érdekében lehetővé tette, hogy a tanú más szolgálati helyre történő vezénylését vagy áthelyezését kérje.⁵¹⁷ Ez a norma később a hadkiegészítésen alapuló (sor)katonai szolgálat felfüggesztése⁵¹⁸ miatt már az új büntetőeljárási törvény keretében úgy változtatták meg, hogy a vezénylés vagy az áthelyezés lehetőségét kiterjesztették a szerződéses és a hivatásos katonákra is.⁵¹⁹ A katonai büntetőeljárásban – a tanú védelmére vonatkozó általános rendelkezéseken túl sajátos szabályként⁵²⁰ – alkalmazandó tanúvédelmi szabály meghatározására elsősorban azért volt szükség, hogy az eljárásban – akár „csak” tanúként, de esetenként sértettként – érintett katonák az eljáró vagy az ún. „idősebb korosztályhoz” tartozó katonatársak által ne lehessenek befolyásolhatók.⁵²¹ A sorkatonai szolgálat szüneteltetését követően a tanúvédelmi szabályt kiterjesztették a katonai szolgálatot hivatásos vagy szerződéses állományúként ellátó személyekre is. Ezzel a jogalkotó egyfelől követte azt a katonai sajátos életviszonyokban bekövetkezett változást, hogy a továbbiakban hadköteles katonák már nem szolgálnak, másfelől teljessé tette a korábban indokolatlanul meglévő csonka szabályozást, miszerint a tanúvédelmi szabályok alól a hivatásos és szerződéses állományú katonák ki voltak zárva.

7.4.3.3. Szakértő a katonai büntetőeljárásban

Napjainkban a korábban intézményesített jelleggel működött katonai igazságügyi szakértői rendszer már nem áll fenn. Ennek a hatályos Be. törvényi indokolása szerint az az oka, hogy idejémulttá vált a korábbi Be-nek az a rendelkezése, amely előírta, hogy katonai büntetőeljárásban lehetőleg katonai igazságügyi szakértőt kell igénybe venni.⁵²² A katonai életviszonyok ismeretét is magában foglaló különleges szakértelemmel rendelkező szakértők kijelölése korábban egy jegyzék alapján történt. Ez a jegyzék a katonai bíróságok illetékességi területének megfelelően, név szerint tartalmazta az ott lefolytatott eljárásban igénybe vehető katonai igazságügyi szakértőket. A

⁵¹⁶ A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény módosításáról szóló 1998. évi LXXXVIII. törvény 7. § és 49. §

⁵¹⁷ Régi Be. 338/A §

⁵¹⁸ Ld. A Hvt. általános indokolása

⁵¹⁹ Vö. A büntető jogszabályok módosításáról szóló 2004. évi CXXXI. törvény 22. §

⁵²⁰ Ld. 4. pont

⁵²¹ Ld. bővebben: A büntetőeljárási törvény magyarázatai. KJK-Kerszöv. Budapest, 2003. 808. o.

⁵²² A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény 338. §

jegyzék elsődlegesen katonai igazságügyi orvos- és gépjármű, valamint egyéb olyan különös szakági ismerettel rendelkező szakértőket tartalmazott, akiknek igénybevételére, gyakrabban kerülhetett sor katonai büntetőeljárásban.⁵²³

Az új büntetőeljárási kódex koncepciója – utalva a fentebb már említett igazságügyi szakértőről szóló rendeletre – mindössze annyit kívánt meg, hogy a fegyveres szervet irányító minisztert – a legfőbb ügyész egyetértésével – felhatalmazza arra, hogy meghatározza azokat a szakterületeket, amelyekben katonai igazságügyi szakértő jogosult szakvéleményt adni. Ilyen szakterület lehet például a katonai szolgálatra való egészségügyi alkalmasság, vagy a fegyveres szerveknél rendszeresített különleges járművek vonatkozásában a műszaki szakértői szakkérdés.⁵²⁴ A szabályozás szépséghibája azonban, hogy ilyen jogszabály vagy belső utasítás azóta sem született, valamint időközben a „katonai igazságügyi szakértő” megnevezés is megszűnt.

7.5. A katonai büntetőeljárás sajátos szabályai

A katonai büntetőeljárás legfontosabb jellemzője, hogy az a legfőbb kérdésében – a terhelt büntetőjogi felelősségének a megállapításában, illetve a büntetőjogi szankció kiszabásában –, illetve az eljárás lefolytatásának főbb paramétereiben, a büntetőeljárás megindításával kapcsolatos érdemi és nem érdemi döntések meghozatalát, a nyomozás határidejét, a nyomozás során benyújtható jogorvoslatokat, a nyomozás felfüggesztését, megszüntetését és befejezését, az ügyészi revíziót és a tárgyalás előkészítését, valamint az egyes bírósági eljárási szakaszokat, a rendes és rendkívüli perorvoslatok előterjesztésének lehetőségét tekintve nem különbözik az általános büntetőeljárási szabályoktól. A sajátos terhelti és bűncselekményi körrel szembeni eljárás ugyanakkor nem nélkülözhet speciális, az általános büntetőeljárástól eltérő rendelkezéseket.

7.5.1. A katonai büntetőeljárás megindítása és a nyomozás

Katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó ügyekben a nyomozást törvényes szervként katonai büntetőeljárási hatóság rendelhet el.⁵²⁵ Az általános büntetőeljárás megindításának szabályaival ellentétesen a katonai és rendvédelmi szervek személyi állományát nemcsak feljelentési jogosultság illeti meg, hanem feljelentési kötelezettség terheli. Ennek értelmében, ha a katona, a rendőr vagy a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagja bűncselekmény elkövetéséről tudomást szerez, úgy azt a rá vonatkozó szolgálati szabályok szerint köteles egyrészt – amennyiben módjában és lehető-

⁵²³ Szijártó Károly – Korda György: A katonai büntetőeljárás általános szabályai. In: Rudas György (szerk.) Büntetőeljárás-jog. Belügyminisztérium. Budapest, 1974. 569. o.

⁵²⁴ A Be. indokolása

⁵²⁵ Ez azonban nem jelenti azt, hogy katonai bűnügy ne indulhatna az általános eljárás szabályai szerint. Ebben az esetben az általános (nem katonai) hatóság a szükséges intézkedéseket ugyan megteszi, de az elvégzett cselekményekről a katonai ügyészt haladéktalanul értesíti. Vö. Be. 477. § (2) bek.

ségében áll – megakadályozni, és az elsődleges intézkedéseket (pl. helyszínbiztosítás, elsősegélynyújtás stb.) megtenni, másrészt azt jelenteni vagy feljelenteni. A katonai ügyész a fenti hatásköri szabályok figyelembe vételével amennyiben maga végzi a nyomozást, dönthet a feljelentés kiegészítéséről, a feljelentés elutasításáról, illetve a nyomozás elrendeléséről.

Általánossá vált, hogy az illetékes előjáró a katonai ügyész felé megtett feljelentéssel egyidejűleg saját hatáskörben fegyelmi vagy etikai eljárást is kezdeményez. Ennek oka alapvetően az, hogy a – nem feltétlenül katonai – bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható katona szolgálati viszonyát az előjáró fegyelmi vagy etikai eljárás keretében kiszabható szankció útján még azt megelőzően megszüntethesse, hogy a büntetőeljárás jogerős határozattal lezárulna. Anélkül, hogy ezzel kapcsolatos álláspontunkat e helyt bővebben kifejténénk fontosnak tartjuk leszögezni, hogy ez a – főleg rendvédelmi szerveknél alkalmazott – gyakorlat egyfelől súlyosan sérti az ártatlanság vélelmét, másrészt ellentmond a többszöri eljárás tilalmának is. Katonai bűncselekmény miatti joghátrányt ugyanis – ide nem értve a katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálását, illetve a megrovást – kizárólag katonai tanács szabhat ki.

A katonai nyomozással szembeni legfontosabb – az általánostól eltérő – követelmény, hogy az önmagában is szolgálja a katonai rend védelmét, szolgálja a katonai fegyelem fenntartását. Ennek érdekében a katonai nyomozásnak elsősorban időszerűnek kell lennie. Nem véletlen, hogy külön belső utasítás szerint⁵²⁶ a katonai ügyésznek – ha a katonai fegyelem megszilárdítása vagy a szolgálati érdek érvényesülése indokolja, és a törvényi feltételek fennállnak – intézkednie kell a terhelt, az általános nyomozási határidőhöz képest is jelentősen rövidebb időtartam (30 nap) alatt lefolytatandó bíróság elé állítása iránt. A katonai nyomozás időszerűségével kapcsolatos az a norma is, amely azt határozza meg, hogy a parancsnoki nyomozás elrendelésétől számított egy hónap elteltével – ha az illetékes parancsnok (vezető) a nyomozást nem fejezte be – a katonai ügyész az iratokat megvizsgálja,⁵²⁷ továbbá az is, amely azt határozza meg, hogy az egyszerű ténybeli és jogi megítélésű bűncselekmények (így különösen a katonai vétségek) miatt indított és a katonai ügyész által nyomozott bűnügyben a nyomozást az elrendeléstől számított harminc napon belül lehetőleg be kell fejezni.⁵²⁸ A katonai büntetőeljárással szemben megfogalmazott fokozottabb időszerűségi követelmények azonban nem irányozhatják elő azt, hogy a nyomozást az általánostól eltérő határidőhöz képest rövidebb időn belül kell lefolytatni. Ennek megfelelően a katonai nyomozást is – ha a legrövidebb határidőn belül nem sikerül – az elrendeléstől számí-

⁵²⁶ A katonai büntetőeljárásban a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a büntetőügyek katonai ügyészségi nyomozásával, valamint a vádemeléssel kapcsolatos feladatokról szóló 15/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás 12. §

⁵²⁷ A katonai büntetőeljárásban a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a büntetőügyek katonai ügyészségi nyomozásával, valamint a vádemeléssel kapcsolatos feladatokról szóló 15/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás 3. § (1) bek.

⁵²⁸ A katonai ügyészi szervezet egységes iratkezelési és ügyintézési gyakorlatának kialakításáról szóló 3/2008. (ÜK. 4.) együttes főv. körlevél 28. pont (1) bek.

tott két hónapon belül be kell fejezni. Ha az ügy bonyolultsága vagy elháríthatatlan akadály indokolja, a nyomozás határidejét, amennyiben katonai nyomozó hatósággként az állományilletékes parancsnok nyomoz, a katonai ügyész két hónappal, ha ez a határidő letelt, a katonai ügyészség vezetője legfeljebb a büntetőeljárás megindításától számított egy év elteltéig meghosszabbíthatja. A nyomozás egy éven túli meghosszabbítására katonai büntetőeljárásban is a legfőbb ügyész jogosult. Ha a katonai ügyész nyomoz, a nyomozás határidejét az ügyészség vezetője két hónappal, a felettes ügyész legfeljebb a nyomozás elrendelésétől számított egy év elteltéig, azt követően pedig – a fentebb vázolt eljárási határidőkhöz hasonlóan – a legfőbb ügyész hosszabbíthatja meg. Amennyiben a nyomozást konkrét személlyel szemben folytatják, úgy katonai büntetőeljárásban is van egy végső határidő (a megalapozott gyanú közlésétől számított két év), amelynek elteltével a nyomozást – annak sikertelensége miatt – meg kell szüntetni.

Bár a Be. katonai bűnügyekben a bizonyításra vonatkozóan az általános szabályoktól eltérő rendelkezést nem fogalmaz meg, mégsem lehet azt állítani, hogy a katonai büntetőeljárásban lefolytatott bizonyításnak ne volnának sajátosságai. E sajátosságok mind a bizonyítási eszközök, mind a bizonyítási eljárások tekintetében megmutatkoznak. Előbbi esetben gondolni kell a terhelt katonai előmenetelét tényszerűen rögzítő személyi anyagára, dicsérő-fenyítő lapjára, jóvedelemigazolásaira, míg utóbbi tekintetében a szembesítés lefolytatásának sajátos körülményeire. Megfontolásra érdemes, hogy a jogalkalmazói gyakorlatban meglévő és bevett praxis miatt célszerű e sajátos bizonyítási eszközöket törvényben nevesíteni, illetve a bizonyítási eljárások vonatkozásában, különösen szembesítés esetén, a végrehajtásra vonatkozó tilalmakat a katonai sajátosságokra külön megfogalmazni. Ezutóbbival kapcsolatban talán nem célszerűtlen elgondolkodni azon, hogy mulasztásban van-e a jogalkotó abban a tekintetben, hogy a Be. nem tartalmaz külön rendelkezést a szembesítés katonai büntetőeljárásban való kizárásra vonatkozóan. Katonai bűnügyekben ugyanis fennállhat a veszélye annak, hogy a szembesítésben részt vevő egyik fél, beosztásánál, katonai vagy rendvédelmi tekintélyénél fogva erősen befolyásolhatja a másik, alacsonyabb beosztású, rendfokozatú és rendszerint fiatalabb személyt. E befolyás különösen erős lehet abban az esetben, ha a szembesítendő fél a szembesítés másik szereplőjének közvetlen előjárója, állományilletékes parancsnoka, avagy olyan feljebbvalója, akinek ráhatása lehet szakmai karrierjére, előmenetelére.

7.5.2. Kényszerintézkedések katonai büntetőeljárásban

A büntetőeljárási kényszerintézkedések alkalmazására katonával szemben általános és katonai büntetőeljárás során egyaránt lehetőség adódhat. Amíg azonban általános büntetőeljárásban (pl. amikor a katona rendvédelmi jogállásánál fogva az általa megvalósított bűncselekmény miatt nem tartozik katonai büntetőeljárás hatálya alá) kényszerintézkedés elrendelése során a katonákra vonatkozó többletfeltételeket, illetve többletfeladatokat – a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedés esetén meglévő, a

terhelt állományilletékes parancsnoka felé megteendő tájékoztatási kötelezettségen kívül – nem kell alkalmazni, addig katonai büntetőeljárásban, igaz, csak a legsúlyosabb kényszerintézkedések tekintetében, már igen. A katona személyi szabadságának büntetőeljáráson belüli korlátozására vonatkozó sajátos intézmény (mint amilyen volt a szoros felügyelet alá helyezés) ugyan már nincs, de az általános kényszerintézkedések katona terhelttel szembeni alkalmazására vonatkozó speciális szabályozást (az őrizetbe vételre, az előzetes letartóztatásra és két helyettesítő intézményére, a lakhelyelhagyási tilalomra és az óvadék megállapítására, továbbá az elővezetésre) már találunk.

Őrizetbe vétel esetén ilyen rendelkezés, hogy amennyiben a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmény miatt a katona őrizetbe vételét nem katonai nyomozó hatóság rendelte el, a terheltet huszonnégy órán belül át kell adni az illetékes katonai ügyésznek,⁵²⁹ míg az előzetes letartóztatás katona terhelttel szemben akkor is elrendelhető, ha ellene katonai bűncselekmény, vagy a szolgálati helyen, illetőleg a szolgálattal összefüggésben elkövetett, szabadságvesztéssel büntetendő más bűncselekmény miatt folyik eljárás, és a terhelt szolgálati vagy fegyelmi okból nem hagyható szabadlábon.⁵³⁰ Kizárt ugyanakkor katonai büntetőeljárásban az óvadék kiszabása⁵³¹ és a házi őrizet elrendelése.⁵³² A katona elővezetésének legfontosabb szabálya pedig, hogy azt általános ügyekben eljáró nyomozó hatóság (általában a rendőrség, de az általa nyomozott ügyben az illetékességi területén eljáró Nemzeti Adó- és Vámhivatal) nem foganatosíthatja, az elővezetés iránt az elővezetendő előljáróját kell megkeresni.⁵³³

7.5.3. A nyomozás lezárása és vádemelés katonai büntetőeljárásban

A nyomozás megszüntetése (ide nem értve a katonai vétség fegyelmi eljárásra való utalása érdekében való megszüntetést) és a nyomozás befejezése az általános eljárási szabályokhoz képest jelentős sajátosságokat nem tartalmaznak. Más a helyzet azonban a vádemelést megelőző katonai ügyészi revízió tekintetében, amely csak akkor történik az általános büntetőeljárásban megszokott rend szerint, ha a nyomozást katonai nyomozó hatóságként az állományilletékes parancsnok végezte. Meg kell azonban jegyezni, hogy katonai büntetőeljárásban az általános ügyészi revízió alkalmával meghozható döntések közül törvény erejénél fogva korlátozott a vádemelés elhalasztása és a büntetőügy közvetítői eljárásra utalása. Előbbi esetben főszabályként a katona tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt elkövetett katonai bűncselekménye, valamint a szolgálati helyen, illetőleg szolgálattal összefüggésben elkövetett más bűncselekmény

⁵²⁹ Be. 479. §

⁵³⁰ Be. 480. § (1) bek.

⁵³¹ Be. 484. § szerint „Katona esetében tényleges szolgálati viszonyának tartama alatt óvadék megállapításának nincs helye.”

⁵³² Be. 138. § (5) bek. szerint „Katonával szemben szolgálati viszonyának tartama alatt házi őrizet nem rendelhető el”

⁵³³ Be. 162. § (6) bek.

miatt a vádemelés nem halasztható el,⁵³⁴ utóbbi tekintetében pedig nincs helye közvetítői eljárás alkalmazásának a fegyveres szerv sérelmére elkövetett vagyon elleni bűncselekmény esetén.⁵³⁵

Sajátosan alakul az ügyészi revízió akkor, ha a nyomozást nem nyomozó hatóság, hanem a katonai ügyész folytatta le. Ebben az esetben a nyomozást az ügyész fejezi be, az iratismertetést is ő tartja. Az ügyészi revíziót azonban már nem az ügy előadója végzi, hanem ő csak előkészíti, amelynek alapján a végső döntést a katonai ügyészség vezetője hozza meg. Az ügyészi revízió során meghozott döntések mögött így a katonai ügyészi szervezetnél is felfedezhető a katonai alá-fölérendeltségi hierarchia és a parancsnoki felelősség, illetve annak a helyzetnek a minimalizálása, hogy az ügy előadója egyszerre folytassa le a nyomozást, végezze el az ügyészi revíziót, és döntsön saját ügyében a vádemelésről, avagy egyéb intézkedés (nyomozás megszüntetése stb.) meghozataláról. Vádemeléssel befejezett nyomozások alkalmával az előadó katonai ügyésznek nemcsak jelentést, hanem előzetes vádirattervezetet (ún. saját fogalmazványt) is készítenie kell, amelyen minden esetben fel kell tüntetnie az indítványozandó joghátrányokat és azok – a jogorvoslattal kapcsolatos állásfoglalások kialakítása során is irányadó – mértékét. Ezt az illetékes vezető megvizsgálja, az ügy előadóját a tervezet kiegészítésére, javítására kötelezheti, és csak ezt követően készülhet el – továbbra is az ügy előadója által, de a vezető nevében – az a vádirat, amely – mint *conditio sine qua non* – megindítja a katonai bírósági eljárást.

7.5.4. A katonai bírósági eljárás

A katonai büntetőeljárás szankciónyeljárás jellegéből következően a katonai büntető-igazságszolgáltatás során szankciónyeljárás igazságszolgáltatás valósul meg, azaz a katonai bűncselekmények elbírálását célszerű olyan szervezetre bízni, amely ismeri, és ennek következtében értékelni tudja a katonai szolgálat sajátosságait.⁵³⁶ A kijelölt megyei bíróságok katonai tanácsai eljárásukat a nyomozási, illetve az ügyészi szakban megmutatkozó katonai sajátosságokhoz képest, ugyanakkor csekélyebb eltérés mellett folytatják le. A katonai büntetőügyek bírósági szakaszához kapcsolódó eltérés elsősorban a katonai tanács összetételéhez, illetve a katonai terhelte idézésére vonatkoznak.

⁵³⁴ E korlátozás alóli kivétel, ha a vádemelés egy évi időtartamra való elhalasztásának azért van helye, mert a kábítószer-élvező gyanúsított vállalja, hogy kábítószer-függőséget gyógyító kezelésen, kábítószer-használatot kezelő más ellátáson vagy megelőző-felvilágosító szolgáltatáson vesz részt. Szintén nem terjed ki a vádemelés elhalasztásának tilalma azokra az deliktumokra, amelyek ugyan katonai büntetőeljárás hatálya alá tartoznak, de nem katonai bűncselekmények, illetve azokat nem a szolgálati helyen vagy szolgálattal összefüggésben követték el, valamint, ha a terhelte katonai (rendvédelmi) szolgálati viszonya a büntetőeljárás ideje alatt megszűnik. Vö. Be. 485/C. § (1)-(2) bek.

⁵³⁵ Be. 485/C § (3) bek.

⁵³⁶ Rácz Attila: Az igazságszolgáltatási szervezet egysége és differenciálódása. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1972. 116. o.

Ezutóbbt a katonai tanács a tárgyalás előkészítése során az ún. vádközlési jegyzőkönyv illetékes parancsnok részére való megküldésével teljesíti. A parancsnok pedig köteles gondoskodni arról, hogy a terhelt egyrészt védekezési jogával élve, másrészt szolgálati kötelezettségét teljesítve az eljárásban közreműködjön. A katonai bírósági tanács összetételével kapcsolatos eltérés – ahogy arra a katonai bíróról szóló fejezetben már utaltunk –, hogy hivatásos bíróként katonai bíró, elsőfokon ülnökként katonai ülnök jár el.⁵³⁷ Míg általános büntetőügyekben az elsőfokon eljáró megyei bíróság egy hivatásos bíróból és két ülnökből, külön meghatározott esetekben két hivatásos bíróból és három ülnökből álló tanácsban jár el, addig katonai bűnügyekben a megyei szintű bíróság egyesbíróként is ítélezhet, illetve amennyiben tanácsban jár el, úgy azt kizárólag egy katonai hivatásos bíróból és két katonai ülnökből álló tanácsban teheti meg. A katonai ülnökök bíróval való egyenjogúságának elve a tárgyalás során abban jut kifejezésre, hogy egyfelől a tárgyalás menetében – különösen a bizonyítás felvétele során –, másfelől a határozat meghozatala során a hivatásos katonai bíróval azonos jogosítványok illetik meg. Az ülnökök a tárgyalás során kérdéseket tehetnek fel, míg a határozat meghozatalában szavazatuk egyenértékű a katonai bíró szavazatával, azaz a bűnösség kérdésében a laikus tanácstagok akár le is szavazhatják a jogi szakképesítéssel rendelkező bírót. Ilyen – egyébként nem gyakori – esetben azonban a kisebbségi véleményben lévő bíró jogosult különvéleményt benyújtani, és azt a tanácsülésről készült jegyzőkönyvhöz csatolni. A hivatásos bírótól való befolyásmentességet biztosítja továbbá az is, hogy a katonai tanácsban a határozat meghozatalakor az alacsonyabb rendfokozatú ülnök a magasabb rendfokozatú ülnöket, illetve a bírói tanács elnökét megelőzően szavaz.

7.5.5. Perorvoslatok a katonai büntetőeljárásban

A generális normákkal⁵³⁸ összhangban a katona terhelt javára teljes körben fellebbezhet a katonai ügyész, a terhelt (vádltott), a védő, illetve kivételes esetben, amennyiben tárgyi összefüggésnél fogva a katonai büntetőeljárás hatálya fiatalkorú személy bűnfelelőssége megállapítására is kiterjed, a fiatalkorú vádlott törvényes képviselője. Csak részlegesen, a polgári jogi igénynek helyt adó döntéssel szemben jelenthet be a katona vádlott javára annak örököse, illetve a kényszergyógykezelés elrendelése ellen a vádlott törvényes képviselője és házastársa. A katona terhelt terhére nyújthat be fellebbezést a katonai ügyész, illetve – amennyiben a bűncselekmény sértettje, a természetes személy vádindítvány benyújtásával pótmagánvádat érvényesít – a pótmagánvádló. Tekintettel arra, hogy katonai büntetőeljárásban a magánvád kizárt, illetve a polgári jogi igényt is a katonai ügyész képviseli, magánvádló és magánfél jogorvoslati nyilatkozatot – ellentétben az általános szabályoktól – nem érvényesíthet.

⁵³⁷ Be. 472. § (1) bek.

⁵³⁸ Be. 324. §

A perorvoslatok bejelentésére is az általános szabályok⁵³⁹ az irányadók, a fellebbezést a határozat kihirdetését követően nyomban be lehet jelenteni, vagy erre háromnapos határidő tartható fenn, illetve a kézbesítés útján közölt ítélet ellen nyolc napon belül lehet fellebbezni. Az elsőfokú ítélettel szembeni perorvoslat benyújtásával kapcsolatban a katonai ügyészre vonatkozó belső szabály, hogy amennyiben a – korábban saját fogalmazványként említett – tervezeten még a vádemelés előtt feltüntetett vagy a tárgyaláson képviselt büntetési indítványtól lényegesen eltérő joghátrány alkalmazása esetén a tárgyaló katonai ügyész a határozatot nem veheti tudomásul, a fellebbezést azonnal be kell jelentenie, vagy – kivételesen indokolt esetben – a bejelentésre a törvényben előírt három napot kell fenntartania. Ezzel kapcsolatos szabály, hogy a tárgyaló ügyész a határozat kihirdetését követően az illetékes vezető ügyészt haladéktalanul tájékoztatni köteles, aki a fellebbezés kérdésében elfoglalt álláspontját a „Felügyeleti lap”-ra vezeti rá.⁵⁴⁰

Katonai büntetőeljárásban a rendkívüli perorvoslatok alkalmazása alapvetően az általános szabályok szerint történik, eltérést a Be-ben kizárólag a perújításra vonatkozóan találunk. A perújítás megengedhetőségének kérdésében, valamint perújítás elrendelése esetén ugyanis a perújítási eljárásban hozott ítélet felülbírálata során másodfokon a Fővárosi Ítéltábla más tanácsa is eljárhat.⁵⁴¹ E sajátos rendelkezésnek célszerűségi okai vannak, de kizárólag arra az esetre vonatkozik, ha a perújítási eljárásban hozott elsőfokú, valamely kijelölt megyei bíróság katonai tanácsa által hozott ügydöntő határozatot – perorvoslat benyújtását követően – másodfokon is felül kell bírálni. Mint-hogy másodfokon kizárólag egy bíróság, a Fővárosi Ítéltábla járhat el, ezért a korábban közreműködött katonai bírákra vonatkozó kizárási szabályok miatt nyújt megoldást az, hogy kizárólag ebben az esetben a Fővárosi Ítéltábla más – nem katonai – tanácsa is eljárhat.

7.6. A katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálása

A katonai vétség elbírálásának sajátos módját jelenti, ha a szükséges vizsgálatot nem büntetőeljárás, hanem fegyelmi szabályok szerint folytatják le. Ha a büntetőeljárás alapja katonai vétség, és a parancsnok rendelkezésére álló adatok alapján az állapítható meg, hogy az fegyelmi eljárásban is elbírálható, akkor az ügy iratait (annak érdekében, hogy a katonai ügyész a feljelentést elutasítsa, illetőleg a nyomozást megszüntesse) haladéktalanul felterjeszti a területileg illetékes katonai ügyészhez. Ebben az esetben az iratok felterjesztését követő hetvenkét órán belül határozatot kell hoznia vagy a nyomozás megszüntetéséről, illetőleg a feljelentés elutasításáról és ezzel egyide-

⁵³⁹ Be. 325-326. §

⁵⁴⁰ A katonai ügyészi szervezet egységes iratkezelési és ügyintézési gyakorlatának kialakításáról szóló 3/2008. (ÜK. 4.) együttes főv. körlevél 33. pont (2) bek.

⁵⁴¹ Be. 471. § (2) bek.

jűleg az iratoknak a fegyelmi eljárásra illetékes parancsnoknak való megküldéséről, vagy pedig a nyomozás további folytatásáról.⁵⁴²

Ahogy az látható a bűncselekmény fegyelmi eljárásra utalása egy, a katonai büntetőeljárásban alkalmazható különös, egyben kombinált feljelentés elutasítási illetve nyomozás megszüntetési ok, amellyel a katonai ügyész – a terhelt vagy a védő jogorvoslata, a feljelentés elutasítása, illetőleg a nyomozás megszüntetése elleni irányuló panasz hiányában – a büntetőeljárást megszünteti, de a cselekmény elbírálását más – fegyelmi – eljárásra utalja. Ennélfogva a katonai bűncselekmény elbírálására vonatkozó eljárás ugyan elsősorban a jogorvoslatok tekintetében – nem beszélve a bírósági eljáráshoz való jog biztosításáról – megmarad a Be. keretein belül, de azt ténylegesen az egyes szolgálati törvények fegyelmi rendelkezései⁵⁴³ szerint kell lefolytatni. Mindezek alapján – Szűcs Zoltánnal egyetértve – állíthatjuk, hogy a szóban forgó jogintézmény az általános büntető úttól elterelő intézménynek (diverziónak) a katonai büntetőeljárásban való meghonosításának tekinthetjük.⁵⁴⁴

A katonai bűncselekmény fegyelmi eljárásban való elbírálásának sajátossága, hogy annak során az állományilletékes parancsnok fegyelmi szankciót (fenyítést) alkalmaz. Az egyes, ebben a tekintetben a büntető eljárásjog külső jogforrásaiként jelentkező külön törvények szerinti fegyelmi eljárásra vonatkozó szabályok közös vonása, hogy azok alkalmazása során a parancsnok saját hatáskörben, önállóan, de nem saját személyében, hanem ún. – az eljárás alá vont személynél alacsonyabb rendfokozatot nem viselő – nyomozótiszt útján jár el. Az alaphatáridő általában harminc nap, amely egy ízben további harminc nappal meghosszabbítható. A fegyelmi eljárás során a tényállást oly módon kell tisztázni, hogy annak során az eljárás alá vont személy javára és terhére egyaránt szolgáló körülményeket is fel kell deríteni. Bizonyítékként nemcsak a fegyelmi eljárásban, hanem más hatósági vagy bírósági eljárásban keletkezett bizonyíték is felhasználható. Az eljárás alá vont személyt, aki jogi képviselőt is megbízhat, jogaira ki kell oktatni.

A fegyelmi eljárás vizsgálati része az iratismertetéssel zárul le. Ennek során az eljárás alá vont személy és képviselője a fegyelmi ügy irataiba betekinthez, azokról másolatot készíthet, illetve azokra nézve indítványt tehet. Az iratismertetést követően rövid időn (általában öt napon) belül az állományilletékes parancsnok kitűzi a fegyelmi meghallgatást, amely nem nyilvános, azon csak az eljárás alá vont személy, jogi képviselője, a parancsnok és a vizsgálatot lefolytató beosztott személy vehet részt. A meghallgatást követően a parancsnok nem azonnal, hanem öt napon belül dönt a fegyelmi büntetés

⁵⁴² Be. 485/A. § (1)-(2) bek.

⁵⁴³ A fegyelmi eljárás részletes szabályait a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai esetében a Hszt. XII. Fejezete (119-149. §), míg a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak tekintetében a Hjt. XII. Fejezete (131-168. §) tartalmazza.

⁵⁴⁴ Szűcs Zoltán: A parancsnoki nyomozati és fegyelmi jogkör: kompromisszum a büntető felelősségre vonás gyorsítása és egyszerűsítése érdekében? Jogelméleti Szemle 2010/2. szám. Forrás: <http://jesz.ajk.elte.hu/szucs42.html> (letöltés ideje: 2010. 08. 11.)

(fenyítés) kiszabásáról, amely az elkövetett fegyelemsértés (katonai vétség) súlyára, illetve a terhelt személyére tekintettel lehet feddés, megrovás, pénzbírság, visszavetés egy fizetési fokozatba vagy rendfokozatba, várakozási idő meghosszabbítása, alacsonyabb szolgálati beosztásba helyezés, illetve végső soron a szolgálati viszony megszüntetése és lefokozás.

Mind a fegyelmi eljárásra utalással, mind az ilyen eljárás keretében hozott döntéssel szemben sajátos jogorvoslatok érvényesülhetnek. Ilyen jogorvoslat, hogy a nyomozást el kell rendelni vagy folytatni kell, ha a terhelt vagy védője a katonai ügyész feljelentés elutasítását vagy a nyomozás megszüntetését elrendelő határozatával szemben azért él panasszal, mert annak célja a katonai vétség elbírálásának fegyelmi eljárásra utalása. Ugyan ez a jogorvoslat formális értelemben panasznak tekintendő, joghatása révén azonban mégis inkább a katonai nyomozás lefolytatása (elrendelése vagy folytatása) iránti kérelemnek minősül. Szintén sajátos katonai jogorvoslati eszköz a katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálása során hozott fegyelmi határozat bírósági felülvizsgálatának kezdeményezése. A kérelmet a fenyítést kiszabó parancsnoknál kell előterjeszteni, aki azt az ügy irataival együtt huszonnégy órán belül megküldi a területileg illetékes megyei bíróság katonai tanácsának.⁵⁴⁵ E jogorvoslati kérelem teljesítése során azonban már nem további nyomozási cselekmény következik, hanem a fegyelmi eljárás során kiszabott határozat bírósági felülvizsgálata, amelynek következtében az illetékes bíróság egyesbíróként eljárva, három napon belül, tárgyalás tartását követően végzésben dönt a fegyelmi határozat helybenhagyásáról, a fenyítés mértékének csökkentéséről, avagy enyhébb fenyítés alkalmazásáról, illetve a fenyítést kiszabó határozat vagy parancs megsemmisítéséről, ha az ügy büntetőeljárás során történő elbírálása esetén felmentő vagy az eljárást megszüntető rendelkezést kellene hozni.⁵⁴⁶ E rendelkezés szerint tehát abszolút súlyosítási tilalom érvényesül, amely azonban – Herke Csongor megállapításai alapján – a bírói felülvizsgálat során hozott ügyszűkeztető határozatot érintő további perorvoslatok során már nem érvényesül.⁵⁴⁷

7.7. Összegzés

Bár a büntetőeljárás hazai tudománya szerint a katonai büntetőeljárásra vonatkozó rendelkezéseket a büntetőeljárás különjárásokra vonatkozó részében lehet elhelyezni, álláspontunk szerint e meghatározás vitatható. E szabályokat ugyanis nem külön jogszabály és intézményrendszer keretében alkalmazzák, hanem az általános büntetőeljárási törvény mint elsődleges jogforrás útmutatásai alapján, az általános hatósági intézményrendszer (elsősorban ügyészi és bírói) szakhatóságai által. Ennélfogva a magunk részéről helyesebbnek gondoljuk a katonai büntetőeljárásra nem mint különjárásra, hanem olyan szakeljárásra gondolni, amelynek keretében az általános büntetőeljárási

⁵⁴⁵ Be. 485/B. § (2) bek.

⁵⁴⁶ Be. 485/B. § (3)-(8) bek.

⁵⁴⁷ Herke Csongor: Súlyosítási tilalom a büntetőeljárásban. PTE ÁJK Pécs, 95. o.

jogtételek és főkérdések követelményszerűen – igaz a katonai életviszonyok megkívánta módon eltérő hatósági intézményrendszer szerint – érvényesülnek.

A katonai büntetőeljárás, ezen keresztül a tágabb értelemben vett katonai büntető-jog legfontosabb tétele annak személyi és tárgyi hatályának meghatározása. Ez történhet személyi vagy tárgyi módon egyaránt. Személyi központú hatályról beszélhetünk, ha a katonai büntetőeljárás alapjául a speciális alany (katona) léte szolgál. Ebben az esetben mellékes, hogy a katona katonai vagy általános bűncselekményt követett el, sajátos jogállásánál fogva vele szemben a katonai büntetőeljárás szabályai szerint kell eljárni. Tárgyi központú a hatály, ha a katonai büntetőeljárás lefolytatásának elsődleges alapja sajátos, általános alany által nem, csak katona által elkövethető, illetve a katona által nem minden esetben, hanem csak szolgálati helyen vagy szolgálattal összefüggésben elkövetett bármely bűncselekmény. A magyar katonai büntetőeljárás hatályának kijelölése vegyes jellegű, mind személyi, mind tárgyi kapcsolatot tartalmaz. A magyar jogalkotó legtágabban kizárólag a hagyományos értelemben vett katonák által elkövetett bűncselekményekre vonatkozóan tartja indokoltnak a katonai büntetőeljárás hatályának kiterjesztését, míg legszűkebb mértékben – a katonának nem minősülő pénzügyőrökön kívül, akikre a katonai büntetőjogi szabályozás nem is vonatkozik – a rendőrség hivatásos állományú tagjaira, akik esetében kizárólag a katonai bűncselekmények miatt van helye katonai büntetőeljárásnak.

A katonai büntetőeljárás szakeljárás jellegét adja az is, hogy mind a védelmi (terhelti és védői), mind a hatósági oldalon sajátos, az általános büntetőeljárás alanyaitól meghatározott szempont, a katonai rendhez és fegyelemhez kötődés szerint elhatárolható alanyi kör vesz részt. A katonai büntetőeljárás hatóságai az általános hatósági intézményrendszertől főbb vonalakban nem különböznek. A nyomozás lefolytatásáért és a váddal való rendelkezésért az általános ügyészi rendszerben, ugyanakkor sajátos szervezet keretében működő katonai ügyész, magáért a büntető igazságszolgáltatásért pedig az általános bírói szervezetben, kijelölt bíróságokon ítélező katonai tanácsok a felelősek. E hatóságok feladataikat az általános jogszabályi rendelkezések alapján ugyanolyan elvek szerint végzik, mint bármely ügyész vagy bíróság. Ennek is köszönhető, hogy a katonai bírák nemcsak katonai, hanem általános bűnpereket is tárgyalhatnak. E megoldás viszont további, a katonai bírák indokolatlan leterhelését és a katonai bűnügyek időszerűsége csorbulásának problémáját veti fel.

A katonai büntetőeljárás személyei körében mindenekelőtt a katona terheltet kell megemlíteni, akit státusánál fogva többletjogosítványok illetnek és többletkötelezettségek terhelnek. Sajátos szerep hárul a védőre, aki a szakszerű védelem biztosításáért is felelős. Sajnálatos, hogy e szakszerűség jelenleg intézményszerűen nem jelenik meg a magyar katonai büntető eljárásjogban, holott egyfelől azt az államnak garantálnia kellene, másfelől annak a hazai jogban a katonai védői névjegyzék útján korábban már volt megoldása. (A sajátos intézményesítés hiányát állapíthatjuk meg a szakértők vonatkozásában is, minthogy jelenleg már állandó katonai szakértők sincsenek.)

A katonai büntetőeljárásban részt vevő személyek körében ki kell emelni a katona tanút is, akinek az esetében az esetleges tanúvédelmi intézmények alkalmazása nem-

csak katonai, hanem általános eljárásban is akadályokba ütközhet. Ennek okán, de a katonai sajátosságokra való tekintettel is, célszerű sajátos tanúvédelmi eszközként beszélni az áthelyezésről vagy vezénylésről, illetve a szembesítés mint tanúkíméleti eszköz kizárásának a lehetőségéről.

A katonai életviszonyok megkívánta eltérések a büntetőeljárás menetében is fellelhetők. A bizonyítás során láthatjuk, hogy bár a fiatakorúakkal szembeni eljáráshoz képest a jogalkotó nem állapít meg, a gyakorlatban mégis felvesznek sajátos bizonyítékokat. Nincs ilyen jellegű törvénybeli hiátus a kényszerintézkedésekre vonatkozóan. E körben a Be. több szabályt is megfogalmaz, elsősorban az előzetes letartóztatás, illetve az azt helyettesítő kényszerintézkedések alkalmazásának a feltételei, avagy az elővezetés általánostól eltérő fogatosítása vonatkozásában. Az már más kérdés, hogy például az előzetes letartóztatás különös feltételei körében mennyire érezzük elfogadhatónak azt, hogy a katona akkor is letartóztatható, ha szabadlábbon való védekezését szolgálati vagy fegyelmi okból kell korlátozni. Külön kell szólni a büntetőeljárás megindítására vonatkozó feljelentési kötelezettségről, továbbá arról a sajátos párhuzamosságról, amely – véleményünk szerint helytelenül – megengedi, hogy egy cselekmény miatt több eljárás is induljon.

A katonai büntetőeljáráson belül egyfajta különös eljárásként kell foglalkozni a katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálásával. Ez az eljárás nem a fenti – ismételt hangsúlyozottan aggályos – párhuzamosságot jelenti, hanem a katonai büntetőeljárás diverzióját, a katonai bűncselekmény egyszerűbb (az adott katonai vagy rendvédelmi állományú terhelte hatályos fegyelmi szabályok szerinti) eljárásban való elbírálását. Ez az eljárás – több véleménynel ellentétben, elfogadva a Magyar Alkotmánybíróság és az Emberi Jogok Európai Bírósága döntéseit – kiállja az alkotmányosság próbáját, és olyan sajátos jogintézményekkel gazdagítja a magyar büntető eljárásjogot, mint a jogorvoslatok körében a bírósági felülvizsgálati indítvány, avagy a nyomozást megszüntető és a fegyelmi eljárást elrendelő (kombinált megszüntető) határozattal szembeni panasz, amely miatt a nyomozás folytatását kell elrendelni.

Találunk eltéréseket a katonai közbenső eljárásban is. Elég csak a katonai ügyészi revízió sajátos elvégzésére, illetve az annak keretében hozható döntések (katonával szemben korlátozott a vádemelés elhalasztása és az ügy közvetítői eljárásra utalásra) törvényi szabályozására, avagy a váddal való rendelkezés sajátosságaira gondolni. A nyomozáshoz és az ügyészi szakhoz képest ugyanakkor a bírósági eljárásban – a már többször tárgyalt eltérő bírói intézményrendszeren kívül – kevesebb sajátossággal találkozunk. Ezutóbbi körülmény azonban nem jelenti azt, hogy a csekély eltérés miatt ne lenne indokolt a sajátos katonai bírói intézményt továbbra is fenntartani.

VIII. A KATONAI BÜNTETÉS- VÉGREHAJTÁSI JOG JELLEMZŐI

*„Idegen földön, katona-börtön rideg és reménytelen magányában,
a padmalyt nézve, egyszerre csak összeomlottak körülöttem a falak...”*
(Bródy Sándor: Apró regények, 1893)

8.1. A katonai büntetés-végrehajtás történeti rendeltetése

Az állandó katonai szervezetek fegyelmét fenntartani hivatott büntetőjog küldetését a kiszabott büntetések végrehajtásával teljesíti be. Nem túlzás azt állítani, hogy a katonai büntetőjog legfontosabb célját, a katonai rend védelmét a büntetőeljárás keretében kiszabott – anyagi jogilag szabályozott – büntetések végrehajtásán keresztül éri el. Ugyanakkor az is vitathatatlan, hogy a büntetés-végrehajtás a büntető anyagi jogi szabályoktól eltérően nem alapvető feltétele a büntetőjogi felelősségre vonásnak, hanem csak következménye és eszköze.

A katonai bűncselekmények és büntetések meghatározásának párhuzamossága a katonai büntetőjog kezdetleges normái óta megfigyelhető. A büntetni rendelt cselekmények melletti büntetések végrehajtásának módjáról azonban már kevesebbet tudunk. Ugyan Anonymus óta vagy a Csíki Székely Krónikából ismerhetjük, hogy a vezérek Honfoglalás előtti vérszerződésében milyen szankciók jelentek meg („*Ha valaki az utódok közül hűtlen lenne a fejedelem személyéhez és viszályt támasztana a vezér és rokonai között, ontassék vére úgy, mint az ő vériük omlott az Álmosnak tett esküjök alkalmával,*” avagy „*...aki a nemzetgyűlésekre, vagy a hírnökök hadbaszólítására a táborban nem jelenik meg, és elmaradásának okát nem adja, ketté hasíttassék, vagy szolgaságra taszítottassék*”), illetve, hogy a magyarság történetében később a katonai deliktumokhoz milyen büntetések kapcsolódtak (pl. Zsigmond idejében „*ki a hadseregbe későn jő vagy innen titkon avagy vakmerően eltávozik, fekvő jószágait veszíti*”), nem beszélve II. Rákóczi Ferenc Hadi Törvényeinek fejlett szankciórendszeréről⁵⁴⁸ csak következtethetünk, hogy azok végrehajtásáról hogyan gondoskodtak. Az általános büntetések fogatosításához hasonlóan vélhetőleg a katonai szankciók végrehajtása is a szokáson alapult, általános volt a halálbüntetés és a

⁵⁴⁸ Az Ónodon több mint három évszázaddal ezelőtt Hadi Regulák, Artikulusok, Edictumok és Törvények címmel elfogadott katonai büntető-jogszabály gyűjtemény a büntetésnemek körében meghatározta a halálbüntetést (ti. akasztás, megégetés, fejbétet, felnyársalás, agyonlövés, illetve más halál büntetése), a szabadságvesztést (úgy mint: fogság, megtömlöcöztetés), a testi fenytést vagy csonkítást (vesszőfutás, botbüntetés, nyelvváltás), valamint a becsületcsorbító vagy becsületvesztő büntetéseket (tiszt és becsületvesztés, hadseregből kicsapás, pénz és vagyonvesztés).

testi fenytés, nem volt jellemző büntetés ugyanakkor a szabadságvesztés.⁵⁴⁹ A királyi hadseregben alkalmazott büntetés volt a botozás (an Leib), becsületvesztés, pénzbírság, a zsold elvonása, a Feldmarschall (tábornok) által való dorgálás, a kikötés és a vasraverés.⁵⁵⁰

A büntetés-végrehajtás általános gyakorlata külföldön és Magyarországon egyaránt a XVIII. századig jobbra a kínpadra szorítkozott. A büntetés célja a megtorlás és az elrettentés volt. A büntetési nemek körében ismertek voltak a halálbüntetés, a testcsönkítés, a testfenytés (botozás, vesszőzés, korbácsolás, megbélyegzés, böjtöltetés stb.), a megszégyenítő büntetések (hajlenyírás, vezeklés, megkövetés, közszemlére tétel), a vagyonbüntetés (megváltás, vagyonekkobzás, jószágvesztés) és a szabadságbüntetések közül elsősorban a szolgaságra vetés avagy a számkivetés.⁵⁵¹ A büntetés-végrehajtás elméleti műveléséről a felvilágosodás koráig nem lehet beszélni. Ekkor a „fény századának” képviselői, filozófusok és politikusok egységesen szólaltak fel és tettek a kegyetlen büntetések és kivégzések tömeges gyakorlata ellen.⁵⁵² Az állami büntetőhatalom intézményesítése Michel Foucault szerint a börtön felbukkanásával kezdődött meg,⁵⁵³ amelynek következtében a büntetés-végrehajtáson belül egy önálló büntetőjogi tudományág, a börtönügy kezdte bontogatni szárnyait. Ahogy Horváth Tibor fogalmaz, az igazságos és humánus büntetések követelése utat nyitott a büntetési elméletek előtt, megkezdődött a büntetőjog büntetéstani fertályának tudományos művelése.⁵⁵⁴

A katonai büntetések végrehajtására vonatkozóan a XIX. században született elméleti munkákban sem olvashatunk sokat. Az általános büntetés-végrehajtás tudományos alapjait lefektető hazai szerzők közül Balla Károly pusztán annak a lehetőségét veti fel, hogy az általános büntetesként eltörölni javasolt testi fenytések (pálcáztatás, korbácsolás) fenntartását egyedül a katonaságnál (tengerészetnél) érdemes megvitatni, ha a rendes eljárás lefolytatására nincs mód és lehetőség.⁵⁵⁵ Pulszky Ágost és Tauffer Emil börtönügyi munkájában csak említést tesz egyes német területen katonai fegyencek

⁵⁴⁹ Mezey Barna: Az ónodi országgyűlésen elfogadott katonai szabályzatok jogtörténeti jelentősége. In: (Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán szerk.) *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007. 172-175. o.

⁵⁵⁰ Büntetések a XVI. században. In: Kocsis Bernát (szerk.): *Válogatás a magyar hadügy írásából*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1986. 200. o.

⁵⁵¹ A büntetőjogi büntetések történeti rendszereiről és azok végrehajtásáról lásd bővebben: Béli Gábor: *Magyar Jogtörténet. A tradicionális jog*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2000. 166-178. o.

⁵⁵² Mezey Barna: A polgári börtönügyi tudományosság a XIX-XX. század Magyarországon. In: *A magyar börtönügy kutatásának alapjai. Jogtörténeti Értekezések 20*. Budapest, 1997. 6. o.

⁵⁵³ Michel Foucault: *Felügyelet és büntetés. A börtön története*. Gondolat. Budapest, 1990. 176. o.

⁵⁵⁴ Horváth Tibor: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1981. 43. o.

⁵⁵⁵ Balla Károly: *Vélemény a büntetésmód javítása iránt*. Trattner-Károlyi. Pest, 1841. 29. o.

számára is működő intézetekről,⁵⁵⁶ míg Tóth Mór a katonai fegyelem általános büntetés-végrehajtási viszonyok közötti szükségszerűségéről elmélkedik.⁵⁵⁷

A katonai büntetés-végrehajtás ettől függetlenül e korban már létezett. Ennek legékebb bizonyítéka Gábor Gyula XX. század elején készült munkája, amely a teljesség igényével, a legapróbb részletekig kiterjedően dolgozza fel a katonai börtönrendszer sajátosságait.⁵⁵⁸ E mű értékét növeli, hogy azzal kapcsolatban a katonai büntetés-végrehajtásra vonatkozóan ismert Keresztes Károly, Král Miklós és mindenekelőtt Vámbéry Ruzstem véleménye is. Utóbbi Gábor írásából azt a tanulságot vonja le, hogy „...úgy látszik, mintha a katonai és polgári administratio közt fordított viszony állana fenn. A katonai börtönöket ugyanis bizonyos civilistikus légység jellemzi, míg fegyintézeteinek némelyikében (ahogy arra Tóth Mór fentebb már utalt) *ú.n. katonai szigorral találkozunk, mely a vasfegyelemben keresi a büntetés végrehajtásának magvát, a mi kissé sajátos ellentétben áll az ugyanott folytatott szelíd munkanemekkel.*”⁵⁵⁹ Ennek oka az a korabeli felismerés volt, hogy a katonai büntetések általános szankcióktól eltérő célja nemcsak az elkövető visszatartása további bűncselekmények megvalósításától, hanem az is, „...hogy a katonai fegyelem és rend által szabályozott külön társasághoz, ehhez a *corpus in corpore*-hez szoktassa hozzá.”

Gábor Gyula írásának további sajátossága, hogy annak monografikus értéke még egy évszázad távlatából is számottevő. Sajnálatosan az elmúlt évtizedekben hasonló munka mind a mai napig nem látott napvilágot, a katonai büntetés-végrehajtásra csak kisebb lélegzetű tanulmányok, írások vonatkoznak. Ez ugyanúgy igaz a büntetés-végrehajtás általános szakirodalmára is, amely szintén nem foglalja közre a katonai büntetések végrehajtásának elméletével és gyakorlatával. Megjegyezzük e fejezet célja sem az, hogy Gábor Gyula példáját kövesse, csupán arra vállalkozik, hogy a katonai büntetőjog részeként megvizsgálja a katonai életviszonyokra kiszabható szankciók végrehajtásának legfőbb jellemzőit.

8.2. A katonai büntetés-végrehajtási jog fogalma, funkciói

A katonai büntetőjoghoz kapcsolódó specialitás elve indokolja, hogy a katonai életviszonyok sajátosságaira tekintettel lévő katonai büntető anyagi jog és eljárásjog keretei között kiszabott büntetések végrehajtására is sajátos szabályok vonatkozzanak. A katonai büntetés-végrehajtási jog azonban a katonák sajátos helyzete miatt nem öleli fel mindazokat a területeket, amelyekre az általános büntetés-végrehajtási jognak rálátása van. A katonai büntetés-végrehajtási jog ugyanis alapvetően a büntetőszankciók,

⁵⁵⁶ Pulszky Ágost – Tauffer Emil: Börtönügy múltja, elmélete jelen állása külön tekintettel Magyarországra. Emich Gusztáv Kiadványa. Pest, 1867. 255. o.

⁵⁵⁷ Tóth Mór: Tanulmányok a börtönügy terén. Érseki Líceum Nyomdája. Eger, 1874. 119. o.

⁵⁵⁸ Gábor Gyula: A katonai börtönrendszer különös tekintettel a M.Kir. honvéd-igazságszolgáltatásra. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904.

⁵⁵⁹ Vámbéry Ruzstem felszólalása. In: Gábor Gyula: A katonai börtönrendszer különös tekintettel a M.Kir. honvéd-igazságszolgáltatásra. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904. 75. o.

illetve a büntetőeljárásban alkalmazott kényszerintézkedések végrehajtásával foglalkozik. Tekintettel a katonai szolgálat büntetés-végrehajtást követő folytatásának követelményére, a katonai büntetés-végrehajtás logikailag nem terjed ki a szabadságvesztésből szabadultak utógondozására. Szintén nem része e diszciplinának a kisebb normasértésekből eredő személyi szabadságot korlátozó büntetések (szabálysértési őrizet vagy elzárás) végrehajtása, mivel azok a katonai fegyelmi jog szerint kizártak.

A katonai büntetés-végrehajtási jog nem homogén területen értelmezhető, és céljai is különbözőek. Más a katonai büntetés rendeltetése olyan elkövető esetében, aki szolgálatában megtartható, és más olyan személy esetében, aki nem. Szintén eltérő célok fogalmazhatók meg azoknál, akiket katonai bűncselekmény miatt ítélnek el, mint akiket köztörvényes, de a katonai szolgálatával összefüggő bűncselekmény miatt, és elhátarolási alapot jelenthet az is, ha a büntetőeljárást belföldön, illetve – ún. missziós katonai vagy rendvédelmi egységekre gondolva – külföldön, tábori körülmények között folytatják le.

A katonai büntetés-végrehajtási jog funkciója elsősorban a katonai büntetőjog legfőbb célméleteéhez, a katonai rend védelméhez kapcsolódik. A katonai büntetőjogi felelősségre vonási eljárás során kiszabott szankciók érvényesítésének elsősorban azt az üzenetet kell továbbítania, hogy a katonai renddel ellentétes magatartások tanúsítása helytelen. Ennélfogva a katonai büntetések és végrehajtásuk egységes célja a civil társadalomban meglévő generál-prevencióhoz hasonlóan, az általános katonai fegyelem fenntartása és a katonai egység céljainak a biztosítása. A katonai büntetés-végrehajtás ezen túlmenően további követelményt teljesít az egyénre vonatkozóan. Ahogy arra korábban már utaltunk, a XX. század elején is ismert volt az a nézet, hogy a katonai büntetőhatalom a büntetés végrehajtásával nemcsak a tettes megjavítását, további bűncselekményektől való visszatartását célozza, hanem e negatívumnál többet, az elítélt katonai kötelezettségének teljesítését is (pozitívum).⁵⁶⁰ A katonai büntetés-végrehajtás célja tehát szorosan kapcsolódik a katonai büntetés céljához azzal a – Vokó György által az általános büntetés-végrehajtás céljára megfogalmazott⁵⁶¹ – kitéttel, hogy annak a büntetőjogilag felelősségre vont személy katonai vagy polgári társadalomba visszavezetésével, reszocializálásával vagy integrálásával kell érvényesülnie.

A katonai rend védelme mint általános katonai büntetőjogi elv indokolja a katonai büntetések sajátos, a polgári elítéltektől elkülönített végrehajtási módját is. A fenti pozitívum, azaz a katonai szolgálatban egyébként megtartható elítélt későbbi szolgálátára nevelése ugyanis hogyan is valósulhatna meg a polgári elítéltekkel közös körletben vagy módon.

A szeparáció elve a büntetés-végrehajtás területén számos esetben értelmezhető. Ezt Lőrincz József és Kabódi Csaba mint az elítéltek klasszifikációját határozzák meg. Eszerint el kell külö-

⁵⁶⁰ Gábor Gyula: A katonai börtönrendszer különös tekintettel a M.Kir. honvédelmi igazgatóságokigazgatására. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904. 7. o.

⁵⁶¹ Vokó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2004. 144. o.

níteni a különböző végrehajtási fokozatba tartozókat, továbbá a nőket a férfiaktól, a fiatalokakat a felnőttkorúaktól, a betegeket az egészségektől.⁵⁶²

A büntetőjogi felelősségre vonás alapjául szolgáló bűncselekmények esetében a katonai büntetés-végrehajtás célja aszerint változik, hogy a terhelt szolgálatában megtartható-e. Amennyiben a megvalósított deliktum katonai bűncselekmény, úgy a terhelt szolgálati viszonyát rendszerint nem szüntetik meg, vele szemben csak ultima ratio jöhet szóba szabadságvesztés. Az esetek döntő többségében a büntetés célja a katonai életviszonyokon belül értelmezhető egyéb – így elsősorban a rendfokozathoz kötődő – szankciókon keresztül, avagy intézkedés (megrovás) kiszabásával, de egyéb munkajogi fegyelmi büntetéssel (más, alacsonyabb beosztásba helyezés, vezetői megbízás megvonása) is elérhető. Amennyiben a katona cselekményére és személyére tekintettel a katonai szolgálat meghagyása mellett mégis a szabadságvesztés kiszabása indokolt, úgy a büntetés hasznos letöltését a katonai alaki szabályok és viselkedési normák fenntartása, illetve a katonai feladatokra való folyamatos felkészülést kell, hogy jelentse.

Ha a terhelt a katonai szolgálatban nem tartható meg, úgy a büntetés funkciója már nem irányulhat a katonai szolgálat folytatásához szükséges felkészítésre. Ezzel kapcsolatban mind a katonai büntetés-végrehajtás elméletében, mind annak gyakorlatában felmerül a kérdés, hogy a katonai szolgálatában meg nem tartható elítélt büntetésének végrehajtása során is érvényesíteni kell-e a szeparáció elvét. A kételkedők – egyben az önálló katonai büntetés-végrehajtás ellenzői – szerint nem, mivel az elítélt ebben az esetben már nem katona, hozzá már nem kapcsolódik a fenti állami érdek. A magunk részéről nem osztjuk ezt az álláspontot. Egyetértve Ettig Antallal, a fegyveres szervek állományából bűncselekménye miatt kiszabott szabadságvesztés büntetése mértéke, illetve egyéb körülményre figyelemmel elbocsátott terhelt további – különösen a köz-törvényes bűnözőktől való – személyi védelme és a fegyveres szervek presztízse miatt indokolt az elkülönített végrehajtás.⁵⁶³ A katonai bűnelkövetők klasszifikációja nemzetbiztonsági szempontból sem elhanyagolható. Győrpál Csilla arra hívja fel a figyelmet, hogy a katonai elítéltek civil büntetés-végrehajtási intézetben való elhelyezése fenntartja annak veszélyét, hogy a fegyveres szervek állományába tartozó, és ott védett, akár titkos információkhoz jutott, börtön fokozatú szabadságvesztésre ítélt fogvatartott – annak ellenére, hogy őt a titoktartási kötelezettsége a büntetése letöltése során is köti – a börtönben töltött évek során kiadhat minősített adatokat.⁵⁶⁴

⁵⁶² Lőrincz József – Kabódi Csaba: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának hatásrendszere. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.) *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll*. Corvina. 1998. 358. o.

⁵⁶³ Ettig Antal: Gondolatok a büntetőjogi értelemben vett katonák szabadság-elvonását érintő szabályok reformjához. *Ügyészek Lapja*. 2004/3. szám 7. o.

⁵⁶⁴ Győrpál Csilla: A magyar katonai büntetés-végrehajtás helyzete a haderő átalakítás és a büntetés-végrehajtási reform tükrében. MH Budapesti Helyőrségparancsnokság. Budapest, 2006. 17. o.

A katonai büntetés-végrehajtás funkciója a büntetőjogi felelősségre vonás helye szerint is különbözhet. Különös körülményhez nem kötött esetben a katonai büntetéshez az általános elveken kívül – ellentétben a külföldön szolgálatot teljesítő katonával – nyomatékossabb érdek nem párosul. Kiküldetés során azonban egyfelől a katonai büntetés más állam jogrendszerét is szolgálhatja, másfelől a büntetést nem sajátos büntetés-végrehajtási intézményben, hanem az adott alegységen belül kell végrehajtani. Mátyus Ferenc ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a fegyelmi helyzet stabilizálása szempontjából legtipikusabb katonai bűncselekmények, így a különböző szolgálatokban fennálló (jelentési, ellenőrzési) kötelezettségek megsértése a különböző nemzeti alegységekből álló nemzetközi katonai egység parancsnoka általi elbírálhatósága kívánatos lenne, de ez még utópia.⁵⁶⁵

8.3. Szabadságvesztés végrehajtása katonával szemben

A katonai büntetés-végrehajtás főbb funkciói vizsgálata terén is az a legfontosabb elhatárolási szempont, hogy a katona szolgálatát a kiszabott szankció értelmében folytathatja, avagy sem. Bár általános vélekedés szerint a szabadságvesztés és a katonai szolgálati viszony párhuzamossága megkérdőjelezhető, a magunk részéről azt gondoljuk, hogy azok egymásnak nem kizáró körülményei. Ugyanakkor elismerjük, hogy a katonai büntetés-végrehajtás legvégső esete a szabadságvesztés, a katonai szolgálatot a jövőben is ellátó terhelt esetében azonban célszerű egyéb, a katona szabadságának elvonásával nem járó büntetés alkalmazása és végrehajtása. Az alábbiakban a szabadságvesztés végrehajtását aszerint tipizáljuk, hogy arra a katonai szolgálatában megtartható személlyel szemben, avagy az általa elkövetett bűncselekményre és a terhelt személyére tekintettel a katonai szolgálatból való elbocsátás mellett kerül sor.

Mindemellett csak olyan állománykategóriákról beszélünk, amelyek katonai szolgálatukat önkéntesen és hivatásszerűen, nem az általános hadkötelezettség alapján látják el. Ennek az elhatárolásnak az az indoka, hogy a katonai büntetés-végrehajtás alapvetően más intézményt állít fel a sorozott állomány, és mást az önkéntes katonák esetében. Gondolunk itt elsősorban a fegyelmi zászlóaljra, amely a magyar jogrendszerben korábban börtön vagy fogház fokozatnak felelt meg, és a sorozott állomány tagja terhére volt kiszabható, ha az elítélt a büntetése letöltése után a fegyveres erők kötelékében maradhatott. A fegyelmező zászlóalj felállításának és létezésének mindig az volt az elsődleges indoka, hogy azzal az elítéltek nem esnek ki a katonai kiképzésből, így – ahogy erre Ehrenberger Róbert utalt – nem vesznek el a hadsereg számára.⁵⁶⁶

⁵⁶⁵ Mátyus Ferenc: A válságkezelő műveletek során alkalmazandó közös katonai fegyelmi kódexről. Forrás:

http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsesegi_szemle/a_valsagkeze_lo_muveletek_soran_alkalmazando_kozos_katonai_fegyelmi_kodexrol (letöltés ideje: 2008. 04. 07.)

⁵⁶⁶ Ehrenberger Róbert: A béketábor magyar hadserege. Forrás:

<http://mek.oszk.hu/04900/04971/html> (letöltés ideje 2008. 04. 07.)

Ugyan Magyarországon a sorköteles katonai szolgálatot csak a közelmúltban törölték el, és számos országban az még ma is jelen van, de lege lata et feranda javaslataink már nem számolnak annak újraszervezésével.

Az általános hadkiegészítésen alapuló sorkatonai szolgálat nemcsak a volt szocialista tömb (Varsói Szerződés), főleg a Szovjetunió utódállamaiban jellemző, hanem a NATO tagországaiban is. Juhász Ágnes a sorozottsági arány szerint a haderők három típusát, a hadkiegészítés alapján kevesebb mint 50 %-os feltöltöttségű sorozottnak látszó haderőt (pl. Dánia és Németország), az 50 és 67 % közötti sorállománnyal rendelkező puha sorozott haderőt (Olaszország, Norvégia, Portugália és Spanyolország), valamint az ennél magasabb aránnyal rendelkező kemény alapú sorozott haderőt (Görögország és Törökország) különbözteti meg.⁵⁶⁷

8.3.1. A katonai szolgálatból elbocsátott elítélt szabadságvesztése

A szabadságvesztés kiszabása mellett elbocsátják a katonai szolgálatból azt, aki vagy a katonai rendfokozatra⁵⁶⁸ vagy a katonai szolgálatra⁵⁶⁹ méltatlanná vált. Egy büntetőkollégiumi vélemény szerint nem tartható meg a szolgálatban a katona, ha az általa elkövetett bűncselekmény jellegénél fogva személyének veszélyessége fokozott és magatartásának tárgyi súlya is jelentős. A szolgálatban tartás eldöntése során továbbá figyelemmel kell lenni arra is, hogy az elkövető életvezetése és a katonai szolgálat általi magatartása – az elkövetett bűncselekményre is figyelemmel – lehetővé teszik-e a szolgálatban meghagyását.⁵⁷⁰

A szabadságvesztés mellett alkalmazott lefokozás vagy szolgálati viszony megszüntetése nemcsak a katona egzisztenciáját érinti, hanem azt is, hogy az elítélt elveszti katonai státusát is. Ebben az esetben joggal merülhet fel a kérdés, hogy miért kellene az elítéltet a továbbiakban is katonaként kezelni. A magunk részéről a fentiekben – alapvetően a terhelt védelmére, illetve a katonai és szolgálati titkok megőrzésére hivatkozva – már kifejtettük, hogy az miért szükséges. Úgy gondoljuk, ezt a privilégiumot mindaddig fenn kell tartani, amíg az elkülönítés és a büntetés mértéke arányban áll egymással. Egy kirívóan súlyos bűncselekmény miatt azonban meggondolandó, hogy az elkülönítés a terhelt személyére is tekintettel kedvezményként fenntartható-e.

Az elbocsátott katona büntetésének katonai szabályok szerinti végrehajtása mellett szól az is, hogy számos alkalommal a terhelt a büntetőeljárás ténye miatt veszti el szolgálati viszonyát. A katonai vagy rendvédelmi szerveknél ugyanis széles körben alkalmazott gyakorlat, hogy a terheltnek már a büntetőeljárás alatt – általában közös megfigyeléssel – megszűnik hivatásos státusa. Ez viszont megítélésünk szerint nem helyes. Tekintettel arra, hogy az eljárás alá vont katonának semmilyen érdeke sem fűződhet

⁵⁶⁷ Juhász Ágnes: Önkéntes vagy sorozott haderő néhány NATO-ország vizsgálatának tükrében. *Kard és Toll* 2005/3. szám 53. o.

⁵⁶⁸ Btk. 131. § szerint minősülő lefokozás

⁵⁶⁹ Btk. 132. § szerint minősülő szolgálati viszony megszüntetése

⁵⁷⁰ BKv 47. (BK 136.)

hívásához kapcsolódó jövedelem és egyéb kedvezmény feladásához, elbocsátása kizárólag a munkáltató erkölcsi érdeke lehet, aki nem mellesleg ezzel jelezhet a társadalomnak, hogy a „bűnös” katona már nem tagja a szervezetnek. Nyilvánvaló, hogy bűncselekménnyel összefüggésben hivatalvesztést csak az ártatlanság véelmét megdöntő büntető bíróság mondhat ki, ezért annak elébe még munkajogi szabályokkal sem szabad menni. Mivel az nehezen tételezhető fel, hogy az ellene folyó büntetőeljárás okozta nehézségek közepette a terhelt megfontoltan tud dönteni munkajogi státusáról, indokolt egy olyan kizáró norma beépítése az egyes szolgálati törvényekbe (Hjt. és Hszt.), amely nem teszi lehetővé a katonai szolgálati viszony közös megegyezéssel való megszüntetését a büntetőeljárás hatálya alatt.

A katonai szolgálati viszony fenntartása tehát álláspontunk szerint a büntetés-végrehajtás klasszifikációjára nem lehet tekintettel. Katonával szemben főszabályként a büntetést a katonai szabályok szerint elkülönített büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani. Ez felveti a büntetés-végrehajtás további klasszifikációjának igényét, a katonai szolgálatban megtartható, és a katonai szolgálatra méltatlanná vált személyek elkülönítését, és a büntetés letöltése során velük kapcsolatban érvényesülő szabályok (elhelyezés, foglalkoztatás, katonai kiképzés, felkészítés stb.) eltérő alkalmazását.

8.3.2. A katonai szolgálatban megtartható elítélt szabadságvesztése

A katonai szolgálat fenntarthatósága és a szabadságvesztés végrehajtásának párhuzamossága során arra kell tekintettel lenni, hogy a bűnös katona esetében milyen szolgálati ok merül fel, amely miatt az katonai hivatását a legsúlyosabb büntetés letöltését követően is folytathatja. Kézenfekvő magyarázat, egy államnak nem lehet érdeke, hogy a kiképzett katonától megváljon, így amennyiben az elkövetett bűncselekmény és a büntetés mértéke nem összeegyeztethetetlen a katonai hivatással, törekedni kell arra, hogy a katona szolgálatát folytathassa. E körülmény fontossága miatt a katonai büntetőjogban a civil büntetőjoghoz képest is különös figyelemmel kell lenni mindazokra az alternatív szankciókra, amelyek kellő arányosságot biztosíthatnak az elkövetett cselekmény és a katonai szolgálat továbbfolytatása biztosítása között.⁵⁷¹

Akár a külföldi, akár a magyar katonai büntetőjogi gyakorlatot megismerjük, a katonai szabadságvesztés és a katonai szolgálat további teljesítése megfér egymással. Korda Sándor elsősorban azért látja indokoltnak a szabadságvesztés katonai módzatainak fenntartását, hogy a fegyveres szervek állományában a büntetésük letöltése után is megmaradó személyek ez idő alatt ne essenek ki a kiképzésből, ne kerüljenek ki a katonai életviszonyokból.⁵⁷² Ez az a pozitívum, amelyet korábban Gábor Gyula és

⁵⁷¹ Tyesha E. Lowery szerint például a próbára bocsátás hatékony szankcióként alkalmazható katonai büntetőeljárásban. Vö: Tyesha E. Lowery: Probation as punishment? Military Law Review Vol. 198. 2008. 191. o.

⁵⁷² Korda György: A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei. Belügyi Szemle 1989/9. szám 11. o

Vámbéri Rusztem is megfogalmazott, és amely alapvetően a katona elítélt szolgálatba való visszavezetését jelenti.

A katonai büntetesként kiszabott szabadságvesztés katonai büntetés-végrehajtási intézményeket igényel. Ilyen mindennek előtt a katonai büntetés-végrehajtási intézet (katonai börtön vagy katonai fogda), és ilyen volt a korábban említett, de 1993-tól már nem létező fegyelmező zászlóalj.⁵⁷³

8.3.2.1. A katonai büntetés-végrehajtási intézetek

Szinte valamennyi önálló, katonai büntetőjoggal rendelkező országban működik katonai büntetés-végrehajtási intézet. A fejlett katonai büntetési és büntetés-végrehajtási rendszert fenntartó Amerikai Egyesült Államokban már közel másfél évszázada létezik katonai büntetés-végrehajtási intézet,⁵⁷⁴ amely létrehozásának alapja az a felismerés volt, hogy a korábban egységes büntetés-végrehajtási rendszerben a katona elítéltek kikerültek a katonai fennhatóság alól, katonai identitásukat elvesztették, nem beszélve az őket ért durva bánásmódról.⁵⁷⁵ A NATO és EU tagállamok közül Olaszországban a katonai büntetőtörvénykönyv önálló és speciális szabadságvesztés büntetést határoz meg. A Reclusione Militare az olasz fegyveres erők tagjai részére egy hónaptól harminc évig terjedően szabható ki, és végrehajtása alatt az elítélt fizikai tevékenységet végez. Sajátos szabály, hogy a lefokozásra nem ítélt tiszti büntetését a börtön külön részében tölti, míg az öt évnél súlyosabb szabadságvesztésre ítélt a katonai szolgálatát nem folytathatja.⁵⁷⁶ Európán kívül olyan országokban is stabil intézmény az önálló katonai börtön, mint Törökország vagy Izrael. Ezutóbbi országban ráadásul a katonai elítéltek esetében több elkülönítési szabály is érvényben van. Ennek megfelelően a börtönben töltik büntetésüket a fegyelmi büntetésben részesültek, a katonai bíróság által elítéltek és a súlyos bűncselekmények miatt felelősségre vont személyek.⁵⁷⁷

Magyarországon az 1848/49. évi szabadságharc leverését követően a katonai büntetőjog forrása újra a császár lett. Az 1855. január 15-én az osztrák-magyar hadsereg első katonai büntetőtörvényeként szentesített törvény⁵⁷⁸ még a kiegyezést követően is, egészen az első magyar katonai büntető törvénykönyv megalkotásáig hatályban ma-

⁵⁷³ A fegyelmező zászlóalj börtön végrehajtási fokozatának fenntartását – a sorkatonai szolgálati idő és az elítéltek számának csökkenése miatt – a Btk. módosításáról szóló 1993. évi XVII. törvény 32. §-a szüntette meg.

⁵⁷⁴ U.S. Disciplinary Barracks at Fort Leavenworth, Kansas.

⁵⁷⁵ David K. Haasenritter: The Military Correctional System: An Overview. Corrections Today. 2003. december. 58. o.

⁵⁷⁶ Domenico Gallo: Il parere del giurista. I tre punti critici della proposta di legge. Fogli. Bergamo. 2005/200. szám 6. o.

⁵⁷⁷ Israeli military prison. Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/Israeli_military_prison (letöltés ideje 2008. 04. 07.)

⁵⁷⁸ A katonai büntető törvénykönyvről szóló 1930. évi II. törvénycikk

radt.⁵⁷⁹ Az osztrák katonai büntetőtörvény a szabadságvesztésnek két nemét ismerte, a büntett miatt kiszabható börtönt és a vétség miatti fogságot. A börtönbüntetésnek is két típusa volt. Az általános börtön fokozatban az volt a szabály, hogy az elítélt „*bilincs nélkül, de szigorúan őriztetik*”, míg a súlyos börtönben a börtönfegyenc ítéletét súlyosabb módon (rablánc, ennek eltörlését követően egyéb, az általános fokozatban is alkalmazható súlyosításokkal, mint bilincs, bört, kemény fekhely, testi fenyték, magánfogságba zárás, magánosan sötét kamrába zárás) hajtották végre. A katonai büntetőigazságszolgáltatásban már a XIX. században is csak honvéd fogházak (vagy katonai erősségek) léteztek, amelyekben a börtönbüntetésre ítélt katonák – vagy ahogy az osztrák katonai büntetőtörvénykönyv definiálta „*fogházban letartóztatott börtönfegyenczek*” – büntetésüket a fogházzabályok korlátai között töltötték ki.⁵⁸⁰

A büntetés konkrét végrehajtásának módjára a XX. század legelejétől állt rendelkezésre magyar norma, mégpedig a honvédfogházak számára kiadott szabályzat.⁵⁸¹ Ebben az időszakban az országban összesen hét, minden honvédkerületi parancsnokságnál egy-egy honvédkerületi fogház működött. A honvédfogházak azoknak a honvéd (katonai) bíróságoknak a „*hatósága alatt álló egyének*” befogadására szolgáltak, akik egyszerű vagy súlyos börtönt, egyszerű vagy szigorú fogságot tartoztak kitölteni, az ellenük elrendelt honvéd (katonai) bírósági vizsgálat alkalmával vizsgálati fogságba helyezettek, akiken a polgári bíróságok által jogerősen kiszabott, egy hónapnál tovább nem terjedő és a honvédségi (csendőrségi) tényleges szolgálat megszűnéséig el nem halasztható szabadságvesztési büntetés vált végrehajthatóvá, vagy kik mint honvéd vagy csendőrszökevények a fogháznál önként jelentkeztek.⁵⁸² A börtönfegyencnek két osztályba voltak sorolhatók, az első osztályba az előkelőbb vagy műveltebb elítéltek tartoztak, akik bűnösségük megállapítása előtt tiszti, honvéd (katonai) tisztviselői vagy ezekhez hasonló állásban voltak, míg a második osztályt a maradék elve alapján a többi fegyenc jelentette. Az osztályba sorolás indoka az elkülönítés volt, amely azt írta elő, hogy amennyire azt a helyi viszonyok megengedték, az első osztályba tartozó személyeket „*magánosan vagy egyenlő állásúakkal közösen*” kellett elhelyezni.⁵⁸³ A katonai büntetés-végrehajtás fenti személyi hatálya a polgári bíróságok által katonákra kiszabott szabadságvesztés büntetés végrehajtására is kiterjedt. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a katonai státusú, de rendes bíróság által, köztörvényes bűncselekmény miatt

⁵⁷⁹ A korábbi osztrák jog érvénytelenítését a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930. évi III. törvénycikk (ktbk.) 1. § mondta ki: „*E naptól kezdve – amennyiben az 1878:V. tc. (rövidítve = Btk.) 2. §-a kivételt nem tesz – nem alkalmazható többé az 1855. évi január 15-i büntetőtörvény a büntettekéről és vétségekről*” nevezetű büntetőszabály.”

⁵⁸⁰ Gábor Gyula: A katonai börtönrendszer különös tekintettel a M.Kir. honvédigazságszolgáltatásra. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904. 10. o.

⁵⁸¹ A m. kir. honvédfogházak számára kiadott D-4. jelzésű Szabályzatot 1901-ben adták ki (továbbiakban: Szabályzat)

⁵⁸² Vö. Szabályzat 1. §

⁵⁸³ Vö. Szabályzat 29. § (2) bek.

elítélttel szemben az általános büntetés-végrehajtási intézetben általános végrehajtási szabályokat alkalmazzanak. A katona fegyencre bármilyen büntetés kitöltése esetén is katonai szabályok vonatkoztak, noha elhelyezését civil intézetben kellett megoldani. Ez egyfelől újabb elkülönítést jelentett, másfelől szigorúbb szabályok alkalmazását, mivel az ugyanazért a bűncselekményért, ugyanolyan büntetési tételre ítélt polgári személy számára adható kedvezmények (pl. feltételes szabadságra bocsátás) a korábban katonai szolgálatot ellátóra nem vonatkozhatott.

Az osztrák katonai büntetőtörvény több mint hat évtizedes magyarországi érvényességét megtörő első magyar katonai büntető törvénykönyv a büntetési rendszerben és azok végrehajtásában jelentős változásokat nem hozott. A legsúlyosabb büntetés továbbra is a halálbüntetés volt, míg a legáltalánosabb a szabadságvesztés, amelyet „*a katonai büntető intézetek berendezéséhez és befogadóképességéhez képest ezekben az intézetekben kell végrehajtani, de a szükséghez képest polgári büntető intézetekben is végre lehet hajtani.*”⁵⁸⁴ A katonai szabadságvesztés időtartamára vonatkozóan két egymással ellentétes (konkuráló) elv fogalmazódott meg. Az egyik a rövid időtartam követelménye volt, amely azt fejezte ki, hogy a szolgálatban megtartható katonát hosszabb időre – alapvetően egy évnél nem hosszabb időre – a katonai szolgálattól ne vonják el. A másik elv viszont pont e rövidséget vitatta, mivel – ahogy arra Kardos Sándor utal – azt is vallották, hogy az eleve rövid időtartamban meghatározható szabadságvesztés inkább káros hatású, vagyis nem alkalmas a büntetési célok elérésére.⁵⁸⁵ Ezt az ellentmondást a törvény úgy oldotta fel, hogy az egyébként rövid idejű szabadságvesztést az osztrák büntetőtörvény rendelkezéseiben is ismert súlyosításokkal (böjt, kemény fekvőhely, fogház- és elzárásbüntetés esetében magánzárka) rövidítették. A súlyosításokkal terhelt rövidítés azonban csak speciális katonai büntetés-végrehajtási intézetekben volt lehetséges. Ez alól kivételt képeztek azok a rendfokozatukban elítéltetésük után is megmaradó tisztek, akik fogház- (elzárás-) büntetésüket, ha ennek tartama egy hónapot nem haladta meg, lakásukon ún. „házfogságban” tölthették ki.⁵⁸⁶ A katonai büntető törvénykönyv már ismerte a feltételes szabadságra bocsátást, amely azokra az elítéltekre vonatkozott, akik egy évet meghaladó szabadságvesztésük kétharmad részét már letöltötték.⁵⁸⁷

A katonai büntető intézetek primátusa a II. világháborút követően, az új – a magyar katonai büntetőjogban eddigi utolsóként önálló – katonai büntető törvénykönyv⁵⁸⁸ hatályba lépésével is megmaradt. A katonai büntetés-végrehajtási szabályok-

⁵⁸⁴ Kbtbk. 10. §

⁵⁸⁵ Kardos Sándor: Az első magyar katonai büntető törvénykönyv. In: Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2007. 96. o.

⁵⁸⁶ Kbtbk. 12. §

⁵⁸⁷ Kbtbk. 14. §

⁵⁸⁸ A katonai büntetőtörvénykönyvről szóló 1948. évi LXII. törvény

ról az ötvenes évek közepétől külön jogszabály rendelkezett,⁵⁸⁹ amely a szabadságvesztés végrehajtására három büntetési nemet: a börtönt, a fegyelmező zászlóaljat és a katonai fogdát határozta meg. Ezek közül a börtön mint általános büntetés-végrehajtási mód jött számításba „*Annak érdekében, hogy a szabadságvesztésbüntetésre ítélt katonai személyekkel szemben a büntetésjavító és nevelő céljai a különleges katonai szempontoknak megfelelően érvényesüljenek, a katonákra kiszabott rövidebb tartalmú szabadságvesztésbüntetést – a katonai bíróság rendelkezései szerint – fegyelmező zászlóaljban, illetőleg katonai fogdában is végre lehet hajtani.*”⁵⁹⁰ A fegyelmező zászlóalj mint katonai alakulat a honvédelmi miniszter által jóváhagyott ún. szervei határozvány szerint működött, célja az volt, hogy a katonai renddel szembe helyezkedett kizárólag sorállományú elítélteken a nevelés céljait katonai kiképzéssel érje el. A büntetés jellege abban nyilvánult meg, hogy a büntetésüket töltő katonák jogaikban és kedvezményeikben korlátozva voltak, a büntetés három hónaptól két évig terjedő időtartama alatt fegyvert és rendfokozatot nem viselhettek, továbbá a fegyelmező zászlóaljban eltöltött idő a tényleges katonai szolgálati időbe nem számított bele.⁵⁹¹ A katonai fogda alapvetően bármely fegyveres szerv hivatásos és továbbszolgáló tagjai, illetve a három hónapot meg nem haladó időre elítélt sorkatonák szabadságvesztésének végrehajtására szolgált. A fogdában végrehajtott szabadságvesztés is lehetőséget teremtett arra, hogy az elítélt a büntetése letöltése alatt részt vegyen a katonai kiképzésben és katonai életviszonyok között maradjon.

A fegyelmező zászlóalj és a katonai fogda csak azokban az esetekben volt alkalmazható, amikor a katona a büntetését követően is folytathatta szolgálatát. Ez a szabály egészen a fegyelmező zászlóalj kilencvenes években való megszűnéséig megmaradt. Azt követően napjainkig a katonai szolgálatban megtartható elítéltek részére az önálló katonai büntetés-végrehajtási intézet, a katonai fogház, illetve 2007. évtől az ún. katonai körlet maradt fenn.⁵⁹² Ahogy a katonai fogda, úgy a katonai körlet is a büntetés célját katonai szolgálati viszonyok között, szabadságelvonással és katonai jellegű munkáltatással szolgálja. A katonai körlet is egyfokú büntetés-végrehajtást tesz lehetővé, de – a már fentebb idézett büntetőkollégiumi véleményt idézve – nemcsak katonai vétség, hanem büntett miatt elítélt katona szabadságvesztése is végrehajtható, ha az elkövető személyiségére és a bűncselekmény indokára tekintettel a törvényben előírtnál enyhébb végrehajtási fokozat meghatározható.⁵⁹³

⁵⁸⁹ A katonai személyekre kiszabott rövidebb tartalmú börtönbüntetések végrehajtásáról szóló 1955. évi 5. törvényerejű rendelet.

⁵⁹⁰ Tvr.1. §

⁵⁹¹ Kovács Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958. 76. o.

⁵⁹² Ld. a Magyar Honvédség Katonai Fogház költségvetési szerv megszüntetéséről szóló 133/2006. (HK 23.) HM határozat, valamint a büntetés-végrehajtási intézetek kijelöléséről szóló 21/1994. (XII. 30.) IM rendelet, amelynek 2006. évi módosítását követően (33/2006. (XII. 26.) IRM rendelet) a katonai fogdában végrehajtandó szabadságvesztést, illetve a katonai fogdában elrendelt előzetes letartóztatást a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében (Tököl), erre elkülönített részben kell végrehajtani.

⁵⁹³ BKv 47. (BK 136.)

Alapszabálya szerint a Katonai Fogház mint büntetés-végrehajtási intézet alaptevékenysége körében egyfelől foganatosította az őrizetbe vételt és az előzetes letartóztatást

- a fegyveres erők tényleges állományú tagja által a szolgálati viszony alatt elkövetett bármely bűncselekmény esetén,
- a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja által tényleges szolgálati viszonya alatt elkövetett katonai bűncselekmény, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja által szolgálati helyen, illetőleg szolgálattal összefüggésben elkövetett bűncselekmény esetén,
- A Magyar Köztársaság területén állomásozó szövetséges fegyveres erő tagja által belföldön, valamint a Magyar Köztársaság határán kívül tartózkodó személy által magyar hajón vagy magyar légitárművön elkövetett, magyar büntető joghatóság alá tartozó bűncselekmény esetén,
- nyomozó hatóság, bíróság által elrendelt őrizetbe vételt és előzetes letartóztatást.

Másfelől végrehajtotta a bíróság által kiszabott szabadságelvonnással járó fogház fokozat szerinti büntetést, valamint a katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó személyek szabálysértés miatt kiszabott pénzbírság átváltoztatás folytán megállapított elzárást, és azoknak a szabadságvesztését, akiknek pénzbüntetését a bíróság szabadságvesztésre változtatta át.

Harmadfelől végrehajtotta a katonák szabadságvesztésének, előzetes letartóztatásának és pártfogó felügyeletének végrehajtásáról szóló 1/1979. (VIII. 25.) HM-IM együttes rendelet állomány szakalapozó és szakkiképzés, valamint a hivatásos állomány büntetés-végrehajtási felkészítését.⁵⁹⁴

8.3.2.2. A katona szabadságvesztése végrehajtásának hatályos szabályozása

Az általános büntetőjogi szabályok a katonai büntetőjog más területeihez hasonlóan a katonai büntetés-végrehajtási jog terén is meghatározóak. Ennélfogva a katonák szabadságvesztéssel járó büntetésének végrehajtására is alapvetően a büntetés-végrehajtási kódex⁵⁹⁵ és annak a szabadságvesztésre és az előzetes letartóztatásra vonatkozó végrehajtási rendelete⁵⁹⁶ vonatkozik.

Megjegyzendő, végrehajtási rendeleti szinten 1979. és 2007. között a katonai életviszonyokra vonatkozóan speciális jogszabály volt hatályban.⁵⁹⁷ Ez változott meg 2007-ben azzal, hogy a büntetés-végrehajtási kódex fent említett végrehajtási rendelete egy, a katonákra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazó fejezettel egészült ki. Emellett a katonák büntetés-végrehajtási

⁵⁹⁴ Vö. az MH Katonai Fogház 70/1997. HM határozattal kiadott Alapító Okirat 5. pontja

⁵⁹⁵ A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (Bv.tvr.)

⁵⁹⁶ A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet

⁵⁹⁷ A katonák szabadságvesztésének, előzetes letartóztatásának és pártfogó felügyeletének végrehajtásáról szóló, többszörösen módosított 1/1979. (VIII. 25.) HM-IM együttes rendelet

intézetben történő elhelyezésére nem jogszabály szintű belső szabályzók is vonatkoznak. Ezek a katonai fogda-körlet működését⁵⁹⁸ és házi rendjét⁵⁹⁹ szabályozzák.

A katona szabadságvesztésének végrehajtására vonatkozó jogforrási elkülönülés hiánya azonban nem jelenti, hogy a katona büntetését az általános szabályok szerint kell végrehajtani. Mind a büntetés-végrehajtási kódexben, mind a végrehajtási rendeletben külön szabályozzák a katonákra vonatkozó előírásokat. Ezek a normák a katonákkal kapcsolatban elsődleges szempontokként fogalmazzák meg az elkülönítésre, a foglalkoztatásra és a büntetés-végrehajtás idején érvényesülő függelmi viszonyokra vonatkozó szabályokat.

ad a) Az elkülönítés vagy klasszifikáció *expressis verbis* határozza meg azt a követelményt, hogy a katonák büntetésüket a többi elítélttől elkülönítve, sajátos intézmény keretében töltik ki. Ez a külső elkülönítési szabály azonban nem vonatkozik a szolgálatból elbocsátott katonákra, akikkel szemben a büntetést az általános szabályok szerint, civil büntetés-végrehajtási intézetben hajtják végre. Az általános büntetés-végrehajtás követelménye még abban az esetben is primátust élvez, ha a katona büntetését a katonai szabályok szerint kezdte meg, de a végrehajtás ideje alatt szolgálati viszonya mégis megszűnik. A hatályos jog szerint tehát a katonák tekintetében a kiszabott büntetésnek katonai fogdában történő elrendelése – általunk korábban már opponált módon – csak akkor következhet be, ha a szolgálatában megtarthatóságra figyelemmel a bíróság a terhelten a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól való előzetes mentesítésben részesítésre érdemesnek találta,⁶⁰⁰ valamint szolgálati viszonya a büntetés teljes letöltéséig folyamatos maradt.

A külső elkülönítés mellett a belső klasszifikáció is követelmény. A katonai fogda körlet működési rendjét meghatározó – fentebb már citált – normák szerint az elhelyezés során – nemenként – el kell különíteni az előzetes letartóztatottat a szabadságvesztésre ítélttől, a hivatásost a szerződésestől, a tisztet a tiszthelyettestől, a dohányzót a nem dohányzótól, továbbá az ugyanazon büntető eljárásban letartóztatottakat egymástól.

ad b) A katonai büntetés-végrehajtásban speciálisan kell érvényesülniük a foglalkoztatásra vonatkozó szabályoknak is. Ahogy az általános börtönügy terén kulcskérdéssé vált a foglalkoztatás,⁶⁰¹ úgy ez a szempont a katonai büntetés-végrehajtási jog általános funkciói miatt sem hagyható figyelmen kívül. A katona esetében ráadásul

⁵⁹⁸ Katonai fogda körlet működési rendjére a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete Igazgatója által kiadott 7/2007. sz. intézkedése

⁵⁹⁹ Katonai fogda körlet házirendje. Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete. Tököl

⁶⁰⁰ Horváth Tibor (szerk.): Büntetés-végrehajtási jog. Rejtjel. Budapest, 2007. 192. o.

⁶⁰¹ Lőrincz József: Büntetőpolitika és börtönügy hazánkban 1985-2006 között. In: Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2007. 142. o.

még inkább fontos, hogy az elítélt bőségesen rendelkezésre álló szabadidejét hasznos, katonai pályájának folytatását elősegítő tevékenységgel töltse el. Ez utóbbi cél megvalósulása érdekében az elítéltet a szolgálati és alaki ismeretek terén oktatásban kell részesíteni, továbbá napirendjében időt kell biztosítani arra, hogy szakmai ismereteit fejlessze. A katona általános foglalkoztatására azonban kizárólag abban az esetben kerülhet sor, ha más elítéltektől való elkülönítése így is biztosítható.

A büntetés-végrehajtásban a katonai képzés és a kiképzés mindig kiemelt jelentőséggel bírt. Egy XIX. századi börtönügyi utasítás elvi igénnyel fogalmazta meg, hogy a testgyakorlat például a fiataloknál „a katonai mozdulatokra való tekintettel eszközözendő, miáltal a hadköteles korban levő fegyenczek az intézetben mindazon katonai mozdulatokat elsajátítják, melyek fegyver nélkül megtehetők, s amidőn büntetési idejüket kitöltve sorozás elé állnak, és védkötelezettségük teljesítésére bevonatnak: a tudnivalók részét már ismerik, s katonai kiképzésük úgy saját személyükre, mint előjáróikra nézve meg van könnyítve.”⁶⁰²

ad c) A belső klasszifikáció egyik indoka, hogy az elítéltek a szabadságvesztés végrehajtás alatt előjárói és feljebbvalói joggal nem rendelkeznek és bár rendfokozatukat nem veszítik el, rendfokozati és fegyvernemi jelzés nélküli egyenruhát viselnek. Ebből következően az elítéltek egymásnak nincsenek alárendelve, a szolgálati helyen érvényesülő függelmi viszonyok a katonai büntetés-végrehajtási intézetben még abban az esetben sem érvényesülhetnek, ha a katonák egyébként szolgálati tevékenységük során akár a büntetés letöltését megelőzően, akár azt követően hierarchikus viszonyban állnak.

8.4. A katonai büntetés-végrehajtás egyéb területei

A katonai szabadságvesztés végrehajtása, azaz a katonai börtönügy csak egy része a katonai büntetés-végrehajtási jognak. Bár kétségtelen, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának katonai szabályai jelentősebb területet képeznek e diszciplínán belül, a végrehajtási joghoz tartozik a büntető eljárásjogi személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések alkalmazása is.

A sorállományú katonaság fenntartása idején a katonai büntetés-végrehajtási jognak sajátos területe volt a büntetés-végrehajtásból szabadult elítéltek utógondozása is. E körbe alapvetően a próbára bocsátott és a pártfogó felügyelet alá helyezett katonák tartoztak. Földesi Sándor ezt az utógondozást mint a katonai igazságügyi szervek és a parancsnok együttműködésének kötelezettségeként, egyben e közös tevékenység „leggyengébb láncszemeként” fogalmazta meg. A parancsnokok egy része ugyanis úgy vélekedett, hogy a pártfogói felügyelet jogintézménye a katonai nevelés rendszerében nem illeszthető be. Talán e megállapítás miatt is a nyolcvanas

⁶⁰² Börtönügy a magyar királyi országos fegyintézetekben. Királyi Igazságügyministerium. Budapest, 1885. 29-30. o.

évektől kezdve a katonai bíróságok is csökkenő mértékben éltek e jogintézmény alkalmazásának lehetőségével.⁶⁰³

Napjainkban az elítéltek utógondozásáról már nem is beszélünk, mivel akik bűncselekményük-nél fogva erre szorulnának, a katonai szolgálatra amúgy sem lennének méltóak, míg akik katonai büntetésüket letöltötték, azok esetében a parancsnoki munka elegendő muníció lehet a katonai szolgálat hatékony folytatásához.

A személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések körében a katonákra vonatkozó speciális fogatosítási szabály, hogy az előzetes letartóztatást és az annak feltételei alapján elrendelhető őrizetbe vételt katonával szemben abban az esetben is lehet fogatosítani, ha az általános letartóztatási feltételek megvalósulása mellett a katonai szolgálati vagy fegyelmi okból nem hagyható szabadlábon. Ezt a körülményt az eljáró bíróságnak kell a konkrét ügyre vonatkozó tények gondos mérlegelése alapján eldöntenie. Ilyen lehet, ha a terhelt cselekménye kedvezőtlenül befolyásolná az alakulat fegyelmi helyzetét, a terhelttel szemben már a bűncselekmény elkövetése előtt vagy akár azt követően fegyelmi problémák adódtak, avagy a magatartás közvetlenül és súlyosan sérti a katonai rendet.⁶⁰⁴ Tekintettel arra, hogy az országban önálló katonai fogdák – az alapvetően a szabadságvesztés büntetés végrehajtására szolgáló katonai körleten kívül – nem működnek, a katonákkal szembeni kényszerintézkedések fogatosítására is csak civil intézetek (rendőrségi fogdák, illetve büntetés-végrehajtási intézetek) állnak rendelkezésre. Ennélfogva e két kényszerintézkedés esetében is érvényesülnie kell a más fogva tartottaktól való elkülönítés követelményének.

8.5. Összegzés

A katonai büntetőjog részeként a katonai büntetés-végrehajtási jog fő célkitűzése, hogy egyfelől a büntetőjogi felelősségre vont katonákkal szemben érvényesítse a kiszabott szankciót, másfelől a szolgálatban megtartható katonákat a büntetés végrehajtása alatt úgy nevelje, hogy azok katonai kötelezettségüket később megfelelően tudják ellátni. Ennélfogva a katonai büntetés-végrehajtás elsősorban a büntetés letöltését követően szolgálatban megtartható elítéltekre, valamint a szabadságvesztés büntetésre és az előzetes letartóztatásra mint büntetőeljárási kényszerintézkedés végrehajtására fókuszál.

A hazai katonai büntetés-végrehajtási jog mint speciális terület kapcsolódik az általános büntetés-végrehajtási joghoz. Sajátos szabályai napjainkban önálló jogszabályban már nem jelennek meg, azokat mint különös normákat a büntetés-végrehajtási kódexben, illetve annak végrehajtási rendeletében szabályozzák. Hasonlóan érvényesül a büntetés végrehajtása, avagy az előzetes letartóztatás fogatosítása is. Önálló katonai büntetés-végrehajtási intézet csak a szabadságvesztés végrehajtását biztosítja, az előze-

⁶⁰³ Földesi Sándor: A katonai igazságügyi szervek és a parancsnokok együttműködése. In: Katonai jog- és igazságszolgáltatás. ZMKÁ Budapest, 40-41. o.

⁶⁰⁴ Herke Csongor: A letartóztatás. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2002. 114. o.

tes letartóztatás vagy az őrizetbe vétel alkalmazására viszont általában civil intézményekben (rendőrségi fogdában vagy büntetés-végrehajtási intézetben) kerülhet sor. Ennélfogva a magyar katonai büntetés-végrehajtási szabályozás egyik alapvető követelménye az elkülönítés vagy klasszifikáció. Ez a körülmény azonban a katonai nevelést, avagy a katonai szolgálatból elbocsátott katona személyi védelmét nem biztosíthatja. Még a katonai büntetés-végrehajtási intézetben sincs lehetőség a katona és nem katona elítéltek teljes körű elkülönítésére. Ennek legfőbb oka, hogy az állam – nem titkoltan gazdasági érdekből – nem kíván e célra önálló intézményt fenntartani, megelégszik azzal, hogy egy civil – igaz önmagában is speciális, a fiatalkorúak és a HIV fertőzöttek büntetésének letöltésére szolgáló – intézményt jelöl ki. Ez a gyakorlat egy fejlett katonai büntetőszabályokat betartatni kívánó országban nem a legjobb megoldás még akkor sem, ha az igény egyébként nem jelentős.

A korszerű katonai büntetés-végrehajtási követelmények teljesítése miatt továbbá célszerű megfontolni a katonai büntetés-végrehajtási szabályok kiterjesztését a szolgálatban nem megtartható személyekre is. Ez egyfelől a katonai büntetés-végrehajtásban – főleg a sorállományú katonaság megszűnése miatt – az elítéltek számában tapasztalható visszaesés miatt nem jelenthet jelentősebb szervezeti fejlesztést, másfelől a katonai büntetőeljárásban elítéltek szinte homogén környezetben, az államérdek szempontjából ellenőrizhető módon kezelhetők. Az egységes katonai büntetés-végrehajtás mellett szólnak egyes külföldi – NATO országokban meglévő – példák is, ahol a katona elítélteket szolgálati viszonyok folytatásától függetlenül egy intézményben helyezik el. Ez természetesen önálló katonai büntetés-végrehajtási intézetet is feltételez, amelynek működtetésére a magyar büntetés-végrehajtási jog történetében már volt adaptálható példa.

A szabadságvesztés végrehajtásához képest más aspektusban kell gondolni a büntetőeljárási kényszerintézkedések alkalmazására. Amíg a szabadságvesztés letöltésére elegendő egy intézmény, addig az őrizetbe vételt, illetve az előzetes letartóztatást az ország bármely régiójában elrendelhetik és alkalmazhatják. Tekintettel a viszonylag kisebb ügyszámra, több katonai letartóztatás foganatosítására alkalmas külön intézményt nem célszerű fenntartani. Az általános büntetés-végrehajtási intézetekben vagy rendőrségi fogdáknak azonban továbbra is biztosítani kell a klasszifikáció lehetőségét. Ennek azonban teljes körűnek kell lennie, a katonai és a nem katona letartóztatottak napirendjük során semmilyen körülmények között sem érintkezhetnek egymással.

IX. ÖSSZEFOGLALÁS

13.1. A katonai büntetőjog mint önálló diszciplína

13.1.1. A katonai büntetőjog fogalma

A katonai büntetőjog (*delictum militum propria*, military criminal law, Militärstrafrecht, ley penal militar) az általános büntetőjog fogalmához képest magában hordozva a katonai életviszonyokat behálózó normák sajátosságaiból származó igényt úgy definiálható, mint azoknak a büntetőjogi szabályoknak az összessége, amelyek egyfelől meghatározzák, hogy mely cselekmények minősülnek katonai bűncselekménynek, ezek – továbbá a katonai rendre és fegyelemre veszélyes általános bűncselekmények katonai – elkövetőit hogyan kell felelősségre vonni, és velük szemben milyen, elsősorban a katonai rend fenntartását szolgáló szankciót kell alkalmazni. A fogalmi meghatározás megmutatja a katonai büntetőjog hagyományos szempontrendszer szerinti felosztását is, megkülönböztetve a katonai büntető anyagi jogot (vagy szűkebb értelemben vett katonai büntetőjogot), a katonai büntető eljárásjogot és a katonai büntetés-végrehajtási jogot.

A katonai büntetőjog megjelenik a nemzetközi jogon (hadijog) és az egyes országok belső jogán belül egyaránt. Általános célja a katonai rend és fegyelem fenntartása, olyan büntető anyagi-, eljárás- és végrehajtási jogi eszközök biztosítása, amelyek révén nemzetközi szinten üldözhetővé válnak a katonák által az ellenséges, a „baráti”, avagy a civil lakosság sérelmére elkövetett háborús vagy egyéb deliktumok. Nemzeti téren az állam általános büntető igénye úgy érvényesül, hogy biztosított marad a katonai szolgálatra vonatkozó, a civil szférától eltérő, ahhoz képest szigorúbb követelmények szerint működő katonai szféra hadrafoghatóságának stabilitása. E folyamatosan ellenőrzött és szigorú módon betartott eszközrendszer nélkül ugyanis a katonai fegyelem nem biztosítható, a katonai szervezet harcképessége hadi körülmények között csekély lesz, míg békében – ahogy azt számos fejlődő országban tapasztalni is lehetett – veszélyezteti az állam alkotmányos rendjét, legitim szerveinek törvényes működését.

A katonai büntetőjog nem önálló, az általános büntetőjogtól eltérő jogág, és nem önálló, az általánostól elkülönülő tudományterület. Nem önálló jogág, mert rendelkezései elsődlegesen az általános büntetőjogi forrásokból származnak, azok megalkotására nemzetközi és állami általános jogelvek egyaránt hatnak. Ezeket nem helyettesítik, hanem kiegészítik mind azok a katonai életviszonyokban szükségszerűen meglévő normák, amelyek a hétköznapi életviszonyokban vagy szankcióhoz nem köthető általánosságuk, vagy a civil emberek közötti, viszonylag laza kapcsolatrendszer miatt nem relevánsak. Ilyen például a beosztott előljáró előtti jelentkezési kötelezettsége, a katonai esküben vállalt, akár az élet feláldozásával is járó katonai műveletben való részvétel, de így kell tekinteni azokra a generális elvi tételekre is, amelyek a katonai büntetőjogi normák szellemét, azok alkalmazásának körülményeit, funkcióit hatják át. Ezek a katonai büntetőjog alapelvei, amelyek ugyan nem helyettesíthetik az általános büntetőjoghoz kapcsolódó elvi tételeket (minthogy a katonai bün-

tetőjogi szabályok is tekintettel vannak a törvényesség, a szubszidiaritás, a bűnfelelősség elvére, avagy az ártatlanság védelmére), de *azt a küldetést szolgálják, hogy kellő elméleti alapot biztosítsanak a katonai büntetőjogi, büntető igazságszolgáltatási és végrehajtás-jogi szabályozás és intézményrendszer fenntartásához*. Ezeket az alapelveket eddig még nem foglalták össze. Amennyiben azonban áttekintjük a magyar és külföldi jogi szabályozást, illetve annak magyarázatait, valamint a katonai büntetőjog tudományát gazdagító monográfiákat, tanulmányokat, arra a következtetésre juthatunk, hogy ezek egyenként jól körülhatárolható tézisekbe foglalhatók. Ezek:

- A katonai büntetőjog célulve, primer jogi tárgya az általános életviszonyokhoz képest szigorúbb szabályok szerint működő katonai rend, elsődleges funkciója az általánostól eltérő, főleg az egyes szigorúan lefektetett érintkezési és függelmi szabályokban megmutatkozó, általában folyamatos szolgálati készséget jelentő katonai rend védelme. *(Katonai rend védelmének elve)*

- A katonai rendet elsősorban sajátos, kizárólag a katonai életviszonyokra vonatkozó, azokra tekintettel lévő, de az általános intézményrendszertől, jogalkotási eljárástól el nem különülő, azt legfeljebb kiegészítő büntető anyagi-, eljárás- és végrehajtás-jogi normákkal lehet biztosítani. *(Specialitás elve és civil kontroll követelménye)*

- A katonai büntetőjog hatékonysága akkor mérhető, ha a büntetőjogi felelősség megállapítása és a kiszabott szankció végrehajtása minél gyorsabban követi a bűncselekmény megvalósítását. *(Felelősségre vonás gyorsításának elve)* E körülmény érvényesülése tekintetében különös jelentősége van az illetékes parancsnok személyének, aki az általa kiadott utasítások jogszerűségéért, és az alárendeltségébe beosztott személyi állomány tagjai által elkövetett bűncselekmények felderítése érdekében tett vagy megtenni elmulasztott intézkedésekért is felelős. *(Parancsnoki felelősség elve)*

13.1.2. A katonai büntetőjog tudományos művelése, szakirodalma

Az önálló katonai büntetőjog létezését bizonyítja annak tudományos művelése is, amely lényegében a katonai büntető-jogalkotás óta kimutatható. A tárgykör jogelméleti művelése azonban – bár még a római jog korában is keletkeztek ilyen munkák – mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban csak a XIX. századtól, elsősorban azokban a jogi kultúrákban mondható jelentősnek, ahol a katonai büntetőpolitika mind a jogi szabályozás, mind az igazságszolgáltatás terén önálló rendszerben jelenik meg. Ennek megfelelően a katonai büntetőjog széles, nem csak a katonai büntetőjogot alkalmazók körében művelt diszciplína az angolszász (Amerikai Egyesült Államok, Egyesült Királyság), avagy az újlatin országokban (elsősorban Spanyolországban és Olaszországban).

Katonai büntetőjogi elméleti munkák Magyarországon is a XIX. századtól érdemek említésre. Sajátos paradoxon azonban, hogy míg a századfordulót megelőzően a katonai büntetőjog művelésébe az általános büntető-jogtudomány tudósai (pl. Angyal Pál, Finkey Ferenc vagy Heller Erik) is bekapcsolódtak, addig a II. világháborút követően azzal jobbra csak katonai jogalkalmazók (Habony János, Korda György) foglalkoztak. Nincs ez másként napjainkban sem. Ennek több oka is van. Egyfelől a bünte-

tő-jogtudományi műhelyek nem kezelik önálló tananyagként vagy kutatási területként a katonai büntetőjogi tárgyköröket, az egyetemi vagy főiskolai büntetőjogi tankönyvek legfeljebb csak az általános rendelkezésektől eltérő szabályokat ismertetik, másfelől a katonai büntetőjog csak marginálisan jelenik meg mind a jogtudományi, mind a hadtudományi vagy rendészettudományi folyóiratokban. A kínálat ugyanakkor ehhez képest nem ilyen szerény. Nem lenne haszontalan egy önálló, katonai büntetőjogi – legalább katonai jogi – folyóirat megalapítása, továbbá az sem, ha az általános büntetőjogtudományon belül nagyobb hangsúlyt kapnának a katonai büntetőjogi rendelkezéseket, kommentárokat, tanulmányokat érdemben kiegészítő magyarázatok is.

A katonai büntetőjogi kutatások, elméletek és állásfoglalások az általános büntetőjogtudomány mellett nem elhanyagolható kiegészítő információkkal szolgálhatnak más tudományterületeken is. A társadalomtudomány szintjén vannak olyan sui generis, illetve az egyes tudományterületeken belül meglévő szaktudományok is, amelyek a katonai életviszonyok vizsgálata miatt hatással vannak a katonai büntetőjogra is. Közvetlen a kapcsolat az önálló tudományok, így elsősorban a katonai hatékonyság és a fegyelem összefüggéseit is vizsgáló hadtudomány, valamint a katonai rendszeten keresztül kapcsolódó rendészettudomány, továbbá szaktudományok terén a kriminológia (katonai kriminológia) és a kriminalisztika (kriminálmotodika) esetében. A kölcsönös hatás ugyanakkor közvetett az adott társadalomtudomány szaktudományán (katonai szociológia és katonai pszichológia) és a hadtudományon keresztül értelmezhető szociológia és pszichológia vonatkozásában, amelyek együttesen szintén a katonai hatékonyság és az annak biztosításául szolgáló írt és íratlan szabályok érvényesülésének alaptételeit, elemeit és eszközeit vizsgálják.

Összességében *a katonai büntetőjog tudományos alapjait és célját az általános állam- és jogtudomány mellett a hasonló történeti kategóriaként kezelendő hadtudomány adja meg, a katonai rend és fegyelem folyamatos fenntartása biztosításában érvényesülő főfunkcióját tekintve kölcsönös kapcsolatban van a katonaszociológia és a katonapszichológia funkcióival, keretrendelkezéseit a kriminalisztika tölti ki tartalommal, míg társadalmi hatását a katonai kriminológia vizsgálja.*

13.1.3. A katonai büntetőjog nemzetközi összevetésben

A katonai büntetőjog egyes megvalósulási formái külföldi példákön keresztül is vizsgálhatók, minthogy önálló normarendszere – és ahogy láttuk tudományos művelése – a világ több országában megjelenik. A számos, egymástól eltérő rendszerek különböző modellekbe illeszthetők attól függően, hogy a katonai büntetőjog normatív szabályozása és jogalkalmazó intézményrendszerét tekintve hogyan jelenik meg valamely állam jogi kultúrájában. Ennek megfelelően, még annak ismeretében is, miszerint a katonai büntető-igazságszolgáltatást egyre több államban végzik civil büntető bíróságok, azt állapíthatjuk meg, hogy *a katonai büntetőjog még a polgári demokráciákban is túlnyomó részben önálló kódexekből ismerhető meg, annak alkalmazására önálló hatóságok hivatottak.*

Alapvetően a fenti megállapítás az oka annak, hogy egyes típusok közül a legkevesebb példát arra a modellre találtunk, ahol nincs önálló katonai büntető-

igazságszolgáltatás, ahol a katonákkal szemben civil büntetőeljárási hatóságok járnak el. E csoport esetében is meg kell azonban jegyezni, hogy az ilyen országok sem mentesek a katonai büntetőjogi szabályoktól, továbbá – különösen Hollandiában, Norvégiában vagy Finnországban – a civil bíróságok ítélezésüket katonai büntetőjogi szakértelemmel és múlttal rendelkező bírák útján végzik.

Azok az országok, ahol a katonai büntető-igazságszolgáltatást önálló intézményrendszer keretében végzik, alapvetően aszerint csoportosíthatók, hogy a katonákkal kapcsolatban megfogalmazott büntetőjogi rendelkezések és azok alkalmazására hivatott hatóságok tevékenységüket az általános büntető-igazságszolgáltatáshoz képest mennyire autonóm módon látják el. Teljes szakmai és szervezeti elkülönülésről beszélhetünk ott, ahol a katonai büntetőpolitika az állandó katonai szervezetek országon belül betöltött jelentőségénél és – főleg az angolszász, illetve újlatin országok esetében – hagyományánál fogva az általános büntetőpolitikától eltérő tartalommal bírnak. Ezekben az esetekben külön igény mutatkozik arra, hogy a katonai fegyelem és rend fenntartásáért végső soron ne általános, hanem a katonai életviszonyokat jól ismerő, azon belül működő katonai büntetőeljárási szervek legyenek a felelősek. Ennél a modellnél azonban óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy e zárt, nem ritkán a civil büntető-igazságszolgáltatástól teljesen elkülönülő megoldás mennyire biztosítja az általánosan elfogadott büntetőeljárási alapkövetelményeket (kontradiktórium, jogorvoslati jogsultság, önvádra kötelezés tilalma stb.). Az aggodalom nem alaptalan, az Emberi Jogok Európai Bírósága például több – angol, török vagy holland – ügyben is hozott olyan elmarasztaló határozatot, amelyben a katonai büntető-igazságszolgáltatás nem felelt meg az általános büntető eljárásjogi feltételeknek. Ennélfogva nem látszik jó megoldásnak, ha a katonai büntetőjogot zárt körben alkalmazzák.

A katonai büntetőjog fogalmi meghatározásánál már felmerült a civil ellenőrzés követelménye, amely alapvető elvi tételként akkor érvényesülhet, ha egyfelől a katonai büntetőjogra vonatkozó legfőbb szabályokat általános törvényhozói fórum alkotja meg, másfelől azok alkalmazását, elsősorban a katonai büntetőjog személyi hatálya alá tartozó katonával szembeni eljárást az általános igazságszolgáltatási szervezeti rendszer részét képező, de az általános eljárástól a szükséges mértékben eltérő, ún. szakeljárási hatóságok folytatják le. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy katonai büntetőeljárásban hozott ügydöntő határozattal végsősoron a legfelsőbb – általános – igazságszolgáltatási hatalomhoz is lehet fordulni. Ilyen modell érvényesül számos európai és azon kívüli ország mellett Magyarországon is. Különbséget e modellen belül abban találhatunk, hogy egyrészt milyen törvényi szerkezetben szabályozzák az egyes katonai büntetőjogi rendelkezéseket, annak személyi hatálya milyen mértékben terjedhet ki nem katonai személyekre, másrészt a katonai büntetőeljáráson belül az általános büntető-igazságszolgáltatáshoz képest milyen sajátos egyszerűsítő szabályok érvényesülnek.

13.2. A magyar katonai büntető anyagi- eljárás- és végrehajtási jog alapvető sajátosságai

13.2.1. A katonai büntető anyagi jog

A katonai büntető anyagi jog célfunkciója alapvetően kettős. Szűkebb értelemben a katonai bűncselekmények meghatározásával, a kizárólag a katonai szférában alkalmazható szankciók törvénybe foglalásával védi a katonai rendet és fegyelmet, tágabb értelemben pedig e katonai renden keresztül az egész társadalmat is óvja, hiszen egyetlen államnak sem lehet érdeke olyan fegyveres szervezet fenntartani, amely saját rendszerén belül szervezetlen. *A katonai büntető anyagi jog tehát az általános büntető anyagi jog sajátos része, amely az általánostól eltérő rendelkezéseivel fogva egyedül a katonai életviszonyokon belül elkövetett jogsértő cselekményekre vonatkozik.*

A szabályozás központjában *speciális alany, a katona* áll. A katona büntetőjogi fogalmának meghatározása a katonai büntetőjog origóját jelenti. E kör szűkítésével vagy bővítésével tud a jogalkotó gondoskodni a katonai büntető eljárásjog és végrehajtásjog személyi terjedelméről. A katona büntetőjogi fogalma tehát nemcsak anyagi jogi kérdés, hanem eljárásjogi és végrehajtás-jogi is, azoknak a fegyveres szervezeteknek a tényleges, hivatásos vagy szerződéses állományú tagjainak a definiálását jelenti, amely szervek esetében indokolt a katonai rend szerinti működésről beszélni. Minthogy e szervek meghatározása országonként más, e helyütt is célszerű modellekről beszélni. Szűkebb a katona büntetőjogi fogalmának meghatározása azokban az országokban, ahol abba csak a hagyományos értelemben vett katonák, az adott ország védelmi erejének katonai, fegyveres szolgálatra beosztott tagjai tartoznak, míg tágabb ott, ahol büntetőjogi értelemben katonának minősül minden olyan személy, aki fegyveres (katonai vagy rendvédelmi) szerv beosztottja vagy alkalmazottja.

Magyarország e szabályozás tekintetében általában következetes büntetőpolitikát követett, és ez a hatályos szabályozásban ma is megfigyelhető. Katona büntetőjogi értelemben ugyanis nemcsak a Magyar Honvédség mint fegyveres erő tagja lehet, hanem egyes rendvédelmi szervek (rendőrség, büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok) hivatásos állományú tagjai is. E szervezetek érintett – katonai rendfokozatot viselő – tagjainak katonai büntetőjogi besorolása vitathatatlan, hiszen mindegyik esetében alapkövetelmény a katonai hierarchia szerinti működés, a feladatok szigorú alá-fölérendeltségi elosztása, a belső függelem és fegyelem. Érthetetlen azonban, hogy a fenti jellemzők ellenére miért nem tartoznak e körbe a vámhatóság hivatásos állományú tagjai, akik katonai rendfokozatot viselnek, fegyverviselésre és intézkedésre jogosultak, feladataikat katonai függelmi és szolgálati szabályok szerint végzik.

A katonai büntető anyagi jogi szabályozásnak további sajátos kérdése, hogy a büntetőjogi felelősség viselése és a katonai függelem fenntartása közötti összeütközést feloldja. Ez egyrészt a parancsra elkövetett bűncselekmény felelősségének, másrészt a katonai büntethetőség elévülésének a problematikája. Előbbi kérdéskörben nem elég-

séges, ha a parancs teljesítésével megvalósított deliktum felelőssége alól a beosztott csak akkor mentesül, ha nem volt tudatában annak, hogy magatartása büntetendő. Ez egyszerű ténybeli tévedés, egyébként is büntethetőséget kizáró ok, és nem ad választ azokra a helyzetekre, amikor a katona a parancsot – még annak bűncselekményre utaló felismerése mellett – azért hajtja végre, mert joggal tart a parancs megtagadásához kapcsolódó hátránytól vagy annak kilátásba helyezésétől. Szintén bírálható a hatályos szabályozás abban a tekintetben is, hogy az általános elévülési időhöz képest rövidebb időn belül szűnik meg annak a katonának a büntethetősége, akinek szolgálati viszonya az elbírálás idején több mint egy éve megszűnt.

A katonai büntető anyagi jog másik sarokpontja olyan szankciók kidolgozása, amelyek a katonai rend helyreállítását és fenntartását az általános szankciók kiegészítéseként, de inkább helyettesítéseként, a katonai életviszonyokra tekintettel alkalmazhatók. Ezeknek a katonai büntetőjogi büntetéseknél az a sajátosságuk, hogy kizárólag katonai büntetőeljárásban, katonával szemben szabhatók ki. Egy részük a katonai rendfokozatot érintik (lefokozás, visszavetés rendfokozatban, várakozási idő meghosszabbítása), más részük a katonai szolgálati viszonnal kapcsolatosak (szolgálati viszony megszüntetése). Minthogy e büntetések – hangsúlyozottan csak katona elkövetőkkel szemben – önállóan alkalmazva is elérik céljukat, nem tekinthetők mellékbüntetéseknél, helyesebb azokat egységesen (a lefokozás és a szolgálati viszony megszüntetéséhez hasonlóan) katonai büntetésekként értelmezni.

13.2.3. *A katonai büntető eljárásjog*

A magyar katonai büntetőeljárás szabályozása egy-két jogtörténeti jelentőségű próbálkozást leszámítva – mint az erdélyi fejedelmek, különösen II. Rákóczi Ferenc által szorgalmazott és kiadott katonai büntető törvények eljárásjogi rendelkezései – egészen a XX. század második évtizedéig törvényi keretek között nem történt meg. Eddig az időszakig a katonai bűncselekmények miatti felelősségre vonás szokáson, illetve az osztrák jog magyar katonai egységein belüli recipiálásán alapult.

Az első világháborút megelőző években kiadott katonai büntetőeljárás törvények így évezredes íratlan szabályokon alapuló korszakot zártak le, és alapozták meg a katonai büntetőeljárás törvényen alapuló szabályozási kultúráját. Amíg azonban a kezdetekben, így 1912 és 1951 között a katonai büntető eljárásjog (1930-tól a katonai büntető anyagi jog) önálló jogszabályokból volt megismerhető, továbbá a katonai büntető igazságszolgáltatás az általános bírósági rendszertől elkülönülő intézményi rendszeren alapult, az ötvenes évektől mind a jogalkotás, mind az igazságszolgáltatás terén integrálódási folyamat vette kezdetét. Ennek révén a katonai büntetőjogi (köztük az eljárásjogi) rendelkezéseket az általános büntető törvényekbe (Btk. és Be.) szerkesztették, a katonai bíróságokat pedig az általános bírói intézményrendszerbe szervezték.

A katonai büntetőeljárás szabályok önállóságukat – hacsak részben is, az általános törvény külön fejezeteként – továbbra is megtartották. Ennek az önállóságnak a végletekig történő gyengítésére, az önálló katonai büntetőeljárás szabályok megszüntetésére

ugyan a kilencvenes évektől vannak javaslatok, de a katonai szakmai sajátosságok, illetve az ismert külföldi (nemzetközi) tapasztalatok hatására eddig még sikerült az egyébként nem elkülönülő, csak az általánostól eltérő katonai büntető eljárásjogi és igazságszolgáltatási rendszert fenntartani.

A katonai büntetőeljárás legfontosabb szerepe, hogy meghatározza azt az alanyi kört, amelyre e sajátos eljárás kiterjed. Terbelti oldalról meg kell jegyezni, amíg a katonai büntető anyagi és végrehajtási szabályok csak katonákra vonatkoznak, addig a katonai büntetőeljárásban civil személyek is lehetnek érintettek. Ez óhatatlanul felveti az általános és a katonai büntetőeljárás ütközésének a lehetőségét, de a büntetőeljárások versengése mutatható ki a katonai büntetőeljárás ún. vegyes módon meghatározott hatálya miatt. Egyes állománykategóriák (a Magyar Honvédség, szövetséges fegyveres erő) tekintetében a tényleges állomány által elkövetett valamennyi bűncselekményre, míg a rendőrség hivatásos tagjai esetén csak a katonai deliktumokra, a büntetés-végrehajtási szervezet és a nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjainál pedig a katonai mellett a szolgálattal összefüggő egyéb bűncselekményekre terjed ki.

Szintén fontos szempont, hogy a katonai büntetőeljárást nem általános hatóságok folytatják le, hanem a katonai ügyészségek, egyes esetekben az állományilletékes parancsnokok, végső soron – az igazságszolgáltatást gyakorolva – a kijelölt megyei bíróságok katonai tanácsai. Külön szempont, hogy egyes büntetőeljárási rendelkezések (alapvetően kényszerintézkedések vagy tanúvédelmi szabályok) a katonai eljárásban nem alkalmazhatók, továbbá a nyomozásban, bizonyításban is sajátos szempontokat kell érvényesíteni. Ezek mellett lényeges eltérés az is, hogy egyes katonai bűncselekmények (vétségek) még a katonai büntetőeljárási szabályokhoz képest is gyorsabban, egyszerűbben, az egyes katonai (rendvédelmi) szervek személyi állományára vonatkozó fegyelmi szabályok szerint bírálhatók el.

13.2.2. *A katonai büntetés-végrehajtási jog*

A katonai büntető anyagi joghoz hasonlóan a katonai büntetés-végrehajtási jog funkciója is kettős. Magában foglalja mindazokat, így különösen az elkövető cselekménye miatt kiszabott szankció végrehajtását, továbbá a generális és a speciális prevenciót, azaz a bűnismétlés elkerülését megfogalmazó célokat, amelyek az általános büntetés-végrehajtási joggal szemben támaszthatók, valamint tekintettel van az elítélt katonai státuszára is. Ezutóbbi körülmény miatt beszélhetünk önálló katonai büntetés-végrehajtásról, és olyan elvekről, mint a *klasszifikáció*, avagy az elítélt foglalkoztatása keretében annak *képzése, kiképzése, katonai pályára való visszaterelése*. A magyar katonai büntetés-végrehajtási jog azonban e katonai specialitás tekintetében csak féloldalas, kizárólag azokra a katonákra terjed ki, akik szolgálatukban büntetésük letöltését követően is megtarthatók. Számukra önálló büntetés-végrehajtási intézet működik, ahol a fenti elvek megvalósulnak, illetve a büntetőeljárás alatt is elkülönítve tartják őket fogva a civil letartóztatottaktól.

Joggal tehető fel a kérdés, hogy a magyar katonai büntetés-végrehajtás miért nem terjed ki azokra a katonai státuszukban meg nem tartott személyekre, akiknek büntetését katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmény elkövetése miatt katonai tanács szabta ki. Csupán az az érv, hogy az ilyen elítéltek már nem katonák, nem lehet elegendő. A volt katonákat (rendőröket stb.) is megilleti az elkülönítés, amelynek révén egyrészt biztosítható személyük védelme mindazokkal az elítéltekkel szemben, akik – esetükben érthető módon – ellenségesek a volt egyenruhásokkal szemben, másrészt a klasszifikáció titokvédelmi (nemzetbiztonsági) tartalommal is magyarázható, tekintettel arra, hogy ennek következtében a katonai vagy rendvédelmi titkok a volt katona elítéltektől civil zárkatársak hiányában nem kerülnek ki könnyen.

13.3. Befejezés helyett, avagy a katonai büntetőjog átfogó és integrált szabályozásának víziója

A katonai büntetőjog hatályos szabályozását tekintve az állapítható meg, hogy a katonai büntető anyagi jogi, végrehajtásjogi és eljárásjogi rendelkezések több, egymással nem azonos szintű jogszabályokból, főként törvényekből (ezek körében elsősorban a Büntető Törvénykönyvből, a büntetőeljárás törvényéből, a büntetés-végrehajtási törvényerejű rendeletből, a büntetőjogi értelemben vett katonák egyes személyi állományaira vonatkozó szolgálati törvényekből) és – a katonai vétség fegyelmi eljárásban való elbírálásával, illetve a parancsnoki nyomozással kapcsolatban – kormány- vagy miniszteri rendeletekből ismerhető meg. Ennek tükrében állítható, hogy a katonákra vonatkozó büntető joganyag nem homogén, annak megismerése széleskörű jogszabályismeretet igényel.

Az is megállapítható, hogy a büntető és szabálysértési normák egymáshoz nem igazodnak. Amíg egyes rendvédelmi szervezetek (a rendőrség mellett a pénzügyőr és a katasztrófavédelmi szervezet hivatásos állományú tagjai) esetében a szolgálati helyen és szolgálattal összefüggésben elkövetett szabálysértéseket fegyelmi (a katonai szervezethez igazodó, illetékes parancsnok által lefolytatott, inkvizitórius elemeket magában foglaló) eljárás keretében kell elbírálni, addig ugyanezeknél a szervezeteknél a súlyosabb, bűncselekménynek minősülő jogsértések miatti bűnfelelősséget már általános büntetőeljárás keretében, az illetékes nyomozó ügyészségek felderítése és vizsgálata alapján, általános bíróságok bírálják el. E rendvédelmi szervek közül ráadásul csak a rendőrség hivatásos állományú tagjai minősülnek büntetőjogi értelemben katonának, ennél fogva szolgálati bűncselekményeket, továbbá függelemsértést pénzügyőr és tűzoltó el sem követhet.

Látva ezt a fenti jogszabályi sokoldalúságot, illetve ismerve a katonai büntetőjog személyi hatályáról kialakult nézeteket és vitákat, álláspontunk szerint kézenfekvő megoldás lehet, ha a katonákra vonatkozó egységes etikai-, fegyelmi (szabálysértési) és büntető anyagi jogi, eljárásjogi és végrehajtási jogi normákat egységes törvénykönyvben, a Katonai Büntető Kódexben fogalmazzuk meg. A Katonai Büntető Kódex történeti előzményei ismertek, az integrált szabályozás megalkotásának figyelemreméltó előfutárának II. Rákóczi Ferenc fejedelmi uralkodása idején

elfogadott, anyagi-, eljárás- és – igaz, csak rendkívül korlátozott mértékben – végrehajtási jogi normákat tartalmazó törvénykönyv nevezhető.

A javasolt Kódex több lehetne, mint egyszerű büntetőtörvény. Egyrészt alapvetően határozná meg a katonai büntetőjogi fogalmába tartozó személyeket. A személyi hatály alapozza meg a törvény alkalmazásának elsődleges terjedelmét oly mértékben, hogy az így megállapított alanyokra egységes módon alkalmazza a büntető-, fegyelmi- (szabálysértési) és etikai normákat. Másrészt – ahogy imént említettük – a Kódex nemcsak büntető, hanem olyan anyagi és eljárásjogi szabályokat is tartalmazna, amelyek pontosan elhatárolják egymástól az etikai, a fegyelmi és a büntetőeljárást. Ismerve az egyes eljárások természetét, fontos leszögezni, hogy azok egymással párhuzamosan nem folytathatók le, egymást csak olyan mértékben helyettesíthetik, ahogy azt a tárgyban súlyosabb joghatással járó büntetőjogi normák megengedik. Így a szabályozás terén továbbra is meg kell adni a lehetőséget, hogy a csekélyebb súlyú katonai bűncselekményt fegyelmi eljárásban is elbírálják, de ki kell zárni azt, hogy egy cselekmény feltételezett elkövetőjével szemben egymással párhuzamosan több eljárást is lefolytassanak.

A fentiek értelmében a javasolt Kódex két nagyobb részből állhat. Az egyik a katonai büntetőjogi szabályokat tartalmazná főbb részeiben, így anyagi-, eljárás- és végrehajtási jogi szabályok szerint megkülönböztetve. E büntetőjogi résznél további fontos szabályozási elv, hogy csak másodlagos szabályokat tartalmazhat, azaz mindegyik büntetőjogi tagozódás esetében meg kell jelölni az általános büntetőtörvények primátusát oly mértékben, hogy a katonai büntetőszabályok csak az általános törvényekhez kapcsolódó, attól csak a legszükségesebb mértékben eltérő rendelkezéseket jelentik. A Kódex másik része a nem büntetőjogi szabályokat foglalhatja magában, tételesen meghatározva a fegyelmi és az etikai eljárás anyagi jogi alapját, illetve azokat a konkrét szankciókat és eljárási normákat, amelyek alapján maga a fegyelmi és az etikai eljárás lefolytatható.

Figyelembe véve ugyanakkor, hogy az említett egységes katonai büntetőjogi kódex, főleg az egyes jogágakhoz tartozó szabályok integrálásával jogelméleti (büntetőjogi, közigazgatási, munkajogi) aggályokat generálhat, le kell szögezni, hogy a katonai büntetőjog a jelenlegi jogszabályi környezetben is fejleszthető. Ennek elsődleges alapja a katonai büntetőjog teljes integrálásának az elutasítása, az általánostól eltérő katonai szolgálati körülményekből eredő sajátosságok megőrzése.

13.4. Végkövetkeztetés

A hazai és nemzetközi – elsősorban angol nyelvű – szakirodalomban végzett kutatásaink, továbbá a magyar – büntetőjogi értelemben vett katonákkal szemben eljáró – hatóságoknál végzett vizsgálódásaink alapján, valamint a hatályos joganyag történeti, logikai és nyelvtani értelmezését követően az alábbi végkövetkeztetésekre jutottunk:

A katonai büntetőjog nem önálló, az általános büntetőjogtól eltérő jogág, és nem önálló, az általánostól eltérő tudományterület. Rendelkezései:

- az általános büntetőjogi forrásokból származnak,
- nem helyettesítik, hanem kiegészítik az általános büntetőjogi szabályokat,
- intézményei csak az általános jogtudományon belül vizsgálhatók, ugyanakkor
- sajátos alkalmazási területük révén sui generis elvekbe foglalhatók, és
- létjogosultsága a katonai életben az általános társadalmi viszonyhoz képest meglévő sajátosságok révén továbbra is indokolt.

13.4. Summary

The military criminal law as a separate body of law, and the justification for recognising the military criminal procedure as a special procedure which is conducted according to provisions contrary to the general rules of the criminal procedure – in line with the above mentioned, the maintenance of the special military authorities acting in criminal matters (military prosecutors, military councils appointed at the county courts) –, nowadays, are queried by criminal law theoreticians and practitioners with sometimes weaker sometimes stronger arguments.

Common reason for this is that the military criminal cases do not signify such a great number of criminal cases so that it would call for the maintenance of independent institutions, also, that the military authorities dealing with military cases – regarding to the judges, *de facto*; regarding to the prosecutors, only by certain issues – can be engaged in general criminal cases as well, so it is unnecessary to separate the military criminal procedure from the general procedure. Moreover, perhaps it is not irrelevant that the education of the military criminal law does not exist at all or only exists as a collateral subject in higher education institutions of law, of law enforcement and defence.

In consideration of the facts stated above, the purpose of this monograph is to examine the following questions

- on the one hand, could the military criminal law be formulated as an autonomous discipline, or be at least a well-separated field of the general criminal law;
- on the other hand, does the military criminal procedure as a special procedure include such features because of what its justification for existence – even if it signifies lower number of criminal cases – should be maintained.

The structure of this monograph reflects my intentions, in which:

First, I draw up the concept, the purpose, the general principles and the divisions of military criminal law. Special attention will be devoted to the bibliography of the military criminal law, and to those social sciences which have a direct or indirect, but by all means relevant relation with the military criminal law.

Second, I reviewed and classified – though not full-scale, since it is almost impossible to do – some solutions being used for the regulation of the military criminal law by foreign countries.

Third, following the divisions of the military criminal law, I placed the military criminal procedure in the military criminal justice system, and presented the two other main areas of the military criminal law, regarding their main characteristics, namely the military substantive criminal law and the execution in military criminal law.

Fourth, I explicitly reviewed the history, the scope, the subjects of military criminal procedure, and last but not least the most important rules regarding to the course of military criminal proceedings.

According to my research into the Hungarian and international (mainly English) bibliography, furthermore, according to my studies at the Hungarian authorities acting against soldiers in the sense of criminal law, and after the historical, logical and grammatical interpretation of the current legislation, I came to the following conclusions which, from my point of view, may be considered as scientific achievements:

The military criminal law (*delictum militum propria*, *Militärstrafrecht*, *ley penal militar*) is not an independent and autonomous body of law and is not a separate discipline. Its provisions

- are derived from the sources of the general criminal law;
- do not replace but complement the general rules of criminal law;
- and its institutions can only be examined within the general disciplines of law, but
- may be summed up in *sui generis* principles due to its specific areas of application.

The military criminal procedure is part of the ordinary criminal proceedings, in which

- different provisions must be applied due to the military living conditions,
- authorities specializing in military matters, but being part of the ordinary institutions of authorities, act
- the central person is usually a soldier, whose concept is defined by the criminal law (soldier, policeman, prison officer),
- the timeliness (speed) of the process is a key issue which, at the same time, may be affected by the authorities acting in military criminal cases because they are also acting in civil affairs,
- the procedure may lead to disciplinary action in the case of military misdemeanor.

With the above observations, my purpose is to be taken them into consideration by jurisprudence, judicature and legislation as it is summed up in this monograph.

X. IRODALOMJEGYZÉK

- A Pallas Nagy Lexikona. X. kötet. Budapest, 1895
- ÁDÁM Antal: A biztonság mint jogi érték. In: Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs (szerk.): Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. PTE ÁJK. Pécs, 2005
- ÁDÁM Antal: A magyar Alkotmányból hiányzó alapértékekről. Közjogi Szemle 2009. március
- ADLER Freda – MUELLER Gerhard O. W. – LAUFER William S.: Kriminológia. Osiris Kiadó. Budapest, 2002
- ANDÓ Ferenc: A katonai igazságszolgáltatás nevelő funkciójának érvényesüléséért. Magyar Katonai Szemle 1959/11. szám
- APÁTHY Jenő: A katonai bíraskodás terjedelméről. Ügyvédek Lapjának kiadása. Budapest, 1921
- ARONSON Elliot: A társas lény. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1995
- AZMAYESH Asghar: Le droit pénal militaire en Iran. Revue internationale de droit militaire et de droit de la guerre, XXX. Vol. 1-4. Brussels, 1991
- BAK Bjarne: Traditions and future of the military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- BALLA Károly: Vélemény a büntetésmód javítása iránt. Trattner-Károlyi. Pest, 1841
- BALLÁNÉ FÜSZTER Erzsébet: A kábítószeres kriminalisztikai vizsgálata, és a kábítószer-bűnözés katonai vonatkozásai. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1997
- BALLÁNÉ FÜSZTER Erzsébet: Az anyagmaradványok kriminalisztikai jelentősége különös tekintettel a katonai ügyészségek által 1980-1990 között vizsgált ügyekre. 1110/2/1991. számú egyetemi doktori értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1991
- BALOGH Ágnes – KÓHALMI László: Büntetőjog I. Általános rész. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007
- BALOGH Ágnes – KÓHALMI László: Büntetőjog II. Általános rész. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2007
- BARACZKÁNE NAGY Mária: Honvédetika – közszolgálati etika. In: Molnár Károly (szerk.) Katonaetika. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1993
- BÁRD Károly: Emberi Jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest, 2007
- BARTHA Orsolya: A fegyveres összeütközések fogalma, fajtái és elhatárolásuk. In: Ádány Tamás Vince – Bartha Orsolya – Törő Csaba (szerk.): A fegyveres összeütközések joga. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2009

- BÉKÉS Imre: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In: Földvári József (szerk.) Magyar Büntetőjog. Általános rész. BM Könyvkiadó. Budapest, 1980
- BÉKÉSI László: Cári időkből visszatérő patrióta, nacionalista elemek és szimbólumok a Nagy Honvédő Háború idején. Ph.D. Értekezés. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék. Szociológiai Ph. D. Program. Budapest, 2003
- BÉLI Gábor: Magyar Jogtörténet. A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2000
- BIBÓ István: Válogatott tanulmányok I-IV. A büntetés funkciója. Forrás: <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/42.html> (letöltés ideje 2008. 07. 23.)
- BLASKÓ Béla – MIKLÓS Irén – SCHUBAUER László: Büntetőjog. Különös rész II. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2007
- BLASKÓ Béla: A bűnösség büntetőjogi, büntetőjog-tudományi problémái. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2004
- BLASKÓ Béla: Magyar büntetőjog Általános rész. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2003
- BÓCZ Endre: Kriminálisztika a tárgyalóteremben. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2008
- BODA József: A katonai, rendőri és civil (nem katonai) feladatok kölcsönkapcsolata, komplex értelmezése. Hadtudomány 2010/1-2. szám
- BODONYI Ilona: A rendszertudomány kutatómódszertana. MA jegyzet. Rendőrtiszt Főiskola. Budapest, 2008
- BOLGÁR Judit: Az agresszióról, az erőszakról katonapszichológus szemmel. Belügyi Szemle. 2000/7-8. szám
- BONTS Gyula: A katonai büntető törvénykönyv és eljárás revisiójának kérdéséhez. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Franklin Társulat. Budapest, 1891
- BÖGÖLY Gyula: A katonai büntetőeljárás hatálya a rendvédelmi integráció tükrében. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a Határőrség és rendőrség – az integrált rendvédelem című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények VII. Pécs, 2007
- BÖGÖLY Gyula: A katonai büntetőeljárás hatálya Rákóczitól napjainkig. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007
- BREMER L. Paul: My Year in Iraq. The Struggle to Build a Future of Hope. Simon & Schuster. New York, 2006
- BUKOVICS István: Kockázat- és konfliktuselmélet a rendvédelem területén. In: Hautzinger Zoltán (szerk.) Tanulmányok a Határőrség és rendőrség – az integrált rendvédelem című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények VII. Pécs, 2007
- BUSCH Béla (szerk.): Büntetőjog. Általános rész. Hvgorac. Budapest, 2006
- BUSCH Béla: A személyiség büntetőjogi védelme, különös tekintettel a fegyveres testületek és más alá-fölérendeltségi struktúrák szerint működő szervezetek kere-

- tében megvalósuló verbális deliktumokra. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2001
- CARNELLEY Marita: The South African Military Court System – Independent, Impartial and Constitutional? *Scientia Militaria*. Vol. 33. No. 2. 2005
- CHOI Jae Seog: The traditions and future of the Korean Airforce's Military Justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- CLERMIDY Pierre: Konfliktus és kiengesztelődés. In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Catholica Latina* XI. VII. 1. 2002
- COOKMAN Claude: An American Atrocity: The MyLai Massacre Concretized in a Victim's Face. In: *The Journal of American History*. 2007 june
- CZIÁKY Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelemi jog ezeréves története. Budapest, 1924
- CSEKA Ervin: Korszerűsödő alapelvek a büntető eljárásjogban. In: Tóth Károly (szerk.) *Emlékkönyv dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, 1998
- CSIHA Gábor: Katonai bírák a polgári büntetőbíráskodásban. *Ügyészek Lapja* 2006/6. szám
- DAHL Arne Willy: International trends in military justice. Forrás: International trends in military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. Forrás: <http://home.scarlet.be/~ismllw/new/2007-06-1-UK.pdf> (letöltés ideje 2007. 06. 22.)
- DANGELMAIER Emil: *Militär-Reichtliche und Militär-Ethische Abhandlungen*. Wilhelm Braumüller. Wien und Leipzig, 1893. Vorrede
- DANIELISZ Béla – JÁRMY Tibor: *Rendészet Európában*. Duna Palota Kulturális Kht. Budapest, 2008
- DANSBY Mickey R – STEWART James B. – WEBB Schuyler C. (szerk.): *Managing Diversity in the Military*. Transaction Publishers. 2001
- DAVIDSON Michael J.: *Military Criminal Law*. Naval Institute Press. Annapolis, 1999.
- DAVOLA József: A magyar katonai rendőrség. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2001
- De SOUSA João Maria Moreira: Az Angolai Köztársaság katonai igazságügyi delegációjának felszólalása a 8. nemzetközi katonai büntetőjogi konferencián. Budapest, 2008. (kézirat)
- DEÁK István: A nürnbergi perek anatómiája. Forrás: <http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b1001/94-01-02Deak.html> (letöltés ideje: 2008. 05. 22.)
- DEPIERRE René: Swiss Military Justice. *Military Law Review*. Vol. 21 1963
- DEPUE Mark R.: *Patrolling Baghdad. A Military Police Company and the War in Iraq*. University Press of Kansas 2007

- DOBAI Pál: A konfliktuselmélet alapjai, konfliktusok a katonai szervezetekben. In: Dobai Pál (szerk.) Katonaszociológia. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2000
- DOMOKOS József: Kivételes hatalom és rögtönbíráskodás a Horthy uralom alatt. Athenaeum. Budapest, 1946
- DWORKIN Ronald: Miről döntött valójában a bíróság? Fundamentum. 2004/3. szám
- EDVI ILLÉS Károly: A katonai bünvádi perrendtartás. Jogállam, 1911
- EHRENBERGER Róbert: A béketábor magyar hadserege. Forrás: <http://mek.oszk.hu/04900/04971/html> (letöltés ideje 2008. 04. 07.)
- EPERJES Krisztián: Békehadműveletek. Ügyészek Lapja 2008/4. szám
- EPERJES Krisztián: Rákóczi „Dogmatikája”. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. 2007
- ETTIG Antal: Gondolatok a büntetőjogi értelemben vett katonák szabadság-elvonását érintő szabályok reformjához. Ügyészek Lapja. 2004/3. szám
- FABINY Gusztáv: A katonai Btk. és eljárás revíziójához. Megjelent a Jogtudományi Közlöny 1890. évi 41. 50. és 51., valamint 1891. évi 2. 4. 6. 8. és 10. számai
- FÁBRY Anton: A katonai igazságszolgáltatás múltja, jelene és jövője Szlovákiában. 2007. (kézirat)
- FARKAS Ákos – RÓTH Erika (szerk.): A büntetőeljárás. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2004
- FARKAS Gyöngyi: A magyar katonai büntetőkönyv megalkotásához vezető út a Rákóczi-szabadságharc alatt. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007
- FARKAS Gyöngyi: A magyar katonai igazságszolgáltatás szervezete és eljárásjoga a dualizmus időszakában. PhD értekezés. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Új és Legújabbkori Magyar Történeti Doktori Iskola. Budapest, 2001
- FARKASNÉ Zádeczky Ibolya: Hozzászólás a hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma című cikkhez. Hadtudomány. 2007/2. szám
- FAY James B.: Canadian Military Criminal Law. An Examination of Military Justice. Chitty's Law Journal. Vol. 3. no. 4. 1975
- FENYVESI Csaba – HERKE Csongor – TREMMEL Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2004
- FENYVESI Csaba: A titkos adatgyűjtés és a nyomozási bíró. Ügyészek Lapja 2004/4. szám
- FENYVESI Csaba: A védőügyvéd. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2002.
- FIGUEROA Benito E Trillo: Competencia, organizacion y atribuciones de los tribunales militares españoles – estudio histórico. In: Revue de droit militaire et de droit de la guerre. XIX-3-4. Brussels 1980

- FIGUEROA Benito E Trillo: Future of Military Jurisdiction from the Spanish Point of View. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- FIGUEROA Jorge Mera: La modernización de la justicia militar: un desafío pendiente. Centro de Investigaciones Jurídicas. Forrás: http://derecho.udp.cl/inf_invest.htm (letöltés ideje 2007. 06. 22.)
- FILBERT Brent G. – KAUFMAN Alan G.: Justice and Procedure in the Sea Services. U. S. Naval Institute. Annapolis, Maryland, 1998
- FILBERT Brent G. – KAUFMAN Alan G.: Naval Law: Justice and Procedure in the Sea Services. Naval Institute Press. Annapolis, 1998
- FINKEY Ferenc: A büntető perrendtartás tankönyve. Grill Károly Kiadó. Budapest, 1916
- FINSZTER Géza: A büntetés igénye – hatalom, tudás nélkül? In: Holé Katalin – Kabódi Csaba – Mohácsi Barbara (szerk.) Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. Bibliotheca Iuridica. ELTE ÁJK Budapest, 2009
- FINSZTER Géza: A rendészet elmélete. KJK-Kerszöv Kiadó. Budapest, 2003
- FINSZTER Géza: Rendészet – rendvédelem közjogi megközelítésben. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a Rendészet és rendvédelem – kihívások a XXI. században című tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IX. Pécs, 2007
- FOLLESTAD Ivor: Aperçus sur le droit pénal, la procédure criminelle et le droit disciplinaire militaires en Norvège. In Recueils de la Société Internationale de Droit Pénal Militaire et de Droit de la Guerre. Strasbourg, 1960
- FORKER Armin: Történeti kriminalisztika – kísérlet az európai kriminalisztika fejlődésének tanulmányozására. In: Katona Géza (szerk.): A kriminalisztika aktuális kérdései. Tanulmányok öt európai országból. BM Kiadó. Budapest, 2000
- FOUCAULT Michel: Felügyelet és büntetés. A börtön története. Gondolat. Budapest, 1990
- FÖLDESI Sándor: A katonai igazságügyi szervek és a parancsnokok együttműködése. In: A katonai jog- és igazságszolgáltatás. ZMKA. Budapest, 1985
- FÖLDVÁRI József: A büntetés tana. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1970
- FÖLDVÁRI József: Kriminálpolitika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1987
- FÖLDVÁRI József: Magyar Büntetőjog Általános rész. Osiris Kiadó. Budapest, 2003
- FRIDRINSKY Sergey: Military Office of Prosecutor in Russia. The history and the present. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- GÁBOR Gyula: A katonai börtönrendszer különös tekintettel a M.Kir. honvédiságszolgáltatásra. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904
- GÁBOR Gyula: Külföldi katonai igazságszolgáltatás. In. Márkus Dezső (szerk.) Magyar Jogi Lexikon. IV. kötet. Pallas. Budapest, 1903

- GALLO Domenico: II parere del giurista. I tre punti critici della proposta di legge. Fogli. Bergamo. 2005/200. szám
- GARAI Borbála: Néhány gondolat a nyomozási bíró bevezetésével kapcsolatban. Belügyi Szemle 2003/7-8. szám
- GARDECZKY Mikulás: A katonai ügyészség tevékenységét érintő változások a Szlovák Köztársaság jogi rendszerében. Ügyészek Lapja. 2005/6. szám
- GELLÉR Balázs: A legfőbb bírói fórum három végzésének margójára. Fundamentum. 2000/1. szám
- GERA György: Robert Merle. In: Robert Merle: Mesterségem a halál. A Világirodalom Remekei. Európa Könyvkiadó. Ötödik kiadás. Budapest, 1978
- GILISSEN John: „Evolution actuelle de la justice militaire – Rapport général”, in Huitième Congrès International, Ankara, 11-15 octobre 1979, L’Evolution actuelle de la justice militaire et de droit de la guerre VIII. Vol. 1. Brussels, 1981
- GILISSEN John: Military Justice in Belgium. Military Law Review Vol. 1963
- GÖNCZÖL Katalin – KERESZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.) Kriminológia – szakkriminológia. Complex Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2006.
- GRÁD András: A Strasbourgi Emberi Jogi Bírászkodás Kézikönyve. Strasbourg Bt. Budapest, 2005
- GRECSÓ Imre: Az őrzők bűnözése. Belügyi Szemle. 2006/6. szám
- GUILD Elspeth: Mikor bűncselekmény a háború. L’Harmattan Kiadó. Budapest, 2009
- GYOMLAY Gyula: A görögök története a római hódítás koráig. In: Nagy Képes Világtörténet. Budapest, 1898-1905. forrás: <http://mek.oszk.hu/01200/01267/html/02kotet/02r01f07.html> (letöltés ideje 2008. 07. 23.)
- GYÖRFFY László: A katonai büntetőjog bölcsellete és oknyomozó története. Pallas Kiadó. Budapest, 1925
- GYÓRPÁL Csilla: A magyar katonai büntetés-végrehajtás helyzete a haderő átalakítás és a büntetés-végrehajtási reform tükrében. MH Budapesti Helyőrségparancsnokság. Budapest, 2006
- HAASENRITTER David K.: The Military Correctional System: An Overview. Corrections Today. 2003. december
- HABONY János: A beilleszkedés és a bűnözés. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1986
- HABONY János: A katonai bíróság előtt. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1977
- HABONY János: Bűncselekmények megelőzése (Katonai bűncselekmények és a fegyelem). Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1983
- HABONY János: Büntető jogszabályok kézikönyve. Tisztek Könyvtára. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1980
- HABONY János: Büntetőjogi ismeretek új kézikönyve a fegyveres erők hivatásos állománya részére. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1973. Ezt a kézikönyvet a szerző az 1978. évi Büntető Törvénykönyv életbeléptetését követően *Büntető jog-*

szabályok kézikönyve (Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1980.) címmel aktualizálta és jelentette meg újra.

- HABONY János: Vádemelés helyett. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1989
- HABONY János: Vádemelés helyett. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1989
- Hadtudományi Lexikon A-L. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995
- Hadtudományi Lexikon M-Zs. Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995
- HALASZ Nicholas: Dreyfus kapitány. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1980
- HARAI Dénes: A fegyveres összeütközések pszichológiája. In: Ádány Tamás Vince – Bartha Orsolya – Törő Csaba (szerk.): A fegyveres összeütközések joga. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2009
- HAUBER Ernő (szerk) Fegyelmi Kézikönyv. Honvéd Vezérkar Jogi és Igazgatási Iroda. Budapest, 2000
- HECKENAST Gusztáv: Kajali Pál (1662-1710) kuruc szenátor, országos főhadbíró válogatott iratai. Vaja, 1980
- HEGEDÜS Zoltán: Nemzetközi katonai jogi kongresszus Hágában. Új Honvédségi Szemle. 2006/10. szám
- HELLER Erik: A magyar katonai büntetőjog általános tanai. Szeged, 1937
- HERCZEG István: Parancsra tette? Gondolat. Budapest, 1969
- HERKE Csongor: A letartóztatás. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2002
- HERKE Csongor: Megállapodások a büntetőperben. Pécs, 2008
- HERKE Csongor: Súlyosítási tilalom a büntetőeljárásban. PTE ÁJK Pécs, 2010
- HERKE Csongor: Súlyosítási tilalom a külön eljárásokban. Jogelméleti Szemle 2009/4. szám Forrás: <http://jesz.ajk.elte.hu/herke40.mht> (Letöltés ideje: 2010. január 05.)
- HILDEBRAND Róbert: Az ítélkezési joggyakorlat alakulása a változó büntető jogszabályok tükrében. Új Honvédségi Szemle. Különszám, 2000
- HIRSCH Mag. Walter: The Austrian System of Military Law is a System Without a military jurisdiction. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- HOLLÁN Miklós: Megkésett búcsú a társadalomra veszélyességtől. <http://jesz.ajk.elte.hu/hollan16.html> (letöltés ideje 2008. 05. 22.)
- HONFI Attila A katonai fegyelem és a bekövetkezett (katonai és köztörvényi) bűncselekmények összefüggései a Magyar Honvédségnél 1991. január 1. – 1999. december 31. közötti időszakban. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2005
- HORVÁTH Csaba: A magyar katonai eskü története. Honvéd Kiadó. Budapest, 1998
- HORVÁTH Tibor (szerk.): Büntetés-végrehajtási jog. Rejtjel. Budapest, 2007
- HORVÁTH Tibor: A büntetési elméletek fejlődésének vázlata. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1981
- HUNTIGTON Samuel: A katona és az Állam. A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája. Zrínyi Kiadó – Atlanti Kiadó. Budapest, 1994

- IRK Ferenc: Biztonságérzet rizikótársadalomban? In: Korinek László – Kóhalmi László – Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára. PTE ÁJK Pécs, 2004
- IRK Ferenc: Kriminológia és bűnmegelőzés viszonya rizikótársadalomban. In: Holé Katalin – Kabódi Csaba – Mohácsi Barbara (szerk.) Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. Bibliotheca Iuridica. ELTE ÁJK Budapest, 2009
- IVANCSICS Imre: Rendszeti igazgatás. In: Kilenyi Géza (szerk.) A közigazgatási jog nagy kézikönyve. Complex Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2008
- JACSO János: Szolgálati parancs teljesítése által megvalósított büntettek. Belügyi Szemle 1963/6. szám
- JASCHKE Hans-Gerd: Rendszertudomány – Egy európai megközelítés. CEPOL 2008. Forrás: www.cepol.europa.eu (letöltés ideje 2009. 02. 25.)
- JILLY László: Az új magyar katonai büntető törvénykönyv. Pécs, 1933
- JIMENEZ Francisco Jiménez: Introduccion al derecho penal militar. Editorial Civitas. Madrid, 1987
- JOHNSEN Gunnar: Trends in Norwegian military jurisdiction. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- JOÓ Rudolf: Civil-katonai kapcsolatok. In: Társadalom és honvédelem. Joó Rudolf válogatott írásai. ZMNE Budapest, 2006
- JÓZSEF István: Szerződéses katonák alkalmasságvizsgálatának és munkahelyi szocializációjának elemzése a Magyar Honvédségben. Doktori (PhD) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2003
- JUHÁSZ Ágnes: Önkéntes vagy sorozott haderő néhány NATO-ország vizsgálatának tükrében. Kard és Toll 2005/3. szám
- JULIER Ferenc: A hadvezetés művészete. Magyar Szemle Társaság. Budapest, 1931. Forrás: <http://mek.oszk.hu/01300/01341/01341.pdf> (letöltés ideje 2008. 05. 22.)
- KÁDÁR Miklós – KÁLMÁN György: A büntetőjog általános tanai. KJK Könyvkiadó. Budapest, 1966
- KÁDÁR Pál: Gondolatok a Magyar Honvédség belső szabályozóinak rendszeréről. Forrás: http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsesegi_szemle/gondolatok_a_magyar_honvedseg_belso (letöltés ideje 2008. 05. 22.)
- KARDOS Sándor: A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene. 350/2003. számú PhD dolgozat. Miskolci Egyetem Deák Ferenc Doktori Iskola. Miskolc, 2003
- KARDOS Sándor: A magyar katonai büntetőjog rövid története. Debrecen. 2002
- KARDOS Sándor: A magyar katonai büntetőjog rövid története. Debrecen. 2002
- KARDOS Sándor: Az első magyar katonai büntető törvénykönyv. In: Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2007

- KARDOS Sándor: Kitekintés a katonai büntetőjog nemzetközi szabályozására. In: (Szabó Krisztián szerk.) Tanulmányok Dr. Kováts Andor professzor születésének 120. évfordulójára. Debrecen, 2004
- KARDOS Sándor: The development of military jurisdiction in Hungary (másodközlés). Fascicula Drept Anul XII. Editura Universitatii Din Oradea 2004
- KASSAI László: A Magyar Honvédség előjárói intézményrendszere. Új Honvédségi Szemle. 2006/3. szám
- KATONA Géza: A kriminalisztika belső tagozódása. In: Bócz Endre (szerk.) Kriminalisztika 1. kötet. BM Kiadó. Budapest, 2004
- KATONA Géza: A kriminalisztika és a bűnügyi tudományok. BM Kiadó. Budapest, 2002.
- KATONA Géza: A kriminálpolitikai és a rendészettudományi fogalomrendszer analízise, az egységes fogalomhasználat megteremtése. Rendészeti Szemle 2010. évi különszám
- KATONA Katalin: Recenzió. A. P. V. Rogers: Law on the battlefield. Acta Humana 1997/28-29. szám
- Katonai Lexikon. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1985. 318. o.
- KENGYEL Miklós: Tanúbizonyítás a polgári perben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1988. 17. o.
- KIRÁLY Tibor: Elvek és kivételek a büntetőjogban és eljárásban. In: Jogtudományi Közlöny 1982/10. szám
- KLANICZAY Tibor (szerk.) A Magyar Irodalom Története. II. Kötet. Forrás: <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/02/260.html> (letöltés ideje 2009. 02. 23.)
- KOCSIS Bernát (szerk.): Válogatás a magyar hadügy írásaiból. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1986
- KOCSIS Bernáth: A fegyelemreszilárdítás problémái, a katonai fegyelem korszerű értelmezése és a fegyelemre nevelés módszereinek alkalmazása. Kandidátusi értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1970
- KOI Gyula: Közszolgálati etika. Budapest, 2002. Forrás: http://www.lib.uni-corvinus.hu/pdf/koi_gyula2.pdf (letöltés ideje: 2008. 05. 22.)
- KONDOROSI Ferenc: Jog: Norma és program. Urbis. Budapest, 2006
- KONDOROSI Ferenc: Rend és szabadság: esély Európában. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2010
- KORDA György: A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei. Belügyi Szemle 1989/9. szám
- KORDA György: A katonai büntetőjog elvi alapjai és továbbfejlesztésének lehetőségei. Belügyi Szemle 1989/9. szám
- KORDA György: A katonai és a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1988
- KORINEK László – LÉVAY Miklós: A kriminológia fogalma, feladata, kutatási területei; helye és szerepe a bűnügyi tudományokban és a társadalomban. In: Gönczöl

- Katalin – Kerecsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós (szerk.) Kriminológia – szakkriminológia. Complex Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 2006
- KORINEK László: A bünygi tudományok helyzete. Magyar Tudomány. 2007/12. szám. Forrás: <http://www.matud.iif.hu/07dec/10.html> (letöltés ideje 2009. 02. 24.)
- KORINEK László: Bűnözési elméletek. Duna Palota és Kiadó. Budapest, 2006
- KORINEK László: Kriminológia I. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2010
- KORINEK László: Kriminológia II. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2010
- KORINEK László: Rejtett bűnözés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1988
- KOVÁCS Péter: Fegyveres erők és emberi jogok. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata. Acta Humana 1997/28-29. szám
- KOVÁCS Tamás: A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok. Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok 35. szám
- KOVÁCS Tamás: Kérdések és megoldások a katonai büntetőeljárásban. In: (Fenyvesi Csaba – Herke Csongor szerk.) Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára. Pécs, 2003
- KOVÁCS Zoltán (szerk.): A katonai büntetőjog kézikönyve. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1958.
- KŐSZEGVÁRI Tibor: A hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma. Hadtudomány. 2007/1. szám
- KRUEGER-SPRENGEL Friedhelm: The German Military Legal System. Military Law Review Vol. 57. 1972
- KUBASZOV A. F. – BELOVSZOV G. G.: Katonai pszichológia, katonai pedagógia. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1965
- LAMM Vanda – PESCHKA Vilmos (főszerk.) Jogi Lexikon. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó. Budapest, 1999.
- LANCE Charles E.: A criminal punitive discharge – an effective punishment. Military Law Review. Vol. 79. 1978
- LATTMANN Tamás: A terrorizmussal szembeni fellépés kérdései a nemzetközi hadijog területén. Hadtudomány. 2005/1. szám
- LEDEL Christoph M: Das österreichische Militärstraf- und Heeresdisziplinarrecht im Lichte von Art. 5 und 6 EMRK. Forrás: <http://home.pages.at/ledel/diplom/diplomoz.htm> (letöltés 2008. 07. 23.)
- LEDERER Fredric – GILLIGAN Francis: Court Martial Procedure. Lexis Law Publishing. Charlottesville, 2006
- LIGETI Katalin: Az új Büntető Törvénykönyv kodifikációja, a büntetőjogi szankciórendszer reformja. Kriminológiai Közlemények. 64. szám. 2007

- LIPPAI Péter: A küldetésorientált vezetés történelmi tapasztalatai. Hadtudomány 2004/2. szám
- LORENZ Konrad: Az agresszió. Cartaphilus Kiadó. Budapest, 2004.
- LOWERY Tyesha E.: Probation as punishment? Military Law Review Vol. 198. 2008. 191. o.
- LŐRINCZ József – KABÓDI Csaba: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának hatásrendszere. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.) Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll. Corvina. 1998
- LŐRINCZ József: Büntetőpolitika és börtönügy hazánkban 1985-2006 között. In: Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2007
- LŐRINCZ Kálmán: Menetben. Egy katona gondolatai. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Budapest, 2009
- LUKÁTS János: Fegyveres konfliktusok etnikai vonatkozásai a Szaharától délre. Kisebbségkutatás Szemle. 1999. 1. szám Forrás: http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_1999_01/cikk.php?id=49 (letöltés ideje: 2007. 06. 22.)
- LURIE Jonathan: Military Justice in America. The U.S. Court of Appeals for the Armed Forces, 1775-1980. Lawrence. University Press of Kansas. 2001
- MACZONKAI Mihály: Jogszociológia. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2005
- MAKAI Lajos: A tiltott toborzás törvényi tényállásának értelmezési kérdései. In: Korinek László, Kózhalmi László, Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Ferencz Zoltán egyetemi adjunktus halálának 20. évfordulójára. PTE ÁJK. Pécs, 2004
- MALOMSOKI József: A normák szerepe a katonai szervezet életében. In: Dobai Pál (szerk.) Katonaszociológia. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2000
- MÁTYUS Ferenc: A válságkezelő műveletek során alkalmazandó közös katonai fegyelmi kódexről. Új Honvédségi Szemle 2006/3. szám
- MAZZONI Oscar O.: Traditions and Future of the Military Justice in Argentina. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- McCOURT Tony: Traditions and future of Military Justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- MÉSZÁROS László: A katonai büntetőeljárás hatásköri szabályainak változásai. Ügyészek Lapja. 2006/6. szám
- MEZEI László: A katonai normasértések büntetőjogi fenyegetettsége. Ügyészek Lapja 1994/3. szám
- MEZEY Barna: A polgári börtönügyi tudományosság a XIX-XX. század Magyarországn. In: A magyar börtönügy kutatásának alapjai. Jogtörténeti Értekezések 20. Budapest, 1997

- MEZEY Barna: Az ónodi országgyűlésen elfogadott katonai szabályzatok jogtörténeti jelentősége. In: (Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán szerk.) Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007
- MIKLAU Roland: Austria, principles of criminal procedure and their application in disciplinary proceedings. *Revue internationale de droit pénal*. Vol. 2-3. 2003
- MILITARY JURISDICTION AND INTERNATIONAL LAW. Military courts and gross human rights violations. International Commission of Jurists. 2004. 334. o.
- MOLNÁR József: A kriminalisztika tudományának története. In: Bócz Endre (szerk.) *Kriminalisztika 1. kötet*. BM Kiadó. Budapest, 2004
- MOLNÁR Károly: A honvédség erkölcsi válságának mibenléte, a kiűtkeresés irányai. In: Molnár Károly (szerk.) *Katonaetika*. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1993
- MORRISON Humpfrey: Presentation on the traditions of the modern military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- NAGY Ferenc: A Büntető Törvénykönyv kodifikációja, a szankciórendszer reformja. A Btk. általános részi hivatalos tervezet szankcióiról. *Kriminológiai Közlemények*. 64. szám. 2007
- NAGY Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó. Budapest, 2004
- NAGY Ferenc: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. Hvgorac. Budapest, 2005
- NAGY László: Gondolatok a Társaságról és a hadtudományról. *Hadtudomány* 2007/2. szám
- NÉMETH György (szerk.): *Görög történelem*. Osiris Kiadó. Budapest, 1996
- O'BRIEN Edward J.: The Nuremberg Principles, Command Responsibility and the Defense of Captain Rockwood. In: *Military Law Review*. Vol. 149. 1995
- ÓDOR Imre: „Szabad szakáll” vagy regula. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.) *A katonai büntetőjog tricentenáriuma*. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007
- ORENTLICHER Diane F. – GOLDMAN Robert Kogod: The Military Tribunal Order: When Justice Goes To War: Prosecuting Terrorists before Military Commissions. *Harvard Journal Law & Public Policy*, 2002
- PÁLFFY Géza: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században. Győr-Moson-Sopron Megyei Győri Levéltára. 1995
- PALLÓ József: Gondolatok a rendészet fogalmi és alkalmazási kérdéseiről. *Börtönügyi Szemle* 2007/2. szám
- PAPP Kálmán: A katonai és fegyelmi fenytőjog kézikönyve. Budapest, 1884
- PÁRDI Máttyás: A fegyveres erők parancsnokai és a katonai ügyészek együttműködésének elméleti és gyakorlati kérdései. Kandidátusi értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 1989
- PARISELLE Jean: La justice militaire française à la lumière de son histoire. In: *Revue de droit militaire et de droit de la guerre*. XIX-3-4. Brussels 1980
- PARKS Hays: A few Tools in the Prosecution of War Crimes. *Military Law Review*. Vol. 149. 1995

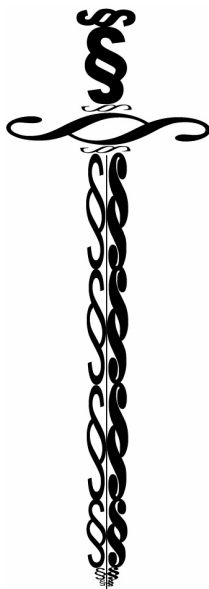
- PECZ Vilmos (szerk.) Ókori Lexikon. Forrás:
<http://mek.oszk.hu/03400/03410/html/9086.html> (letöltés ideje: 2008. 05. 22.)
- PEKÓ József: A katonai doktrina-korszerűsítés elvi háttéréről. *Hadtudomány*. 1999/1. szám
- PERJÉS Géza: A katona becsülete. *Hadtörténelmi Közlemények* 2003. évi 1. szám.
Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00018/00023/06.htm> (letöltés ideje: 2009.02.24.)
- PHANG Sara Elise: *Roman Military Service: Ideologies of Discipline in the Late Republic and Early Principate*. Cambridge University Press. 2008
- POLT Péter: Az állampolgári és emberi jogok érvényesülése a Magyar Honvédségnél az ombudsman szemszögéből. *Acta Humana* 1997/28-29. szám
- PRITCHETT William Kendrick: *Military Art and Science*. University of California. 1974
- PULSZKYKY Ágost – TAUFFER Emil: *Börtönügy múltja, elmélete jelen állása külön tekintettel Magyarországra*. Emich Gusztáv Kiadványa. Pest, 1867.
- RÁCZ Attila: *Az igazságszolgáltatási szervezet egysége és differenciálódása*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1972
- RANT James: A Findlay ügy hatása a brit katonai jogra. Előadás. Ottawa, 1997. augusztus 20. (kézirat)
- RANT James: *Courts Martial, Discipline and the Criminal Process in the Armed Forces*. Oxford University Press. New York, 2003
- RAPPE Jukka: A brief history and visions of future of military justice in Finland. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- RATNER Michael – WEISS Peter: *Das center for Constitutional Rights und das Deutsche Strafverfahren*. Forrás:
http://www.rav.de/download/Strafanzeige_2.pdf (letöltés ideje 2008. 07. 23.)
- RICHARDS Steve: Independence and the Canadian Military Justice System. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- ROCK Gerald L.: An Introduction to the Military Justice in France. *Military Law Review*. Vol. 25. 1964
- ROGERS A.P.V.: Different models of military jurisdiction and judicial guarantees. *Human Rights and the Administration of Justice Through Military Tribunals*. International Commission of Jurists. Geneva, 2004
- ROGERS A.P.V.: *Law on the Battlefield*. Manchester University Press. 1996
- ROMERO F. del Barrio – BJORGÓ T. – JASCHKE H. G. – KWANTEN C. – MAWBY R. I. – PAGON M.: *Police Science Perspectives: Towards a European Approach*. European Communities. CEPOL, 2009
- ROSEN Richard D.: Civilian Courts and The Military Justice System. *Military Law Review*. Vol. 108 1985

- ROWE Peter J.: Military Justice within the British Army. *Military Law Review*. Vol. 94. 1981
- RUSSEL-BROWN Sherrie L.: The last line of defense: The doctrine of command responsibility and gender crimes in armed conflict. <http://hosted.law.wisc.edu/wilj/issues/22/1/russell-brown.pdf> (letöltés ideje 2008. 05. 22.)
- RZEPA Zbigniew: History, Tradition and Future of the Polish Prosecutor Office and Judiciary. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- SANCHEZ Ricardo: *Wiser in Battle. A Soldier's Story*. Harper Collins Publisher. New York, 2008
- SCHLUETER David A.: *Military Crimes and Defenses*. LexisNexis. Matthew Bender. Charlottesville. Virginia 2007
- SCHLUETER David A.: *Military Criminal Justice: Practice and Procedure* (6th ed, 2004). Lexis Law Publishing. Charlottesville. Virginia
- SCHLUETER David A.: *Military Criminal Procedure Forms*. LexisNexis. Charlottesville. Virginia 2003
- SCHULTHEISZ Emil: A bűncselekmény elkövetésére irányuló katonai parancs. In: Heller Erik, Moór Gyula, Rácz György (szerk.): *Büntetőjogi Tanulmányok Angyal Pál születése 60-ik és jogtanári működése 35-ik évfordulójának emlékére*. Pallas. Budapest, 1933
- SCHULTHEISZ Emil: *A katonai büntetőtörvény magyarázata*. Politzer. Budapest, 1930
- SCHULTHEISZ Emil: *A katonai büntetőtörvény zsebkönyve*. Politzer. Budapest, 1943
- SCHULTHEISZ Emil: *A magyar katonai büntetőjog rövid vázlata*. Attila Nyomda. Budapest, 1934
- SCHULTHEISZ Emil: *A német katonai bünvádi perrendtartás vázlata. Különlenyomat a Magyar Katonai Szemle 1937. április 4. számából*. Budapest, 1937
- SIMON Douglas L.: Making Sense of Cruel and Unusual Punishment: A New Approach to Reconciling Military and Civilian Eighth Amendment Law. *Military Law Review*. Vol. 184. 2005
- SISERMAN Viorel Siserman: Traditions, actuality and perspectives of the Romanian military justice. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- SMIDT Michael L.: Yamashita, Medina, and Beyond: Command responsibility in contemporary military operations. *Military Law Review*. Vol. 164. 2000
- SZABÓ Adrienn: A nürnbergi, a jugoszláv, illetve a ruandai nemzetközi büntetőtörvényszékek joghatósága. In: *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXIV. 2006
- SZABÓ András: *Bűnözés-ember-társadalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1980

- SZABÓ János: A hadügy szociológiája. In: Dobai Pál (szerk.) Katonaszociológia. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Budapest, 2000
- SZABÓ Károly: A szervezett bűnözés és a nemzetbiztonsági tevékenység összefüggésének sajátosságai, különös tekintettel a katonai biztonsági hivatal műveleti tevékenységére. Felderítő Szemle 2008. évi különszám
- SZABÓ Miklós: A hadtudomány jelenkori felelőssége, lehetőségei és határai. Hadtudomány 2006/1-2. szám
- SZABÓ Sándor: A katonai büntetőtörvénykönyv a magyar jogforrás szempontjából. In: Angyal-szeminárium kiadmányai. 1. szám. Budapest, 1916
- SZABÓNÉ SZABÓ Andrea: A Magyar Honvédség arculati elemei. Hadtudomány 2000/3. szám
- SZALAI István: A katonai mellékbüntetések a jogrendszerben. Ügyészek Lapja 2005/1. szám
- SZAMEL Lajos: A rendészeti igazgatás. In: Szamel Lajos (szerk.) Magyar Államigazgatási Jog. Különös rész. PTE ÁJK Pécs, 1981
- SZAMEL Lajos: Jogállamiság és rendészet, Rendészeti Szemle 1992/3. szám
- SZÍJÁRTÓ Károly – KORDA György: A katonai büntetőeljárás általános szabályai. In: Rudas György (szerk.) Büntetőeljárás-jog. Belügyminisztérium. Budapest, 1974
- SZIKINGER István: Rendőrség a demokratikus jogállamban. Sík Kiadó. Budapest, 1998
- SZILÁGYI Arthur Károly: Értekezések a katonai jog köréből. Budapest, 1896
- SZUN-CE: A hadviselés törvényei. Forrás: <http://mek.niif.hu/01300/01345/01345.htm> (letöltés ideje 2009. 02. 14.)
- SZÜCS Zoltán: A parancsnoki nyomozati és fegyelmi jogkör: kompromisszum a büntető felelősségre vonás gyorsítása és egyszerűsítése érdekében? Jogelméleti Szemle 2010/2. szám. Forrás: <http://jesz.ajk.elte.hu/szucs42.html> (letöltés ideje: 2010. 08. 11.)
- TEITEL Ruti: Az átmenet büntető-igazságszolgáltatása. Fundamentum 2000/1. szám
- TÓTH Judit: A Határőrség alkotmányos helyzetéről. In: Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok a Határőrség a minőség útján című konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IV. Pécs, 2005
- TÓTH Mihály: A terhelti védekezési jog. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1989
- TÓTH Mihály: Néhány impresszió az új Btk. Általános része Tervezetének „első olvasata” után. In: Tanulmányok Dr. Dr. H. C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére. Bűnügyi Tudományi Közlemények 8. Bíbor Kiadó. Miskolc, 2007
- TÓTH Mór: Tanulmányok a börtönügy terén. Érseki Líceum Nyomdája. Eger, 1874
- TÓKEI Ferenc: Előszó. In: Szun-ce: A hadviselés törvényei. Forrás: <http://mek.niif.hu/01300/01345/01345.htm> (letöltés ideje 2009. 02. 14.)
- TREMME FLÓRIÁN – FENYVESI Csaba – HERKE Csongor: Kriminálisztika. Tankönyv és Atlasz. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2005

- TREMMELE Flórián: „Kemény” és „puha” alapelvek az új magyar büntetőeljárásban. In: Ádám Antal – Cseresnyés Ferenc – Visegrádi Antal (szerk.) Tanulmányok az 1956. évi forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára. Pécs, 2006
- TREMMELE Flórián: A katonai igazságszolgáltatás tricentenáriumi vetületei. In: Bögöly Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma. Kódex Nyomda Kft. Pécs, 2007
- TREMMELE Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001
- TREMMELE Flórián: Magyar büntetőeljárás. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2001
- TÚRI Viktória: A kiválasztási eljárás korszerűsítésének első lépései a Magyar Honvédségnél. Hadtudományi Szemle 2008/3. szám
- Valeriy Vilenovych Kryvonos: Military Justice in Ukraine. Presentation at the 8th International Military Criminal Law Conference in Budapest in 6-10 June, 2007. (kézirat)
- VALLE James E.: Rocks and Shoals. Naval Discipline in the Age of Fighting Sail. U. S. Naval Institute. Annapolis, Maryland, 1980
- VÁMBÉRI Rusztem felszólalása. In: Gábor Gyula: A katonai büntetőrendszer különös tekintettel a M.Kir. honvéd-igazságszolgáltatásra. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Budapest, 1904
- VARGA Péter: De re militari (A katonai jogról – forráselemzés). Acta Juridica Et Politica, Szeged 1999
- VENCZL László: A katonai büntető igazságszolgáltatás aktuális kérdései. Kriminológiai Közlemények 59. szám 2001
- VENCZL László: A katonai parancsnok büntető hatalma és a strasbourgi joggyakorlat. Szakdolgozat. ELTE Európai Jogi Szakjogász képzés. Budapest, 2001
- VENCZL László: A válságkezelő műveletek során alkalmazható fegyelmi és büntetőjogi együttműködési formák. Új Honvédségi Szemle 2006/8. szám
- VÍGH József: Kauzalitás, determináció és prognózis a kriminológiában. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980
- VÍGH József: Kriminológiai alapismeretek. Tankönyvkiadó. Budapest, 1991
- VINCZE Miklós: A katonai büntetőjog kétezere éves tükre (De re militari). Ügyészek Lapja 2006/6. szám
- VIRÁNYI Gergely: Gondolatok a rendészettudományhoz. In: Hautzinger Zoltán (szerk.) Tanulmányok a Határőrség és rendészet tudományos konferenciáról. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények I. Pécs, 2002
- VISKI László (szerk.): Kriminálisztika. Általános rész. Belügyminisztérium. Budapest, 1961
- VOKÓ György: Magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2004

- Webster's New World College Dictionary. Wiley Publishing, Inc. Cleveland, Ohio, 2005. Forrás: <http://www.yourdictionary.com/military-science> (letöltés ideje 2009. 02. 25.)
- WIENER A. Imre: A Btk. általános része de lege ferenda. Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézete. Budapest, 2003
- WIENER A. Imre: Büntetendőség – büntethetőség (Felelősségtan). In: Wiener A. Imre (szerk.): Büntetendőség, büntethetőség. Büntetőjogi Tanulmányok. KJK Kerszöv. Budapest, 2000
- WINTHROP William: Military Law and Precedents. Govt. Print. Off. Washington. 1920
- ZLINSZKY János: Római büntetőjog. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 1995

SZERZŐI ÉLETRAJZ

Dr. Hautzinger Zoltán 1973-ban született Budapesten. 1996-ban kitüntetéses oklevéllel diplomázott a Rendőrtiszti Főiskola határrendészeti szakán. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán 2000-ben egyetemi oklevelet, majd 2010-ben PhD fokozatot szerzett. 1993-tól lát el hivatásos rendvédelmi szolgálatot a Magyar Köztársaság Határőrsége, valamint (a rendvédelmi integrációt követően 2008-tól) a Rendőrség állományában.

Tudományos pályája során eddig szerzőként vagy társszerzőként hat (ebből egy-egy angol és német nyelvű) egyetemi, két rendészeti szakközépiskolai jegyzetet, számos kriminalisztikai és büntető eljárásjogi tanulmányt publikált, valamint tizenegy kötetnek volt szerkesztője, társszerkesztője. Írásai olyan folyóiratokban olvashatók mint a Jogtudományi Közlöny, a Jogelméleti Szemle, a Belügyi Szemle (illetve a Rendészeti Szemle), az Ügyészek Lapja, a Jura, a Miskolci Jogi Szemle, a Hadtudomány, a Börtönügyi Szemle, a Magyar Rendészet vagy a Jogtörténeti Szemle. Idegen nyelven tucatnyi tanulmánya jelent meg, ezek közül hat külföldön.

2004 júliusától egyetemi adjunktus a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi és Kriminalisztikai Tanszékén. Érdeklődési körébe – kutatási területén, a katonai büntető eljárásjog fejlesztési lehetőségei vizsgálatán kívül – első sorban a krimináltechnika egyes kérdései (azonosítás elmélete, igazságügyi lőfegyvertan és tűzszerészet), valamint rendőri szakmai tevékenységével összefüggésben a rendészet, idegenrendészet elméleti és gyakorlati kérdései tartoznak. Számos tudományos társaság, így a Nemzetközi Hadijogi és Katonai Jogi Társaság, a Magyar Kriminológiai Társaság, a Magyar Hadtudományi Társaság, a Magyar Büntetőjogi Társaság tagja, míg alapító tagja a Magyar Rendészeti Tudományos Társaságnak és alapító titkára annak Határrendészeti Tagozatának. A *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények* címmel évenként megjelenő tanulmánykötet sorozatszerkesztője.

2002-ben a Belügyminisztérium közigazgatási államtitkára tudományos emlékéremmel, a Magyar Rendészettudományi Társaság 2007-ben Kertész Imre emlékéremmel tüntette ki.